STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 07162

ERETS-YISROEL

Peretz Hirschbein

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פּרץ הירשביין

ארץ־ישראל

אַרויסגעגעבן דורך „פּרץ הירשביין־ביכער־קאָמיטעט"
ניו־יאָרק — לאָס אַנדזשעלעס, 1951

PERETZ HIRSHBEIN
"ERETZ-YISROEL"

Copyright 1951, by
ESTHER SHUMIACHER-HIRSHBEIN
New York, N. Y.

Printed in U. S. A., at
ABER PRESS, INC.
225 Varick St., New York 14, N. Y.

ערשטע סעריע — 5

ארץ־ישראל

אינהאַלט:

מכבייער־בלוט 9
ארץ־ישׂראל, דאָס געבענטשטע און פאַרשאָלטענע לאַנד .. 16
צום קלאַנג פון אַקער און גראָבאייזן 23
„ניט פאַר קיין זילבערשטיקער וועט איר אויסגעלייזט ווערן" 30
די פרייד פון מדבר 37
אַכט טויזנט 44
דער ברודער־טיש 50
ביים קוואַל פון אויסגעוויטאַגטער פרייד 57
דער וועג צו יחידות 64
פון רייזל ביז שושנה 71
ירושלים 78
עטאַפּן פון יידישער בענקשאַפט 85
די בת־יחידה 92
טוי און רעגן 100
עטאַפּן צו מאַמע ערד 106
אדם ובהמה 114
די ליכטיקע אויג פון גליל 122
לעבן און היסטאָריע 128
אונדזער צעשפּאָלטענע צונג 137

ערדציטערניש 145
אַראַבער 152
גרים און אַלטגעזעסענע 161
אַרום טויטן ים 170
בית־לחם 179
שכם און די שומרונים 186
נצרת 195
אין לאַנד פון ריזן 203
צפת 211
פאָלק ישׂראל טאַנצט 219

מכבייער־בלוט

זעכציק באַגינענס איז די זון לויטער אויפגעגאַנגען. זעכציק סוף־טאָגן האָט די זון אַראָפּגעגנידערט ביים ראַנד פון מיטללענדישן ים. זעלטן ווען אַ וואָלקן האָט געשטערט איר אויפגיין און פאַרגיין: גרויסער זומער איבער ארץ־ישׂראל־ערד.

ווען איך בין אַהער אָנגעקומען, האָט דער פרילינג געהאַלטן ביים פאַרנייגן זיך צום זומער. דאָס לאַנד האָט רויט געפינקלט פון אַהינטער יעדן שטיין אַרויס: ווילדער מאָן האָט געבליט. רופט מען דאָ, אין ארץ־ישׂראל, דעם גליענדיקן רויט — מכבייער־בלוט. ווער דען האָט די בלומען פאַרזעצט צווישן שטיין און ביים זייט וועג? ווע־מעס האַנט האָט אַזויפיל אָנגעזייט און נישט מיד געוואָרן אין דער מיט פון זייען? העלדן־בלוט האָט מיט רויט געשפּרענקלט די ערד, נאָכדעם ווי דאָס קליינע, עזותדיק־שיינע און ביז דאַרנדיקייט שאַלק־האַפטיקע לאַנד האָט זיך פאַר מענטשנס הימ־ווײ אַרויסגעבויגן.

בלוט מיט בלוט האָט זיך זיבן־און־זיבעציק מאָל איבערגעמישט, פונאַנדערגעטיילט און דאָך פאַראייניקט, צו מאַכן יעדן פרילינג די ערד גליען מיט ווילדן מאָן און בלוטיקער בענקשאַפט, בלוטיקער נאָ־גענישן — נישט־מיר, נישט־דיר; אַ בייזע שפּיל, וואָס גריזשעט זשאַווערדיק האַרץ פון וועלט און האָט אין פאַרבאַרגעניש אונטער־געוואָרפן גיפט אונטער קינדערשע שוועלן. קינדערשער בלינדער ווילן האָט אָנגעהויבן צו האַלדזן די שאַרפע קאַלך — און אויך די שוואַרצע וואולקאַנישע שטיינער, אַזוי לאַנג געהאַלדזט — זיך צע־בלוטיקט און גרונט באַמיסטיקט, אַז באַרג און טאָל זאָל בליען און גרינען, ביז נייער ערד־צערודערונג, פעלקער־צעטרייסלונג, ביז צו מגפהדיקן עקסטאַז און הפקר־אַרגיעס.

אָ, די שטיינער, וואָס האָבן זיך פאַר געטער פאַרשטעלט און די

הויכע ערטער, פון וואַנען יעדע פּאַרחלומטקייט האָט דערשפּירט געט־
לעכע פליגל, וואָס האָבן געבלאָזן ווינטיקייט אין דעם זומערדיק־
צעטריקנטן חלל! ליגט בענקעניש געשפּרייט אויף די פעלדער, וואָס
האָבן צווישן איין פעלקער־קריג און קאַפּריזן־אונטערגאַנג דאָך אַרויס־
געגעבן ווידערוואָקסונג צו מאַניען אויג פון דורכגייער.

און יעמאָלט, ווען ברכה און קללה געמישט, אינאיינעם געקנוילט,
האָט אַ שלעכטער זייער געזייט אויף פּאַלעסטינעס פלאַכלאַנד — יע־
מאָלט, ווי איצטער, האָט רויטער מאָן מיט ווילדן רויט געפינקלט
פון אַהינטער שטיין אַרויס אין דער נאָענט־גרויער ברויניקייט און
קאַלכיק ביז צום בלענדן ווייסער ווייטקייט. ארץ־ישׂראלדיקע האָפענונג
האָט נאָך אַלץ נישט פאַרבאָרגן אין תּהום איר רויט־בלימלדיקן חן,
וואָס קען זיך אַליין ביז בלוט דאָס לייב צעפּליקן. מכּבייער־בלוט —
איז אונדזער בלוט. פון אונדזער וואונד קען עס אויך בלומען־זריעה
מיט געפּרואווטער זייער־האַנט זייען.

***
***

אַזוי פיל בלענדניש טאַגיקע האָב איך אין מיינע אויגן און
בלוטן פאַרנומען פון וועלטס ווייטקייטן אין די לעצטע יאָרן — איז
זי פאַרטונקלט געוואָרן דאָ, אין דער ווייסער זוניקייט. האָט דאָ,
אין אַלע דורות אַזוי די זון געשיינט? און ווי זיינען דאָ שווערד
און שפּיז און שטיינשליידערער נישט פאַרבלענדט געוואָרן אין דראַנג
נאָך פאַרטיליקונג אין אַזוי פיל דורות? וואָס האָבן מיר דאָ גע־
טאָן, און וואָס האָבן מיר דאָ געלאָזן אונטער שטיין, און פון ווינטן,
אוראַגאַנען אויפגעבלאָזענע זאַמד־בערג? העכער איז ארץ־ישׂראל
פון אַלע לענדער איצטער, פאַר מיר, דעם יידן. אַן אַרויסבליק־
פונקט, פון וואַנען איך זע אַלע אונדזערע צעשטערטע לאַגערן אויף
גאַר דער וועלט. און אַלע אונדזערע וואונדן עפענען זיך אויף פאַר
מיינע אויגן.

פון וואַנען נאָך קען מען אַזוי דערבליקן דעם ווייטסטן נערוו
אונדזערן, וואָס קאַרטשעט זיך פון נאַקעטקייט? אַלץ רעפלעקטירט
אַהער. אַפילו מיראַזשן באַווייזן זיך אויפן ראַנד פון מדבר און לע־
בעדיקן פאַרלאַנג. יעדער ציגל, וואָס איז גאַנץ געבליבן פון היס־
טאָרישע חורבות, קייקלט זיך אַהער און לעכצט נאָך האַנט, וואָס זאָל

אים אָנרירן. קיינמאָל, קיינמאָל האָב איך אַזוי נישט באַגריפן, אַז נישט נאָר פייער אונטערערדישער קען זיין יוגנט אויפהאַלטן — נאָר אויך וואונדן דורותדיקע זאָלן אַזוי פריש בלוטיקן, גלייך ווי ערשט היינט האָט געזועגט די זעג איבער יונגן לייב.

עס רעפלעקטירט מיט דער זוניקייט אויך די וויסט און אויף איר ליגן אויסגעשפרייט אַלע ליידנשאַפטן פון מצרים, אַשור און בבלס העלדן, און פון די גריכן, רוימער ביז צום לעצטן פון אונדזער מחנה. די וויסט האָט לשון און רעדט מיט רויטע בלימעלעך און פרעגט מיט שפּאָט: „האָט דיך נישט געררייצט דיין הויט צו מיין שטויב? האָסטו אויך געררופן דעם שפרוך פון מיינע שטיינער: לייב וועט ווי רינד עסן שטרוי — — — כאַ, ווילסטו לייב — קענסטו ליים דאָ זיין צווישן מיינע בערג. נישט שטרוי צו קייען, נאָר בלוטיק רויב מיט דיין נאָז דערשפּירן".

וואו איז לייב? אפשר טריט פון יהודה־לייבן, טריט צעבלו־טיקטע, וואָס האָבן טראָפּנווייז אויסגעציילט אַלע בלוט־טראָפּנס און געזייט ווילדע מאָן־בלומען! קיינער, קיינער האָט נישט פאַרוויגט די וויסט. זי האָט מיט זון־בלענדעניש געמאַכט אַ בונד און קיינער פון אירע באַזיגער האָט נישט מציל געווען אַפילו אַ שטויבעלע פון זיינע פאַרלוסטן. אַלע, אַלע האָבן אַהער געצילט און מיט די ציין די טעג דערצויגן, צו קענען אַנציען געצעלט און ווי וואַסערן שטראָמיקע אויס־גיסן היים־ווייי אין קלעמעניש.

אונדזער טייל איז לאַנג אין קאָן. אונדזערע בלומען בליען רויט. מיר האָבן זיי באַפּוילן. און די בריק צו אויפגאַנג און אונטער־גאַנג, ביז געניק בייגט זיך ווי אַ בויגן אויס — די בריק איז אונ־דזערע.

אונדזערס איז לאַנג אין קאָן פאַרשפּילט געוואָרן. נאָר די געו־ויינערס האָט דונער איבער הענט געשלאָגן און דאָס געוואונענע אין שטויב פאַרלאָרן. אַלע, אַלע האָבן דאָ, איבער פּאַלעסטינער ערד אַלץ אין קאָן געשליידערט און מיט האַזאַרט פאַרשפּילט. און איצטער האָבן מיר אַ שותפותדיקע שפּיל, צו וועקן אַלטן חשק און האַזאַרט מיט נביאים־שפּרוך באַפּליגלט. אַזוי זענען מיר אָנגעקומען. אָנגעקומען מיט עלעקטריש ליכט אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט.

איך בין דאָ נישט געווען אין יענע צייטן, ווען דער בעדואינער האָט נאָך פריי געקענט זיך אומטרייבן מיט זיין הויזגעזינד, קעמל,

אייזל, שאָף און פליי. נישט ער האָט באַזעסנקייט געשפּרייט איבער ארץ־ישׂראלס פלאַכלאַנד. זיין חלום — ווי זיין וואָר! קריגט זיך נישט טאָג און נאַכט דאָ — ביידע — זייט איר פּאַרפּירעריש, ווי די מיראַזשן, וואָס רייצן זיך מיט וואַנדערערס מידקייט, אויף ברעג פון מדבר און מידן פאַרלאַנג. עס האָט אונדזער פאָלק נביאים פון זיין בלוט אַרויסגעיאָגט. איך זע זיי, די באָרוועסע, מיט גע־פייניקטער און געבייטשטער אומרו, וואָס האָבן איבער אַלע וועלטן גע־וואָלט אַריבערשרייען.

נאָך איצטער קען איך קיין בילד נישט זען דורך פאַרב און קאָליר. ווייל אַלץ שרייט דאָ און שרייט זיך אַליין אַריבער. און מיר, וואָס האָבן אַזוי פאַרשאָלטן ממזר־בלוט און ממזר־לענדן אָנגעגורטע — וואו נאָך האָט דאָס ממזר־בלוט אַזוי זיך געפּרוכפּערט, ווי דאָ, צווישן די וועגן, וואָס ציען פון יהודה צום גליל?

„אַ צייט וועט קומען, ווען קינד וועט לייגן האַנט אויף לאָך פון ברענענדיקער שלאַנג און זי, די שלאַנג, וועט קיין בייז נישט טאָן".

איך ווייס, איך ווייס, אַז שלאַנג טוט גאָר ניט אַזויפיל בייז, ווי איך, מענטש, האָב זיך איינגערעדט. און צוליב וואָס האָפן אויף אַ צייט, וואָס לייב וועט קייען שטרוי, ווי רינד?

איך זע זיי, די וואָס זענען איבער אונדזערע וואונדן אַריבער־געשפּרונגען און ווי קיזלשטיין געשאַרפט האַרץ שאַרף און האַרט און געצילט אַהער, אַהער. און איך זע, אַז נישט אויף שלאַנגס לאָך האָבן זיי האַנט געלייגט און געוואַרט אויף חסד. דאָ האָבן נביאים אַ סך, אונדזערע און פרעמדע, אַזוי פיל גערעדט, אַזוי פיל גערעדט. איך ווייס נישט, ווי שאַרף געשאַרפט און וויפל האָט געבלאַנקט שווערד פון טיטוס, אַספּאַסיאַנוס און אפשר גאָר פון אונדזער שלמה, אָדער שווערד פון אונדזער פרעמד־אייגענעם הורדוס. — איך ווייס נישט, אויף וויפל טיילן עס האָט זיך די זון אויף זייער שאַרף צעשניטן און אויף וויפל זונען זי האָט זיך געפּלט אין געבלאַנקטן שווערד. שאַרף איז אויך די צונג פון מזרח־מענטש, כאָטש דורך נאַרגילע־רויך איצטער און ווייררויך־רויך אַמאָל האָט ער געקוקט פון איין עק לאַנד צום אַנ־דערן. און דעריבער איז ארץ־ישׂראל נישט אַ לאַנד — נאָר לענדער! יעדער געניטער שפּרונג ברענגט אין אַ ניי לאַנד אַריין.

נאָר ירושלים איז פאַראַן איינע, איינע און נישט מער. אַ וואַנט, וואו פאָלק ישׂראל יאָמערט מיט בעכן טרערן — נאָר איינע.

דאָס לאַנד אַליין איז אין אַ קאַליידאָסקאָפּ פאַרשפּאַרט. זיבנ־פאַך געפאַרבט און טויזנט מאָל צעבראָכלט און פאַראייניקט. אין אַזאַ אַ לאַנד זיינען מיר אויפגעקומען. און ווען אַרויסגעשליידערט, און ווען אַרויסגעשפּיגן — איז פון טויזנט לענדער — טויזנפאַכיק צעשטויבט און מיט כּף־הקלע אין אַלע ווינקלען פון דער ערד פאַר־שליידערט!

ווייל איך קום אַליין פון אַלע ווינקלען ערד. אויף ביידע סמבטיון־ברעגעס האָב איך געפּרואווט באָדן מיינע טריט און נישט געוואוסט גאָר, אַז מיט מיינע שטיינער באַהאָגלט ער דעם נאַרישן בעל־חלומות. עס פעלט דאָ אויך קיין שטיינער נישט. דאָס זענען געבליבן די שליידער־שטיינער, וואָס פון הימל זענען זיי געפאַלן אויפן קאָפּ פון ישׂראלס שׂונאים. איצטער קלייבן זיי, און הורבען זיי אויף, אָדער אין שורותדיקע אויסגעשטעלן ביים ראַנד פון פעלד, וואָס גרינט אויף באַפּעל פון די עק־וועלט־געקומענע אַקערער און זייער פון אונ־דזער אייגענער צעשפּרייטער מחנה — זיי קלייבן איצטער אויף די שטיינער דאָ. גוט איז איצטער די קלייבער, גוט ביז צום וויינען און שווער איז זיי — ביז צום הפקר־טאַנץ...

**
*

פאַראַן אַ שטאָט דאָ, אַ יידישע, וואָס שעה נאָך שעה קען מען גיין אין אירע גאַסן. דער בלויער ים האָט זי צו זיין ברעג־פאַר־מעגן צוגערעכנט. אויף זאַמד איז די שטאָט געבויט און, הלוואי זאָל זי אַזוי זיך עקשנען ווי ירושלים אויך איר שטיין־ און פעלדז־פונ־דאַמענט; עקשנען פאַר איר לעבן ביז די צייט וועט קומען. דאָס לאַנד האָב איך שוין צוויי מאָל דורכגעוואַנדערט און ווען איך וועל עס אַ דריטן און אַ פערטן מאָל טאָן, וועלן אַלץ נאָך אירע קאַלירן שרייען און מיך פאַרשרייען; וועלן זיך נאָך אַלץ אירע שטיינער איבערקייקלען פון אָרט צו אָרט, און זיך אַליין פאַרכּפלען. איך וויל נישט זען מיין חלום, ווי ער וועקט פאַר האַלבע נאַכט די שאַקאַלן צום געוויין. און איך וויל אויך נישט זען די מיט קראַנק־שאַפט רויט באַזוימטע און אויסגעטרערטע אויגן. מאַניעט מיך נישט

דער פורפור־סאַמעט אויפֿן דאַרן גוף פֿון פּיאותדיקן, בלאַסן יונגנ־מאַן, וואָס גייט מיט טריט געמאָסטענע דורך ירושלימס שמאָלע גאַסן, אַראָפּ, אַראָפּ, דורך געמערקן אינטערנאַציאָנאַלע — צו דער וואַנט, וואו אַראַבער וואַרפֿן רעשטלעך פֿון אויסגעגריזשעטע קאַוואָנעס. און עס באַחנט מיר נישט מיין וועג די אַראַבערין אין בלאַטיקן שוואַרץ געוויקלט, און איר פֿרויען־גוף מיט די בראַסלעטן, רינגען, אוירינגען און אויפגעקראַנצטע זילבערנע מטבעות איבערן פּנים, און אויפֿן קאָפּ — אַ ברייטער בעקן מיט מיסט פֿערדישע, וואָס זי קלייבט אין די גאַסן פֿון די יידן. ווען זי בייגט זיך איין און שאַרט דעם פֿערדס צואה און שליידערט מיט גאָלער האַנט קונציק אַרויף צום בעקן אויפֿן קאָפּ, צום טאַקט פֿון אירע רינגען, אוירינגען און בראַסלעטן — — — וויל איך אויך שוין מער נישט פֿרעגן.

איך נעם נישט אָן פֿאַר ליב „די הינקעדיקע און מידע״, וואָס גאָט אַליין האָט צוגעזאָגט אויפצוזאַמלען און איבער זיי הערשן. נישט קלוג געווען יענער נביא, וואָס האָט מיט אַזעלכס מיך געטרייסט. כאָטש איך גלייך נישט, אַז דאָ וועט מען אויפשטעלן די וועלט־קאָ־וואַדלע, שווערד און שפּיז איבערשמידן אויף גראָב־ און שנייד־אייזן. איך האָב דאָ אין הענט מאַזאַליסטע מיין שלום געפֿונען, בעת אויגן פֿון פֿיבער דורכגעגליטע האָבן ביי מיר געזוכט באַשייד און גע־פֿרעגט:

— פֿאַרוואָס אַזוי בלאַס?

— איך טראָג די בלוט־אַרעמקייט פֿון אונדזער דור און ווייס אויך דעם שפּרוך, וואָס קען אַ לייב פֿאַרמילדערן, ביז ער וועט שמייכלען מיט אונדזער נאַרישן שמייכל, ווי יענע לייבן אין דניאלס לייבן־גרוב.

איצטער האָב איך זיך דערהויבן העכער פֿון הר־הצופים און זע אונדזער לאַגער פֿון עק וועלט ביז עק וועלט. וויינען און לאַכן איז נישט קיין תכלית. און לאַגער אויף לאַגער פֿאַרבייטן איז שוין שפּעט. און לאָזן, אַז זון זאָל מיין בליק פֿאַרבלענדן — איז מיר שווער.

עס האָט די צייט שוין צוגעקלערט שוואַרצע ברילן, פֿאַררייכערטע גלעזער צו באַשיצן פֿון זון שאַלקהאַפטיקער. אַלע, אַלע נביאים אונ־דזערע און אויך די, וואָס האָבן זיך פֿאַרוואַנדלט אין קוואַקעס און אמונות אויסגעבריט, ווי הינדעלעך פּוציקע — אַלע שטייען אין איין

שורה איצטער אונטער דער ברענענדיקער זון און יעדער איינציקער וויל מיר פּראָפּעצייען, וויל מיר וואָרענען און וויל מיר דערלאַנגען צו די לעפּצן יענע ברענענדיקע קויל, וואָס זאָל בריען און באַלערנען, סמאַליען און באַנייען.

און אפשר זאָל איך ווערן אַקראָבאַט ? אַ שטריק אַן אָנגעצויגענע פאַראַן: מיינע אייגענע נערוון אָנגעצויגענע — פאַרצויגן פון ירושלים ביז מאָסקווע — פוןביידע זייטן ציען צו זיך מוסקלען געפּרענגטע מיינע נערוון און אָדערן — ציען ביז צום פּלאַצן. קיינער לאָזט נישט נאָך. און זאָל איך איצטער לאָזן זיך איבער אייגענער בריק און מיט אַזאַ סם־המות די לייכטע פאַנטאַפּעלעך אָנשמירן, כדי זיך נישט אַראָפּצוגליטשן פון אייגענער נערוון־שטריק ?

— כאַ־כאַ־כאַ, ציט דעם שטריק שטאַרקער, פּרענגט די מוסקלען ביז צום פּלאַצן, עס וועלן די נערוון נישט פּלאַצן! ווייל נישט נאָר מיט לייכטע, געפּרואוּוטע טריט קענען קינדער פון ישראל אויף אַזאַ בריק שפּרייזן — — קענען אויך אויף די הענט, קענען אויך אויפן קאָפּ זיך אַריבערשלייכן. עס איז מיין אייגענע בריק און פון איר וועט תהום מיך נישט פאַרנאַרן.

ווילדע, רויטע מאָן־בלומען — מכבייער־בלוט — ווי נאָר איך האָב זיי געריסן, האָבן זיי ביי מיר אין האַנט געוועלקט. און איצטער, שוין זעכציק באַגינענס איז די זון אויפגעגאַנגען און זעכציק סוף־טאָגן צום מיטללענדישן ים אַראָפּגענידערט.

אַ גרויסן הענגל ווייַנטרויבן האָב איך אין שטוב אַריינגעבראַכט, וואָס דער זומער האָט שוין אויסגעזוניקט — תוצרת הארץ. פּרוכטן פון דעם לאַנד, וואו איצטער פייניקן זיך אונדזערע זין און טעכטער ביז צום לאַכן און וויינען, וואו מען ווייַנט ביז צום עקסטאַטישן טאַנץ.

טאַנץ, טאַנץ, מכבייער־בלוט! — — —

דאָס איז געווען אויפן וועג פון מצרים, אין אַ גרויען באַגינען, ווען איך האָב צום ערשטן מאָל געזען די בערג פון יהודה.

ארץ־ישראל, דאָס געבענטשטע און פֿאַרשאָלטענע לאַנד

וויפל שטיינער אַזוי פיל קללות אומדערבאַרעמדיק האָבן נביא־מיילער געשאָטן אויף לאַנד און פֿאָלק. וויפל איילבערט און ווילדע פייגנביימער אַזוי פיל ברכות האָט הימל טויאיק געטראָפּנט אויף פֿאָלק און לאַנד.

אַזוי קליין איז דאָס לאַנד און צונויפגעוויקלט און אַזוי גרויס איז דער באַגריף פון דעם. אַזוי גרויס איז דער הימל, וואָס שפּרייט זיך איבער ארץ־ישראל־ערד און אַזוי שווער זענען די טויען, וואָס באַפּערלען יעדן דאָרן. יעדער אומגעבעטענער ווינט האָט פון די פעלדזיקע ווייטן דעם לעצטן חסד־שטויב אַראָפּגעווישט; און איעדע האַרבסט־ און ווינטערדיקע פֿאַרפלייצונג האָט אַ נייע ברכה צווישן שטיינער אַנגעוואָרן.

פֿאַטאַל איז דער גורל פון לאַנד און שיין אין טראַגישן לעכצן נאָכן רעגן־וואָלקן צווישן האַרבסט און וואַכער זומערדיקייט. אַזוי צעבראָכן איז דאָס לאַנד, אַזוי צעהויקערט אירע קאָנטורן און אַזוי פֿאַרוויכט האָט דערבאַרעמונג יעדע אויסגעקרימטקייט. אין איר גרויען ברוין איז זי צום דאָפּלטן קעמל־האָרב געגליכנט, און די ערד אינע־ווייניק מיט אוצרות זאַפטיקע. שטיין און קוואַל. מדבר און אַאַזיס. קללה און ברכה. געלעכטער און געוויין. ווילסטו — שטייג אויף צום דערהויבענעם אָרט, זעסטו פון איין עק לאַנד ביז צום אַנדערן. מיינט עס דאָ: פון עק ביז עק וועלט.

מיט זיין שאַרפן בלוי, העט ווייט, שניידט דער ירדן די סדום־וויסטקייט. הייסט עס: יענער זייט ירדן. ווייט איז יענער זייט ירדן, ווייט, ביז פעלקער־צעשפּליטערונג. ווייט, ביז צום ראַנד פון פרימיטיוון

גלויבן און גרעניץ־באַגריף. ייִדישע אויגן האָבן מיט טויזנטער יאָרן איבער אים אַריבערגעבליקט פון מזרח צו מערב. איצטער בליקן די אייגענע אויגן אַריבער — פון מערב צו מזרח.

פון ראַנד ים ביז צו אל קודש, ירושלים די הייליקע, באַגעגענען די יהודה־בערג מיט פאַרטריקנטן ברוגז און מיט ראַזיקן שמייכל. ווילסטו — איז דאָס שטיין, קרעציק און צעפּלאַצט פון אייגענעם לאַנגווייל. ווילסטו — זענען זיי די וויכע קישן וואו דורות האָבן זייער געלעגער געבעט פאַר מענטש און זיין דעראָבערונג־תאווה און פייער־פאַרנעפּלעניש. אין די־אָ יהודה־בערג האָט די שרעק יעדע נאַכט געפּויקט מיט דאַרע פינגער אויפן קאַלכשטיין, כּדי נבואות אייגענע זאָלן מקוים ווערן: „אַנטלויפן וועסטו ווען קיינער יאָגט נישט". און אויך די בענטשונג: „דיינע הונדערט וועלן פאַריאָגן די צען־טויזנטער".

און הימלען לויטערע איבער די בערג — ווי פאַרשעלט מען זיי צוליב אַ פאָלק אַ קליינס, קלענער ווי דאָס לאַנד דאָס הייליקע, ווי פאַרשעלט מען, אַז: „צו אייזן וועל איך טאָן אייערע הימלען און אייער ערד — פאַרקופערן!" אויסגעלייטערט בלוי איבער יהודהס בערג הענגען הימלען אָנגעצויגן מיט געפּרוּאווטער האַנט און דער קופער אין די בערג איז מיט וואָרצלען און מיט ווילדן דאָרן. ביימער, וועלדער גאַנצע האָבן דאָ געוויס זיך געמערט, וואָס האָבן בערגס האַרטנעקיקייט פאַרהוילן. רעגנס גרעסערע און אָפטערע האָבן דאָ געגאָסן. ווי דען אַנדערש האָט מען צו די הויכקייטן זיך געריסן און דאָרטן די הייליקע שטאָט בויען. צו די בערג פון יהודה בליקט איצטער אויך אַ פרישׁ אויג, אַן אויסגעפּיקטע דורך שטאַרקן ווילן אין ווען אונדזערן. און די דאַזיקע אויג מאַכט די פעלדזן אויפסנײַ צעשפּאַלטן און אַנטפּלעקן זאַפטיקע ערד־שיכטן.

שניידן דורך די וואַדיס, די פאַלשע טייך־בעכנס, וואָס אין רעגנצייט ווערן זיי פול, כּדי שפּעטער, אין איבערגעהיצטן זומער, פאַרוואַנדלט צו ווערן אין אַנטוישונג פאַר דאַרשטיקן גומען פון פלאַנץ, מענטש, שאָף און רינד. אָ, די בלייכע, אויסגעשטיינערטע טייך־בעכן! זענען ווי אַלע לויטערע חלומות אויפגעקומענע אין יהודה־בערג און וואָס ווי בליץ און דונער האָבן זיי זייער צייט און זייער חוב. צי וועט דער באַנייטער כּוח ייִדישער זיך שטעלן אַנטקעגן די וואַסערן, וואָס קומען ווי אַ ברכה, איעדע גשם־צייט און איילן

זיך אויסצורינען פון לאַנד אַרויס, גלייך אַ שבועה האָט דאָס וואַסער זיך געגעבן, נישט צו בלייבן לאַנג אין לאַנד פון די ווידערשפעניקע?...

**
*

נישט באַזעצט איז נאָך דאָס לאַנד, וואָס פעלקער־אויפברויז האָט עס נאָך פילפאַכיקער פאַרשאָלטן וויסט צו זיין. און אַפילו אַראַבער־דערפער, אויף שטיינערדיקער דערהייבונג, וואו קאַרגער קוואַל גיט וואַסער פאַר די דזשאַרעס אַנצופילן, אויך זיי האָבן מיט ערד צו גלייך זיך אויסגעמישט, נישט צו פאַרשווערכן די וויסט. ברייט און ווייט האָט הימל־ראַנד זיך אויסגעברייט. ווילסטו — האָסטו דאָס גאַנצע לאַנד אויף דיין האַנט.

ברייטער שליאַך, געפלאַסטערט, וואָס האָט אויף זיך שוין אויפגענומען קאַנאַן — אונדזער יאָרהונדערטס פאַרזעעניש — אויף אים טרעט נאָך איצטער אויך זיין ווייכן, ברייטן טראָט דער קעמל, וויגנדיק דעם אייבערהאַר זיינעם אַראַבישן, וואָס זינגט אומעט זיינעם אין חלל פון זיין נישט באַגריפענעם היים־לאַנד. קינד־געוויין פון גלעקלעך אויף קעמל־האַלדז טריפט אומעט אויפן ברייטן שליאַך, וואָס האָט אונדזער יאָרהונדערט איינגעלאַדן מיט אויטאָמאָביל־חוצפה אַזוי גיריק דעם שטויב אויפצורייסן.

פון באַגינען ביז נאַכט איז געגוג איבערצוטראָגן אויפן אַקסל שטויב פון יהודה ביז צו די הייכן פון גליל. באַרג צו באַרג דערנעענטערט זיך און דערוויטערט זיך אין פאַרבנשפיל, ווען דאָס פריימאָרגנדיקע ליכט טרייבט די בערג־שאָטנס פון מזרח צו מערב און נאָך האַלבן טאָג, ווען די שאָטנס ציען זיך צו מזרח־זייט. האַלבער טאָג איז די נאַקעטקייט פון ארץ־ישראל אַ צעפלאַקערטע און לאַכט מיט טרוקענעם, שרייעדיקן געלעכטער פון אַלע טאָלן אַרויס. ווילדער פייגנבוים שאָטנט שווער זיין קרייז און קילט ביים בוים צופוסנס אַלע נישט־געשטויגענע מעשיות, דורכגעזייטע דורך שאַרפע ציין און אָפענע ליפן פון ארץ־ישראלס פילווייבערדיקע און דורכגעברענטע פון פאַנאַטיזם מוסלמענישע מענער.

נישט קיין ברוין־שוואַרצע פלעדערמוז ריזיקע, מיט פליגל אויסגעשפרייטע האָבן זיך צוגעקלעפּט דאָ און דאָרטן צו דער ערד, וואו

עס גרינט שיפוע־באַרג, אָדער שמאָלער טאָל — דאָס זענען בעדואינער־געצעלטן אונטער בלויען הימל. אויפן האַרב פון קעמל און דראַבנעם אייזלס רוקן האָט מען איבערגעוואַנדערט און זיך צוגעזויגן צום אָרט, וואו אינאיינעם מיט ארץ־ישׂראל־דאָרן, איז גראָז אויפגעקומען, וואָנ־דערט זייער סטאַדע שאָף, שוואַרץ און ווייס און אַ סך, ווייס און רויט געפאַרבן, פאַר סימן אָדער סגולה־וועגן — ער אַליין, דער גלייכער, טרוקענער, ברייט־אויגיקער, וואו עס צוויקט אַ שוואַרצע פאַרטייעט־קייט — עס וואַרפט אומרו אַן אויף אים דער ברייטער, בלאָס־שטוי־ביקער שליאַך, וואָס האָט אויף זיך אויפגענומען קאַנאַן, אונדזער יאָר־הונדערטס פאַרזעעניש. פון זיין בליק וועט נאָך שטענדיק אַרויס־זינגען ארץ־ישׂראלס פאַרעלטערטע יוגנט.

שפרייזט גלייך, מיט דער לערער דזשאַרע אויפן קאָפּ, זי, די טאַכטער אויסגעוויינטיקטע, צום קוואַל שפרייזט זי, וואו זי וועט איינ־אייגלען אין רכילות־שנור אויך איר גלי, וואָס בריט אַזוי אין שפּיץ צונג און שטעלט זיך אויף די ליפּן. — וואַרטן נאָך קריג אָדער דזשאַרעס אויף פרויען־קעפּ ביים פאַרנאַכטיקן קוואַל.

אַ שלל פאַרבן, ביז לערקייט האָט האַנט דאָ אויסגעגאָסן פון אַ קרוג אין פאַרנאַכטיקער שעה, אויף שומרון — גאַוההדיקע געגנט, וואו נאָך איצטער קוועלט פון יעדן קוואַל אַרויס שׂנאה צו יעדן חלום בלאָסן פון אַ פרעמד־וועלטיקן, וואָס וויל דאָ אַ געצעלט אַנציען. דאָ האָט די זאַטקייט נאָך אירע איינוואוינער נישט אויסגעבראַכן. גע־דענקען אַ סך די שמאָל־בלעטערדיקע איילבערט־ביימער און, פון צייט פאַרבייטשטע שטאַמען, וואָס איינציקע וואָרצלען האָבן שוין לאַנג שטאַם פאַרלאָזן און צוריק זיך אומגעקערט, כּדי זיך איינפלעכטן און איינקנעטן אין שטאַמס געעלטערטקייט. זילבער גיסט זיך פון גרינעם בלעטער־בייג און גרין שמעלצט זיך אויף זילבער־שפּרייט אונטער זון פון האַלבן טאָג.

אונטער אייגענער משׂא און זיסער זאַטקייט בינדט די שאַטנס נאָענט צו זיך דער פאַרעלטערטער און מיט יוגנט־עשירות אָנגע־קוואָלענער פייגנבוים. פעטבלעטערדיק, דריי־ווינקלדיק איעדער שווע־רער בלאַט, קילן זיי די רו האַלב־טאָגיקע, וואָס שלאָפט אין זייער שאָטן.

די צווילינג־בערג, גריזים און עיבל, האָבן זיך דאָ באַגעגנט. גריזימס ברכה און עיבלס קללה, ביידע זענען מקוים געוואָרן. קללה

אויף מענטש און ברכה — אויף דער מילדקייט פון מאַמע־ערד. ברכה האָט אַלע קוואַלן אויפגעעפנט. פון דאַנען זיינען אַרויסגעריסן געוואָרן אויף אייביק אונדזערע שבטים. און ווער ווייסט, ווער ווייסט, צי עס וועט די שכם־ענגהאַרציקייט נישט בליען ווייטער פון אירע אייגענע גרענעצן. נישט מזלדיק איז פאַר אונדז געווען דער טאָל, וואו גריזים און עיבל האָבן זיך דורכגערופן איינער מיט קללה־ און דער אַנדערער מיט ברכה־שפּראַך. כאָטש די זאַטקייט איז יעקבס קינדער איבערגע־ענטפערט געוואָרן און מיט איר, אַפילו די קוואַלן, וואָס קומען פון אָפּ־גרונט און אַלע תבואות אויסגעזוניקטע — — — אוי, נישט מקוים איז געוואָרן יענע ברכה. און דעריבער בליקט אומפריינדלעכקייט פונעם מענטשן, איינגעבירגערטן דאָ, וואו אויף קאָפּ רויטיקט זיך נאָך די רויטע פעס, אַ ירושה פון די צייטן, ווען אמונה און קנעכטשאַפט האָט אונטער סולטאַנס געבויגענער שווערד געבליט.

אויך נאָך איצטער שרייען די אפרים־בערג צו די יהודה־בערג און לעכצן נאָך יענע צייטן, ווען ברודער־האַס האָט אינאיינעם מיט שווערן טוי אַיעדע זומערנאַכט אַראָפּגענידערט. איצטער שפּיזלט אויך פון שומרון דער גוט־געפּרואווטער דאָרן, וואָס וועט טראָפּנווייז מאַכן בלוטיקן אַיעדנס באַגייטע האָפענונג. ווייל שנאה־קנאה זייט נאָך איצטער אויך די באַמערקטע און פאַרהוילענע האַנט אין יענער געגנט, וואו תהום האָט די קוואַלן פאַר אונדזער אויג נישט פאַרבאָרגן און וואו מיט בוימל זאַלבט זיך דאָס לייב אַיעדע לילית, וואָס וואַרפט אויגן צום באַרג עיבל:

„שעלט, שעלט די ניי־געקומענע, כאָטש איך בענק צו די ניי־געקומענע".

***

אין יענע צייטן, ווען ארץ־ישׂראל־ערד האָבן פּייערן פון איר שלאָף געטרייסלט, יעמאָלט איז איר פּנים אויסגעפורעמט געוואָרן. אָבער ערגער איז געווען דער פעלקער־שטורעם, וואָס האָט דעם מענטשן געשיקט, ווי געשיקטן טיגער, און געלערנט צו שפּרינגען פון באַרג צו באַרג. בלענדעניש איז די סגולה פון ארץ־ישׂראלס רויִ־מען. און ווער איז דען נישט געשלאָגן געוואָרן מיט בלענדעניש? אַפילו זון און לבנה האָבן דאָ דעם רוף פון מענטש געפּאָלגט

און געבליבן הענגען איבער ארץ־ישׂראלס ערד צו זיין עדות פאַר שטרויעלעך און פלעווע, וואָס האָבן זיך אַריינגעדרייט אין ווירבל־ווינט.

פונדעסטוועגן איז דאָ געווען אין אַלע דורות די מאָגערע און פעסטע האַנט, וואָס האָט אַרום יעדן קוואַל די ערד צעאַקערט און געזייט, און צווישן שאַקאַל־געיאָמער און ביינאַכטיקן סאָווע־גרילץ אַרומגעגאַנגען און באַטראַכט די אויפגעגאַנגענע זריעה. און געוואוה־האַנט האָט דאָ אַנגעצייכנט אַרט פאַר שטיין־ און מירמלשטיין־מצבות. סימנים פון מענטשנס שוואַרכקייט. עס האָט ארץ־ישׂראל ביידן אַראָפּ־געטרייסלט פון זיך. שטויב האָט פאַרטראָגן קינד פון פויער און אויך די מצבות פון רוימערס שטייפן באַפעל. אפילו מצרים האָט דאָ נישט געקענט פאַרטרויען צייט אירע פאַרלאַנגען און אייביקייט האָט דאָ צו די קינדער פון חרטומים־לאַנד געפעלשט.

און מיר, וואָס האָבן מיר דאָ געלאָזן? וועמען זאָל איך פרעגן? יעדער שטיין וועט ענטפערן מיט אַ ציטישן געלעכטער און אַיע־דער דאָרן־ביים וועט ענטפערן: „פרעג דער סאָווע, וואָס קומט אַרויס אַרום האַלבע נאַכט אויסצושרייען אין חלל פון דער נאַכט איר געשריי”.

אויפן וועג קיין בית־לחם שטייט נאָך אַ קבר פון דער מוטער רחל. זי וועט זאָגן: „דיין מוטער בין איך געווען, נאָר איצטער בין איך אַלעמענס מוטער”.

נישט ווייט פון דאָרט איז נאָך פאַראַן דאָס וויגעלע פון אונדזער בלאָסן וועלט־דערלייזער... אָ, אַלץ איז דאָ זאַט מיט יאָרן און שרייט סיי מיט חוצפּה און סיי מיט טרערן־שטים צו אַיעדן איינעם, וואָס איז מיט זיין ראָז באַפאַרבטן זיכּרון אַהער געקומען.

און קינדער אונדזערע, וואָס זענען אַהער געקומען אויפן האַרב פון אויסגעדאַרטע קעמלען און פאַרנומען מיט זיך לויטערקייט אין וועג אַריין — זיי האָבן די קללה פון לאַנד אַרויסגערופן אויף אַ וועט, כאָטש תּהום צו תּהום רופט און וואָרנט: „לאָמיר אונדזערע קוואַלן פאַר זיי פאַרבאַרגן”!

און איך האָב שוין געזען, ווי האַנט זיכערע — אונדזער האַנט — ברעכט פאַרשווערונג און רופט קוואַל אַרויס צום לעבן:

„איך בין דיינער, שרייט דער קוואַל, ווייל דיין פייגנבוים האָט נאָך נישט געגעבן זיינע פייגן און דיינע טרויבן־הענגלען האָבן זיך

נאָך נישט אָנגעגאָסן. וואַרט, וואַרט ביז דיין אייגענער פייער־פיבער וועט דורכברענען דיינע ביינער און טיפער וועט דיין פייער שניידן די רינגען אַרום די אויגן. נאָר ווייס: דו וועסט בייקומען די״.

אַזוי הערט דאָס בלוט דעם געשריי, ווען ווייט אַהינטער בלייבן גריזים און עיבל. און ווען דער בליק גייט, העט ווייט אַוועק ביז צו שנייען אויף חרמון־באַרג, וואָס אין צפון־זייט, נידערן אויך די בליקן צום טאָל אַראָפּ, צום יזרעאל־טאָל, וואו עס טאַנצן, האַנט אויף אַקסל פאַרוואָרפן, און וויינען אויס פרייד זין און טעכטער אונדזערע.

ברכה און קללה, ביידע דערגרייכן אַהער, אַמאָל פון די נצרת־בערג אין צפון־זייט און אַמאָל פון גלבוע און תבור־בערג אין מזרח־זייט, וואו איבער אַלעמען שרייט די שטים פון אַרבעט און אונדזער האָפענונג.

צום קלאַנג פון אַקער און גראָבאײַזן

אַנגעצייכנט האָט די יידישע האַנט עקשנותדיק אַ שנור לעבן איבער גאָר דעם לאַנד, וואו די וויסט האָט זיך געשפּרייט. וואו עס רעדט שטאַרקער ווילן און וואו — שטרויכלונגען, וואָס האָבן ווילן אומגעבראַכט און פאַרצערט.

יידישעביימער האָט די ערד צוגענומען זייערע וואָרצלען, ווי אַ געטרייע מאַמע אירע קינדער. און אויב פאַרבאַרגענע קוואַלן פאַר־מאָגט נאָך די ערד, האָט זי נישט פאַרהוילן, כאָטש זי קאַרגט פאַר יידישער פלאַנצונג. אַלץ איז אַרויסגעקומען פאַר מיינע אויגן אין שפּעטן פרילינג פון דער איינגעדאַרטער און מיט באַהאַלטענער חיות פאַלעס־טינער ערד. אַ יונג לעבן איז אויפגעקומען אויף אַן אַלט פאַרגעסענער, פאַרוואָרלאָזטער ערדישער בעט.

העל־ און טיף־גרין האָבן זיך באַגעגנט אויף יעדן פּאַס פלאַכ־לאַנד, וואו עס זילבערט זיך דורכן גרין עקאַליפּטוס — דער יידישער בוים, און וואו מיט זיין זאַפטיקן גרין קומט אויף דער אַפּעלסינען־גאָרטן; דער ווינט האָט געכוואַליעט דעם זאַנגען־אייבערפלאַך אין די ווייצנפעלדער און געגלעט די בלעטער אויף פרילינגדיקן ווינשטאָק.

ביים ראַנד פון מיטללענדישן ים ציט און פאַרנייגט זיך צו יהודה־בערג אַ שטראָם אַ גרינער — דאָס איינגעוואָרצלטע, באַזעסענע און מיט זאַטקייט איבערגעלאָדענע, פריציש און האַלב אַריסטאָקראַטיש איבער־געזעטיקטע מיט אייגענער צופרידנקייט, די אַלטע קאָלאָניעס פון יהודה. שטאָלצירן מיט די צענדליקער יאָרן זייערע, וואָס דאָס לאַנד האָט ביי זיי פאַרנומען. און עס שווינדלט זיי פאַר די אויגן די ניי־אַריבערגעקומענע, וואָס שרייען מיט שפּראַך פון אידעאַלן און מיט ביטול צו דער אַלטער איינגעזעסנקייט.

עס האָט מיר אָבער דער וועג פאַרטראָגן צום טאָל, וואו די בערג אַרום פאַרנייגן זיך צום קלאַנג פון אַקער און גראָבאייזן און צום געזאַנג פון די ביי־אַריבערגעקומענע. דאָס איז דער טאָל יזרעאל, וואָס ווי נאָר מען קומט אַרויס פון שומרון, די אַלטע ישׂראלס שטרויכלונגנעסט, דערשיינט דער טאָל מיט זיין מיסטעריעזער ווידעראויפלעבונג, אַ שאַלנדיקער, אַנטקעגן דעם וואַנדערער, וואָס לאָזט זיך צו אים אַראָפּ פון די שומרון־בערג, מיט איינעם פון די אוראַלטע און איצטער צוריק באַנייטע שליאַכן.

אַלטער ווי אין פאָלקס־ווערן האָט אויפגעבליט אין געשטאַלט פון יונגן ווילן און פאַרהפקרונג, ביז הענט־צעבלוטיקונג אין שאַרפן דאָרן און אין אייגענעם בלוט די פרייד אַרויסזען.

וואָס איז עמק יזרעאל אין ליכט פון היינטיקער צייט? נישט ווינציקער, ווי מיט צוויי, דריי און פיר טויזנט יאָר צוריק. ווי יעמאָלט, אַזוי אויך איצטער, וואַכן אַרום אים די בערג פון נצרת, גלבוע, תבור און כרמל. און ווי יעמאָלט, אַזוי אויך איצטער האָבן פון דער טיפעניש געשפּאַרט די קוואַלן, וואָס האָבן סיי ברכה און סיי סם אַרויסגעטראָגן צום אייבערפלאַך. און איצטער אויך, ווי יעמאָלט, איז דער טאָל דער איבערבראַך פון לאַנד, אָדער די טויערן צום מזרח און צום מערב. אַיעדע פעלקער־ליידנשאַפט האָט זיך דאָ אויסגעגאָסן. נישט אומזיסט איז ער פון זאַטקייט אַריינגעפאַלן אין קראַנקן דלות און געוואָרן די היים פאַר אומהיימלעכקייט. אַלערליי בלוט האָט זיך דאָ געגאָסן און פעט געמאַכט דעם גרונט, גלייך ווי די שפּורן פון דעם שוואַרץ־גרויען לאַוואַ־שטיין און ־שטויב, וואָס האָט מתקן געווען דעם טאָל.

„די הינט וועלן לעקן אַחאָבס און איזבלס בלוט אין טאָל יזרעאל״, האָט דער צעשויבערטער אליהו געוואָרנט. נישט נאָר בלוט, גענוג פאַר הינט צו לעקן איז דאָ פאַרגאָסן געוואָרן. נישט איינמאָל איז דער קישון־שטראָם רויט געפאַרבט געוואָרן. דער אייגענער שטראָם, וואָס האָט זיך איצטער אַזוי באַהאַלטן באַשיידן צווישן די נישט־חנעוודיקע גראָזן, און דווקא אים, דעם טויזנטפאַך פאַרשאָלטענעם און צעטרעמפּלטן עמק יזרעאל, וואָס מיט זיין אָפּגעלאָזנקייט האָט ער יענעם איינעם געוואָרנט: „ווייך, ווייך, דו מוטוויליקער! לאָז מיין פלאַך צום ווילדן גראָז און צום פאַרשאָטנטן אין זיין טונקל־ברוינעם געצעלט בעדואינער און זיין שאָף״ — דווקא אים האָט אויף אַ וועט אַרויסגע־

רופן די דערוואַכטע יידישע ענערגיע, וואָס האָט הפקרדיק דאָ אַלץ גע־וואָרפן אין קאָן: יונגע יאָרן, געפליגלטן שוואונג און דעם גאַנצן גלות־אויפבּרויז פון די לעצטע יאָרן. וואָס געקענט — מיט זיך גענומען אַהער! אַלע זאַפטן פון פאָלקס־אָרגאַניזם, גאָר דעם גאַנצן דראַנג צו באַפרייאונג פון דורותדיקער פאַריאָכונג, טרעטנדיק אויף גלות־האָפּע־נונגען, זענען זיי אַהער געקומען נאָך אַמאָל דעם טאָל אויפוועקן פאַר אַ נייער באַפעלקערונג.

*****

צופיל איז די מיסטעריע פאַרצויגן איבער אונדזער זיין, אַז קלאָר און רעאַל זאָל זיך קענען דערבּליקן די צוגעזויגנקייט צו דער ערד, וואָס דאָ און דאָרטן דערשיינט צווישן אונדזערע אין די לעצטע יאָרן. און געוויס קען איך נישט דערבליקן צו די פונדאַמענטן אונדזערע, וואָס זענען נאָך נישט אומגעקומען אין אונדזערע טיפענישן, אויף וועל־כע איך זאָל קענען שטעלן און אַריינבליקן אין דער צוקונפט פון אונדזער פאָלק צווישן ראַסן און פעלקער איבער גאָר דער וועלט. אַז איך קוק צו אונדזערע דאָ איצטער, צעזייטע איבערן עמק יזרעאל, וואָס האָבן שוין זייערע לאַגערן אויפגעשטעלט און וועקן די פאַרבאָרגענע כּוחות פון דער מאַמע ערד, אַוועקשענקענדיק איר זייערע אייגענע כּוחות — איז דאָך עס אַ הייפעלע, וואָס איז אָפּגעראַטעוועט געוואָרן פון גאָר דער וועלטס חורבן, נאָר דעם ווילן פון אַ גרויס און עקשנות דיק פאָלק מיט זיך פאַרנומען. פרימיטיווע כּוחות און פרימיטיווע אינסטינקטן טוט אַ לאַנד געבוירן און וועקט צום לעבן אַ לאַנד. דאָס זענען זיי, אַנטקעגן זון ברענענדיקער בייטאָג און אין קאַלטע טויען ביינאַכט.

פון הויכן באַרג, אַז איך קוק איצטער צום טאָל יזרעאל, ווי ווייט מיין אויג דערקלייבט זיך רעכטס און לינקס צו די ריפּן פון די בערג, וואָס רינגלען אַרום דעם טאָל, זע איך אַזוי לויטער דאָס פעלד, ווי עס שפּרייט זיך; ווי עס גיסט זיך איבער פון קאָליר אין קאָליר. פעל־דער, פעלדער, העל־גאָלדיק, שמאַראַגד־גרין. זייער קאָליר ווערט דאָ און דאָרטן פאַרטיפט דורך אַ שורה עקאַליפּטוס־ביימער, ווייַנגערטנער, אָדער ווילדער פייגנבוים.

דאָס איז דאָך דאָס האַרץ פון אונטערשטן גליל, וואו, אין די

רוימערס צייטן, האָט זיך דאָ געהאַרטעוועט עקשנות פון פאָלק. פון יעדן בערגל אַרום טאָל קומען אויף ווידער די אַמאָליקע פעסטונגען און עס גלייבט זיך גאַרנישט, אַז דאָ האָט זיך אָפּגעשפּיגלט דער ווילן פון פאָלק אויף אַ נאַציאָנאַלער הייך. ווען נישט דער גליל אין יענע צייטן, ווער ווייסט, צי בכלל וואָלט זיך אַרויסגעצויגן דער קו־החיים פון פאָלק אין די שפּעטערדיקע דורות.

איצטער באַפלאַנצט מען דעם טאָל, און איך שטעל מיר פאָר די כוחות, וואָס גייען אַנטקעגן יעדן וואָרצל, וואָס יידישע האַנט שיקט אין דער ערד אַריין, יעדן קערנדל, וואָס ווערט פאַרזייט. שרייט פון ווייטן דער רוף פון לעבן און שווערע פּראַצע און איך דערוויטער זיך דערווייל צו דעם זיך צו דערנענטערן. לאַנג וואָלט איך וועלן אַזוי בלייבן אין דער הייך און זיך צוהערן צום גאַנג פון מיינע איי־גענע מחשבות, אַזוינע אומרואיקע, אַזוי פיינלעכע און ווייטע, וואָס דערנעענטערן מיך צו די צייטן פאַרגאַנגענע.

די דערפלעך יידישע. נייע הייזער. דעכער רויטע. אַלע אין טאָל. אַלע צוגעטוליעט איינס צום אַנדערן, זעט עס מיר אויס פונדער־ווייטנס. העט קעגנאיבער איז נצרת, די שטאָט, וואָס בליקט צום טאָל אַראָפּ מיט אַ קאַלטער אויג און אפשר שיקט זי אַזוינע תפילות צום הימל, וואָס זענען די גיפט פאַר דעם טאָל, וואָס לעבט אויף. יענע נצרת־בערג, פון וואַנען דער נוצרי, אונדזער בלוט און פלייש, האָט אַראָפּגערעדט צו די וואָס אין טאָל. פון פרידן האָט ער גערעדט. און וואָס האָט דאָס געמיינט אין יענער צייט? און וואָס מיינט עס נאָך איצטער אויך?

איך בין זיכער, אַז די אַלע אין דער נידער, אין טאָל, וואָס איך זע פון ווייטן, ווער עס גייט נאָך אַ סטאַדע קי, ווער עס ציט אַהיים פון דער אַרבעט נאָך אַ טאָג שווערער פּראַצע, ווער עס באַטראַכט די גע־רעטעניש און ווער עס פלאַנצט אַרום זיין שטוב — זיי אַלע שטייען מיט די פיס אויף דער ערד, זייער ערד. ניין, נישטאָ נאָר זייער ערד, נאָר אונדזערע: מיינס און אייערס! זענען דורך זייער ווילן אויס־דערלייזט געוואָרן. זענען די, וואָס ווילן אין זייער הויפן דעם גאַנצן גלות פאַרנעמען און אַריבערברענגען אַהער. עטלעכע טויזנט זענען זיי, נישט מער. אַלע צעזייטע איבערן גרויסן טאָל, וואָס ציט זיך פון ברעג ים ביי חיפה ביז צום ברעג ירדן אין מזרח־זייט. זיי טראָגן אין זיך דעם קערן פון אַ פאָלק אַ ניי געבוירענעם און זיי הערן די טריט

פון די נײַ־אָנגעקומענע, גאַנצע לעגיאָנען, וואָס קומען און קומען. זיי האָבן פאַרגעסן, ווי דער גאַנצער ייִדישער כּלל זעט אויס איבער גאָר דער וועלט. און איך, וואָס האָב אין די לעצטע יאָרן געזען אונ־דזער אינטערנאַציאָנאַלע צעשויבערטקייט, איצטער, שטייענדיק אויפן ראַנד פון די שומרון־בערג, באַגרייף איך, פון וואַנען די כּוחות האָבן זיך געזאַמלט און פאָלקס פאַרבאָרגענע רעזערוואוואַרן און פון וואַנען עס האָבן זיך גענומען כּוחות צו פרישן ווידערשטאַנד.

***

איך ווייס, אַז מיר לעבן נאָך אין אַ דור, וואָס מענטש רייט אויף מענטש און פאָלק פון פאָלק האָט נאָך קיין חשק נישט אַראָפּצוקריכן. איצטער האָט געטראָפן, נאָך דער לעצטער וועלט־צערודערונג, אַז די רייטער האָבן זיך געביטן, און אונדז האָט מען אויך אַריינגערעכנט צו די, וואָס לערנען זיך רייטן אויף יענעמס קאַרק.

איצטער קוק איך אויף דעם אויסגעשפּרייטן טאָל און אויף די אויפגעגאַנגענע פעלדער און חברימדיקע הייזער, אַזוי נאָענט צונויפ־גערוקט. איך ווייס אויך, אַז דאָ, אין טאָל, האָט אונדזער פאָלק זיין גבֿורה און אויך זיין שוואַכקייט אַרויסגעוויזן. פונדעסטוועגן רופט צו מיר די גרויסע פרידן־שטימע פון דעם טאָל אַרויס. הלוואַי וואָלט איך געקענט מיין שטימע מייחד זיין מיט די קולות, וואָס רייסן זיך צו מיר פון דער טיף. נישט קיין נבֿואה ווערט איצטער מקוים. עס איז נישט פאַראַן קיין באַזונדערע דערלייזונג פאַר ייִדן. די גאַנצע וועלט איז געוווּנדט פון דער דערלייזונג. עס האָט קיינער פון אונ־דזערע אַנדערש נישט געזען. און ווען מיר פלאַנצן איצטער, ווייס איך דאָך, אַז נישט די ברכה פון פעלקער האָבן מיר געקראָגן. אונדזער רוף צו דער וועלט איז פאַרטייבט געוואָרן. אונדזער ווײ־אויסגעשריי איז ווייטער פון אונדזערע ליפּן נישט אַריבערגעגאַנגען. איך קוק, ווי אונדזערע האָבן זייערע הייזער אויפגעשטעלט אין אָפענעם טאָל. אָפן אַרום. עס האָט נישט געוואוסט נאָך דאָס לאַנד פון דעם ביז איצ־טער. קוקן אַראָפּ פון שפּיץ בערגל דאָ און דאָרטן אַראַבישע דער־פער מיט זייער צונויפגעדריקטקייט, מיט דער אַרומגעצאַמטקייט — פּחד, פּחד אָן אַ סוף רוט אַרום אַזוינע דערפלעך אויך נאָך איצטער אַוודאי. און אונדזערע — אָפענע דערפער! אָפענע שטעט...

עס וועט פרידן יעדן דאָרף און אַיעדע שטאָט אַרומריגלען. אונדזער צייט וועט פרידן אויפברענגען און וועט בליען אַרום אַיעדן יידישן דאָרף.

דער ברויט, וואָס גייט פון דער ערד, ווייס איך, איז ברודער־ברויט, און אויך דער טיש צווישן יענע הייזלעך איז אַ ברודער־טיש. עס האַלט מיר נאָך צוריק אַ האַנט אַ פאַרבאָרגענע. און אַזוי איז נאָך מיין פאַרלאַנג צו שטיין און קוקן, קוקן אַראָפּ צום טאָל און זען, ווי די נאַכט לאָזט זיך אויף אים אַראָפּ. אומהיימלעך ווערט קוקנדיק אויפן טאָל, צו טראַכטן פון ישׂראלס פאַרגאַנגענהייט. און ווער קען דאָס שרייען צו אַ פאַרגאַנגענהייט ווען אונדזער היינט בלוטיקט; ווען אונדזער אומגליק־טאָל איז כמעט די גאַנצע וועלט איצטער. און דאָ, אין טאָל פון אַזוי פיל נאַציאָנאַלע קאַטאַסטראָפעס, האָבן זיך פּיאָנערן אַריינגעשלייכט און אויפגעדעקט אַלע קוואַלן און ברודערן זיך מיט זיי. ווי וואָלטן די תבואות אויסגעזען פונדערווייטנס אָן יענע קוואַלן...

ווייזט אויס: נאָך נישט פאַראַן דער ברוך־באַרג, וואו פעלקער זענען אונטער זייער אייגענעם בראָך אונטערגעגאַנגען, אַוואו עס זאָל קענען דער זשאַוער זיך איינעסן אין די ביינער פון אונדזער פאָלק צו פאַרדאַרבן עס ביזן לעצטן לעבעדיקן נערוו.* ווייל דאָ מישן זיך ווידער איבער אויף צוריק די בלעטער פון אונדזער היסטאָריע. ווידער וויל אַ פאָלק זיך איינשפּאַנען אין שווערן שפּאַן, גרייט אויפצונעמען אויפן פלייצע אַ נייע בייטש פון דער צייט.

דאָ האָבן זיי מיט קלאַנג פון אַקער און גראַבאייזן איבערגע־שניטן ארץ־ישׂראל אויף צוויי, אין דער ברייט: מיט דעם גרינעם שניט האָבן זיי דערנענטערט די טעג אין עבר איינגעזונקענע מיט די טעג, וואָס ווייזן זיך ביים ראַנד פון אַ נייעם פרימאָרגן. עס זענען געגוג נאָך אויפגעדעקטע שטרויכלשטיינער פאַראַנען, די שטיינער, וואָס שוין צוויי מאָל איז אונדזער גאַנצקייט אויף זיי צעטרייסלט גע־וואָרן. דער גרינער שניט, וואָס צעשניידט די וויסט אויף צוויי — בליץ־שנעל האָט ער זיך אַריינגעריסן אין טאָל אַריין. דער גרינער צייכן, וואָס טיילט אָפּ באַרג פון באַרג מיט תבואה־פעלדער, אַפּעלסין און ווייגערטנער.

און ביז איך קום אַראָפּ אין דער נידער, אין טאָל יזרעאל צו זיצן ביי אַ ברודער־טיש פון די, וואָס האָבן זיך געשטעלט אויף דער וואָך

ביי יעדן קוואַל, וויל איך דאָ נאָך אַ ווײַלע אויפן באַרג שטיין און דווקא דאָ אויך פאַרנעמען דעם קלאַנג פון אַקער און גראָבאייזן ביי אַלע אַנדערע ראַנדן פון אונדזער צעזייטקייט, וואו אַלטער ווי שמידט יונגן ווילן.

אַלטער ווי און יונגער ווילן האָבן ביידע זיך איינגעשפּאַנט אין יאָך. הלוואי צעאַקערן זיי אונדזער לעבן און שלאָגן איבער די הענט די, וואָס ווילן זייען ווינט אין דער פּריש צעאַקערטער ערד.

„ניט פאַר קיין זילבערשטיקער וועט איר אויסגעלייזט ווערן”

יאָר נאָך יאָר האָב איך זיי באַגעגנט אויף וועלטס ברייטע שליאַכן און אויף זייטיקע וועגן. האָבן געשטעלט טריט אומגעדולדיקע, מיט האַרצקלאַפּ האַסטיקן. פייער האָט געגליט אין די אויגן פאַרטייעט און געצונדן אי פרייד אי האָס אַרום די ווינקלען פון מויל. אָפטמאָל האָב איך פון אַ זייט געשפּירט זייערע שפּאָטישע בליקן: פאַראַכטונג צום גלות און גלות־יידן.

חלוצים ———

מיט די וואָרצלען אויסגעריסן זיך און מיט וואָרצלען אויף פּלייצע פאַרוואָרפן, גרייט אין מאַרש צום נאָענט־ווייטן לאַנד, זיך איבער־פלאַנצן און איינפלאַנצן. מוטער־שפּראַך פאַרהאַסט. געטראָטן אויף אונדזער וואָרט. עקל־גרימאַס צו אַלץ, וואָס האָט גלות־פאַרב און קאָ־ליר. אויך אויף פרעמדע און ווייטע וואָקזאַלן האָב איך זיי באַגעגנט. איך האָב נאָכגעבליקט די, וואָס האָבן מיט בלוטיקער בענקשאַפט די צוגן באַגלייט:

„טראָג זיך מיטן ווינט צו כּף־הקלע — וועסט סיי־ווי פאַרוואָרפן ווערן אַהין, וואוהין מיר גייען אין קייטן געשמידטע. נאָר ווייס, מיר וועלן קומען פריער פון דיר”!

איצטער בין איך דאָ. איך טרעט אויף די אויסגעצעמענטירטע טראָטואַרן אין דער שטאָט; אויף די קאָנקריטענע וועגן, וואָס פירן פון שטאָט צו שטאָט און פאַרשטיקט קומט אַ באַקאַנטער האַרצקלאַפּ פון קאָנקריט אַרויס.

איך בין געקומען צו שפּעט, זאָגן מיר אַלע. איך ווייס, איך בין געקומען נאָך גאָר צו פרי. ווייל נאָך איצטער אויך, דאָ און

דאָרטן, צי אין ירושלים, די אַלטע הייליקע שטאָט, צי אין תל־אָביב, די יונג־אויסגעבאָדענע שטאָט — דאָ און דאָרטן זיצן נאָך ידישע טעכטער אויף די בערגלעך אָנגעשפּאָלטענע גראַניט און האַמערן און האַמערן, צעברעקלען קליינע שטיינדלעך אויף נאָך קלנערע. די פּליי־צע באַוועגט זיך נאָכן שוואונג פון האַמער און שטיין גיט זיך אונטער. אינאיינעם מיטן שטיין גיט זיך אונטער און ווערט צעשמאָלצן אין דער ברענענדיקער זון די געפּליגלטע ליד אָן ווערטער. אויף יוגנטלעכן ווילן־כוח קומט אַרויף אין קאָרע נאָך דער אַנדערער. פון אַלע ניגונים איז איינער געבליבן:

אויב נישט איך פאַר זיך —
טאָ ווער פאַר מיר?
ווען אַליין פאַר זיך —
וואָס בין איך?
און אויב נישט איצטער — טאָ ווען דען?

נאָך איצטער אויך קוקן זיי מיט פאַראַכטונג אויף מיר און שפּאָט פאַרשווינדט נישט פון אַרום מויל: — גלות־מענטש!

פלוצלונג וויל איינער ביי מיר געפינען אַ באַשייד פאַר זיין אייגע־נער רעטעניש:

„זאָג, פון וואַנען איז דער כוח מיינער צו האַרעווען און ליידן הונגער? פאַרוואָס האָב איך נישט געקענט דאָרטן? די אייגענע הענט האָבן דאָרטן נישט געקענט״...

ער שפּרייט אויס די הענט — צוויי פלאַכעס פון סענקעוואַטן האַלץ אויסגעטעשעט.

„אומזיסט־אומנישט זענט איר געוואָרן פאַרקויפט און נישט פאַר קיין זילבערשטיק וועט איר אויסגעלייזט ווערן.״ אוי, נישט מקוים איז נאָך דערוויל געוואָרן יענער צוזאָג פאַר די, וואָס זענען געקומען מיט דער ערד זיך באַהעפטן און אויסגעבליבן אין די גאַסן פון דער נייער שטאָט. ליידנשאַפט ברענענדיקע האָט די דאָזיקע געבראַכט ביז אַהער און אַנידערגעזעצט זיי אויף די בערג אָנגעהאַקטע שטיי־נער. פאַר טרוקן ברויט און רעכט אויסצווזינגען אין דער הייך לי־דער אין אָנגעגליטן חלל; פאַר רעכט אומצוגיין אָפגעריסן־אָפגע־שליסן און פּרואוון דעם באַרוועסן טראָט צום אָנגעגליטן זאַמד; פאַר

רעכט צו גיין פאַרלייגט האַנט אויף אַקסל דורך די גאַסן נאָך האַלבע נאַכט און זינגען דעם שוין דורות־לאַנג נישט אויסגעזונגענעם ניגון. פאַר דעם אַליין בלויז איז רעכט אַלץ מפקיר צו זיין.

***

האַק־האַק דעם שטיין אונטער דער ברענענדיקער זון!

און דער טעמפּער האַמער קלאַפּט און צעשפּליטערט דעם קאַלכ־שטיין, אָדער טונקעלן באַזאַלטשטיין, האַמער־שפּראַך רעדט שטעכעדיק צו מיר:

— האַק־האַק, איר וואָס שטעלט אָן דאָס פּנים, אַז גוי זאָל אין אים שפּייען — רעכט אויף אייך, ווען ווערים טאַטשען אייערע טריט!

— האַק־האַק, ווען מיין טאַטן האָט מען געקוילעט פאַר מיינע אויגן, זאָל איך גלייבן, אַז רחמים וועט דאָס בלוט דערוועקן ביים מערדער, רחמים צו מיר און מיין מאַמען דער וויסטער?

— האַק־האַק, און אַז איך האָב זיך געוואַלגערט אין וואַלד, גע־שימלט אין קאַלטן שווייס, וואָס פּחד האָט אויף הויט אַרויסגעטריבן, שפּירנדיק די אייביק־שנאהדיקע אויגן, ווי זיי נישטערן אַרום וואַלד; נאַזלעכער, וואָס ווילן מיין געביין דערשמעקן — איז דאָס קאַרג פאַר מיר געווען, אַז איך זאָל איצטער אַט־אָ־דאָ אויסזינגען מיין ליד? עס איז מיין ליד!

— האַק־האַק, געשוואָלן קען ווערן אַ יעדע האָפענונג ביי אייך דאָרטן. איך האָב דעם גלות פאַרמשפּט. און הלוואי זאָלן אונדזערע גאָר קיין תקומה נישט האָבן מער דאָרטן, כּדי אויף אַ ווײַלע נישט צו פאַרבלענדן די, וואָס חלומען זייער בלאַסן חלום פון מענטשן־ליבע און דערקענונג.

— האַק־האַק, „וואו איז ארץ־ישׂראל? וואו איז דערלייזונג״? פרעגט מען אונדז — כאַ־כאַ־כאַ, אָבער דאָרטן בין איך נישט מער... און קוק איך אויף אַהינטער, זע איך, ווי מיין טאַטע הענגט אויף אַ בוים מיט אַן אַרויסגעשטעקטער צונג און פאַרשפּיצטער נאָז און אַ שדל קרייזלט זיין גרויע באָרד, כאַ־כאַ־כאַ, אייביק וועט ער דאָרט הענגען און אייביק וועט דאָס שדל קרייזלען זיין גרויע באָרד.

פרעגט אַ מיידל, אויך מיט האַמערס טעמפּן קלאַפּ אויף שטיין.

זי פרעגט ביי מיר: „פאַרוואָס קוקן די הימלען איבערן גלות רויט און בלוטיק און די הימלען דאָ, איבער מיר — בלוי און לויטער? ווייך איז מיר אַזוי צו זיצן אויפן באַרג צעקרישלטע שטיינער אונ־טערן בלויען הימל — האַק־האַק, אויף שפּליטער צעשפּליטער זיך, ושטיין״!

לאָזט זיך איבער ארץ־ישׂראלס וועגן; פון אומעטום וועלן אַרויס־קומען צו אייך בחורים און מיידלעך — אייביקע בחורים און מיידלעך — כאָטש שוין מאַמעס און טאַטעס. שווער געוואָרן די אָרעמס, שווער געוואָרן די אַקסלען, שווער די פיס, ביז די קני אַנטבלויזטע. זון ברענט, ברענט די נאַקעטקייט און קען נישט פאַרברענען. הונגער נאָגט, נאָגט און קען נישט פאַרדאַרבן.

איך ווייס, אייער האַנט האָט געבענקט צו האַלטן האַנט פון אַקער און ריכטיקן זיין וועג. איך ווייס, איך ווייס, אַז דער דאָזיקער פאַרלאַנג איז אַרויס פון אונדזער בלוט איבער גאָר דער וועלט שוין אַ גאַנצן דור, אין אייך האָט דער דפק שטאַרקער געשלאָגן. און נישט די גע־בענטשטע צייט איז געוועזן. נישט באַשערט איז אייך אַלעמען די פרייד פון אַקערן און זייען. בויער זייט איר געוואָרן, מויערער זייט איר געוואָרן. אייערע הענט האָבן געמאָסטן פון פונדאַמענט ביז צום דאַך. געבויט, געמויערט, ביז גאַנצע גאַסן אויסגעשטעלט, געפּליאַסטערט, געפּליאַסטערט און גאַנצע שטעט אויסגעפּליאַסטערט — און אַזוי גע־בליבן אונטערן הימל מיט אַ ליד אַ הפקרדיקע און מיט אַ נאַגעניש אין האַרצן.

ווער קען באַדויערן אייער גורל און זאָגן: „דאָס איז דער וועג פון לעבן. אַזוי באַדאַרף עס צו זיין. אַזוי ווערן קרבנות גע־בראַכט״.

ווער זאָגט עס, אַז קרבן איז יענעם מתקן, און אַליין פאַרברענט? איינעמס הימלען לייטערן זיי אויס און דעם אַנדערן — זאָל שטיינער פאַלן אין קאָפּ? אָ, דאָס איז דער גרויסער טרויער, וואָס זיפּט זיך איינאיינעם מיט די מחשבות און ווי אַ דאָרן שטעכט עס אין וועזן. איר האָט אייער גורל גענומען אין אייערע הענט. איר האָט דאָס לאַנד אויס־דערוויילט. איר באַשיידט אַ חלום מיט אייער אַרויסהענגען דאָס לעבן צו דער נויט, מיט דעם האָס צום גרויסן כּלל; גלות־כּלל. אונדזער ווי האָט איר איינגעזאַפּט און איר ווילט אים איבערזינגען און איבער־שרייען. אויך אין האַלבער נאַכט, ווען אייערע שטימען און אייערע

טריט וועקן ארץ־ישׂראלס ווייסע נעכט אין די גאַסן פֿון דער דורך אייערע הענט ניי־געבויטער שטאָט, בין איך וואָך צו אייערע טריט און צו אייער גערזאַנג. נישט נאָר איך אַליין האָט מען געשאָלטן: „הייזער וועט איר בויען און וואוינען וועלן אַנדערע אין זיי"... די קללה פֿאַלט איבערן קאָפּ פֿון די בויער איבער גאָר דער וועלט, און זאָל עס אויך אייער טרייסט זיין.

***

נישט גרינג איז דאָ אַנגעקומען אַפֿילו די, וואָס האָבן שוין דער־שפּירט זייער לאַנד און היים און די וואָרצלען זיינען אין אַלט־יונגן לאַנד פֿאַרפֿלאַנצט. זיכער איז אייער קאַפּריז דער צענטער, וואו נישט נאָך איינמאָל וועט אַ פֿאָלקס־וועזן און מהות זיך צעטרייסלען און ווידער גאַנץ ווערן. ווייל די וואָס האָבן פֿאַרמשפּט אונדזער פֿאָלק צו נע־ונד זיין, די וואָס האָבן צוגעטראָכט גלות פֿאַר אונדזער היים — די האָבן אויך אונדז אונטערגעלייגט די שטיינער צוקאָפּנס.

דאָך, קומען שוין ברויטן און וויינטרויבן פֿון אייגענע גערטנער און פֿעלדער און דאָס איז אויך אייער חלק אין דעם טרוקענעם לאַנד. ארץ־ישׂראל איז דער וועלטס צענטער געווען אַזוי פֿיל דורות און יידנס אויסגעדאַכטע היים. און ווער עס וויל אַ חלום פֿאַרוואַנדלען אין וואָר, דער באַדאַרף זיין לעבן שטעלן אין קאָן. און איצטער, מיט אייער פֿאַרלייקענונג דעם גלות — פֿאַרלייקנט איר גאָר די וועלט. אין דעם אַ וועג האָט איר אייער שטאָלץ און אייער האַרטנעקיקייט איינגעשטעלט אין קאָן און ווער קען איך זאָגן, אַז אייערע טריט זיינען פֿאַלש, ווען אַפֿילו געשטרויכלט?

ווי געשריגן, אונדזער פֿאָלק איז געוואוינט צו ליידן אָן אַ זיך. ליידן פֿאַר עמיצענס בייזן ווילן און קאַפּריז, און דאָס, וואָס ביי אנדערע הייסט אייגענער אויסוואַל — דאָס איז פֿרעמד דעם יידישן פֿאָלק. צופֿאַל איז געזעץ פֿאַר אונדז און נאַטור איז אומבאַגרייפֿלעך. דעריבער איז אומבאַגרייפֿלעך אייער רוף פֿון בלוט, וואָס רופֿט צו נעמען גורל אין האַנט און באַפֿעלן און דיקטירן.

איך האָב געענוג געזען, ווי די נאַטור פֿאַרשטייט איר קעגנער און ווי פֿון יידן האָט זי געמאַכט חוזק. איך האָב געענוג געזען, אַז דאָרט, וואו עס קומט אויף לעבן, תּחית־המתים, האָבן אונדזערע זיך

געשטעלט אויף דער זייט פון קדושים. און מער פון אַלץ האָט ביי אונדז געהאַט אַ ציל דאָס ליידן אָן אַ ציל. און יעדע קלאָרע ליניע — איז די, וואָס פירט דורך אַ יסורימדיקן און פאַרדאַרבטן שטעג. דאָ הער איך ווײ־געשריי מיט געזאַנג געמישט. אַ געזונט פאָלק, וואָס שפרייזט מיט אַ געדרייטן דאַרנדיקן שטעג. דאָס איז דער אויס־דערוויילטער וועג געוואָרן פון די געציילטע דאָ. אין איין לאַנגער שורה זע איך די פאָדערשטע, וואָס האָבן דערגרייכט צו זייער אָנגעצייכנטן פונקט, צי אין די פעלדער פון יהודה, אָדער אין וויטן גליל און אויך די — וואָס שטייען וויט, ווייט אַהינטער, ביים סאַמע ראַנד פון לאַנד און כוואַליעס וואָשן זייערע טריט. דער רוף פון פרעמדע שיפן וועקט די אויסגעבליבענע און ווייזט ווידער אָן אויף אַלע גלות־לענדער. איצטער איז די צייט, וואָס מיט געוויין פאַרלאָזט מען ארץ־ישראלס ברעג; ווער מיט צוזאָג צוריק צו קומען און ווער עס שעלט די שעה, וואָס דאָס מזל האָט אים אַהער געבראַכט. ווער קען אַ וואָג און אַ שאָל אויפשטעלן, וועגן און מעסטן, פאַר וועמען פעלד האָט באַדאַרפט וואַרטן, אַ פעלד מיט שווערע פראַצע, און פאַר וועמען עס האָט געוואַרט אַ באַרג שטיינער, וואו שטיינהאַקער פרעגט ביי זיינע הענט: „פון וואַנען איז די גבורה און פון וואַנען דער־אַ געדולד?"

עס איז דאָך דער פינצטערער דור און ליכטיקער דור, אין וועלכן מיר בענטשן אונדזערע טעג און פאַרשעלטן אונדזערע טעג. עס איז דער צוואַנציקסטער יאָרהונדערט, וואָס האָט דאָס יידישע פאָלק אַרויסגעשטעלט אין איין עק וועלט הפקר פאַר אַלע ווינטן און אין דעם אַנדערן עק וועלט — נעמט אַ האַנט זיי צוזאַמען. און נאָך קיינמאָל, קיינמאָל איז דער ווײ נישט געווען אַזוי ברוטאַל צו די, וואָס זוכן באַשייד און חשבון פאַר צופאַלן, וואָס שטויסן אונדז צו אויפגאַנג און אונטערגאַנג.

„אַלע וועגן פון יידישן לעבן פירן קיין ארץ־ישראל".

און ווי זאָל איך עס אַפלייקענען איצטער, אויב עס זאָגט מיר אַ מיידל, אַזוי צאַרט און אַזוי אָפּגעצערט, וואָס האָט איר יוגנט אַרויפגעבראַכט אויף דעם נייעם מזבח — אויף אַ באַרג אָנגעהאַקטע שטיינער און אַזוי גערן איז זי מקריב איר יוגנט?

„אַלע וועגן פון יידישן לעבן פירן קיין ארץ־ישראל." דאָס זאָגט אויך דער חלוץ, וואָס גראָבט די ערד און טריקנט די זומפן אַרום ים

כנרת, דער, וואָס מאַלאַריע־פיבער האָט שוין דורכגעטרייסלט איעדן ביינדעלע זיינעם און אַדורכגעברענט איעדן נערוו זיינעם.

וואָס איז דער פאַדעם, וואָס בינדט צונויף די־אַ אומצופרידענע שטיינהאַקער אויף די וועגן, וואָס פירן פון שטאָט צו שטאָט, — וואָס איז דער פאָדים, וואָס בינדט זיי מיט די דאָזיקע, וואָס גראָבן די ערד אין זייער אייגענעם פעלד, פאַרשרייענדיק מיט געזאַנג קדחת, וואָס פרעסט דאָס לייב? דאָ אין לאַנד האָט עס איין זינען פאַר דעם, וואָס שטייט און קוקט פון דער ווייט:

אַלע, אַלע בויען זיי אַ וויסט לאַנד. אַלע, אַלע גלייבן זיי, אַז דאָס טרעטן זיי דעם וועג אַ געזונט פאָלק, וואָס דאַרף קומען אַהינטער זיי. זיי טוען עס נאָך אַלץ מיט פייער אין די אויגן און האָס אַרום די ליפּן. פאַר זיי איז ארץ־ישׂראל נאָך נישט באַבויט און נישט באַ־וואוינט, נישט צעאַקערט און נישט פאַרזייט.

אויף זיי און נאָר אויף זיי האָט דאָס לאַנד געוואַרט.

די פרייד פון מדבר

נייך, נישט דער ארץ־ישׂראל־איינגעבאָרענער מענטש פרייט זיך מיטן יידנס צוריקקום. נאָר דער מדבר האָט אויף דעם יידן געוואַרט. די טריקעניש האָט זיך צוגעהערט צו זיין דערנעענטערונג. צעשראָקן שטייט דער אַראַבער. ציט זיך אויף די שפּיץ פינגער און קוקט צום ים אַרויס, אויב שיפן קומען אָן, וואָס ברענגען די, מיט געזאַנג אַריבערגעקומענע.

בר־כוכבא האָט מיט זיך פאַרנומען די יידישע שווערד אויף אייביק. דער בעל־החלומות, דוד הראובני, וואָס האָט געוואָלט שאַרפן די קאַטוילישע שווערד צו גיין אָפּנעמען ארץ־ישׂראל פון די טערקן — זי איז פאַרנעפּלט געוואָרן אין סיגופים און תּפילות. פון דער קאַ־טוילישער שווערד איז קיין יידישע נישט געוואָרן. ווייל צו קיין נאַציאָנאַל־יידישער שווערד בענקט נישט די יידישע נשמה. און דאָס איז אונדזער קיום צווישן פעלקער און דאָס איז אונדזער זיכערקייט אויף די קומענדיקע דורות.

ארץ־ישׂראל איז פאַטאַל געווען פאַר יעדן, וואָס האָט מיט שווערד זי איינגענומען. די מיט בוימל פרומע אויסגעשמירטע ענגלישע שווערד, וואָס האָט ארץ־ישׂראל אָפּגענומען פון טערק — איז אַ רינג פון אַ לאַנגער קייט פון שטרויכלונגען. פאַראַן טאָקע אַנדערע בריטישער, וואָס פאַרכטן און גלייבן, אַז נישט היימלעך וועט זיין דער סוף מיט דעם ארץ־ישׂראל־זיג; פאַרכטן, הלמאי האָט מען מיטן יידן שותּפות געמאַכט: „וואָס האָט דער ייד אַריינצולייגן אין עסק ביים זייט פון גרעסטער אימפּעריע פון אַלע צייטן?"

דער ייד גייט אום מיט דעם וואָרט גאולה אויף די ליפּן, מיט דעם וואָרט תּחיה אויף די ליפּן: „יידישע דערלייזונג און מיט איר — וועלט־דערלייזונג..."

ענגלאַנד האָט זיך אויך אין מאָמענט פון בלוטיקער פרייד אָנ־געשפּאַרט אין די גרויסע צוזאָגן פון אונדזערע נביאים און אַזוי באַחנט האָט דאָס יידישע פאָלק יעמאָלט אויסגעזען מיט דעם דורותדיקן מזרח־צייכן אויפן שטערן. די גוטע אין ענגלאַנד באַטראַכטן עס נאָך איצטער אויך פאַר אַ נבואה; די בייזע — פאַר אַ בייזן וויץ; פּאָליטיקער — זיי האָבן געדולד. און וואָס בריטישע פּאָליטיקער קענען דורכבליקן דורך דער יידישער האָפענונג, איז פאַר אונדז מיט אונדזער האָפענונג שווער צו וויסן.

די יידן וואָס האָבן זיך אומגעקערט אַהער צו ארץ־ישׂראל, האָבן די שטיינער געהאַלדזט — זיי האָבן דאָ דעם תּיקון געפונען. אין זייערע אָרעמס האָט דער שטיין אויך זיין תּיקון געפונען. מדבר און קינד פון ישׂראל — זיי האָבן זיך דערקענט. האָבן זיך פאַרטרויט איינס דעם אַנדערן. געציילטע זענען זיי דאָ און צו געציילטע האָט זיך ארץ־ישׂראל איבערגעגעבן. וואָס מען פאַרלאַנגט — דאָס באַקומט מען. קיין סך זאָל מען פון ארץ־ישׂראל נישט פאַרלאַנגען. מילך און האָניק איז אין היינטיקן יאָרהונדערט באַשיידן. מילך און האָניק פליסט שוין דאָ און דאָרטן און די פרייד פון מדבר איז גרויס. נאָר דער מענטש, דער ארץ־ישׂראל־איינגעבאָרענער — אין אים וואַקסט די אומרו.

**
*

דאָ האָב איך געזען, ווי איינער פון די נייע הערשער, אַ ברי־טישער, האָט געשלאָגן איבערן צורה אַ קינד פון לאַנד. פאַר וואָס פאַר אַ זינד וויים איך נישט. און געדאַכט האָט זיך מיר: קיינער, קיינער, נישט הימל און נישט ערד באַדויערן עס נישט. זיין נישט ווערן זיך האָט געקענט מיינען: „אַזוי האָט עס באַדאַרפט זיין, דורות־לאַנג שוין, אַז דאָס פּנים האָט אויף אַזוינס געוואַרט. פריער האָט עס געטאָן דער טערק און איצטער — בריטישער."

נאָר אַז איך האָב געזען, ווי אונדזערער אַ שומר־יונג האָט מיטן פויסט געשלאָגן אין פּנים אַ קעמל־טרייבער (פאַר וואָס פאַר אַ זינד, האָב איך אויך נישט באַגריפן), איז דערביי געוועזן אַ יידישע טאָכטער, וואָס בשעת־מעשׂה האָבן טרערן געוואַשן אירע באַקן. דאָס האָט שוין געהאַט אַ באַדייט. אַ באַדייט אויף די קומענדיקע טעג און רעכט — צו קומען אַהער און טריקענען זומפּן, צו פאַרטרייבן קדחת פון לאַנד,

צו פלאַנצן עקאַליפּטוס־ביימער אויף דעם אָרט, וואו יעדן וואָרצל, וואָס האָט זיך פון דער ערד אַרויסגעשלאָגן, האָט מען דורך אַלע צייטן אויסגעוואָרצלט. דער ייִד איז געקומען מיט עקאַליפּטוס־קערנער און געפלאַנצט, וואו זומפּן זומפּיקן זיך און קראַנקייטן פּרוכפּערן זיך. האָט דער אַראַבער דעם בוים אַ נאָמען געגעבן: דער יידישער בוים. אויך אים, דעם יידישן בוים, האָט פיינט דער אַראַבער. ווייל צו שטאַרק וועט זיין דער וואָרצל, דער יידישער, און נישט אַזוי גרינג וועט מען אים קענען אויסוואָרצלען. דאָס האָט אויך אַ טיפן באַדייט פאַר דעם, וואָס זוכט אמתן אויף אַזאַ־אַ פעלד; ווי עס האָבן אַ זינען די פאַרגאָסענע טרערן פון אַ יידישער טאָכטער, ווען אַ ייִד הייבט אַ האַנט צו שלאָגן, אַנשטאָט צו פלאַנצן פרידן, וואו נאָר פרידן באַדאַרף ווערן געפלאַנצט.

ווייל עס איז קלאָר, אַז אַלע כּבישים, קאָנקריט־שליאַכן, וואָס ענגלאַנד ציט דורכן לאַנד און שלעפּט זיי פון גרענעץ צו גרענעץ, וואוהין אונדזערע בויער האָבן זייער כּוח אַריינגעלייגט (שטיינער פאַר די שליאַכן האָבן אונדזערע מיידלעך אונטער דער ברענענדיקער זון געשטויסן) — זיכער, אַז אויף די דאָזיקע שאָסייען וועלן ציען אַרמייען מיט זייער צעשטערונגס־קראַפט. קיין אַנדער צוועק דערווייל פאַר די איצטיקע הערשער האָבן די דאָזיקע וועגן נישט, כאָטש איצטער וואו נאָענט צום ישוב ציען אויף זיי די קעמלען מיט תּבואה אָנגעלאָדן אויפן האַרב, צי עס ציען די וועגענער געשפּאַנטע מיט מויל־אייזלען, צום שייער תּבואה פון יידישע פעלדער. ניין, נישט דעם מדבר האָבן דערפרייט די דאָזיקע קאָנקריט־וועגן. אַזוי שטייף און טרוקן זענען זיי צום געמיט פון לאַנד, ווי האַרט און טרוקן זיי זענען פאַרן ברייטן פוס־טראָט פון קעמל מיט זיין משׂא אָנגעלאָדענער.

איך האָב געזען אונדזערע אַ שורה אין עמק־יזרעאל ביים גראָבן אַ גראָבן, אַ מאָן די טיף און אפשר צוויי מאָן די ברייט. אין אַ געגנט אַ זומפּיקער האָבן זיי געגראָבן, כּדי אָפּצוציען די וואַסערן פון זומפּ, און דערמיט אויסראָמען די מאַלאַריע און געזונט מאַכן די געגנט, וואָס האָט דורך דורות געפּלאָגט דעם דורכגייער אַפילו — איך האָב באַ־טראַכט די לאַנגע שורה גרעבער, אַ קילאָמעטער לאַנג, אין אַנגעגליטן טאָג האָבן זיי מיט פּיקעס געהאַקט דעם באָדן און אַרויסגעוואָרפן מיט גראַבאייזנס די ליימיקע ערד. אָ, וויפל יידישע ענערגיע איז שוין איינגעזונקען געוואָרן אין די ארץ־ישׂראל־זומפּן, וויפל בעכן שווייס

זיינען פון געגוג מידע קערפערס און אויסגעצערטע פנימער אָט־אָ־דאָ, אין עמק, צי אין אַנדערע געגנטן אויסגעגאָסן געוואָרן! און דאָס טוט מען מיט פאַרלייקענונג און מיט פרייד —ביידע אינאיינעם. דאָס טוט מען מיט קללה אויף די ליפּן און דאַך — מיט אַן אומבאַוואוסטזיניקער באַפרידיקונג, געזונט מאַכנדיק אַ קראַנק לאַנד: שלוחים פון אַ פאָלק אַן אויסגעטראַכטס!

און צו זיי פאַלן די בליקן פון אַלע בערג־שפּיצן, וואו עס זשאַווערן די אַראַבישע דערפער. וואָרענונג אין האַרצן ביי די אויף די בערג, און קללה אויף די ליפּן. און צו טאָן אַזאַ אַרבעט, צו בויען אַ וויסט לאַנד, באַדאַרף זיך די יידישע מי און איבערגעגעבנקייט שיצן אונטער ענגלאַנדס האַרטן פויסט. ווי האָט עס אונדזער מזל אַזוי חוזק געמאַכט צום טויזנטסטן מאָל?

פאַרפאַלן, קיינער וועט נישט אָפּווענדן דעם יידישן נאַציאָנאַלן אָטעם פון ארץ־ישראל. פאַרזיגלט. דער מהות פון פאָלק איז דאָ אין דעם איינגעדרעמלטן און אַנגעגליטן געמיט פון מזרח־מענטשן. אַ קליינער וואולקאַן איז דאָ, וואָס קען די לאַווע זיינע ווייט, וויט שליידערן. און דאַך איז דער אָטעם פון פאָלק דאָ ערגעץ. אַזוי אָפט קומען דיר אַנטקעגן אייגענע, אייגן בלוט און פלייש, בעדואינער, צי די פעלאַכן, די פויערים און דו דערקענסט אין זיי אייגן בלוט. געוויס איז אונדזער בלוט דאָ איבערגעבליבן געוואָרן, ניצול געוואָרן פון אַלערליי פייערן. אונדזערע אויגן, אונדזער בייג מיטן האַנט, אונדזער תנועה און אונדזער ניגון. ווער וועט אויפרייסן דעם פאַרהאַנג, וואָס טיילט אונדז דאָ פונאַנדער?

פאַרוואָס ווערט אַלץ דיקער די וואַנט, וואָס טיילט אונדז פונאַנ־דער? טיפער דער תהום, וואָס צעשיידט אייגן בלוט? מדבר פרייט זיך און עס פרייט זיך נישט דאָס פאָלק, וואָס האָט באַדאַרפט אויס־שטרעקן אַ האַנט און בענטשן די אַריבערגעקומענע...

מיר איז שווער אַריבערצוגיין צו רויקע באַשרייבונגען. דאָס, וואָס איך באַגעגן דאָ אין לאַנד, רעגט און באַאומרויקט. און ווייל איך האָב דערקענט דעם מזרח־מענטשן און דערשפּירט אין זיך אַליין זיינע שפּורן, דעריבער זענען די מחשבות אומרויקע. און עס ווילט זיך פאַר זיך אַליין אויפברענגען אויף די ליפּן הויך און קלאָר דאָס, וואָס איך האָב אפשר נישט געדאַרפט טאָן: אויב מיר געהערן צו ארץ־ישראל מיט אונדזער מהות, יעמאָלט איז ענגלאַנד דאָ איבעריק...

און פונדעסטוועגן האָט דער, וואָס באַדאַרף אין ענגלאַנד אַרויס־זאָגן אין דער עפנטלעכקייט אַ מיינונג, אַזוי געזאָגט: „די יידן באַדאַרפן אונדז אין ארץ־ישׂראל, אָבער מיר אָן די יידן וואָלטן אויסגעקומען״.

אונדזער כּלל פאַרלייקנט עס. און ווי קען מען פאַרהוילן דאָס וואָס איז פון יידישע הענט סיסטעמאַטיש אָפּגעטאָן געוואָרן דאָ אין לאַנד? אויב נישט יידישע הענט — וואָלט עס נאָר דורך אַ נס געקענט געשען. ווייל איך קען יידישע הענט איבער גאָר דער וועלט און איך ווייס, וואָס זיי זענען ביז איצטער מסוגל געווען צו טאָן. איך קען דעם יידישן מטושטשדיקן ווילן און די פּרוכט פון אַזאַ ווילן האָב איך גוט באַטראַכט. און דעריבער איז פאַרצווייגטער דער טרויער, ווען איך געפין, אַז בלויז דער מדבר פרייט זיך דאָ מיטן אָנקומען פון יידן קיין ארץ־ישׂראל, נאָר נישט דער מענטש, דער ארץ־ישׂראל־דיקער, וואָס קראַנקייטן, הונגער, דערשלאָגנקייט פרעסן זיין גאַנצן וועזן.

***

די פרייד פון מדבר איז באַשערט דעם יידן, כאָטש אויך דאָ, ווי איבער גאָר דער וועלט, רייסט זיך דער ייד שטענדיק צו בויען. נאָר דאָ אין לאַנד, וואָס מען זאָל נישט בויען, ווערט חורבן אויפ־געריכט. חורבן איבער חורבן האָבן דורות דאָ איבערגעלאָזן. שטאָט איבער שטאָט אין דער טיף פאַרזונקען. אונטער אַיעדן זאַמד־באַרג וועט מען אַ שטאָט אויסגראָבן. ארץ־ישׂראל איז דאָס לאַנד, וואו דעם מענטשנס פאַנטאַזיע האָט דורך אַזוי פיל צייטן געבויט שלעסער אויף שלעסער. זיבן צי אַכט הונדערט טויזנט זענען די, וואָס קוקן מיט שרעק צום אָנקומען פון יידן אין לאַנד אַריין, און איינגאַנצן אַ פינפטל פון דעם זענען יידן דאָ. און פון הענט, וואָס זאָלן זיך אָפּגעבן שלום — אַראַבער און יידן — פון דעם איז נאָך דערווייל קיין סימן נישטאָ. האָס איז אונטער שלאָס, ווייל אַ שטאַרקערע האַנט וואַכט, אַז האָס זאָל נישט אַריבער די גרענעצן. לעבן מיר אָבער אין אַ צייט, וואָס ארץ־ישׂראל איז נישט דאָרט, וואו אויף דער מאַפּע אָנגעוויזן. ארץ־ישׂראל איז ווי אַ שטויבעלע, וואָס ווערט נאָך געשליידערט פון קאַפּריז צו קאַפּריז. אויף ארץ־ישׂראל קען יעדעס פאָלק זאָגן; די גאַנצע וועלט, וואָס באַטראַכט אונדז פאַר פרעמד ווילדפלייש — אַלע

קענען זאָגן: ארץ־ישׂראל איז מיינס און די יידן — „זיי זענען די וואָס באַדאַרפן אָנקומען צו אונדז, אָבער צו זיי — באַדאַרף קיינער נישט!"

און ווען איך הער, ווי דער מדבר זינגט צוליב אונדזער צוריק־קער, כאַפּט עס מיך אַרום אָפּטמאָל אַ ציטער, ווי שטייענדיק פאַר אַ תּהום. ווייל אין ערגעץ האָט אונדזער פאָלק אַזוי פיל נישט ריזיקירט, ווי דאָ, אין ארץ־ישׂראל; אין לאַנד פון ישׂראל. מיר האָבן געטראָפן אין דער רעכטער אויג פון וואָס פאַר אַ פאָלק איר זאָלט נישט אָנרופן. קריסטלעכע פעלקער, מאַכמעדאַנישע פעלקער — אַלץ איינס. און געטראָפן אין אויג פון ענגלאַנד גופא. הלוואי זאָל עס די צייט נישט באַווייזן. דעריבער, ווען איך פאָר דורכן לאַנד, און מיין אויג שלאָגט זיך אָן אין די דערפער, אַנטלאָפענע אויף ארץ־ישׂראלס בערג און בערגלעך, אַראַבישע דערפלעך, וואָס קוקן אַראָפּ צו דער מאָגערער געגנט אַרום, ווען איך זע די פרויען מיט די גרויסע קריג אויפן קאָפּ, ווי זיי לאָזן זיך אַראָפּ צו אַ ווייטן קוואַל נאָך וואַסער, און ציען שפּעטער מיטן וואַסער אויפן קאָפּ צוריק, באַרג־אַרויף, אין דער צייט וואָס אונדזערע האָבן שוין אַזוי פיל קוואַלן געזונט געמאַכט, אַזוי פיל פאַרשטאָפּטע קוואַלן אויפגעעפנט — ווייס איך, ווי ווייט נישטיק מיר קענען דאָ בלייבן צוליב עמיצענס קאַפּריז, בעת דאָס לאַנד וועט בליען און געטריי ווערן צוליב יידנס דורותדיקער אָנגעזאַמלטער ענערגיע.

ווייל דאָס, וואָס יידן טוען איצטער אין ארץ־ישׂראל, האָבן זיי נישט געטאָן זינט דעם לעצטן פון יידנס בעסערע און קליגערע הערשער. די בענקשאַפט צו אייגענעם באָדן אונטער די פיס איז געווען שטאַרק געוועזן אין אַלע צייטן. נאָר דער דעראָבערונג־דמיון איז געווען שוואַך. משיח — מיינט נישט דעראָבערונג. משיח וועט דעם וואונדער באַווייזן: איינס דעם אַנדערן וועט קומען אַנטקעגן. די מתים וועלן זיך קייקלען אונטער דער ערד קיין ארץ־ישׂראל. די לעבעדיקע — אויף אַ פּאַפּירענער בריק. דאָס קליינע לאַנד וועט זיך אַליין צעציען, ווי אַ הירשן־פעל.

נישט גלייביקע זענען די, וואָס האָבן זיך מיט ענגלאַנד באַוויזן האָבנט ביי האַנט, אין ענגלאַנדס רוף דערקענט אַ משיח־רוף. דער כּורש־רוף האָט זיך געטראָגן דורכן לעבן. און כאָטש די מלחמה פון גוג און מגוג האָט זיך אָנגעהויבן — נאָר נישט מקוים איז געוואָרן

דאָס וואָס קראַנקער דמיון האָט אויסגעדאַכט. ווייסע אייזעלעך זענען געווען פאַראַן אין ארץ־ישראל. אויף זיי פאָרן אויך יידן אַרום. באָר אַהער אין לאַנד אַריין איז קיינער אויף קיין אייזל נישט געקומען. וואָקסט קיינעם נישט פון די בויערס דער באָקסער גלייך אין מויל אַריין און פאַר יעדן טריט גריבע גראָז צאָלט מען מיט מזומן: שווייס און בלוט. מען באַצאָלט זינגענדיק, און אָנטקעגן ענטפערט דער מדבר מיט געזאַנג. מדבר האָט אַרויסגעשטעלט דעם גאַנצן מהות צום יידן.

און איך בין זיכער, אַז פונקט ווי די מדבר, אַזוי וועלן אויך אויפקומען די קינדער פון לאַנד, די קינדער פון מדבר, און וועלן עסן די פרוכט פון לאַנד, וואָס איז אויפגעקומען דורך יידישער מי.

ווער וועט דערנעענטערן די קינדער פון ישׂראל מיט די קינדער פונעם לאַנד? ווער וועט פאַרשיטן דעם תהום, וואָס פרעמדע הענט גראָבן דאָ אין לאַנד צווישן מענטש און מענטש?

אַכט טויזנט

יונגער לעבן האָט זיך אָהער געריסן צו בויען און וועקן יעדן פאַרשמאַכטן פאַס לאַנד. ווען איינס וואָלט דעם אַנדערן אנטקעגנגעקומען: מעגלעכקייטן פאַר דער ענערגיע, גוטער ווילן און לוין פאַר שטרעבן, געמישט מיט שווערער פראַצע — וואָלט דאָ קיינמאָל געזאַנג נישט פאַרשטומט געוואָרן און הענט וואָלטן נישט מיד געוואָרן.

צו שווערער פראַצע האָבן זיך געריסן יונגע יידישע הענט. און ווען די הענט האָבן זייער תּיקון געפונען, איז מיט דעם די באַפרייִדיקונג געקומען. איצטער פאַרמאָגט דער יידישער לאַגער אַכט טויזנט ליידיקגייער. און קיין גרעסערן וואָרעם, וואָס זאָל צעפרעסן מוסקל און ליכטיקע האָפענונגען, האָט דער וויסטער מזל נישט געקענט געפינען פאַרן יונגן ישוב און זיינע איבעראילומינירטע האָריזאָנטן.

ווער זענען די אַכט טויזנט ליידיקגייער, וואָס פאַלן איצטער צו לאַסט דעם גאַנצן ישוב און פאַלן צו לאַסט זייערע אייגענע יונגע יאָרן?

זיי האָבן באַדאַרפט, ווי פּיאָנערן, בויען דעם יידישן ישוב. האָבן זיי נישט געפונען גענוג בוי־מאַטעריאַל אין דעם אָרט, וואו זייער פּאָזיציע זאָל זיין. איצטער נעמען זיי שטיצע עטלעכע גראָשן אַ וואָך און אַזאַ מאַטעריאַלע שטיצע, וואָס איבער גאָר דער וועלט וואָלט זי אונטערגעהאַלטן מענטשן אין אַ שלעכטער צייט — דאָ איז יעדער גראָשן סם־המוות פאַר אַ יונגן עולם. אַכט טויזנט אין ארץ־ישׂראל איז אַ גאַנצע אַרמיי. זעכצן טויזנט הענט. אַכט טויזנט דורך פּייניקונגען און פאַרניינונגען אויסגעפּרואוווטע כאַראַקטערן.

זיי זענען נישט אויסגעוואַקסן ווי קראָפּעווע הינטער אונדזערן

אַ פלויט. און וועלן נישט אויפקומען אַזוי גיך, ווי ווידערוואַקסונג אויף אַ לאַנג געשניטענעם פעלד. זיי האָט שטורעם אויפגעוועקט און לאָזט נישט איינשלאָפן. זיי זענען געבאָרן געוואָרן מיטן פנים צו מזרח און די אַנדערע ווינקלען פון דער ערד האָבן זיך אָפּגעווענדט פון זייער מהות. אָן בלינדער אמונה האָט קיין שום לאַנד נישט געקענט אַרויס־שטעלן אין די ערשטע רייען וועלט־באַזיגער. ווי צום פאָלק, וואָס האָט נישט אין דער ריכטיקער שעה אויף דער וואַך אַ שטאַרקע יוגנט; אָדער מוסקלען מיט יוגנטלעכן בייג. ארץ־ישׂראל האָט עס געקראָגן איבער דער מאָס. די מאָס איז קליין — האָט זיך אַריבערגעגאָסן. איצטער זענען געבליבן אויסער דער מאָס, אָדער אויסערן צאָל גאַנצע אַכט טויזנט.

— ווער זענען זיי פון באַרוף?

— בויערס!

זיי האָבן געטאָן אַלץ, וואָס פון זיי האָט געפאָדערט די ברוטאַלע ווירקלעכקייט. זיי האָבן גאַסן נאָך גאַסן אויסגעבויט. זומפּן געטריקנט. זיי האָבן שטיינער געטעשעט, קאָנקריט געגאָסן. זיי האָבן געפלאַנצט און געזייט. אין אָנפאַל פון בוי־שיכּרות האָבן זיי אַליין נישט געשפּירט די אָנשטרענגונג; נישט געפאָדערט קיין חשבון, נישט ביי זיך און נישט ביי קיינעם. נישט געפרעגט אויף דעם תּכלית פון דער איבער־נאַטירלעכער פאַרלייקענונג פון דעם אייגענעם ווילן און רעכט צו זאָגן זיך גענוג, ווען די צייט וועט קומען. איצטער, אַז איך קום אַמאָל אין זייערע קרייזן — יעדער איינער איז גערן, איך זאָל פון זיין פנים אַראָפּלייענען זיין אַנטוישונג. און דער, וואָס האָט זיך איבערגעגעבן גוטמוטיק, מען זאָל אים זיין צונג אָפּשניידן, מיט דעם צוואַנג נישט צו ריידן יידיש — איצטער שפּרינגט אַרויס דער פאַרבאָרגענער פּראָ־טעסט און בעת ער וואַרפט פאַר די פיס זיין אינערלעכע צעטרייסלונג, וואַרפט ער אַפילו די אַרויסגעצוואונגענע שפּראַך אין פנים: אויסדריקן זיין פאַרדראָס קען ער נישט אויף העברעאיש:

— מיינע הענט — צוויי יאָר הענגען זיי מיר ווי בייטשן, איך זוך אַרבעט און געפין נישט.

— איך בין געלאָפן פון רוסלאַנד, געגנבעט גרענעצן, איינגעשטעלט דאָס לעבן און אַהער זיך דערקליבן, הלוואי וואָלט איך איצטער געקענט פאָרן צוריק.

נישט איינער שטייט ביים ברעג איצטער און קוקט אַרויס מיט

בענקשאַפט צום ים, צו די שיפן, וואָס קומען און גייען אַוועק, כאָטש ווען עס קומט צו פאַרלאָזן דאָס לאַנד, עפנט זיך אַ תהום אויף פאַר די אויגן.

*****

אַכט טויזנט — —

מען ווייסט, וואָס דאָס מיינט. אַלעמען דריקט עס און צערודערט. ערגעץ וואו אויף דער ברייטער וועלט רופן הונגעריקע צו רעוואָלט. דאָ זענען זיי די שטילע שאָף צו דער מאַכט, וואָס קען בײַדע, אי טרוקענעם ברויט געבן, אי באַפעלן. נאָר יענע מאַכט איז פאַרשוואונדן, אין זאַמדיקן באָדן פון אַרום די תל־אביבער נישט־באַבויטע פּלעצער איז זי אויסגערונען. ווי שטילע שאָף גייען זיי אום גאָר אָן פּראָטעסט און אָפּט בליקט הונגער פון די אויגן אַרויס. די שטאָט, ווען מען האָט געבויט, האָט איבער אַלעמענס קעפּ געזונגען. וואויל, ווען אַרבעט איז געקייטלט מיט הימן פון באַפרייער. און טאָפּלט איז דאָס אַ פרייד צו זען אין אונדזער מחנה.

ווייל דאָס לעבן פון אַ פאָלק איז איינגעוויקלט אין נעפּלען און וואָס אַהינטערן נעפל וועבט זיך, ווייסט מען נאָכדעם, ווען דער שטורעם האָט דעם נעפל צעשפּרייט, אָדער די זון האָט אים אויסגעזויגן. עס קען אַ פאָלק וואַרטן און זיך גרייטן צו שטורעם און הפקר־גאַנג, ווי עס קען זיך צוגרייטן צום אונטערגאַנג. די סטיכיע שפּילט אין אונדזער יידישער וועלט אין לעצטן דור, און נאָר אומפאַרשטענדלעך אין פאַרן דור, וואוהין עס צילט דער יידישער מהות. איינס איז קלאָר, אַז די בענקשאַפט צו דער ערד איז ביי יידן איצטער אַ באַוואוסט־זיניקע. ווען דער ווינט וואָלט געבלאָזן גינסטיק אין דער דאָזיקער ריכטונג, וואָלט זיך דאָס רוב פון די פאָלקס־מאַסן פאַרוואַנדלט אין פּויערים.

אמת, יעדע שטרויכלונג אין פעלד טרייבט דעם יידן צוריק אין שטאָט אַריין, נאָר דאָס פעלד וואָלט שוין איצטער נישט אויסגעליידיקט געוואָרן. אין ארץ־ישׂראל האָט זיך דער דאָזיקער פאַרלאַנג אויסגע־קריסטאַליזירט. און ווען דאָ וואָלט בלאָזן גינסטיק דער ווינט — האָט גאַנץ ארץ־ישׂראל געקענט געדיכט באַזעצט ווערן מיט יידישע פּויערים, פּויערים פון אַ נייער צייט, וואָס וועלן איבערנעמען זייער גורל אין די אייגענע הענט און נישט לאָזן זיך דיקטירן פון שטאָט־מענטשן.

און די אַכט טויזנט לידיקגייער, וואָס טרעטן איצטער אָפּ די פּיס פון יעדן איינעם, וואָס וויל רואיק חלומען זייך חלום אין דער אייגענער היים — זיי לעבן זייערע טעג אין אַ מיראַזש, וואו פאַר זייערע אויגן שפּרייט זיך דאָס פעלד מיט יידישע פּויער־הייזער. און עס לאָזט זיך אויס פאַרלויפיק, ווי יעדער מיראַזש אין דער מדבר. וואָרעם אַ מדבר איז דאָס לאַנד פאַר די דאָזיקע אַכט טויזנט, וואָס קומען יעדע וואָך בעמען זייער שטיצע, כּדי צו קענען ווי עס איז דערהאַלטן די נשמה און וואָס אין דער אייגענער צייט זינקען אַלץ טיפער און טיפער זייערע טריט אין אייביקן זאַמד.

און אַפילו די, די האַלב־גליקלעכע, וואָס האָבן יאָ געפונען די מעגלעכקייט זיך אַנצושפאַרן ביי אַ יידישער קאָלאָניע, די גרופּן, וואָס לעבן אין זייערע באַראַקן און עסן זייער ברודער־ברויט ביי איין טיש, בחורים, מיידלעך, מיט אַזוי פיל בענקשאַפט אין די אויגן — נישט צו זיי שמייכלט דאָס לעבן, ווען זיי באַדאַרפן פאַר אַן אַרעמען לוין אַרום־גראָבן ביימער אין פרעמדע גערטנער. איז דאָס געווען זייער חלום?

ארץ־ישׂראל איז איינגעשרומפּן און מען באַדאַרף דאָס לאַנד פונאַנ־דערציען; די קרומקייטן אויסגלייכן און דאָס מוזן טאָן הענט, וואָס זענען צו דעם געפּרואווט געוואָרן. קדחת שטייט אויף דער וואָך און קלייבט אויס פון צייט צו צייט דעם אָפּטימיסט און טרייסלט אים זייַנע ביינער. נאָר איך האָב דאָך באַגעגנט אַ סך, וואָס זאָגן מיר: „און אַז אויב קדחת, היץ, קעלט? ערגער איז אַרומצוגיין לידיק. טויזנטער מאָל ערגער צו קוקן אויף די וויסטע געגנטן, וואָס האָבן אונדז גערופן פון וויטן".

איך האָב נישט געגלייבט, אַז דאָ וועל איך געפינען אַזוי פיל יוגנטלעכע כּוחות, וואָס זאָלן בענקען צו שווערער אַרבעט. און וואונדער־לעך — נישט פאַר אַלעמען קלעקט שווערע אַרבעט. אַזוי גרויס איז די בענקשאַפט, זיך צו באַזעצן אויף דער ערד און לעבן פון דער מי פון די הענט — און אַזוי ווייט איז איצטער פון זיי דער באַשיידענער ציל.

***

אַכט טויזנט אַרבעטס־הונגעריקע אין ארץ־ישׂראל — — —

און אויף זייערע אויסגעהונגערטע פּלייצעס האָט זיך אָנגעהאָנגען אויך דער לץ, וואָס שטעקט אַרויס אַ צונג און ווייזט אָן אויף דעם

שיטערן זאַמד, וואָס שלינגט איין דעם גאַנצן אויפטו דאָ אין לאַנד. וואָס באַטייטן לײדיקגייער איבער גאָר דער וועלט און דער עיקר אין די מזרח־לענדער? איך קען דאָך געגנטן, וואו מענטשן האָבן כמעט דעם אייגענעם ווערט וואָס פליגן. נאָר דאָ, אין ארץ־ישׂראל, איז יעדער איינער, וואָס גייט אַרום אָן אַרבעט — אַ שילד פאַר צע־שטערטע אידעאַלן; אַ ציל, וואו יעדער נישט־גלייביקער קען אָנווייזן מיטן פינגער: „אָט דאָס האָב איך אייך געזאָגט".

הונגערן איז מער נישט קיין אידעאַל אויף דער וועלט. נאָר אויב אויף הונגעריקע פלייצעס האָט זיך אָנגעלייגט אַ פאָלקס־האָפענונג, איז הונגער דער סם, וואָס ברענט דורך יעדן געזונטן אָרגאַניזם. ווען איך באַגעגן די דאָזיקע מיט דעם הונגעריקן פייער אין די אויגן איבער גאָר דעם לאַנד, פאַרשטיי איך דעם באַדייט. די שטאָט האָט זיי אין אַלע גאַסן. מען באַגעגנט זיי אויף די וועגן, וואָס פירן פון יהודה קיין גליל און אויף די שטעגן צווישן איין קבוצה און דער אַנדערער; שפרייזן מיטן וועג און קוקן אַריבער צו די אויפגעגאַנגענע פעלדער, וואָס זענען אייגענע און דאָך אַזוי פרעמד.

איך קען די הונגער־פּסיכאָלאָגיע, וואָס גליטשט זיך אויס אין מיטן מאַרק, און די פילאָסאָפיע, וואָס וואַקסט אויס, ווי גרינע שוועמ־לעך ביים שוועל. גרינע שוועמלעך דאָ און גרינע שוועמלעך דאָרטן. און וויפל באַדאַרף האָבן אַ ייד מיט אַ צעשויבערטן געמיט, אַז אונטער זיינע פיס זאָל אים אָנהייבן ברענען דער באָדן? וויפל באַדאַרף מען, אַז אַ ייד אין פאַלעסטינע זאָל מיט אַמאָל דערזען אַרגענטינע? עס שטייען דאָך יידעלעך דאָ און דאָרטן, ציען זיך אויף די שפּיץ פינגער און קוקן אַריבער פון איין עק וועלט צום אַנדערן. אומרו וואַשט אונטער זייערע טריט. אַפילו דאָרט, וואו זיי וואָרצלען זיך שוין איין, רייסט דער שטורעם ביי די פּאָלעס. און די אַכט טויזנט טראָגן אויף זיך די טאָפּלטע לאַסט: הונגערן און בויען, הונגערן און זיין קולטורעל, הונגערן און זיין אָנשטענדיק!

אָ, ווי אָנשטענדיק דער היגער אַרבעטער איז אין דער שווערער לאַגע זיינער! וואו האָט די וועלט אַזאַ ביישפּיל? ווי נאָכגעבעריש ער איז, דער אַרבעטער, אין ארץ־ישׂראל. אויף זיינע פלייצעס האָט מען אָנגעלייגט שווערע פליכטן. אַפילו דער, וואָס עסט צו זאַט זיין שפּייז אין אַוסטראַליע, דרום־אַפריקע, נאָרד־אַמעריקע, צי קאַנאַדע, נאָר וואָס האָט ליב העברעאיש אין ארץ־ישׂראל — איך קען זיי, יענע ווייטע

ליבהאָבער מיט זייער ליבע צו ארץ־ישׂראל, אויך זיי ליגן שווער אויף די אַקסלען פון די אַכט טויזנט אַרבעטס־הונגעריקע. ווייל זיי טראָגן דאָך אויף זייער געוויסן די טויערן פון לאַנד. אויף זיי קוקנדיק ווערט רעגולירט דער אַריינקום, און עס טענהן צו מיר די חכמים פון ארץ־ישׂראל, אַז נישט דער אַרבעטער וועט בויען ארץ־ישׂראל, נאָר דער מיטלקלאַס וועט אויפבויען ארץ־ישׂראל: „איבעריק זענען די אַכט טויזנט. אַרעמקייט ברענגען זיי אין לאַנד. דאָס זענען דלפנים מיט גרויסע פאַרלאַנגען. ארץ־ישׂראל באַדאַרף נישט האָבן קיין אַרבעטער־קלאַס, וואָס זאָל זיין קולטורעל. אַרבעטער באַדאַרפן ליידן, באַדאַרפן פאַרשטיין, אַז נישט גרינג קומט אָן אין ארץ־ישׂראל אַ יידן זיין מנוחה...״ אַזוי טענהן צו מיר די „חכמים״ פון ארץ־ישׂראל.

און דעריבער, ווען מיט אַמאָל טוט זיך אַ טראָג אַזאַ אומעטיקער ווינט פון עק לאַנד ביז עק לאַנד; ווען איר טרעפט איינעם אַ פאַר־זאָרגטן פאַרן גורל פון דעם גאַנצן ישוב, פאַרשטייט איר, אַז מיט דעם ווינט טראָגט זיך די צעשטערטע האָפענונג פון די אַכט טויזנט חלוצים. און זיי, די אַכט טויזנט, וואַרטן, אפשר וועט מען אָנהייבן צו טריקענען די זומפן פון דעם עכו־טאָל; אפשר וועט מען אָנהייבן טריקענען די זומפן אין ירדן־טאָל; אפשר וועט מען אָנהייבן ציען מינעראַלן פון ים־המלח. אפשר, אפשר...

וואויל איז צו דעם, וואָס האָט דעם רידל אָדער אַקעראייזן אַריינ־געגראָבן אין אַ שטיקל ערד, וואו ער זעט זיינע קומענדיקע טעג אויף דעם באַרואיקטן און באַהערשטן באָדן. כאָטש צעשטערט ווערט אַזאַ רו בעת די טריט פון די פאַרהונגערטע קלינגען אַזוי הויך און ברענגען אומרו צום געמיט.

דער ברודער־טיש

זינגען דאָ חלוצים אין שעה פון בוי־שיכּרות: „ווער וועט בויען דעם גליל?"

ווי אַמאָל, אַזוי אויך איצטער בויען דעם גליל די דאָזיקע, וואָס די ערד רעדט צו זיי מיט דער שפּראַך, וואָס איז פרעמד דעם שטאָט־מענטשן. דאָס איז דער אייגענער גליל, וואָס אין צייט פון נאַציאָנאַלער צעטרייסלונג זענען פון דאָרט אַרויסגעקומען די גיבורים מיט ענערגיע און ווילן, וואָס איז פרעמד געווען דעם יידישן פאָלק.

אין די צייטן, ווען ירושלים האָט זיך געצירט מיט איר קרוין, מיט אירע מלכים און כּוהנים, אַריסטאָקראַטן און גרויסהאַלטער, כאָטש גליל איז געווען דער אמתער שפּייזער — יעמאָלט האָט מען געקוקט פון אויבן אַראָפּ אויפן גליל־מענטשן:

„דער עם־הארץ!"

און אַז דער גליל־מענטש האָט עולה־לרגל געווען קיין ירושלים, איז ער טאָפּלט געקראָכן באַרג־אַרויף, סיי צו דער שטאָט און סיי צו אירע מענטשן, גרויסהאַלטער. איצטער זענען אַנגעשטאָנען אַנדערע צייטן. דער גליל האָדעוועט דעם נייעם מענטשן, וואָס ווערט געלייטערט און אויסגעלייזט דורך שווערער פּראַצע ביי מאַמע ערד. און כאָטש ער גייט נאָך דעם אַקער, פונדעסטוועגן איז זיין קאָפּ נישט געבויגן און נישט אים וועט ירושלים דיקטירן. דער גרויסהאַלטער וועט דעם גליל־מענטשן נישט דערנידעריקן, ווייל דער גליל־מענטש, אַז ער קומט איצטער אין שטאָט אַריין, ברענט אים דער אַספאַלט פון די גאַסן זיינע טריט.

איבער דעם גאַנצן עמק־יזרעאל, וואָס צעררייסט די גליל־בערג פון עכּו־ים־אויסגוס ביז צום ירדן־טאָל און אַזוי אויך אין ירדן־טאָל אַרויף, ביז צום אַנבליק פון פאַרשנייטן חרמון, ציען זיך די קבוצות

צוגעזויגענע צו דער ערד, די וואָס די נויט האָט פאַרברידערט און אידעאַל האָט די נויט באַקרוינט. דאָ איז אויך דער ביישפּיל, וואָס אַ מענטש איז ווערט פאַר דער נאַטור, ווען ער האָט זיך מיט דער הילף פון גוטן ווילן פאַרחברט מיט די פון זיין גלייכן. כאָטש יעדער איינער האָט געזוכט יחידות, איז דערפון אַרויסגעקומען דער ברודער־טיש. די נויט האָט געטריבן פּיאָנערן זיך צו פאַרבינדן אין ענגע גרופּן און געבראַכט פאַר אונדז דעם מוסטער פון קעגנזייטיקער הילף. ווער ווייסט, וואָס פאַר אַ באַטייט אַזעלכע ביישפּילן וועלן האָבן פאַר דער צוקונפט, וואָס ברעכט זיך דורך דער פּריזמע פון אַן אויסגעפּייניקטער געגנוואַרט.

עס איז די צייט, ווען עס גלוסט זיך הונגער פאַרוויגן מיט געזאַנג, נויט צו פאַרטאַנצן און קדחת לינדערן מיט דער האַנט פון האָפענונג. ווייל צו שנעל זענען אויסגעוואַקסן די יונגע בית־עולמס אַהינטער די עקאַליפּטוס־וועלדלעך ביי יעדער קבוצה. אומנאַטירלעכער טויט איז געוואָרן נאַטירלעך. און אַז מען באַטראַכט אין ברודער־זאַל אַ בילד פון אַ מיידל, אַ בילד פון אַ בחור, וואָס הענגען איינגעראַמט אויף די ווענט און דו פרעגסט: „ווער זענען זיי?" ענטפערט מען: „שווערע צייטן געווען. עס ווילט זיך גאָר נישט גלייבן..."

***

איך בין געקומען אין עמק־יזרעאל און צום ירדן־טאַל, ווען מאַמע ערד האָט זיך איבערגעבעטן און געוואָרן ווייליק צו פאָלגן און נאָכ־געבעריש. בלאָטיקע קוואַלן האָט מען ריין געמאַכט; זומפּן קאַנאַ־ליזירט; וואו אַ שטייאיק וואַסער — געלאָזט עס לויפן און אַנגעוויזן דעם וועג און אָפּגאַנג. אין געבונדענע מחנות זענען די חלוצים געקומען און זיך געטיילט מיטן ביסן ברויט און זיך געטיילט מיטן טרונק וואַסער. נאָר אַ ברודער־טיש האָט יעמאָלט געקענט שמידן דעם ווילן אָנצוהייבן אַ לעבן גאָר אויף דאָס ניי און מאַכן דאָס לאַנד לעבן אַ ניי, יונג לעבן, וואו זייערע טריט האָבן זיך אָפּגעשטעלט. גוט איז איצטער דאָ און דאָרטן צו עסן דעם ברויט פון אייגענעם פעלד און צו פאַרזוכן אַמאָל אַ וויינטרויב פון אייגענעם ווייגאָרטן. און גוט איז צו ציילן די ציפערן און געפינען, אַז פון הונדערט חברים פיבערן איצטער פון קדחת בלויז אַ צענדליק און נישט — אַכציק, ווי אַמאָל. „אַמאָל", בסך־הכל מיט אַ יאָר פינף צוריק.

דער בונד איז געבליבן. איצטער בינדט נישט די נויט, נאָר גוטער, ברידערלעכער ווילן האַלט דעם ברודער־טיש, וואָס איז אויך געוואָרן דער מזבח, וואו יעדער יחיד איז דריי מאָל אַ טאָג מקריב זיין פּער־זענלעכן קאַפּריז און שטרענגט זיך אָן אַנצוקניפּן זיין יחידות אין אַ גאָר פרעמדן כּלל פאַר היינטיקער געזעלשאַפט.

— וואו איז דיין ברויט?

— באַקט זיך אין ברודער־אויוון.

— וואו איז דיין העמד?

— ליגט אינאיינעם מיט די ברודער־העמדער.

— וואו איז דיין קינד?

— שפּילט זיך איצטער אין קינדער־היים.

ווייל די אמתע מאַמע מעלקט איצטער קי. ווייל די אמתע מאַמע איז איצטער אין דער קאָמוניסטישער ווירטשאַפט. זי טוט שווערע אַרבעט. אינאיינעם מיטן מאַן איינגעשפּאַנט און דאָס קינד אירס באַדאַרף האָבן אַ מאַמע פון פרי ביז נאַכט. געוווּג איין מאַמע פאַר צען קליינוואַרג. אַ ברודער־מאַמע. אַ שוועסטער־מאַמע. און די צען אמתע מאַמעס זאָרגן פאַרן ברודער־טיש.

ווער איז דאָ די רעטעניש אין אַזאַ וועלט, צי דער נייער מענטש פון אונדזער דור, וואָס האָט פון זיך אַראָפּגעוואָרפן זיין יחידות־גייסט און אַליין זיך איבערגעגעבן אַ מענטשן־געפלעכט, וואו פערזענלעכע קאַפּריזן שטעקן זייער אָפּט אַרויס די קעפּ און מאָנען זייער חוב; צי גאָר די קליינע קינדער, וואָס מילך פון אייגענער מאַמעס ברוסט איז דאָס איינציקע, וואָס צעגייט זיך אין זייער לייב, און ווייטער איז די קינדער־וועלט דער ווינקל, וואו מיינס און דיינס שטאַרבט אָפּ אויף די יונגע ליפּן, און — עס איז אַ רעטעניש צי אפשר דווקא זיי, די קינדער, וועלן זיך אין איין פרימאָרגן אויפכאַפּן, קוקן אין דער וועלט אַריין און זוכן דעם ווינקל, וואו מיינס איז מיינס און דיינס איז דיינס — — — געוווּג נישט־גלייביקע זענען איצטער אויך פאַראַן, וואָס זאָגן שלעכטע נביאות און גלייבן נישט, אַז מאַמע ערד וועט לאַנג צופרידן בלייבן מיט דעם דאָזיקן ברודער־טיש און ברודער־יאָך:

— איין פויער וואָרצלט זיך אין טיף אין דער ערד, אָבער הונדערט און פינף הונדערט פויערים, וואָס האָבן זיך פאַרברידערט און פאַרשוועסטערט — נאָר נויט וועט זיי האַלטן, אָבער נישט די פרייד וועט זיי בינדן —

דאָס האָבן מיר שלעכטע נביאים אין גרינעם פעלד נביאות געזאָגט.

אַלטע זאָרג — נייע זאָרג. און דאָס פאָלק, וואָס פרעמדע האָבן אויף זיין פּלייצע אַזוי פיל עקספּערימענטן געמאַכט, שטייט פאַרבליפט, ווען אייגענע שפּאַנען זיך איין אין אַ ברודער־יאַך און האָבן וואָנט נאָך וואָנט איינגעוואָרפן, כדי ביי איין טיש צו זיצן און עסן דעם שווער פאַרהאָרעוועטן ברויט. און ווי וואָלט גאָר אויסגעזען דער אומ־נאַטירלעך־נאַטירלעכער צוריקקער צו די אַלטע חורבות אין פּאַלעסטינע, אויב מען זאָל אויף די דאָזיקע חורבות נישט לייגן אַ פונדאַמענט, אַוואו בנינים פון אַלטן שטייגער זאָלן נישט האָבן קיין פנים? וואָרעם, אויב העסלעך דערשיינען פאַר אונדז די שורות, שורות קרעמלעך אונדזערע אין דער אַלטער היים, איז פיל פאַרדריסלעכער צו באַגעגענען די אייגענע קרעמלעך אויף אַ נייער ערד, וואוהין יידן האָבן איבערגעוואַנדערט און געהאַט מעגלעכקייטן איינצואָרדענען דאָס לעבן אויף געזינטערע יסודות. און דאָ, אין גליל, איז יעדע קראָם און קרעמער אַ דאָרן אין לייב פון דעם פּיאָנערן־דור. און דאָרטן, וואו זיי האָבן אויפגעשטעלט זייערע לאַגערן, האָט אַזוינס נישט געקענט פּאַסירן.

די פינגער, וואָס זענען פאַרהאָרטעוועט געוואָרן דורך דער אַרבעט און זענען דורכגעפּיבערט געוואָרן פון קדחת — די דאָזיקע פינגער בענקען נישט צו דער מאָס, וואָס מעסט שניט־סחורה, אָדער צו דער וואָג, וואָס וועגט יידישן וואַנדערווינט. און ווען אין עמק־יזרעאל האָבן אַ מחנה ווינט־מענטשן אָנגעהויבן אויפצובויען די שטאָט יזרעאל, אָדער עפולה, ווי זי הייסט איצטער, האָט זיך אויף איר געשאָטן קללות פון אַלע ווינקלען און די נייע שטאָט איז איינגעשרומפּן געוואָרן. דער גליל פאַרליידט נישט, אַז די שטאָט זאָל ווידער אָנהייבן הויכן איבערן ישוב.

***

צום ערשטן ברודער־טיש בין איך אָנגעקומען ביינאַכט, יעמאָלט ווען דער עולם האָט זיך אומגעקערט פון פעלד. אַ יינגערע קבוצה און נישט גאָר קיין איינגעוואָרצלטע. יונג און אָרעם. מיט איבערגע־לאָדענע זאָרג. אַ סך שוויגן. בליקן קוקן פון אונטערן שטערן אַרויס. דער נישט גרויסער באַראַק, מיט אַ זשום פון פליגן אינעווייניק, איז

געווען באַלויכטן נישט העל. אַ קעראָסין־לאָמפּ איז נישט גענוג אין היינטיקע צייטן צו פאַרטרייבן די שאָטנס פון שטוב.

זיי זיינען געוויינט צו טוריסטן און דורכפאָרערס, וואָס קומען אַריין אויף בייז וואונדער, גרייט אַריינצוקריכן אונטערן סאָמע האַרצן מיט אומנייטיקע שאלות. ביי מיר האָט זיך אַליין אָנגעקליבן אַ באַרג שטיינער אויף מיינע ווערטער און אין ערגעץ איז מיר שווייגן נישט אַזוי ליב, ווי אין ארץ־ישׂראל, דאָרטן, וואו אַרבעט און נויט,ביידע זענען די הערשער.

דער עולם, שווער פאַרהאָרעוועט, איז האַלב געשטאַנען און האַלב געזעסן. ווער מיטן גאַנצן מהות ביים עס־טיש און ווער מיט אַ פוס אַריבער אויפן שטוב אַרויס. פרויען האָבן נישט געהאַט קיין מוט זיך צו זעצן ביים טיש מיטן פולן באַוואוסטזיין צו עסן דעם אָרעמען מאָלצייט. אויף מיין שלום איז געקומען אַ שטילער ענטפער. און אַז איך האָב זיך צוגעזעצט ביים ווינקל טיש, האָט מען מיר דערלאַנגט אין אַ בלעכענעם טעלער אַ טייל פון זייער אָרעמען מאָלצייט.

צוליב וואָס דערציילן, וואָס מען האָט דערלאַנגט? עס איז מיין ערשטע באַגעגעניש געווען און עמיצער האָט זיך אין מיר אַליין פאַר־שעמט. איך אַליין, דער געבוירענער און אויסגעוואַקסענער אין פויער־טום, און וואָס ווייס אַזוי גוט דעם ריח פון ערד און טעם פון שוויס־טראָפּנס, ווען זיי רינען איבערן פּנים אין מויל אַריין; איך אַליין, וואָס ווייס אויך דעם טעם פון אָנהאָרעווען זיך ביז עס זאָל שוין פאַרשלאָגן יעדן חשק צו עסן — פאַרוואָס האָט זיך בשעת מעשׂה מיין געמיט פאַרקלעמט, ווען איך בין געבליבן זיצן אין דער פיאַנערן־שורה מיטן ביסל געקעכץ אין בלעכענעם טעלער?

אונטער זיבן שלעסער ליגן אַמאָל באַגראָבן געפילן, וואָס דו געפינסט צו זיי קיין צוטריט נישט. און נאָר אַ פרעמדע האַנט גאָר אומגעריכט דערלאַנגט דיר דעם שליסל אָן ווערטער און באַפעלט דיר אויפצועפענען אַ פאַרקנוילטן פעקל, וואו ווי אַלטער ווייִן קומט אַרויס דער טרויער־ריח, אַזאַ שטאַרקער און וואָס איז בכּוח שיכּור מאַכן אַ ניכטערן געמיט.

איך מוז מודה זיין, אַז די העברעאישע שפּראַך, וואָס מיט אָפּ־געריסענע פראַזן האָט זי אוימגעבלאָנדזשעט פון ווינקל צו ווינקל און זיך דורכגעשלאָגן דורך די שאָטנס, וואָס דער קעראָסין־לאָמפּ האָט

געשפּרייט — זי האָט אָפּגעניגט אָן אַ זייט דעם שווערן אינהאַלט פון מיין ערשטן באַזוך אין אַ יונגער קבוצה. איך בין געזעסן ביי אַזאַ אָרעמען ברודער־טיש, וואו עס האָט געפעלט דער מינדסטער טראָפּן עולם־הזה.

פאַראַן צייטן, ווען דאָס ציטעריקסטע, צוליב וואָס מיר גיבן אָפּ אַזוי פיל פון אונדזער לעבן, ווען דאָס שטיקל ברויט איז פאַריתומט און פאַרווייַנט. אַ געפיל אַזאַ האָט מיך באַהערשט. און וויפל איך האָב נישט געקייט דעם ערשט ביסן ברויט, אַרויסצוגעפינען דעם טעם פון פּראָסטן ברויט, וואָס רייצט נאָך מיין גומען — דער ביסן איז אין מויל טרוקן געבליבן און מיין גומען האָט נישט געקענט אָפּגעבן קיין חשבון, וואָס פאַר אַ טעם דער ביסן ברודער־ברויט האָט געהאַט. פאַר מיר זענען אויפגעקומען פאַרן געדאַנק אונדזערע צען מאָס רייד איבער גאָר דער יידישער וועלט, די צען מאָס רייד, וואָס ווערן טאָג־איין־טאָג־אוס אויסגעגאָסן, סיי מצד די „חובבים" און סיי מצד די קעגנער.. סיי מצד די, וואָס האָפן, אַז ארץ־ישראל וועט לייזן אַלע אונדזערע אַנגעוויטיקטע פּראָבלעמען, און סיי מצד די, וואָס גלייבן, אַז די, וואָס באַלעבן אַ וויסט לאַנד אין ארץ־ישראל, רוקן אָפּ אויף צוריק דעם מענטשלעכן פּראָגרעס.

יאָ, זיי האָבן געוואוסט, אַז דער גאַסט, וואָס זיצט אַ שווייגנדיקער ביים ווינקל פון לאַנגן טיש און קוקט כּלומרשט ווי אויף זיינע פון דער זון פאַרברענטע צען פינגער, וואָס ליגן אויפן נישט, וואו עס שווּיבלען פליגן, — איז אַ יידישער שרייבער. ווייל איינער פון די חברים האָט זיך אויפגעשטעלט און דערמאָנט דעם עולם, אַז אַ גאַסט זיצט איצטער צווישן זיי. מען האָט שווייגנדיק צום גאַסט זיך געווענדט מיט די בליקן. און דער ערשטער האָט איינגעלאַדן דעם גאַסט צו זאָגן עטלעכע ווערטער.

ער האָט עס געטאָן אויף העברעאיש און עס האָט געדויערט אַ עטלעכע סעקונדן, וואָס האָבן זיך פאַר מיר געצויגן, ווי לאַנגע שעהען, ביז איך האָב געקענט עפענען מיין מויל, פון שווייגן אַרויס אָפּירנעמען די יידישע שפּראַך און זאָגן דאָס, וואָס איך האָב אין יענער רגע געפונען פאַר מעגלעך צו זאָגן. נישט וויכטיק איצטער איבערצודערציילן די שיינע ווערטער און רייד, וואָס האָבן געזאָלט וועקן דעם מוט. שענערע ווערטער, געלונגענערע ווערטער און נישט קיין געלונגענע — צוליב וואָס זיי איבערדערציילן. וויכטיק, פּאַראַלעל מיט מיינע רייד איז נאָך

אַלץ געגאַנגען פאַרויס מיין שווייגן און נאָך איצטער מוסרט ער מיך און פרעגט:

„פאַרוואָס קומט איר, דיכטער, שטענדיק מיט איין רגע שפּעטער צום אָרט, וואו דאָס לעבן הייבט אָן צו יעדן און וויל, אַז עמיצער זאָל אַרויסציען דעם שפּונט און לאָזן עס פריי שוימען?״

און אפשר איז דאָס געווען די שעה פון אייגענעם חשבון־הנפש. ווייל סיי ווי האָט אויף מיינע רייד קיינער נישט געענטפערט און אפשר האָט מיין יידישע שפּראַך אַזוי פרעמד געקלונגען, אַז פרעמד איז געווען פאַר זיי מיין דערמוטיקונג און דערציילונג, אַז ביי זיי בייגט זיך דער שטרוי אונטערן שווערן זאַנג אין יונגן ווייצן־פעלד?...

עס האָט אַ גאַנצע נאַכט שפּעטער עמיצער מיך געוועקט פון שלאָף און נישט געלאָזט אַנטדרעמלט ווערן. צי איז דאָס געווען דער ריח פון פעלד און שווערן טוי, וואָס האָבן זיך אויף מיר אָנגעלייגט? צי איז דאָס געווען די גלאָק, וואָס קלינגט איצטער ערגעץ אינמיטן פון דער וועלט און לאָזט אונדז נישט איינדרעמלען, יעמאָלט, ווען שלאָף איז אַזוי נייטיק פאַר אונדזער מהות?

דער באַגינען האָט אויפגעדעקט דאָס גרויסע פעלד, וואָס האָט זיך אויף מיילן אַוועקגעצויגן פון מערב צו מזרח און עס האָט געוואָרפן איר אַלטן באַקאַנטן. דער ווינט האָט געכוואַליעט דעם אייבערפלאַך פון גרינעם פעלד. דאָס פעלד האָט געוואָרפן ווייטער, טיפער אין טאָל אַריין און אַזוי האָב איך זיך דערקליבן צו דער גרעסטער קאָמונע, ביים קוואַל, וואו גדעון האָט אַמאָל ערב מלחמה אָפּגעשיידט די גיבורים פון די, וואָס באַדאַרפן זיצען אין דער היים.

אַזוי האָב איך מיר דערקליבן צו עין־חרוד, צום האַרץ, פון וואַנען אַזוי פיל אַרטעריעס צעגיסן לעבן איבערן גאַנצן עמק־יזרעאל און וואָס לויט זייער ביישפּיל בויט זיך דער ברודער־טיש און מען טראָגט בשותּפות דעם ברודער־יאָך.

צו דעם וועל איך זיך דערנענטערן מיט מיין שרייבן.

ביים קוואַל פון אויסגעוויטאָגטער פרייד

צופוסנס די גילבוע־בערג, ביים קוואַל, וואָס טראָגט זיינע זכרונות לעגענדאַריש ביז צום שופטים־העלד גדעון, דאָרטן האָט איר לעבן אָנגעהויבן מיט אַ פינף יאָר צוריק די גרעסטע קאָמוניסטישע גרופּע, אָדער קבוצה עין־חרוד.. מיט אַ דורותדיקן דאָרשט האָבן זיך די פּיאָנערן אַראָפּגעלאָזן צום קוואַל, וואָס שלאָגט פון אַהינטער פעלדזן אַרויס און גאָר אַליין נישט געוואוסט, וואָס זיי האָט ביים קוואַל גע־וואַרט.

איצטער איז עין־חרוד דער סימבאָל פון פאַרהפקרן דעם אייגע־נעם איך; אַ מוסטער, וואו מען פאַרבייטשט יעדן פערזענלעכן פאַר־לאַנג און אויך אַ ביישפּיל, ווי מען איז מפקיר עולם־הזה פאַר אויס־געוויטאָגטע אידעאַלן. אַריבער פינף הונדערט נפשות זענען קאָנ־צענטרירט אַרום קוואַל אין זייערע צייטווייליקע היימען. אַ אייגנאַרטיק אויסגעקניפּטער דאָרף. און ווילט איר, איז דאָס אַן איבערגעוואַקסענע משפחה.

דער קעגנזייטיקער געפיל טרייבט אָפּטמאָל פּרימיטיוו צונויף אין איין מחנה פייגל פון פאַרשיידענע מינים, ווען אַ געוויטער שטעלט דאָס לעבן אין סכנה. דער אייגענער אינסטינקט נעמט צונויף אין ווילד־וואַלד באַגיען אַלע לעבעדיקע באַשעפענישן, וואָס אין וואַלד גופא קערן זיי זיך איינס מיטן אַנדערן נישט אָן, נאָר באַגינען צום טייכל אויסערן וואַלד טרייבט זיי דער דאָרשט צו פאַראייניקונג אַנט־קעגן געפאַר. וואו אַ שונא — ליאַרעמען אַלע די וואָרענונג אויס. דאָ, אין עין־חרוד, איז געקומען אַנטקעגן באַוואוסטזיין און בידערלעכע פאַראַנטוואָרטלעכקייט. כאָטש נאָך איצטער איז בולט, אַז געפאַר פאַר הונגער, קראַנקהייט; געפאַר פאַר אָנפאַלן ביים איינגעמען אַ געגנט קעגן דעם ווילן פון שכנים — דאָס האָט געבונדן די דאָזיקע וועלט צו פאַרשניידן אַ בונד צווישן זיך און שטעלן זיך אַנטקעגן אַלערליי

שטרויכלונגען און יסורים. גדעונס קוואַל איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין דעם קוואַל פון אויסגעפּייניקטער פרייד און אויך אין אַ קוואַל פאַר אַלערליי געדאַנקען, רואיקע און אומרואיקע.

מען שטייט אַמאָל פאַרחידושט נאָך אַ ערדציטערניש, ווען אינ־מיטן ים האָט זיך פּלוצלונג באַוויזן אַ אינדזל. דאָס לעבן האָט אונדז שוין לאַנג נישט אַנידערגעשטעלט פאַר אַזוי פיל אומדערוואַרטע פאַקטן. געגנוג אינדזלען זענען אויפגעקומען פאַר דעם יידנס אומ־רואיקן דמיון נאָכן לעצטן שטורעם. וואויל איז די חכמים, וואָס קענען זאָגן: „אָט דאָס האָבן מיר געוואָרט און אַזוי האָט עס באַדאַרפט זיין”. אָדער חכמים פון אַנדערן צד: „עס וועט נישט האָבן קיין קיום. אַ שפּיל פון דער נאַטור און נישט מער”. שטייענדיק ביים קוואַל אין עין־חרוד, האָב איך געזען, וואָס אַ קאָלעקטיוו האָט אויפגעטאָן. און דאָ, אין ארץ־ישראל, וואו יעדער פריש איינגענומענער ישוב קומט אָן מיט דער גרינער גאָל, דאָ איז דער קאָלעקטיוו, אַפילו דער שלעכט צוזאַמענגעזעצטער, נישט נאָר דער אויפריכטער פון אַ וויסט לאַנד, נאָר אויך דער בויער פון אַ נייער געזעלשאַפט.

דער קוואַל, וואָס האָט פאַרפלייצט אַ גרויסן שטח אין עמק־יזרעאל און האָט געהאַלטן אַ געגנט זומפּיק, פול מיט אַלערליי קראַנק־הייטן — די עין־חרודער חלוצים האָבן אָן קיין שום סענטימענט דעם לעגענדאַרישן קוואַל אַנגעוויזן זיין וועג. די געגנט קאַנאַליזירט, די וואַסערן רעגולירט און פאַרפלאַנצט די זומפּן מיט עקאַליפּטוס־ביימער. שאַדט נישט, ווען די אַרבעט איז געטאָן געוואָרן מיט אַ רידל אין איין האַנט און מיט וואָפן אין דער צווייטער. זיי האָבן רעכט געהאַט אויף דעם, ווען פון יעדע הונדערט האָבן פינף און זיבעציק געפיבערט פון קדחת. ביי זייער אָנקומען בין איך נישט געווען, נאָר יענע צייט האָט זיך איינגעקריצט אויף די געזיכטער פון דעם עין־חרודער עולם, מאַן און פרוי. יענע צייט רעדט אַרויס פון אַלע באַוועגונגען זייערע. און ווען די פאַרשטייער האָבן מיר אָנגעוויזן אויף אַ בערגל, העט ווייט, צו מזרח־צפון־צו, וואו עס שטייען שוין אַ פּאָר הייזער, און דערציילט, אַז די גאַנצע קאָמונע קלייבט זיך איצטער איבערצולאָזן דעם קוואַל ביים צופוסנס פון באַרג גלבוע און בויען אַ שטענדיקע היים אויפן באַרג — האָט אַ ציטער געטאָן מיין הויט: זייער אויסגעווייטאָקטע פרייד האָב איך פאַרנומען.

**
*

איך בין געזעסן ביי איינעם פון די לאַנגע טישן אין זאַל. טישן צונויפגעקלאַפּטע פון ברעטער, וואו עטלעכע הונדערט מענער, פרויען האָבן געגעסן מיטאָג. דאָ האָט מען שטאַרק געקייט און געשמאַק געקייט. כאָטש אין איילעניש. דאָס פעלד האָט נישט דערלויבט לאַנג זיצן ביים טיש. מענער, פרויען, ענג, זייט ביי זייט, און מחנות פליגן זשומען איבער אַלעמענס קעפּ, שווימלען אויפן טיש, ברויט, אויגן, מויל און נאָז. נאָר ווען מען גייען די פליגן אַן! אַ סך מאַנסבילשע גבורה האָט די פרוי איבערגענומען. פרייע באַוועגונגען. דרייסטער קער מיטן האַנט. זי קייט די שפּייז און בייסט דעם ברויט מיטן פולן מויל. און פונדעסטוועגן, אַז דער עולם האָט נאָכן עסן אָנגעהויבן צו פאַרלאָזן יעדערער זיין פּלאַץ, איז אין פּנים פון גאָר אַ סך געלעגן אומעט; נאָך מער אומעט — אויף די שווערע הענט און גאַנץ אָפט געבויגענע פּלייצעס.

ווייל די עטלעכע הונדערט מיטגלידער פון דער גרעסטער קאָמונע — נישט אַלע זענען איצטער פון די, וואָס האָבן דאָ אַ פוס געשטעלט פון ערשטן טאָג אָן. נישט יעדערער האָט געקענט אויסהאַלטן דעם שווערן פּרוואו. ווען עס האָט קראַנקהייט פאַריאָגט און ביי ווען געדולד האָט געפּלאַצט. זייער אָרט האָבן אַנדערע פאַרנומען. דאָ איז אַ לאַבאָראַטאָריע, וואו דעם מענטשנס געדולד ווערט אויסגעפּרואווט און כאַראַקטער געשטאַרקט אָדער צעבראָכן. אַ סך האָבן דאָ זייער ווילן געבויגן און שפּעטער זיך אַליין נישט דערקענט. אַ סך האָבן דאָ געפּרואווט זייערע כּוחות און נישט געקענט בייקומען די שטרויכ־לונגען. נישט איינעם פון די גאָר ערשטע באַגעגנט מען איצטער אין שטאָט, אַליין אויף זיין איינזאַמען שטעג. דאָ, אין שטאָט, איז ער נישט פויל, גרייט צו טאָן אַרבעט איבער זיינע כּוחות, נאָר ער בענטשט די ד׳ אמות, וואו ער איז אַליין מיט זיין פרייד און לייד.

עין־חרוד וואָלט קיין איין טאָג נישט געהאַט דעם איצטיקן קיום אָן אינערלעכער דיסציפּלין. בינדן דעם אייגענעם קאַפּריז איז נייטיק אויף יעדן טראָט. אַלע זענען דאָ געוואָרן פאַכלייט. נישט נאָר צו פעלד־אַרבעט האָט זיך דער עולם צוגעוואוינט. אַלץ טוט מען דאָ אַליין. אייגענע תּבואות און אָן אייגענע מיל צו מאָלן די תּבואות. אייגענע שלאָסערס און שמידן. אייגענע סטאָליער און שוסטער. זייטיקע טאַלאַנטן זענען געוואָרן די איינגעבאָרענע טאַלאַנטן. דער שוסטער איז אין דער שטיל אַ מאָלער. דער שמיד, אָדער דער סטאָליער, איז

אין דער שטיל אַ פילאָסאָף. די אויסגעפּראוואוטע זענען צדיקים און חסידים. דאָ און דאָרטן — אמתע למד־וואָניקעס. איז דאָס לעבנס־מידקייט, וואָס האָט די מענטשן אַזוי נאָענט איינס צום אַנדערן צוגעפּענעמען, אָדער פאַרלאַנג איבערצובויען אונדזער גאַנצע געזעלשאַפט? גיכער דאָס צווייטע איז דער צעמענט, וואָס האַלט זיי צוזאַמען, בייגט זיי, ווען נייטיק, און פאַרהאַרטעוועט מיט גוטן, צי מיט בייזן. רעדט מיט די פאָרשטייער זייערע, אָדער אַפילו מיט די פשוטע סאָלדאַטן — יעדער איינער טרעט זיין וועג לויט אַ באַשטימטער טעאָריע מיט דער פולער זיכערקייט, אַז זיינע טריט וועלן אָנצייכענען דעם וועג פאַר די האַרעפּאַשנע מאַסן אין ארץ־ישראל.

און פאַרוואָס זאָל איך זיי נישט גלייבן, ווען איך זע, וואָס יעדער איינער האָט ביז איצטער פון זיך אָפּגעריסן און געוואָרפן צו די פיס פון כלל? נאָר דער צוואַנציקסטער יאָרהונדערט מיט אַלע זיינע ווידערשפּרוכן האָט געקענט אַרויסברענגען די דאָזיקעביישפּילן פון קעגנזייטיקער הילף, פאַרברידערונג און פאַרשוועסטערונג. אַוודאי פלעכט זיך אַרום די קאָמונעס אַ עפּנטלעכע מיינונג. יעדער איינער זאָגט דאָ אַרויס זיינע השערות, גוטע און שלעכטע. ווייל נאָך אַלעמען איז דאָך דער גאַנצער ישוב געבויט אויף צדקה־געלט. שלעכטע געבער און נאָך ערגערע צעטיילער. כאָטש עס הייסט, אַז דאָס יידישע פאָלק גיט. נאָר וואו איז דאָס יידישע פאָלק?

עס וואָלטן די ציוניסטישע פירער גאָרנישט דערלאָזט, אַז די פּויערים אין גליל זאָלן זיך באַזעצן אויף אַ קאָמוניסטישן אופן. ווייל איצטער וואַקסט די קעגנערשאַפט צום אייגנאַרטיקן קאָמוניזם. אויב מען האָט עס דערלאָזן פון סאַמע אָנהייב — איז דאָס געווען דערפאַר, ווייל עס האָט געקאָסט ביליקער און דער קאָלעקטיוו האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט אַ מין יידישן לעגיאָן, וואָס האָט זיך אויך געקענט פאַרטיידיקן ביים פאַרנעמען די זומפּן אין עמק־יזרעאל. אָנפאַלן זענען געווען די ערשטע צייטן. און איצטער, ווען עס איז אָנגעשטאַנען דער קריזיס און די מיינונגס־צערודערונג נעמט די איבערהאַנט צווישן די פירער, זוכט מען שוואַכע פונקטן, וואו אָנצוואַרפן די סיבות פון קריזיס. טייט מען אויך מיט די פינגער אין דער איצטיקער שווערער צייט אויף די קאָמונעס, אָדער קבוצות. און ווי איז צו דער גאַנצער אַרבעט פון מאַכן עקספּערימענטן, ווען דער ערפאָלג איז אָפּהענגיק פון די מאַטעריעלע מיטלען, וואָס מען קלייבט אויף יענער זייט ים.

אַ, ווי ליב מיר וואָלט איצטער געווען צו ריידן פון די ערנסטע פּרוּוון צו פאַרבינדן די פויערים אין פעלד אין איין משפחה, ווען איך וואָלט וויסן, אַז איבער דער גאַנצער געגנט, פון וואַנען איך שרייב איצטער, שוועבט נישט דער בליק פון אונדזערע געלט־געבער, אָדער געלט־אויסגעבער. און בכלל וואָלט מיר גרינגער געווען צו ריידן פון דעם דערפאָלג, וואָס דער נייער ישוב האָט געמאַכט, ווען איך ווייס, אַז אין פעלד, ביי די פויערים־גרופּעס איז נישט אונטערטעניק דער מהות צו די ירושלימער דעה־זאָגערס. עס קען אויך אַנלויפן מיט זיין אויטאָמאָביל אַן אַמעריקאַנער יידישער גראַשענער נדבן, אָפּשטעלן זיך אין אַזאַ־אַ קבוצה און צעשרייען זיך אויפן הויכן קול:

— איך גיב געלט, און איר וועט גאָר קאָמונעס בויען, וואו מיינס איז דיינס און דיינס איז מיינס — נישט מאָראַליש! — איך פּראָטעסטיר — — —

און מעגלעך, אַז די געלט־פאַרזאָרגער וועלן אויך מאַכן אַ פּשוטן חשבון, צונויפרעכענען, אַז באַזונדערע פויערים, יעדערער פאַר זיך אַליין קען פּראָפּאָרציאָנעל אויפטאָן פיל מער, ווי זייענדיק אַ מיטגליד פון אַ גאַנצער קאָמונע. אַזעלכע חשבונות מאַכט מען איצטער הינטער דער פּלייצע פון די אידעאַליסטן, וואָס האָבן מיט פאַראייניקטע כּוחות געטריקנט די זומפּן און געצוואונגען דעם אַלטן קוואַל זיך אונטערגעבן.

***

אין האַרץ קלאַפּט אין גרויסן קאָלעקטיוו. איין ווילן איז דאָ פאַרזעצט געוואָרן. מענטשן קומען און גייען אַוועק — די קאָמונע וואַקסט. די שורות איין־צימערדיקע שטיבלעך, צייטווייליק צונויפגעשלאָגענע פון ברעטלעך, זענען שטענדיק באַזעצט. ביים גרויסן ברודער־טיש איז שטענדיק ענג. ביינאַכט, נאָכן לעצטן מאָלצייט, ווען די הענט בענקען נאָך רו און די אויגן קלעפּן זיך פון מידקייט, קומט מען זיך פונדעסטוועגן צונויף ביים אייגענעם ברודער־טיש און מען שמועסט זיך דורך פון דער אַרבעט, וואָס איז אָפּגעטאָן געוואָרן, און די אַרבעט וואָס וואַרט אויף מאָרגן.

אַז דער גרויער באַגינען באַווייזט זיך, קומט יעדערער אַרויס און יעדערער האָט אויפגענומען זיין אַרבעט. מענער און פרויען — אַלעמען האָט די אַרבעט אויפגעוועקט אַ שפּראָץ פאַרטאָג. די גרויסע טשערעדע

בהמות האָט געוואָרט אויף די מעלקערקעס און די גרויסע ווירטשאַפט פאַדערט, אַז באַגינען זאָל מען זיין וואַך. די קינדער־היים האָט די „מוטערס" אויפגעוועקט און די טאַטעס און מאַמעס אַריבערגעבראַכטע פון דער אַלטער היים — די אַלטע לייט שטייען אויף מיט דעם אייגענעם אימפעט און רייבן זיך די אויגן, צי זאָלן זיי שפּאַנען מיט דער יוגנט.

דאָ, אין עין־חרוד, איז דער צייטווייליקער שפּיטאָל פאַר דער געגנט און מיט גרויס בענקשאַפט זיצן אויף דער טעראַסע די אויס־געפיבערטע חברים און קוקן צו דער באַוועגונג אַרום. איצטער, קראַנק זייענדיק, האָט יעדערער צייט צו לופטערן זיינע מחשבות און באַשטימען זיינע גוטע, צי זיינע שלעכטע טריט. איינער פון זיי רוימט מיר איין אַ סוד אין אויער: „וועט זיין נישט פריילעך. מען וועט פאַלן ווי פליגן — נישט פאַר אונדזערע כּוחות".

און וואָלט ער נישט צוגעגעבן דעם „נישט פאַר אונדזערע כּוחות", יעמאָלט וואָלט איך גלייך מיט אים אפשר נאָכגעזאָגט זיינע ערשטע ווערטער. נאָר ווער קען דאָ די כּוחות מעסטן און וועגן? איך האָב זיך שוין אָפּגעהידושט אין אַמעריקע, אין דער ערשטער צייט, בעת איך האָב געזען די ערשט אַריבערגעקומענע און די דערוואַכטע ענערגיע פון אונדזערע קליינשטעטלדיקע לייט. דאָרט, וואו קיין באַזונדער אידעאַל האָט נישט געוועקט צו דער אַרבעט. און דאָ, וואו יעדער איינער, צי נייטיק, צי ניט, האָט אויף זיך אַרויפגענומען אַ באַרג מיט נאַציאָנאַלע התחייבותן, וואָס טרייבן שוין און טרייבן די נשמה אַרויס. האָב איך דאָך געהערט עפּנטלעך ריידן אַן אַרבעטער־פירער, ווען ער האָט געזאָגט, אַז אויסלערנען זיך מעלקן אַ קו איז נאָך ווינציק, נאָר מען באַדאַרף ביים מעלקן די קו אין זינען האָבן, אַז מען בויט אַ יידישע היים און יידישע צוקונפט — — —

דאָס איז שוין צופיל. הלוואַי וואָלט מען מעלקן אַ קו אָן באַזונדערע אידעאַלן. שאַדט נישט, ווען די קו קערט אַמאָל אויס אַ שעפל מילך. צופיל קערט זיך איצטער איבער אין ארץ־ישׂראל. הונגער־קראַנקהייטן צווישן די אַרבעטסלאָזע און גאָר אַ סך אַנטטוישונגען אַפילו צווישן די, וואָס אַקערן מיט דער נאָז די ערד. אָ, די מאַמע ערד פאַרמאָגט דעם גרעסטן מאַגנעט פאַר די פון דער אייגענער הויט אַרויסגעשפּרונגענע און מאַכט ליב די שווערע און אומגלייבלעכע פאַרברידערונג.

איך האָב ביי זיי פאַרבראַכט אַ שבת. דער טאָג פון רו. די גאַנצע קאָמונע האָט זיך פאַרקליבן אין עקאַליפּטוס־וואַלד. מאָן האָט זיך

צו דער פרוי דערנעענטערט. מאַמע האָט איר קינד פון קינדער־היים אַרויסגענומען און געטוליעט צו זיך. צווישן די ביימער האָט זיך געקייקלט אַ שמועס פון די פאַרזאָרגטע און עס האָט אויך געקוואָלן אַ ליד דאָ און דאָרטן. דער קלאָרער שטראָם, וואָס איז געלאָפן פון קוואַל מיט דעם געגראָבענעם קאַנאַל, האָט אָן אויפהער געמורמלט און פאַרנומען די זוניקייט, וואָס האָט זיך צו אים דורכגעבראָכן דורך די שורות צעצווייגטע עקאַליפּטוסן. וואו איצטער וואַלד — מיט עטלעכע יאָר צוריק איז געווען אַ זומפּ.

אַ יונגער דור איז געלעגן צעזייט אונטער די ביימער. יונג ווי דער וואַלד אַליין. אַרום האָט זיך געכוואַליעט דאָס ברייטע ווייצן־פעלד, וואָס די ברודער־האַנט האָט געאַקערט און געזייט.

ווער קען פאַרלייקענען די אויסגעווייטיקטע פרייד, ווען אַפילו דער ווײ שרייט איבער די פרייד?

דער וועג צו יחידות

איך האָב זיך דערנענטערט מיט מיין שרייבן צום פונקט, וואו איין ווילן האָט זיך מיט דעם אַנדערן פאַרקניפּט און וואו הונדערטער הענט האָבן זיך פאַראייניקט צו בויען דאָס לאַנד און איבערבויען דעם אייגענעם לעבן אויף קאָמוניסטישע יסודות.

און אָט, אין דעם אייגענעם עמק־יזרעאל בין איך אָנגעקומען צו די יחידים און זייער שטרעבן, וואָס מיט אידעאַל און שטילע רייד פון היים־וויי און היים־בוי האָבן זיי אויסגעפּרואווט דעם כאַראַקטער און געדולד אין די קאָמוניסטישע קבוצות און זענען געקומען צום באַשלוס, אַז אויפריכטן דאָס לאַנד וועלן די יחידישע הענט מיט מער פלייס און די וואָרצלען פון אַיעדן איינעם באַזונדער וועלן זיך טיפער איינוואָרצלען אין עקשנותדיקן באָדן. דאָ פילאָסאָפירט מען אין דער שטיל און גאַנץ אָפּט אויפן הויכן קול. אַלע צדדים האָבן אין זינען כלל ישראל און שטייען מיטן פּנים צו דער עפנטלעכקייט:

„באַט זעט, צי זענען מיר נישט גערעכט!"

מען קען נישט זאָגן, אַז די פּיאָנערן דעמאָנסטרירן לויטער זייערע קאַפּריזן. ארץ־ישראל איז דערוויל דער האַרטער און טרוקענער גע־לעגער פאַרן פּיאָנער, און אַ סך מאָל וועט מען זיך איבערוואַרפן פון זייט אויף זייט, ביז עס וועט זיך סוף־כל־סוף אַראָפּלאָזן איבערן מידן גוף דער אויסגעבענקטער שלאָף. דער יחידישער וועג הייבט אָן בולטער צו ווערן אין די קלענערע קאָמונעס, מיט אַ הונדערט אָדער ווינציקער נפשות, וואָס זעען אויס, ווי איבערגעוואַקסענע משפחות, וואו די מיטגלידער האָבן זיך גוט איבערגעקוקט, גוט בודק געווען, איינער דעם אַנדערנס כאַראַקטער גוט אויסגעפאָרשט און אַזוי אָנגע־הויבן צו שניידן ברויט פון קאָמוניסטישן לאַבן, און טרינקען וואַסער פון דער אייגענער כלי. אויך די קינדער אַריינגעבראַכט אין דער

אַלגעמיינער קינדערהיים. אַ גאַנץ באַדייטנדיקע צאָל פון אַזעלכע קבוצות האָב איך אָנגעטראָפן. און וואו דער עולם האָט זיך פאַרמערט, איז פאַראַן אַ טענדענץ זיך פונאַנדערצוטיילן.

איך בין נאָכגעגאַנגען די ליניע פון זייער אַנטוויקלונג און געווען אויך ביי אַזוינע קבוצות פון פינף און צוואַנציק נפשות דערוויילע, און וואָס בלויז אַ עטלעכע חדשים זענען אַריבער זינט זיי האָבן דעם גורל פאַרבונדן מיט אַ טרוקענעם און שטיינערדיקן באָדן, אָדער זומפּיקער געגנט און אינאיינעם פלעכטן זיי די שעהען זייערע. איך בין אויך געווען ביי די גליקלעכע, וואָס ציילן שוין פינף יאָר פון זייער קאָמוניסטישן לעבן און ווייזן אָן, אַז וואָס אַ יאָר גייט בעסער. די קאָמונע קבוצת הגבע צווינגט צו גלייבן, אַז וואָס אַ יאָר גייט בעסער. איין אויסגוס פון אַ שטאַרקן מענטשן־מאַטעריאַל, וואו די ווירטשאַפט בויט זיך מיט אַ שטאַרקער האַנט. גלייכע און שטאַרקע מענער, ביים זייט די פרויען. שטאַרק אין גוף. שטאַרק אין כאַראַקטער. פריער געטריקנט ארץ־ישׂראלס זומפּן, געבויט וועגן און איצטער — אידעאַלע פויערים. זייערע פרילינדיקע צייט פאַרנייגט זיך שוין צום אָנהייב זומער. איך האָב פון זיי מיין געדאַנק אַריבערגעוואָרפן צו די גרופּעס, וואָס בלויז עטלעכע חדשים זינט זיי זענען זיך צונויפגעקומען אויפן פונקט, וואו זייער היים און ווירטשאַפט באַדאַרף זיך אַנטוויקלען, און גוטע סימנים האָב איך דאָרטן אויך געזען. כאָטש מען הונגערט, נאָר די אויגן קוקן צום שטיקל פאַראַקערט און פאַרזייט פעלד, און עס קומט אַ דער־לייכטערונג. וואַסער פירט מען פון ווייט, נאָר עס ליגן שוין רערן צוגעגרייטע פאַר וואַסער־לייטונג. ניטאָ נאָך קיין הייזער — ליגן שוין ברעטער און מען קלאַפּט צונויף באַראַקן. עס ווילן ניט פעלן קיין שוועריקייטן ביז מען וועט אויפריכטן אַזאַ פאַרשאָלטענעם ווינקל. נאָר זייער מחשבה פאַרטראָגט זיך אַהין צו די דאָזיקע, וואָס פיר אָדער פינף יאָר איז אַלט זייער ווירטשאַפט און עס ווערט גרינגער צו ליידן. און פאַרציט איר מיט אַזעלכע אַ שמועס און איר פרעגט:

— וויפל זייט איר דאָ?

— פינף און צוואַנציק.

— פאַרוואָס ניט מער?

— די גרויסע קאָמונעס זענען אַ פעלער, ענטפערט מען מיט זיכערקייט.

— אָט עקזיסטירן דאָך קבוצות מיט עטלעכע הונדערט נפשות

אין יעדערער — און איך ווייז אָן מיט מיין האַנט אין דער ריכטונג פון עין־חרוד און תל־יוסף.

— איר ווייסט ניט זייער אינערלעכן לעבן — ענטפערט מען מיר — דאָרטן פעלט גאַנצקייט און האַרמאָניע. וואָס ווייטער וואַקסט דאָרט די אומרו. מיט דער צייט וועלן זיי זיך צעפאַלן. נאָר קליינע קבוצות. פינף און צוואַנציק, דרייסיק נפשות, פאַרזיכטיק צוגעקליבענע — מיר דאָ, קענען אַלע איינער דעם אַנדערן. מיר האָבן געלעבט פריער אַ צייט איינס מיטן אַנדערן. מיר זענען זיכער, אַז ביי אונדז וועלן קיין סכסוכים נישט פאַרקומען.

און איינער גיט צו:

— פאַרשטייט זיך, אַז גלייכער וואָלט געווען, ווען מען וואָלט זיך געקענט באַזעצן יעדער איינער אַליין פאַר זיך, אָבער די צייט איז נאָך ניט געקומען. און דערביי שטייט זיין יונגע פרוי, איז אין די הויכע חדשים, פאַררויטלט זיך און גיט צו אין דער שטיל:

— אַוודאי איז אַליין פאַר זיך בעסער...

***

דער יחידות־וועג פירט אַוועק צו דער קאָלאָניע נהלל, וואו די הייזער זענען אויסגעשטעלט אין אַ קרייז, ווי די ציפערן אויפן ציפער־בלאַט. זיבעציק אָדער פינף און זיבעציק הייזער אין קרייז אויסגעבויגן. עטלעכע קאָלאָניעס פון דעם אייגענעם שניט שפּרייטן זיך אין עמק־יזרעאל. נאָר נהלל איז פאַרלויפיק דער מוסטער. אויך דאָ האָבן זיך די מיטגלידער גוט באַטראַכט און איעדן איינעמס כאַראַקטער גוט אויסגעפאָרשט, איידער מען האָט זיך פאַרבונדן אין אַ איינציקער קאָ־לאָניע. דער פאַרבאַנד איז נעענטער צווישן שכן און שכן. דאָ זענען די גאָר אויסגעפּרוּווטע דורך יאָרן פון אַלערליי פּלאָגענישן, הונגער און קדחת. די קייט, וואָס בינדט דעם קרייז שכנים, זעט פון אייבערפלאַך אויס צו זיין שטאַרק, און עס דאַכט זיך אויס, אַז איין נשמה באַלעבט אַזאַ קאָלאָניע. שכן מיט שכן שטייט אין אַ ענגען קאָנטאַקט און צווישן די צוויי שכנישע הייזער שטייט אַ בשותּפישע שטאַל, אין מיטן איבער־געצאַמט מיט אַ וואַנט. יעדער שכן האָט אַ באַזונדערן אַריינגאַנג פון זיין זייט אין שטאַל אַריין. נאָר דער בנין קומט אַריין אין העלפט צו איין שכן און די אַנדערע העלפט צום צווייטן. ביים בויען האָט מען

אין זינען געהאַט די פּראַקטישע זייט — איינצושפּאָרן אַ וואַנט. און דאָך זעט אויס, ווי די שטאַל וואָלט פאַרבונדן ביידע שכנים.

מאָראַליש איז פאַרפליכטעט יעדער איינער צו באַאַרבעטן זיין פעלד אַליין, מיט זיינע אייגענע הענט. צודינגען הילף פון דרויסן טאָר מען ניט. (אפשר וועל איך זיך ביי אַ געלעגנהייט אומקערן צו דעם אַ ביסל קרומלעכן אידעאַל).

אויך אין דעם אויסערלעכן פּנים פון דער קאָלאָניע דערקענט מען גאַנצקייט. יעדער איינער האָט זיין הויז געמוזט אָפּרוקן פון דער גאַס דעם אייגענעם באַשטימטן שטח און פון פאָרנט, צו דער גאַס פאַרפלאַנצן מיט פּרוכט־ביימער. נעענטער צום שטוב — דאָס גערטל גרינצייג פאַרן אייגענעם געברויך און בלומען צום פאַרגעניגן וועגן. הינטערן שטוב — די ווינטרויבן. העט אַראָפּ ווייטער פון שטוב — די תבואה־פעלדער.

און גייט מען מיט דער רונד געבויגענער גאַס פון שטוב צו שטוב און יעדנס געשמאַק איז אויסגעשטעלט. איינער האָט געפלאַנצט פאַרן שטוב אַפּעלסינען, דער אַנדערער — פלוימען. איינער — עפּל־ביימער, דער אַנדערער האָט אַריינגעגנבעט אַ עטלעכע ביימלעך נאָר צוליב שיינקייט וועגן. ביי איינעם פאַרן שטוב שפּאַצירן אום עופות, קי, קעלבלעך, און ביים צווייטן — איז אויסער דעם לעבעדיקן מענטשן ניט צו זען קיין לעבעדיקע באַשעפעניש פאַרן שטוב: דאָס זענען די הייזער פון די „נאַטור־מענטשן". וועגעטאַריאַנער. עסן נישט קיין פלייש, טרינקען נישט קיין מילך און האָדעווען נישט קיין הינער און נישט קיין בהמות, ווייל זיי ווילן נישט האָדעווען קיין לעבעדיקע באַשע־פענישן פאַר עמיצנס מאָגן...

די מענטשן זעען אויס געזונט ביי אַזעלכע הייזער. סיי די עלטערע און סיי די קינדער. פאַר אַזוינע הייזער שפּרייט זיך די רו פון גאָר דער וועלט. אונטער די ביימער ליגט צונויפגעקנוילט אַ לעבן אַ געלייטערטער.

איין שכן קומט דעם אַנדערן צו הילף יעמאָלט, ווען הילף איז נייטיק ביים אַקערן אָדער דרעשן. יעמאָלט שפּאַנט מען איינאיינעם די פערד. אין דער קאָלאָניע זענען פאַראייניקט די כוחות און אויף קאָאָפּעראַטיווע יסודות איז דער איינקויף און פאַרקויף.

צווייי, דריי מאָל בין איך מיר ארומגעגאַנגען אין קרייז אַרום דעם ציפּערבלאַט און כסדר אַרויסגעקומען צו דעם אייגענעם פּונקט.

די מחשבות האָבן זיך געדרייט אין דעם אייגענעם קרייז: אויך זיי זענען בויערס. אויך זיי, איעדער באַזונדער, האָט דאָ די ערשטע צייט בייגעטראָגן די מאָס פיזישעליידן. דער אָרט איז געווען זומפּיק און קראַנקייטן האָבן זיך געביטן. נאָר דער „עלטסטער" פון דער קאָלאָניע רעדט שטיל, מיט דערפאַרונג. מיט זיין דערפאַרונג וויל ער מאַכן דעם שטאַרקן איינדרוק. ער וויל פאַרלייקענען די קאָמוניסטישע קבוצות:

— ניין, מען קען דעם יחיד ניט בינדן — ציט ער פּאַמעלעך די ווערטער, שווערלעך, מעשׂה דאַרפסמענטש — ווי קען מען אַ לעבן לאַנג עסן זאַלבע הונדערט ביי איין טיש? איך וויל בלייבן מיט מיין ווייב ביחידות און מיין קינד וויל איך אַליין דערציען. די מוטער באַדאַרף איר קינד טראָגן אויף אירע אייגענע הענט. מיין קליינע משפחה איז דאָך מיר נעענטער. ניין, קאָמונעס האָבן נישט קיין צוקונפט, זיי וועלן אַלע אונטערגיין!"

און ער נעמט מיך אָן ביים האַנט און פירט מיך אַרויס פאַרן שטוב. באַווייזט מיר די יונגע ביימלעך, וואָס ער האָט געפלאַנצט. אַ עפּל־ביימעלע מיט די עפּל בייגט זיך נעבעך אונטער זיין משׂא — „זעט איר, הייבט ער ווידער אָן, דאָס האָב איך אַליין געפלאַנצט. איך האָב געוואָלט, אַז אויף דעם אָרט זאָל דווקא שטיין אַ עפּל־בוים און ווער קען דאָס מיר זאָגן, אַז איך זאָל דאָ פלאַנצן אַ באַרנע־בוים. אַזוי איז מיין באַגריף. מיין געפיל. יעדער דאַרטן, כאָטש מיין שכן, ער האָט זיין אייגענעם באַגריף. און אויב אים געפעלט צו פלאַנצן אַפּעלסינען פאַרן שטוב — פאַרוואָס זאָל איך אים זיין אַקעגן".

פרעג איך:

— איר האָט זיך דאָך אונטערגעגעבן אונטער אַן אַלגעמיינעם פּלאַן. די הייזער געבויט לויט איין פּלאַן. און דער גאַנצער דאָרף איז געבויט לויט איין פּלאַן.

— דאָס איז עפּעס אַנדערש, כאַפּט ער אונטער — אַזוי ווייט גיין קען מען ניט. יעדער איינער וואָלט דורכאויס געוואָלט שטעלן זיין שטוב, וואו אים געפעלט, זיין גאָרטן — וואו אים געפעלט און דער גאַנצער דאָרף וואָלט קיין פּנים ניט געהאַט. אויף אַ געוויסן אופן לעבן מיר אויך קאָמוניסטיש...

און אַזוי פלאַנטערט זיך דער קאָמוניסטישער געפיל און עס צאַפּלען זיך האַלב פאַרחלשטע קאָמוניסטישע באַגריפן, וואָס שטאַמען

נאָך פון דער צייט, ווען קעגנזייטיקע הילף איז געווען דער יסוד פאַרן גאַנצן באַנייטן ישוב. און עס פאַרדריסט, ווען עס קומט אויף פאַר דיינע אויגן דער יחידישער וועג, וואָס באַרפאַרבט אַלץ שטאַרקער די עפנטלעכע מיינונג.

***

און אויף וואָס פאַר אַ וועג זאָל איך זיך אַליין אָוועקלאָזן נאָכצו־זוכן דעם דערפאָלג פון דער אַרבעט און די צייכנס פון אַ געזיכערטער צוקונפט? איינס איז קלאָר, אַז דאָ, אין ארץ־ישראל, האָבן די חלוצים אַנטוויקלט אַ גרויסע און פולע מאָס רייד, כאָטש די רייד געהערן נישט צו דעם געוויינטלעכן לעקסיקאָן. אין די קאָמונעס שלייפט מען זיך און מיט געשליפענע ווערטער באַשאַפט מען דעם אַרויסבליק־פונקט צו אַ יחידישן לעבן. מען קאָכט זיך איבער אין אייגענער און פרעמדער ביטערניש. אַ דאָרנדיקער פּראָצעס צו בויען אַ נאַציאָנאַלע היים. אַרומגערינגלט מיט אַ שורה סתירות אויף יעדן טריט, מיט דעם באַוואוסטזיניקן תחיה־געדאַנק, וואָס קוועלט פון יידישן לעבן און וואָס קומט צום אויסדרוק שטענדיק פאַריתומט און דאָך שרייענדיק: „לאָזט מיר, איך וועל דאָס גאַנצע לעבן איבערבויען!”

אַלע מיינען גוט. אַלע ווילן זיין גערעכט. יעדער איינער שטעלט זיך איין פאַר זיין אייגענער מיינונג און באַקעמפט יענעמס. מאַמע ערד האָט פיינט אַ איבעריקע מאָס רייד. פאַר מאַמע ערד איז נישט קיין חילוק, ווער עס אַקערט זי, צי אַ בשותפותדיקע האַנט, צי אַ יחידישע — מאַמע ערד האָט ליב צו פילן די זיכערע און געפּרוּווטע האַנט. פון איין זייט באַגעגנט מען אין שטאָט די פאַרצווייפלטע, וואָס האָבן זיך שוין מיאש געווען צו געפינען וועלכן עס איז אַנלען אין לעבן; מענטשן אויסגעהונגערטע און מיט אַ פאַרגליווערטער קללה אויף די ליפּן, מענטשן, וואָס יעדער שפּור פון פריערדיקן חלוצים־גייסט איז ביי זיי אויסגעוועבט געוואָרן; מענטשן, וואָס קוקן צום מזרח, מערב, צפון, דרום, פון וואַנען וועט קומען וועלכע עס איז הילף אין געשטאַלט פון אַ פּאָר פרוטות, אָדער אין געשטאַלט פון אַ שיפסקאַרטע אויסצוּוואַנדערן פון לאַנד און אויסשרייען פאַר דער גאַנצער וועלט: „שווינדל! פאַרט נישט קיין ארץ־ישראל, שטיין און זומפּ. ניטאָ וואו דעם קאָפּ אָנ־צושפּאַרן..”

און פון דער אַנדערער זייט שטייען די שורות ביי דער ערד, צוגעזויגן צו דער ערד, צונויפגעקניפּט אין ענגע קבוצות, קאָמוניסטיש אָדער מיט דער נייגונג צו יחידות — נאַציאָנאַלע יחידות. און פון זיי צווייגן זיך אָפּ קלענערע גרופּן, ביז צו דער קלאָרער ליניע פון יחידות.

עס זאָגן אויך די גאָר „פּראַקטישע" און „ווייטזעענדיקע", אַז צופיל קאָמוניזם האָט ארץ־ישׂראל און אויב אין די קומענדיקע עטלעכע יאָר וועט די אַרבעט אין ארץ־ישׂראל ניט אָננעמען קיין נייע ווענדונג, געטריבן פון אַ נייעם לעבנס־כּוח — שעמט זיך נישט, אויב אַפילו אַ קאַפּיטאַליסטישער כּוח וועט קומען — יעמאָלט איז די גאַנצע אַרבעט אין ארץ־ישׂראל באַנקראָט. אויך זייער וואָרט האָט איצטער אַ גרויסן אָפּקלאַנג אין לאַנד. דאָס איז אַ וואָרט פון דעם „קלוגן" יחיד.

זיכער איז מיין געמיט מיט די, וואָס קלייבן זיך אין קבוצות צונויף, כּדי צו פאַרהונדערטפאַכן די פרייד, אָדער פאַרהונדערטפאַכן דעם גרויסן טרויער פון די איצטיקע טעג אין ארץ־ישׂראל. גאָר נישט אַזוי פּשוט איז די גאַנצע דערשיינונג. איך וויל גאָר נישט רעווידירן מיינע אייגענע געפילן, ווען איך שטיי ביים ברעג ים און זע, ווי די שיפן פירן אַרויס פון לאַנד הונדערטער נפשות און עס קומען אַריין בלויז איינציקע, געציילטע; ווען איך זע דעם טרויער פון די אויס־וואַנדערער און דערקלייב זיך אויך צו דער באַהאַלטענער צופרידנקייט פון די, וואָס פאַרבלייבן, גלייבנדיק: „עס וועט איצטער אַ ביסל גראַמער ווערן אין לאַנד" — צי קען איך זיך דען שטעלן מיט דער פּלייצע צו דעם אַלעמען?

ווייל אין ארץ־ישׂראל האָבן שוין יידן אַזוי פיל געבויט, אַזוי פיל געפּלאַנצט, אַזוי פיל ריין געמאַכט, און אַזוי פיל געזונט געמאַכט. די יחידים, צי די קאָמונעס — אַלע טראָגן זיי אויפן געוויסן דעם גאַנצן כּלל, וואָס באַדאַרף קומען אַהער, און דער כּלל שטייט מיטן פּלייצע צום מזרח.

פון רייזל ביז שושנה

אויף דער גרענעץ פון טאָג און נאַכט האָט זי ליכט געצונדן פרייטאָג פאַרנאַכט, אויף דער גרענעץ פון טאָג און נאַכט האָט אַ תפילה אַראָפּגעטריפט פון אירע ליפּן. אַ תפילה פאַר איר מאַן, אירע קינדערלעך און גאַנצן פאָלק ישראל.

אַזוי זע איך זי נאָך איצטער, די יידישע מוטער, וואָס האָט מיטן פאַרטעך פאַרשטעלט אירע קינדערלעך און געציטערט, אַז אויף אירע טעכטערלעך זאָל, חלילה, קיין שאָטן נישט פאַלן. יידישע מוטער. אירע טריט זענען פאַרצייכנט. האָט אונטערטעניק פאַריאָכט אַליין איר יוגנט. אַליין געצייכנט איר וואָך און איר שבת.

און שפּעטער, אַז איר שוועל האָט אַ ניט גוטער ווינט אַרויס־געריסן און קינדער האָבן זיך אין דער וועלט אַוועקגעלאָזן, זין און טעכטער האָבן די אויגן אין בלענדעניש געטראָגן — האָט אויף איר די צייט אַ סוף־שבתדיקן שלייער אָנגעוואָרפן.

אירע תחינות ליגן פאַרשטעקט אויפן בוידעם אונטער די קראָק־וועס. דאָס אויסנווייניקסטע, וואָס זי האָט געקענט, איז אויף די ליפּן פאַרטריקנט געוואָרן. שטויבלעכוויז האָט עס דער ווינט אַראָפּגעטראָגן.

איך האָב געזוכט איבער דער גאַנצער וועלט דעם ניי־געבורט פון אַזוינע מאַמעס. געזוכט די טעכטער זייערע, ביי וועמען די מאַמעשי־תחינות זאָלן אויפגעריכט ווערן אין זייערע אויגן. צי האָב איך זיך ביז איצטער מיט דעם אויסגעמיטן? ווערט געוועזן צו פאָרן קיין ארץ־ישראל און זען אונדזערע טעכטער יונג געבוירענע און די תפילות פון דער מאַמעס ליפּן האָבן זיך אויף דער טאָכטערשיס הענט אויס־געזעצט. איך האָב עס דערקענט. די יידישע טאָכטער האָט אַהער געבראַכט איר געליטערטע יוגנט און זוכט דאָ אין טרוקענעם באָדן דעם פּאַסיקן אָרט, וואו די יוגנט צו פאַרזעצן.

אַ, וויפל יוגנטלעכן באַגער און שוימיקן קאַפּריז עס האָבן די חלוצות אַריבערגעבראַכט קיין ארץ־ישׂראל! האָבן צונויפגעבאָרגט כּוח ביי אַלע יידישע טעכטער אין די גלות־לענדער און מיט אויסגעבלוטיקטן ווי זיך געריסן צו ניי־געבורט אויף אייגענער ערד. צו וואָס האָבן זיי זיך דען ניט געגרייט אין גלות־לאַנד! האָבן פאַר זיך געמאָלט אַ לויטערע געגנוואַרט ביי מאַמע ערד און געזען פון וויטן, ווי פאַלעס־טינעס פאַרוואָרלאָזטער, אין זיין אייגענער קאַרגשאַפט דורכגעברענטער באָדן ווינקט צו זיי. צום הייסן אָטעם פון ארץ־ישׂראלס לאַנדשאַפט האָבן זיי אַ שטאַרק פולסירנדיק האַרץ געבראַכט און מיט געזאַנג און מיט פאַרהפקרונג זיך געוואָרפן צו שווערער אַרבעט אין אין שורה מיטן שטאַרקן און בראַוון מאַן. — פון רייזל איז געוואָרן שושנה.

***

ווי וואָלט אויסגעזען דער פויער ביי דער ערד איבער גאָר דער וועלט, ווען די פרוי זאָל אים נישט העלפן שלעפן דעם יאָך, וואָס די מאַמע ערד לייגט אָן אויף אירע קינדער? דאָרט וואו די פרוי איז נישט אויפגעשטאַנען מיטן מאַרגנשטערן צוגלייך אינאיינעם מיטן מאַן, ביי אַזאַ פויער האָט דער צפון־ווינט שטענדיק געפייפט אַהינטערן וואַנט; ביי אַזאַ פויער האָט די קו מיט פאַרגלייזטע אויגן געקוקט צום זונפאַרגאַנג און איר מילך איז איבערגעברענט געוואָרן אין איר גוף. האָבן מיר געהאַט מאַמעס, וואָס האָבן די וועלט איינגעריסן; אַליין געהאַנדלט און פאַרהאַנדלט סחורה און געזען, אַז דער מאַן זאָל קענען זיצן אין בית־המדרש און לערנען תּורה; די קינדער אויסגעניאַנטשעט און געפירט זיי אין חדר אַריין. מיט דער נייער צייט איז דער מאַן דער גאַנצער הענדלער געוואָרן און זי — צוליב וואָס זאָל איך עס איבעררייזן און דערמאָנען? און אויך אין אַרגענטינע, דאָס וויטע לאַנד, וואו יידן האָבן זיך גענומען צו דער ערד — זיי וואָלטן זיך פאַרלאָרן אינאיינעם מיט די ווילדע גראָזן סוף זומער, ווען נישט די פרויען, וואָס האָבן דעם יאָך און די ביטערניש פון גורל געהאָלפן טראָגן. אָבער ניט אַלע מוטערס האָבן צוגעבונדן די קינדער צו דער ערד. וואַקסן שוין דאָ און דאָרטן דערנער און ווילדע גראָזן, וואו מאַמע און קינד יעטן עס ניט אויס.

דאָ, אין ארץ־ישׂראל, איז די טאָכטער דער מאַמען דעם וועג

פאַרלאָפן. זי איז אַליין געקומען באַוואָפנט מיט ווילן און געדולד, און געוואַרט אויף דעם קאַפּריז פון ווילד פאַרלאָרענעם לאַנד. אויך זי האָט, ווי דער מאַן, געזען אין דמיון אַ גרין פעלד און רואיקע האָריזאָנטן אין היים־לאַנד. נאָר ביים סאַמע ראַנד פון לאַנד האָט אויף איר געוואַרט די לאַסט מיט אַ בייטש אין הונגערהאַנט. אונדזערע געצערטלטע טעכטער, וואָס מאַמעס תחינהדיקער בליק האָט באַגלייט אין וועג אַריין, האָבן מוסקול געשטאַרקט און אָרעם גרייט געהאַלטן פאַר אַיעדער טעמפּער ווירקלעכקייט, וואָס וועט קומען אַנטקעגן און באַגעגענען. זיכער איז איר באַגערטער אָרט געווען דאָס פעלד, און געוויס האָט זי אַליין נישט געמאָסטן אירע כוחות; כוחות פון אַ יידישער פרוי, וואָס כאָטש אין צייט פון שטורעם און רויטע נעפּלען האָבן זיך אירע יונגע יאָרן אַרויסגעהויבן, אָבער דאָך אַ יידישע פרוי איז זי, וואָס נאָך מער פון יידישן מאַן זענען די הענט נישט געוואוינט געווען צו טאָן דאָס, וואָס איז אַזוי פּאָעטיש פון ווייטנס און אַזוי ברוטאַל שווער אין אמתן: ערדאַרבעט. פויערטום איז פאַרן יידן דער מאַגנעט איצטער, וואָס מאַניעט און פאַרשטויסט, בינדט צו און פאַרביטערט.

**
*

פונדעסטוועגן האָב איך זיי אומעטום געטראָפן אונדזערע טעכטער. אַ שטרענגע האַנט האָט זיי צעזייט איבער יעדן נאַקעטן שטח, וואָס איז געוועקט געוואָרן פון אונדזערע חלוצים. און זייער אָפט האָב איך זיי געטראָפן דאָרטן, וואו עס האָבן זיך געפּרוכפּערט אַנטוויקלונגען און יסורים. גליקלעך זענען מסתמא די, וואָס האָבן זיך דערשלאָגן צו אַ קאָמוניסטישער גרופּע אין פעלד און קענען גיין האַנט ביי האַנט מיטן מאַן, ביים אַקער, גראָבאייזן, שניידמאַשין און לאָדן די גאַרבן אין וואָגן אַריין, אָדער אויפשטיין פאַרטאָג און גיין אויפוועקן די נאָך־איינגעדרעמלטע נערוון מיטן שאַרפן ריח פון קו־מיסט אין קו־שטאַל.

איך האָב זיי געזען אין די מילך־ווירטשאַפטן מיט די פאַרשאַרצטע שווערע הענט. אויף זיי האָט זיך אין פאַרלויף פון גאָר אַ קורצער שורה באַגינענס אָנגעצויגן די מילך־און־קלייענדיקע קאָרע, וואָס באַחנט און מאַכט וואָגעדיק דעם פויערס אויסזען; אין די אויגן — דער קלוגער, גוט־ערנסטער און פאָר דער צייט פאַרעלטערטער בליק, וואָס

איז גרייט מוסר זאָגן יעדן איינעם, וואָס פּייפט זיין לידל מיט גרויס־שטעטיקן ווינט.

דאָרטן, ביי דער סירישער גרענעץ, אַנטקעגן דעם פאַרשנייטן חרמון, האָב איך געזען אַ שטאָלצע חלוצה, וואָס שוין פופצן יאָר שטייט זי אויף איר פּאָסט און מאַכט קעז פון שעפסענע מילך. שאַרפער קעז. שאַרף געזאָלצן און שאַרף אין טעם.

— ווי איז דאָס איך נישט שווער פופצן יאָר אַזוי צו שטיין ביים געדיכטן צוואַרעכץ קנעטנדיק די קעזלעך?

— און זייט איר געווען ביים קבר פון אונדזערע געפאַלענע העלדן, דאָרט, העכער אויפן בערגל? (אויסן געווען טרומפּעלדאָרן און זיינע חברים).

אַזאַ דיאַלאָג צו פירן איז גאָר ניט אַזוי היימלעך. עס ווערט דיר דיין אַטעם פאַרשלאָגן. ווייל נישט ביי איר האָב איך באַדאַרפט פרעגן אַזעלכע שאַלות, כדי אַרויסצורופן אַ בושהדיקע רויט אויף די באַקן און פילן דערביי, ווי די אייגענע באַקן פלאַמען אָדער בלייכן זיך, ווי דער שניי אויף דעם חרמון־שפּיץ. ווייל פון איר בליק רעדט אַרויס די באַפרייטע פרוי, וואָס האָט איר גורל פאַרכאַפּט אין אירע אייגענע הענט און איז גרייט צו לאָזן, אַז איר שוואַכערער גוף פון איר חבר־מאַן זאָל זיך ברעכן אונטערן יאָך, וואָס זי האָט אויף זיך אָנגעטאָן.

דאָ, אין ארץ־ישראל, איז דער פרוי נייטיק געווען צו באַווייזן, ווען עס איז נייטיק, אַז זי איז נישט הינטערשטעליקער אַפילו קעגן דעם שטאַרקן און מוסקול־פאַרהאַרטעוועטן מאַן. זי האָט ניט געוואָלט אָפּשטיין פון אים אין קיין שום טריט זיינעם. צו גיין האַקן שטיינער ביים זייט שאָסיי אונטער דער ברענענדיקער זון איז געווען אַ צו בראַווער שריט. זי האָט עס געטאָן, כאָטש מען האָט אויף איר געקוקט מיט אַ איראָנישן שמייכל. דער מאַן וויל נאָך נישט, אַז די פרוי זאָל אים אין אַלץ נאָכטאָן און אפשר איז ער גערעכט, ווען ער וויל נישט, אַז די פרוי זאָל איר גוף צעברעכן אונטער לאַסט פון פיזישע אָנ־שטרענגונגען. און אפשר איז נישט אַבי יעדע פּאָזיציע די פּאַסיקע פאַר איר, איצטער, אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט. אין יאַפּאַן, אַז איך האָב באַגעגנט אין די קוילן־מינען יונגע מיידלעך פון פופצן, זעכצן יאָר, אָדער אַז איך האָב אין די הימאַלאַיער בערג, ביי דער טיבעטיאַנער גרענעץ, געזען, אַז אויף דער פרויס פּלייצעס האָט דער מאַן אַרויפ־געלייגט זיין שווערע משא, האָט עס מיר שטאַרק וויי געטאָן. נאָר דאָ,

אין ארץ־ישׂראל, איז נישט דער מאַן, וואָס האָט אַנידערגעזעצט די פרוי אויף אַ באַרג שטיינער און איר גוף צונויפגעדריקט אונטער דער זון פון האַלבן טאָג. דאָס איז איר אייגענער ווילן געווען. און זי האָט אירס אויסגעפירט. כאָטש פון דעם פלינקן נאָמען רייזל איז געוואָרן פאַרביטן אויף דער סענטימענטאַלער שושנה. — אומעטום, וואו איך האָב זי באַגעגנט, צי אין שטאָט, צי אין פעלד, סיי אין די קבוצות ביים זייט פון די מענער און סיי אין די קבוצות, וואו זיי האָבן זייער אייגענעווירטשאַפט איינגעפירט גאָר נישט אָפּהענגיק פון מאַן — אומעטום האָב איך דערקענט די ניי געבוירענע און צום גוטן דער־צויגענע יידישע טאָכטער. ווען אַפילו דער גורל האָט זיי פאַרטריבן אין אַ בירגערלעכער הויז צו זיין אַ דינסט און באַדינען, באַדינען — — — אַ סך אַזוינע דינסטן פאַרמאָגט תּל־אביב און ירושלים, דינסטן, ביי וועמען די טעלער פאַלן פון די הענט און די באַלעבאָסטע שרייט, נישט פאַרשטייענדיק, פאַרוואָס די טעלער, גלעזער און גאָפּל־מעסער פאַלן פון די הענט. איך האָב פאַרשטאַנען, פאַרוואָס עס פאַלט ביי דינסטן פון די הענט, יעמאָלט ווען איך האָב געזען די פּיאָנערן־פרוי אויף איר אייגענער „פּאָזיציע", ווען אַפילו זי האָט געצירעוועט די צעלעכערטע זאָקן פון די שווערע אַרבעטס־מענער אין אַ קבוצה, אָדער זי האָט געקאָכט דעם אָרעמען זופּ פון וואַסער און אַ פּאָר גרויפּן „מיט גאָרנישט". יעמאָלט האָב איך אין איר אומעטיקן און בלייכן פּנים געזען אירע ראָזע פאַרלאַנגען. ביי אַזוינער האָב איך נישט געקענט פרעגן אויף איר תּכלית. זי וואָלט מיר אָנגעוויזן אויפן פאַס צעאַקערט פעלד און, ווען אַפילו גאָרניט זאַגנדיק דערביי, וואָלט איך פאַרשטאַנען איר מיין. וואָרעם ביי יענער אין שטאָט, וואָס ביי איר פאַלן די טעלער און גלעזער פון האַנט אַרויס, יענע ווען איך האָב געפרעגט איר: „צי דאָס איז דער תּכלית?" האָט זי מיט בלוטיקע טרערן געענטפערט.

**
*

אַ סך, אַ סך פון דעם, וואָס עס דריקט דער פרוי איבער גאָר דער וועלט און פאַרשטופּט זי צום קליידער־שראַנק און שפּיגל צו זוכן איר דערגאַנצונג — פון דעם האָט זיך די פּיאָנערין אין ארץ־ישׂראל באַפרייט. אירע הענט, אירע פיס זענען שווער געוואָרן און זי לאָזט, אַז די זומערדיקע זון זאָל איר הויט דורכברענען. אירע קליידער זענען

דורכגעווינטיקטע און צום ארץ־ישראל־לאַנדשאַפט, דעם ניי־געבוירענעם איז זי אַ שוועסטער. זי האָדעוועט, ניט נאָר די יונגוואַרג אירע, נאָר אַלע יונג געבוירענע אין דערווירטשאַפט. זי האָט איר פאַרלאַנג צו פלאַנצן, פלאַנצן אָן אַ שיעור. דאָ און דאָרטן האָבן מיידלעך „משתלות" און דערציען יונגעביימלעך צו פאַרפלאַנצן ארץ־ישׂראלס נאַקעט־קייט.

איינע שטרעקט אויס די האַנט און ווייזט מיר אָן צו די נאַקעטע יהודה־בערג:

— „זעט איר די בערג פון יהודה, אונדזערע בערג. אַוודאי זענען זיי דאָך אין די ביבלישע צייטן געווען באַוועלדערט. צעשטערער, מענטש און ציג האָבן זיי פאַרדאַרבן. אונדזער חוב איז יעדן יאָר עטלעכע הונדערט טויזנט ביימער צו פאַרפלאַנצן און באַקליידן די נאַקעטקייט פון די יהודה־בערג".

און זי ווייזט מיר די יונגע ביימלעך, וואָס אַ יאָר זענען זיי אַלט און וואָס צו האַלב יאָר נאָך יונג. זי רעדט מיט אַ פאַרכאַפטן אָטעם פון די יונגע ביימלעך און ארץ־ישׂראלס נאַקעטקייט. און איך קען מיין אויג נישט אַראָפּנעמען פון די צען, צוועלף יונגע מיידלעך, וואָס שטייען אונטער דער זון און ריטמיש צעגראָבן זיי די ערד, צו מאַכן זי ווייך פאַר אַ נייער זריעה.

„ווער האָט די דאָזיקע געבוירן — פרעג איך ביי זיך אַליין. און צי האָט ארץ־ישׂראל געוואַרט אויף זיי און צי וועט ארץ־ישׂראל זיי באַלוינען מיט יענעם שׂכר וואָס איז ביטער ווי פאַלין און זיס ווי די ניט־פאַרדינטע שמיץ, וואָס דער געליבטער גיט?"

ארץ־ישׂראלס „פרומקייט" קוקט קרום אויף דער יוגנט, הלמאי זי האָט זיך פאַרבונדן מיט דערווירקלעכקייט, וואָס שמייכלט אַפילו אויף חילול־שבת! דאָס איז די אייגענע פרומקייט, וואָס קוקט קרום, אַז מען איז אין ארץ־ישׂראל דוחה דעם קץ און דעם משיח־אייזל פאַרביישט מען פאַר דער צייט. די דאָזיקע פרומקייט פאַרשטעלט די אויגן מיט די הענט נישט צו זען די באַרוועסע טריט פון דער יידיש יונג געבוירענער פרוי. אַוודאי וועט די דאָזיקע פרומקייט גיין אַנטקעגן איעדן נביא, וואָס וואָלט אויפגעשנירלט קללות און בייטשן דער יידישער פרוי. „חלוצה" — איז אַ זידל־וואָרט אין ארץ־ישׂראל. מיט „חלוצה" מיינט מען אַ פרוי, וואָס האָט פון זיך אַלע חרפות אַראָפּגעוואָרפן און קען זיך זעצן רייטנדיק אויף אַן אייזל, פון ביידע זייטן באַהאַנגען מיט

מילך־קריג, אַזוי ביז צו די קני אַ באָרוועסע, אַריינפאָרן אין שטאָט אַריין און צעפירן מילך אין די הייזער.

אַ „חלוצה" הייסט אויך די, וואָס קען גיין מיט אַ בחור האַנט אויף אַקסל פאַרלייגט, גיין דורך די גאַסן פון דער „גרויסער" שטאָט תל־אָביב. זי האָט געהאַקט שטיינער און געפאָרבן דעכער און איצטער לא עכשיו אימתי".

עס גייען שוין אַרום לעגענדן פון יענער און יענער, וואָס איז געווען די שענסטע מיידל אין ארץ־ישׂראל. די שיינע חנה, אָדער שיינע צפורה — וואָס ביים בחור איז דער האַמער פון האַנט געפאַלן ביי דער אַרבעט, ווען זי איז פאַרבייגעגאַנגען. און חנהן, צי שושנהן האָט זיך דווקא געוואָלט מישן זאַמד און צעמענט. צו שלעפן ציגל ביים בויען תל־אָביב. זי האָט געהאַקט שטיינער און געפאָרבן דעכער און איצטער איז פון איר נאָר אַ שאָטן געבליבן.

אַ בחור האָט מיר אָנגעוויזן אויף אַזאַ געוועזענער... און טרויעריק באַמערקט: „אַ סך אַזוינע מיידלעך אין ארץ־ישׂראל, אַ שאָד וואָס זייער שיינקייט איז אונטערגעגאַנגען. ארץ־ישׂראל צעברעכט, ארץ־ישׂראל פאָדערט קרבנות. די פרוי האָט דאָ איבער אירע כּוחות מקריב געווען."
נאָר פרעגט דעם קלוגן פויער, וועט ער זאָגן: אַז יעדע זריעה, וואָס מען באַהאַלט אין דער ערד, ווערט פריער צעשטערט, איידער פון איר קומט אויף אַ יונג ניי לעבן. און אַזוי איז די תחיה פון דער פרוי אין ארץ־ישׂראל.

עס האָט אָן אַ שיעור וויי געטאָן, וואָס איצטער, אין דער שווערער צייט פאַרן נייעם ישוב, באַגעגנט מען אויך די פרוי אויף די וועגן און שטעגן, וואָס פירן פון האָפענונג צו האָפענונג, בעת דאָס לאַנד האָט זיך איינגעשרומפּן און דריקט די פרוי צוגלייך מיט דעם מאַן און צומאָל נאָך ביטערער און פיינלעכער.

ירושלים

זיבעצן מאָל איז ירושלים, אָדער אל קודש, די הייליקע, ביי די אַראַבער, חרוב געוואָרן. נישט נאָר איינמאָל איז איבער ירושלים פאַר אונדזערע אויגן געקומען די צעשטערונג. און יעמאָלט, מיט גענויע צוויי טויזנט יאָר צוריק, ווען טיטוס האָט באַפוילן נאָך דער פאַרוויסטונג דורכצושניידן מיטן אַקער דעם אָרט, וואו די הייליקע שטאָט איז גע־שטאַנען, אַלס צייכן פון פולן חורבן, שוין יעמאָלט האָט מיט טרערן געלאַכט אַ יונגע שטימע צווישן די חורבות.

ווייל נישט קיין שטאָט איז ירושלים געווען אין אַלע צייטן, נאָר אַ שטרויכלשטיין, וואו דורותדיקע ליידנשאַפטן זענען איבער אים צעשלאָגן געוואָרן און אויסגעוועבט געוואָרן. און וואויל און הונדערט מאָל ווי איז געווען צום פאָלק, וואָס האָט ירושלים איינגענומען.

פאַר וועמען האָט זיך דען זיין גאָט נישט באַוויזן אויף דעם העכסטן צווישן די פעלדזנשטיינער, אַוואו ירושלים האָט זיך אַזוי עקשנותדיק איינגעזויגן? אויפן שיידוועג פון אַלע וועגן איז ירושלים־באַרג אַזוי שטאָלץ געווען. נאָר מיר האָבן ירושלים אַזוי ציטעריק פאַרנומען און מיט צערטלעכקייט פאַרשלייערט. בלויז פאָלק ישראל קען בעטן אַזוי ציטעריק: „צו ירושלים דיין שטאָט זאָלסטו זיך קערן מיט דערבאַרעמונג".

ווער האָט רחמנות געהאַט אויף ירושלים אין די זיבעצן חורבנס אירע? און צי דען איז ירושלים אויך איצטער נישט חרוב? אַ קאַפריזן־גייסט זיצט אין ירושלים, וואָס רייסט אַליין פון זיך די צירונג אַראָפּ. ירושלים פאַרשליידערט אַליין אירע גאַסן מיט שטיינער. געקומען די צייט, וואָס יעדער פאָלק האָט אַ שטיין דאָ געהאָרבט און אָפּגעצאַמט זיך מיט אייגענער קדושה. אונדז איז נאָר געבליבן אַן אַלט שטיקל מויער צום וויינען. די גרויסע צווישן פעלקער האָבן גרעסערע שטיינער געפונען, זייער שכינה אַרויפצוזעצן. און די מוסולמענער האָבן דעם

שטיין איבער אַלע שטיינער פֿאַר זיך דערוואָרבן, דעם „אבן השתיה״, דעם שטיין, וואָס האָט זיך צומייטנס אָנגעזאָפּט מיט בלוט פֿון קרבנות, אריינגערעכנט מענטשן־קרבנות (אויף אים האָט דאָך אויך אברהם געוואָלט מקריב זיין יצחקן). מאַכמעד האָט זיינע טריט אויף אים געשטעלט. קריסטלעכער גייסט לעבט אַרום און אַרום די שטיינער ירושלימס און קלויסטער־גלאָקן קלינגען אַריין זייער לאַנגווייל אין דער לויטערער לופֿט איבער ירושלים.

**
*

וואו איז ירושלים, מיט בערג אַרומגערינגלט? אַמאָל דאָ און אַמאָל דאָרטן. אַלט־ירושלים, ניי־ירושלים — הויפֿנס שטיינער ראָזע, אַזוינע לעבעדיקע. נישטאָ אַ שטאָט אויף דער וועלט, וואו די ערשט צעהאַקטע שטיינער אין אירע גאַסן זאָלן אַזוי בלוטיקן. ווייל דורך זיי בלוטיקט אונדזער געמיט. זענען אָנגעקומען אונדזערע בויערס מיטן שטראָם צו בויען אַ נייע ירושלים און נאָך מער האָבן זיי פֿאַרמערט די אָנגעשליידערטע שטיינער־בערג. כּלומרשט ניי־שטאָט אויסגווייניק פֿון טויער. גאָס־איין, גאָס־אויס — עס אַנטלויפֿט די אַלטע קדושה פֿון די ברייטע שטויביקע גאַסן און מאָניעט צו דער אַלטער שטאָט.

דערווייל עקשן זיך איין און לאָז זיך נישט פֿירן פֿון די כּישוף־הענט. שטיי, וואו דו שטייסט, און בליק אַריבער אויף אַלע זייטן, מזרח, מערב, צפֿון, דרום, זוך די יידישע וועלט. בערג אַרום ירושלים. די הרי־יהודה, וואָס זינגען אין דער לויטערקייט פֿון טאָג, וואָס שווימען אין דער בלויקייט פֿון טאָג, בערג, וואָס גייען אין קאַראַהאָד און טאַנצן זייער טאַנץ אויף צו־להכעיס צייטן און דורות. אין סאַמע בלענדעניש פֿונעם לאַנד האָט זיך אַריינגעקליבן ירושלים און צעשאָטן איז די שטאָט, וואָס האָט אַזוי פֿיל קללות אויף איר אָנטבלויזטער, טרוקענער ברוסט געוואָרעמט און זיי אַריינגעלייגט אין מויל פֿון נביאים. ירושלים חרוב צו מאַכן איז געווען דער באַגער פֿון יעדער זיגער־האַנט. און ווער האָט דען געקענט ביזן יסוד זי פֿאַרוויסטן? געבליבן זענען דאָך אַלע אַלטע פֿונדאַמענטן. אַלטע מויערן און אויף זיי זענען נייע אויפֿגעוואַקסן. די פֿונדאַמענטן האָבן זיך צוריק צו דער ליכטיקער זון אַרויסגעהויבן און קיין סוף איז נישטאָ צום וואַנזין, וואָס האָט דאָ געשפּילט אין די בלוטיקע דמיונות פֿון הערשער און באַהערשטע, זיגער און באַזיגטע.

צייטנווייז איז אויסגעגאָסן אַ בלאַסקייט איבער ירושלים און אירע סביבות. אויסגענאָגט אַלע זאַפטן. אויסגעטריקנט אַלע קוואַלן, וואָס האָבן אַמאָל אין זיך אָפּגעשפּיגלט פאָלק און גלויבן. און קומט אַ ווינט צעבלאָזן פון אַהינטער דער אַלטער וואַנט און ווירבלט אַ שטרויעלע אין ווייסן שטויב — קומט אויפן געדאַנק אונדזער גאַצער גורל איבער גאָר דער וועלט. און עס דאַכט זיך: ירושלימס פּנים איז אונדזער פּנים. אַזוי צעשאָטן און צעשויבערט און אַזוי פאַראייניקט. אַזוי־אַ חרוב און דאָך אויסגעבויט. אַזוי אַלט־האַרטנעקיק און וויקלט זיך אין ווייכע קאָלירן.

ווער בויט דאָ איצטער אין ירושלים? וואָס האָט דאָ די אַלטע רוסלאַנד אַ קלויסטער אויפגעשטעלט? פאַר וועמען איז די דאָזיקע מצבה געבליבן? פונקט ווי דער גראַניטן־זייל גרויס, ווי דער שטאַם פון אַ מעכטיקער סאָסנע, וואָס ליגט דאָ פון דורות אויפן פלאַץ פון קלויסטער — אפשר אַ הורדוס־ווילן האָט אַזוינע זיילן ערגעץ געטעשעט און אַהער פאַרשלעפּט. און ווער ווייסט, וואָס די ערד באַהאַלט אין דער טיף? האָט מען איצטער די דריטע צפון־מויער אויסגעגראָבן — די מויער פון אַגריפּאַס דעם ערשטן. יעמאָלט האָט ירושלים זיך צעוואַקסן און אַרויסגעוואַקסן אויסער דעם מויער, און באַשיצונג האָט געפאָדערט דער אַרויסגעוואַקסענער ישוב. אויך יענע וואַנט איז אינגאַנצן נישט צעשטערט געוואָרן. און אַפילו די ערטער, וואָס זענען נאָענט צו אונדזערע אַמאָליקע הייליקייטן וואו מען האָט דורך דורות מיסט געשאָטן — איז אויך נישט געווען געַנוג מיסט צו פאַרשיטן אויף אייביק פאָלק ישראלס האָפענונג. שער האשפות, דער „מיסט־באַרג", איז אַ סימבאָל אויף דער וועלטס מיסט־וואַרפער.

איך שטיי אויפן הר הצופים און קוק צום גרוי־געלבלעכן בית־עולם אויפן הר הזיתים, און די טויזנטער מצבות, וואָס שטאַרצן קאָכעדיק פון באַרגס שפּוע אַרויס. און דאָ דער פאַרשטאָפּטער טויער, דער שער הרחמים, פון וואַנען משיח וועט נאָך אַמאָל אַריינטרעטן קיין ירושלים אויף זיין ווייסן אייזל. און די ווידערשפּעַנסטיקע נאָר האָבן געפּעלשט אין ירושלים און אַרויסגעבויט זיך ווייט, ווייט אין דער אָפּנקייט און פאַרלאַנגען גאַרנישט, אַז מויערן זאָל מען אַרום זיי מויערן. נישט אויף מויערן האָפן זיי, וואָס זאָל זיי אַריינשליסן אין דער אַלטער שטאָט אַריין, פאַרשכנותן מיט דער וועלטס הייליקייטן.

און אויך דאָ האָט דער נביא ישעיה זיינע שווערסטע קללות אויס־

געשאָטן: „אָ, אין יענעם טאָג וועט גאָט אַראָפּרייסן פון ירושלימס פרויען גאָר זייער צירונג, די האַלדזבענדער, די אוירינגלעך — — — און אַלץ, ווייל ציונס טעכטער גייען מיט פאַרריסענעם קאָפּ און קאָקעטירן מיט די פיס — — — ״

איצטער זיצן יידישע טעכטער אונטער דער ברענענדיקער זון פון האַלבן טאָג, אָפּגעריסענע און שטיינער האַקן זיי. פאַרברענט איז די הויט און געפּלאַצט וואָלט יעדער בראַסלעט אויף די אָנגעצויגענע מוסקלען און געפּלאַצט וואָלט יעדער רינג אויף די פיס, שווערע און באַשפּריצטע מיט דעם פעלדזנשפּליטער.

וואָס בויען זיי? און וואָס איז זייער תּכלית דאָ, אונטער די הימלען פון ירושלים? קיינער קען מיר קיין באַשייד נישט געבן. ווייל דאָ בויען אַלע, פאַרשטייער פון אַלע מעכטיקע מדינות, קריסטלעכע, שטעלן אויף זייערע בנינים און איבער די בנינים קרייציקט זיך דער צלם. און לאַנג, לאַנג וועלן קריסטלעכע פעלקער דאָ בויען.

***

אין דער אַלטער שטאָט, אין די גאַסן שמאָלע און געדרייטע, וואָס פירן באַרג־אַראָפּ, באַרג־אַרויף דעם מענטשן־געפלעכט — אין דעם אַנטיקוואַרישן טייל, וואו הייליקייט שימלט און שימל ווערט נאָך אַלץ פאַרהייליקט, אין די ענגע גאַסן, וואו נאָר פוסגייער און קעמל און אייזל קען זיך דורכשלאָגן, צווישן די קרעמלעך און קרעמער, אַלערליי סחורות, פון פעטע שאָפּס אָפּגעשונדענע היטערחלקס ביז צו די פיינסטע בשׂמים און געווירצן; אַלע אויסגערונענע, אויסגעלאָשענע אויגן פון דעם אייביק אָריענטאַלישן קרעמער — אָ, ווי נישט הייליק דאָס איז! עס גלייבט זיך נישט מער. און באַשטראָף מיך נישט, ירושלים, ווייל שיין ביסטו אין דיין אינעווייניקסטער פאַרחושכטקייט, וואָס רייסט זיך צו דערלייזונג.

צו פיל האָב איך זיך פאַרטראַכט, קוקנדיק אויף אַ בלינדן מאַן אַ ריז „דער בלינדער שמשון״ רופט מען אים, וואָס שטייט ביי אַ ראָד אַ גאַנצן טאָג און דרייט אַ שטיין און מאָלט איילקערנער. און אויך אַזוי האָב איך געזען אין אַ צווייטער טיר אַ גרוי־בלאָטיקן קעמל מיט זיין האָרב נאָך מער געהויקערט, זיינע אויגן פאַרבונדן און אויך ער דרייט זיך אין ענגן קרייז אַרום, דרייענדיק אַ שטיין, וואָס צעמאָלט

די איילקערנדלעך. פון ביידנס מי טריפט טראָפּנווייז דער אייל — יאָ. איך האָב זיך פאַרטראַכט אויף ביידנס געדולד און פאַרזען אונדזערע חסידים און גאָטספאַרכטיקע מענער אַלט און יונג, וואָס ציען פאַרביי טריט ביי טריט אַראָפּ צו דער מערב־וואַנט: די טרויערוואַנט.

צוליב וואָס אַזוינע פאַרביקע סאַמעט־זשופּעצעס אין אַזאַ־אַ פאַר־שימלטער גרויקייט? וואויל איז אייך, וואָס מיט אַזעלכע גרינגע טריט קענט איר דאָ טאָג־איין, טאָג־אויס טרעטן גלייך דעם וועג, ווי איר וואָלט גאָרנישט געזען, וואָס רעכטס און לינקס קומט פאָר אויף אייער וועג. צי דען טראָגט איר אויף די פּלייצעס אַזוי גרינג דעם יידישן גורל, ווי גרינג איר טראָגט דעם רויטן סאַמעט אויף די אַקסלען? כאָטש איר גייט מיט דעם וועג, וואו מען ווייזט אָן קריסטוסעס „יסורים־שטעג", ווען ער איז געגאַנגען געבויגן אונטער דעם שווערן קרייץ אָנגעלאָדן אויפן פּלייצע — אָ, ווען ער קומט מיר איצטער אַנטקעגן מיט זיינע רויט־פאַרטרערטע אויגן און קוקט מיך אָן און פרעגט מיט אויגן אויסגעוויינטע: „דערקענסט מיך?" וואָלט איך אים אַרויסגעפירט פון די שמאָלע גאַסן, טריט ביי טריט אַרויסגעפירט אים דורך איינעם פון די טויערן צום אָפענעם פלאַץ אַרויס, וואו אונדזערע טעכטער און זין שפּאַלטן דעם פעלדז און גרויסע שטיינער האַקן זיי און צעהאַקן אויף קלענערע — ער אַליין וואָלט נישט געוואַרט אויף דעם, וואָס איך וועל זאָגן. ער וואָלט געוויס פאַרשטאַנען, וואו דער איצטיקער יסורים־וועג פירט...

**
*

פאַרפייניקטע פרייד — — —

ווייל נישט צו אונדז געהערט ירושלים. און נישט יידנס חלום באַדאַרף זיך שוין וואַרעמען אויף דעם אָרט, וואו דער בית־המקדש איז געשטאַנען. כאָטש גרעסער איז די צאָל פון יידן דאָ, ווי פון נישט־יידן, נאָר מיליאָנען אויגן, בייזע, כיטרע שווינדלען דאָ אַרום. דורות, דורות און זייערע נישט־פאַרגינערישע אויגן גליען אין לופט, ווי עס גליען די פייער־פליגן אין די הייסע נעכט. די אַלע, וואָס האָבן ראַסן־האַס געווירצט און פאַרשמימט, די אַלע האָבן דאָ זייערע געצעלטן. ווייל אונטער ירושלים איז פאַראַן אַן אַנדער ירושלים, וואָס איז וואַך און מיט וואולקאַנען פייער רייכערט זיך פון דער טיף

דאָס פֿאַרגאָסענע בלוט פֿון אָפּפֿער און פֿון מענטש אין זיין עקסטאַז צו דעראָבערונג. איעדער שטיין איז אַ שטיק פֿאַרגליווערטע געהירן, איעדער פֿעלדז — אַ שטום־געוואָרענער פֿאַרלאַנג. אַ חידוש נאָר, ווי אַזוי אונדזער ליידנשאַפֿט שרייט דאָ איצטער אַלעמענס אַריבער.

די ביליקע גראַמאָפֿאָנען, וואָס גרילצן און זינגען אויס פֿון אַראַבערס קרעמל ניגונים, כּדי צו פֿאַרמאַגיען אַ דורכגייער אויף אַ טעלער געקעכץ, אָדער די אַלע קרעמער אויסגעשטעלטע אין די טירן, קינדער פֿון אַריענט, צווישן וועלכע אונדזערע לייט פּאַסן זיך גוט אַריין — וועלן זיי דערשפּירן געטלעכקייט און אָנהייבן שרייען: קדוש, קדוש? ניין, עס וועט נישט געשען. מיט הייליקייטן זענען גאַסן געברוקירט. הייליק איז נאָך אפֿשר דער באַזאַכטער און ברייטער טראָט פֿון קעמל, וואָס קומט אַריין פֿון מדבּרדיקע וועגן צו די טויערן פֿון דער הייליקער שטאָט. אָ, ווי שווייגנדיק עס זענען די קעמלען איבער גאָר דעם לאַנד און נאָך מער באַדייט זייער שווייגן, ווען זיי טרעטן באַשיידן דורך די שמאָלע געסלעך פֿון דער הייליקער שטאָט.

צי דען די טריט פֿון אַרמענישן אָדער גריכישן גלח, וואָס טראָגן זייער זאַטקייט דאָ, אין די שמאָלע גאַסן אַרום — צי דען זייערע טריט זאָל איך באַזינגען?

דאָ און דאָרטן אַן אַלטער געזימס אויף אַן אַלט, צעשפּאָלטן הויז; דאָ און דאָרטן איז אַ ביימעלע אויסגעוואַקסן אויף דער אַלטער וואַנט, אָדער אַרקע, וואָס באַהעפֿט צוויי זייטן גאַס; דאָ בליקט אַרויס אַ שטיין פֿון אַ נייעם בנין, נאָר דער שטיין געהערט צו דער בית־המקדש־צייט און דאָ אַן אַלטער בוים, וואָס איז גערודלדיק צום ירושלים־שטויב, ווי דער קעמל צום מדבּר־שטויב. — גיי בוי אויף דעם וועלטן, דו, ווינט־מענטש!

נאָר עס הערט ירושלים, ווי דער גליל שרייט צו איר ווי גאָר אַמאָל. גליל וואָרנט, אַז נישט ירושלים, די הייליקע, באַדאַרפֿן יידן בויען, ווייל צו פֿיל האָט ירושלים געדינט פֿאַר אַן אַרויסבליק־פּונקט פֿאַר פֿעלקערס ליידנשאַפֿטן. און שאַרפֿער איז געווען די קללה, וואָס נביאים האָבן געשליידערט אויף ירושלים. יעדער איינער, וואָס האָט זיך געשטעלט אויפֿן הר־הצופֿים, האָט געזען ביז עק וועלט. און יעדער איינער פֿון דער וועלטס גענעראַלן האָט געשטרעבט צום הר־הצופֿה, פֿון דאָרט צו פֿאַרמשפּטן די וועלט און בענטשן די טאָוונגען פֿון זיינע הענט. פֿון טיטוס ביז אַלענבי איז אַ סך־הכּל פֿון אַ פּאָר טויזנט יאָר

און דער ווינט האָט נאָך אַפּילו דעם שטויב איינגאַנצן פון פעלדזנשטיין נישט אַראָפּגעבלאָזן.

פון טיטוס ביז אַלענבי — צוויי טויזנט יאָר. אונדזערע צוויי טויזנט יאָר, וואָס האָבן זיך, ווי איין לאַנגער, שאַרפער, שטורעמדיקער פרילינג געטראָגן איבער אונדזער לעבן. עס קומען נאָך אַלץ די קלאָגער און די וויינער צו דער טרויער־וואַנט און רעדן זיך דורך מיט די גרויע, רויע און פלאַכע שטיינער; וויינען אַריין זייערע לעצטע טרערן און יאָמערן ביז דאָס חיות גייט אויס. און אויבן פון צווישן די שטיינער אַרויס וואַקסן גרינע ביימלעך אַרויס. צעצווייגן זיך צווייגלעך אַרום פון עקשנותדיקע וואָרצלען אַרויס מיט אַ וואָרענונג:

„ווייסט, אַז שטיין איז שטיין. ער גיט זיך אונטער, ווען לעבן שפּאַלט אים. נאָר פון אייערע טרערן וועט דער מינדסטער וואָרצל נישט באַפרוכפּערט ווערן".

עטאַפּן פון יידישער בענקשאַפט

1. כותל־מערבי.

איך בין געגאַנגען טריט ביי טריט פון יפו־טויער, וואָס אין ירושלים, באַרג־אַראָפּ, באַרג־אַראָפּ, דורך די שמאָלע געסלעך, געטראָטן די גליטשיקע שטיינער — דורות־לאַנג באַגראָבענע אין אייגענעם שוויגן, געטראַכט:

„פאַרוואָס פירט אַלץ כסדר באַרג־אַראָפּ דער וועג צו דער טרויער־וואַנט?"

באַלד צוויי טויזנט יאָר און דער וועג צו דער טרויער־וואַנט פירט אַזוי באַרג־אַראָפּ. עטלעכע שורות פלאַך געטרעטענע שטיינער, עדות פון אַמאָליקן זעלבסטשטענדיקייט. און, מישטיינס געזאָגט, וואָס פאַר אַ רו האָבן די דאָזיקע שטיינער געהאַט אין אַלע אַלטע צייטן ביז צו היינטיקן טאָג... אַזאַ טרויער, אַזאַ טרויער, אַז אַ פאָלק זאָל פון זיין צעזייטקייט כסדר אַהין, צו דער „מערב־וואַנט" מכוון זיין די טרערן.

וויפל מאָל איך בין געגאַנגען מיט דעם טרויערוועג צו דער טרויער־וואַנט, אַזוי פיל מאָל האָב איך געשפירט די עלטער, ווי זי לייגט זיך אָן אויף מיינע פּלייצעס. ווי זי בייגט מיין וועזן נידעריקער, טיפער. קיין וואונדער נישט, וואָס דער וועג פירט באַרג־אַראָפּ. עס איז אונדזער „וויאַ דאָלאָראָזאַ", אונדזער יסורים־וועג. יעדער איינער, וואָס גייט באַרג־אַראָפּ צו דער מערב־וואַנט, גייט מיט דעם קרייץ אויפן פּלייצע. אַ קרייץ פון שטיין, שווער און פון אויבן דריקט אַ פרעמדע האַנט, די לאַסט נאָך שווערער צו מאַכן.

צרות, דאגות שלעפּן באַרג־אַראָפּ. פאָלקס־יסורים, פאָלקס־טרויער, צי טרויער פון יחיד — די טיף רופט צו אים. אומגליקן באַפליגלטע האָבן זיך שטענדיק געטראָגן פון לאַנד צו לאַנד, פון איין יידישן קיבוץ

צום אַנדערן און די שורות פלאַכע, גלייך געטעשעטע און גלייכגילטיקע שטיינער, שיכט אויף שיכט אויסגעלייגטע — — פאַרוואָס האָט זייער שווייגן נישט עקספּלאָדירט אין דער שורה פון דורות, אַזוי אַז די ערד זאָל ביז די פונדאַמענטן אויפציטערן?

ווי ווינציק עס איז פון אונדזער זעלבשטענדיקייט איבערגע־בליבן און ווי נישטיק עס איז אין ליכט פון אונדזערע באַדערפענישן — נאַציאָנאַלע און סאָציאַלע!

***

פאַרוואָס האָבן מיך אָנגענומען פאַר אַ „נישט־יידן" אָט די אַלע בעטלער אונדזערע, אויסגעזעצטע אויף דער ערד אין שמאָלן געסעלע גאָר נאָענט ביי דער טרויער־וואַנט? בלינדע, טויבע, לאָמע האָבן זיך דורכגעוואָרפן מיט רייד אויפן חשבון פון מיינע לאַנגזאַמע און פאַר־טראַכטע טריט. צום גאַנג פון מיינע טריט האָבן זיך אָפּגעריסן די ווערטער ביי די בעטלער:

— גיב עפּעס, גיב עפּעס דעם אָרעמאַן, צי זעסטו ניט אונדז אַלעמען, וואָס זיצן פאַר דיר אויף דר'ערד?

— לאָז אים צורו, ער איז ניט פון אונדזערע.

— ער קוקט אַפילו נישט אויף אונדזער זייט.

— ער מאַכט זיך ניט זעענדיק.

— ער באַמערקט אונדז נישט.

— אַ נישט־אונדזעריקער און מיט אַ האַרט האַרץ.

— גיב אַ נדבה די אומגליקלעכע.

— נייך, לאָז אים, בעט נישט קיין נדבה ביי אַ נישט־אומדזעריקן.

נאָך לענגער האָט זיך דער בעטלער־דיאַלאָג געצויגן, און ווי אַזוי האָט עס זיי אָפּגעגנאַרט דער געפּרואווטער בעטלער־חוש? ווי האָבן זיי באַשטימט, אַז איך בין נישט זייעריקער? אמת, צו פיל הונגעריקע האָב איך געזען אין מיין איצטיקן וועג דורך די מזרח־לענדער. גענוג פאַרוואָרלאָזטע לעבעדיקע סקעלעטן האָב איך געזען אויף די הויפּטשטעגן אין כינע. און גענוג פון דעם אייגענעם מין האָב איך געזען אין אינדיע. האָט עס אַזוי מיין גאַנצן מהות פאַראַנדערשט — ביז זיי זאָלן עס קענען דערשמעקן?

פאַרפאַלן, כ'בין פאַרמשפּט געוואָרן צוליב מיינע פאַרטראַכטע טריט און צוליב דעם שווערן קרייץ, וואָס איך האָב בשעת מעשה געטראָגן אויף דער פּלייצע אָנגעלאָדן — און זיי, די בעטלער, האָבן עס נישט באַמערקט.

*****

אויף דער „מערב־וואַנט" אָדער טרויער־מויער אַליין האָט געשוועבט די פולע וואָכעדיקייט. שולדיק איז געווען דער בלויער הימל, וואָס האָט זיך אויבן איבער דער וואַנט אויסגעשפּרייט. שולדיק געווען איז די זון פון האַלבן טאָג, וואָס האָט אומדערבאַרעמדיק געשׂרפעט. שולדיק זענען געווען די יאָרן פון וועלט־דערוואַכונג און שולדיק זענען געווען אין דער וואָכעדיקייט די אַלע וויינער און קלאָגער, וואָס איך האָב געטראָפן ביים וואַנט אין אַזאַ ארץ־ישׂראל־לויטערן טאָג.

צו דעקאָראַטיוו מיט זייערע סאַמעטענע זשופּעצעס פון שוואַרץ־רויט, וואָס די מאה־שערימניקעס ברענגען אויף די אַקסלען אָנגעוואָרפן צו דער טרויער־וואַנט. אַזוי זענען די פיזעמנע שטריימלעך און די גרייצערדיקע פיאות. פון די יונגע ישיבה־בחורימלעך מיט אָנגעלאָדענער דעקאָראַטיווער עלטער אויף די אַקסלען, ביז די גרייז־גרויע זקנים, וואָס באַוועגן זיך ביימערדיק ביי דער וואַנט — זיי וואָלטן שוין ניט גערעדט צום סענטימענט, ווען נישט די „היינטיקע" קורץ געקליידטע בחורים און מיידלעך, וואָס טאַפּן מיט נערוועזע פינגער דעם אַלטן, קאַלטן שטיין — און אויך די מאַמעס און באַבעס, וואָס קומען אויס־שרייען און אויסקלאָגן דאָס האַרץ און צומאָל בעטן פאַרן געזונט פון מאַן און קליינע עופהלעך.

— דערהאַלט מיר אים, דערהאַלט מיר אים — ער איז דאָך גאָר נישט אַלט, בעט זיך ביים שטיין אַ זקנה — וואָס וועט פון מיר בלייבן אָן אים?

און פינגער פון אַ יונג מיידל, פינגער אָנגערינגטע מיט פינגערלעך, טאַפּן נערוועז די וואַנט. די אָרעמס ביז צו די אַקסלען צוקן יאַושדיק. אויפן הויכן קול זאָגט זי וואָרט נאָך וואָרט פון תהילים אַרויס:

„אָ, היט מיך גאָט אויס פון דעם רשעס האַנט און פון די, וואָס ווילן פאַרשטויסן מיינע טריט".

און אַ יונג מיטן אויסזען פון אַ חלוץ לייגט איין די וועלט, אַלע

צען פינגער פון ביידע הענט אויסגעשפרייט און זיי זוכן בלינד אַן ענטפער פון שטיין אַרויס. ער שרייט מיט פסוקים פון תהילים:

„איך האָב אַש געגעסן מיט מיין ברויט און מיין געטראַנק געמישט מיט מיין געוויין. מיינע טעג — ווי דער שאָטן, וואָס נייגט זיך אַוועק און ווי אַ גראָז טריקן איך אויס״.

וואָס געפינט דען נישט אין תהילים אַ צעפלאַגט האַרץ. און קיינער באַהאַלט גאָרנישט די ווערטער. די ווערטער שרייען אַליין פון דער נשמה אַרויס.

אַן אַלטיטשקע מיט אַ קינדערשער דינער שטימע בעט זיך:

„פון עק וועלט טו איך רופן צו דיר, ווען מיין האַרץ פאַרגייט זיך אין מיר״. און שטילע טרערן, וואָס פליסן פון אויגן אומבאַוועגלעכע, געבוירענע פון אַ שעפּטשען בלויז, פון אַ פליסטערן צו די קאַלטע שטיינער — פאַלן די טרערן און די שטילע רייד צופוסנס ביי די שטיינער. און די דאָזיקע טרערן זענען אפשר די שאַרפסטע. און דאָס פליסטערן — דאָס פיינלעכסטע, דאָס ביטערסטע.

וואָס וואָלט געווען ירושלים אָן דער טרויער־וואַנט? און ווי אַזוי וואָלט ירושלים געערדעט צום יידנס האַרץ דורך אַזוי פיל דורות אָן דער טרויער־וואַנט?

אָבער פאַרוואָס איז די דאָזיקע וואַנט אין אייגענעם שווייגן נישט צעזעצט געוואָרן אַזוי, אַז די פונדאַמענטן פון דער ערד זאָלן אויפ־ציטערן?

און דעריבער אפשר האָט אַזוי וואַכעדיק דער גרוי פון די שטיינער צו מיר אַרויסגעבליקט און אַזוי איז מיר שווער געווען צו טראָגן די געקרייצטע דורות אויף מיינע אַקסלען, ווען איך האָב דורך דער שורה בעטלער געפירט מיינע פאַרטראַכטע טריט צו דער טרויער־וואַנט.

---

2. די מוטער רחל

דאָ איז אויפן מיטן וועג פאַרפלאַנצט די בענקשאַפט. אַ מוטער מיט אַ צעבראָכן האַרץ האָבן די דורות אַנגעוואָרן ביים זייט וועג, וואָס פירט קיין בית־לחם.

ווער איז זי, די מוטער רחל, וואָס האָט אַרויסגעקוקט צום פאַסטעך,

ער זאָל פּיטערן איר ליבע צווישן די ווילדע רויזן? און איר בענקשאַפט אויפצושטעלן דורות, ווי די שוועסטער אירע, ווי די דינסט אירע, איז אַזוי סימבאָליש. עס האָבן אונדזערע חכמים פאַרשטאַנען דעם סוד פון איר טויט ביים זייט וועג. פאַרשטאַנען דעם זינען פון אַ נישט־באַפרידיקטער בענקשאַפט. זי, דער סימבאָל פון מוטער־ליבע, איז געבליבן אין מיטן וועג און אַזוי איז איר קבורה געווען.

באַשערט געווען, זי זאָל פאַרנעמען דעם קייטן־קלאַנג אויף די פיס פון אירע געפאַנגענע קינדער — אירע גיבורים, ווען זיי זענען אַרויס־געפירט געוואָרן פון לאַנד. באַשערט געווען איר צו מוסרן דעם אל־קנא, ווען ער האָט איבערגעכאַפּט די מאָס, און אויך אַ עדות איז זי געווען פון אַ סך וואַנדערונגען.

מסתמא האָבן זי אַ סך וואַכע נעכט געגלעט איבערן קילן נאַקן, אַזוי זיצנדיק ביים זייט וועג, וואָס פירט פון ירושלים קיין בית־לחם. דורות האָבן מיט מיטלסטן פינגער אָנגעוויזן צו יענעם אָרט:

— דאָרט איז דער קבר פון דער מוטער פון אַלע מוטערס.

נישט באַשערט איר געווען צו ליגן זייט ביי זייט מיט די אָבות־פּאָרן, אַ ביסל ווייטער מיט דעם אייגענעם וועג. חברון, אין דער מערת־המכפלה — נייך, נישט זי פּאַרט זיך מיט יענע פּאָרלעך. נישט יענע זענען דער לויטערער סימבאָל פון אַ פאָלקס־בענקשאַפט — נאָר זי, די פּשוטע, די אַזוי לויטער פאַרליבטע און אַזוי שטאַרק פאַרבענקטע אין אירע פאַרנאַכטן צווישן פאַלעסטינעס דערנער און בלומען. אַזוי איז זי אויסגעגאַנגען געבוירנדיק בנימינען, דעם „זון פון איר פּיין“.

„קינדער פון איר פּיין“ זענען מיר אַלע. פלאַנצן מיר אונדזער פּיין אין אַלע פיר ווינקלען פון דער ערד און זי, די מוטער, די אייביק פאַרליבטע, איז אייביק וואַך צו די טריט פון איר מאַן, צו די טריט פון אירע קינדער, זי ליגט דאָ ביים זייט וועג, וואָס פירט קיין בית־לחם.

***

דער געצעלט איבער איר קבר איז אַ באַשיידענער. און וואָס פאַר אַ אײדעלע האַנט האָט אינעווייניק אַזוי פיל בענקשאַפט אָנגעהאַנגען אויף די ווענט! נאָר אינגאַנצן איז עס אָרון־קודשדיק און דאָך אַזוי היימיש. גלייבט זי ניט, אַז דאָ איז אַ קבר: חלילה, דאָ האָט זיך

אַ פֿאַרליבטע אָפּגעזונדערט, אַליין מיט איר פֿול פֿאַרליבט האַרץ און אַזוי יעדן ווינקעלע אויסגעפּוצט מיט זייד און סאַמעט, אָנגעהאַנגען בוימל־לעמפּלעך — און נישט געקענט זיך דערוואַרטן אויף איר געליבטן, איז זי אַוועק אים זוכן. אַוועק און דעם שליסל פֿאַרגעסן מיטצונעמען. קומען דורכגייער אַריינצוקוקן אינעווייניק, ווי עס לעבט דאָ די פֿאַר־ליבטע, וואָס הייסט רחל...

ווער עס גייט פֿאַרביי מיטן וועג, נייגט אָפּ צו איר געצעלט. נישט נאָר יידן, אירע קינדער, נאָר אַלע, אַלע קינדער פֿון אַלע פֿעלקער. אויב עס מאַכט זיך דער וועג איז זיי צו דער האַנט, קומט מען אַריין. מיט געציילטע ווערטער וואַרפֿט זיך דורך ייד צי נישט־ייד:

— אַזאַ ליבשאַפֿט דאָ, ווילט זיך גאַרנישט אַוועקגיין.

— דאָס איז דער רו־אָרט פֿון דער שיינער רחל.

שטרענגע ענגלענדער, סענטימענטאַלע אַמעריקאַנער, יעדן איינעם מיט בהלהדיקן טוריסטן־גייסט, יעדן איינעם כאַפּט דאָ אַרום אַ גע־לייטערטע רו און מען בלייבט וואַרטן. בענק ביי די ווענט זיך צו זעצן, וואַרט מען, אפֿשר וועט די שיינע רחל באַלד פֿון ערגעצן אָנקומען. אפֿשר וועט זי קומען פֿון פֿעלד, וואוהין זי איז געגאַנגען קלייבן בלומען צווישן דערנער און האָט זיך די הענט צעבלוטיקט און זי שעמט זיך צו באַווייזן אירע הענט די צעבלוטיקטע.

און אויב זי וועט אָפּילו דערציילן, אַז נאָר צווישן בלומען דאָרנ־דיקע האָט זי די הענט צעשטאָכן, וועט מען אויך איר גלייבן. וואָרעם ווער, ווער אויסער אירע גאָר די נאָענסטע וועלן עס וויסן, אַז דאָס איז זי גאָר אַוועק איבערלייגן די וואונדן אויף די פֿיס פֿון אירע, אין קייטן געשמידטע קינדער?

געוויס וועט עס אַ פֿרעמדער נישט פֿאַרשטיין.

ביים כּותל־מערבֿי איז צו מיר צוגעשטאַנען אַ קריסטלעכער מיסיאָ־נער אַ סוריער. מיט דער מזרחדיקער כּיטרעקייט, צוגעשטאַנען צו מיר מעשׂה תּם. ממש ער איז דאָ צום ערשטן מאָל און ווייסט גאָרנישט, פֿאַרוואָס יידן פֿאַרגיסן טרערן ביי דער וואַנט.

— וואָס איז דאָס פֿאַר אַ מויער? קענסט מיר עס זאָגן?

— דאָס איז די פֿאַרשטיינערטע האָפֿענונג פֿון פֿאָלק ישׂראל, ענטפֿער איך אים קורץ און קאַלט.

— און וואָס ווילן זיי דאָ, די דאַוונער און די וויינער, איך מיין, וואָס ווילן דאָ די יידן? — איז ער צו מיר צוגעשטאַנען.

— דאָס טוען זיי תּפילה פאַר דעם וואוילזיין פון זייערע אונטער־דריקער, ענטפער איך ווידער.

קוקט ער מיך אָן מיט אַ פּאָר גיפטיקע אייגעלעך, וואָס זשמורען זיך צונויף צווישן חוזק־קנייטשעלעך און ער פרעגט שטעכעדיק:

— ווייסטו נישט, אַז זיי האָבן גאָרנישט ווייט פון דאַנען מיט אַ קרייץ אויפן פּלייצע געפירט דעם דערלייזער צום טויט?

— יאָ, איך ווייס, אַז איר פירט כּסדר אונדזער גאַנץ פאָלק צום טויט מיט אַ קרייץ אַ שווערן אויפן פּלייצע אָנגעלאָדן...

פאָלקס־בענקשאַפט, עטאַפּן טרויעריקע. אין ארץ־ישׂראל זענען זיי אונטערן בלויען הימל און די זון פון האַלבן טאָג דעקט זייער נאַקעט־קייט אָפּ.

די בת־יחידה

יידן האָבן געגוג גאַסן געבויט. יידן האָבן אין אַלע וועלט־טיילן אויפגעשטעלט פאַר זיך הייזער; תחילת זיך פאַררוקט אין טאָל; תחילת זיך פאַרשפּאַרט מיט די הייזער אַהינטער דער וועלטס פלויט. און ווען שוין צו פיל קאָמפּאַקט, האָט מען זייער מחנה אָפּגעצאַמט און אַנגעוויזן אויפן מיסט, וואָס קלייבט זיך פאַר די יידישע גאַסן און הייזער.

איצטער האָבן יידן פריי דעם אויסוואַל: „בויט אייך, וואו איר ווילט און וואָס איר ווילט". ווען מען זאָל צענויפנעמען אַלע הייזער און גאַסן, איינסדרן אַלץ, וואָס יידן האָבן פאַר די לעצטע עטלעכע צענדליק יאָר אָנגעבויט אין אַמעריקע — עס וואָלט אויך דער וועלט אויפגעריסן די אויגן. איצטער רייסט זיך ניו־יאָרק צו די וואָלקן מיט יידישער חוצפּה און נערוועזן קאַפּריז. איצטער רייסט זיך דער יידישער דאַך צוגעדעקט צו ווערן מיט וואָלקן און הימל. פונדעסטוועגן, איבער גאָר דער וועלט וועט מען אָנווייזן אויף „יידישע מיסט", וואָס קלייבט זיך אין די גאַסן; וועט מען דערווייזן, אַז יידישע מיסט קען מען גאָר נישט אומברענגען. טראַדיציע איז שווער אויסצוואָרצלען. געבליבן און אָבערגלייבן האָבן אַ שייכות סיי מיטן לעבעדיקן אמת, און סיי מיט דעם מיראַזש...

דערווייל האָבן מיר איין ביישפּיל אויף דער וועלט, תל־אָביב, אַ שטאָט, וואו יידן האָבן זיך נישט באַזעצט אין הייזער פון עמעצנס הענט געבויטע, דעם עמעצן אַרויסגעזעצט און פון אַ פּאַלאַץ געמאַכט אַ שטאַל — ווי די וועלט שרייבט צו דעם יידן. אַ בת־יחידה איז די שטאָט תל־אָביב, וואָס אין ארץ־ישראל, און וואָס וואַקסט זיך צונויף, ווי אַ נישט גלייכער צווילינג מיט יפו — די שטאָט מיטן אוראַלטן נאָמען. ביידע שטעט ביים ראַנד פון אָפּענעם ים. און ווען יפו האָט

זיך איינגעקלאַמערט אין הויכן פעלדזן, כּדי וואָס העכער אַריבערצובליקן צום מיטללענדישן ים אַרויס, מיט דער גרייטקייט שטענדיק אַ שונא צו באַגעגענען און אַ שונא אַנטקעגן זיך צו שטעלן — האָט תּל־אָביב מיט אַ האַלב־טאַגיקער, זוניקער פרידלעכקייט זיך אויסגעשפּרייט אויף די זאַמדיקע פּלאַכן, וואָס ציען זיך אַוועק פון יפוס רעכטער זייט, אויב מען קוקט אַרויס צום מערב און צום ים.

ביים בויען האָבן יידן נישט מלחמה געהאַלטן מיט דער שכנישער יפו, נאָר מיט דער מדברדיקייט, וואָס האָט זיך כּסדר אויפגעכוואַליעט און געחוזקט פון דער נאַיוועד עקשנות, אויף זאַמד בויען אַ שטאָט; אין אַזאַ בלענד־בלאָסן זאַמד איינזינקען די פונדאַמענטן; אין אַזאַ זאַמדקייט פלאַנצן ביימער, אין אַזאַ זאַמד זיך אַריינגראָבן מיט קאַנקריט־גאַסן און אַלעאַנדער־ביימער, און נאָך איצטער, ווען אין די גאַסן פון תּל־אָביב באַגעגנט מען אַזוי אָפט דעם יאוש מיט אַראָפּגעלאָזענע הענט, פונדעסטוועגן דערקענט דער, וואָס וויל דערקענען, אַז מיט גאָר אַ סך געזאַנג און דביקות האָט מען אַנידערגעלייגט דעם פונדאַמענט פון תּל־אָביב און מיט געזאַנג און שהחיינו־טרערן אויפגעשטעלט די ביי־שטידלעך פון די ערשטע טירן.

***

פון וויטן האָב איך געהערט חוזקן: „יידן האָבן אויסגעבויט אַ נייע שטאָט אין ארץ־ישׂראל, האָט זי קיין טעם און קיין פּנים נישט; האָט זי קיין סטיל און קיין כאַראַקטער נישט". אַזוי האָב איך געהערט מורמלען קלוגע וויסער, וואָס האָבן זיך אַ סך אַריינגעטראַכט אין יידישן סטיל.

ווי איז מיר נישט, — וואו איז ער, דער יידישער סטיל? שונאים זאָגן, אַז אונדזער מיסט ביי די טירן פון אונדזערע הייזער איז יידישער סטיל. אַנדערע זאָגן, אַז דאָס, וואָס שבת רייכערן נישט יידישע קוימענס, איז יידישער סטיל. און דאָ, אין תּל־אָביב, איז פאַרקערט. דאָ און דאָרטן רייכערט אַ קוימען אום שבת און פאַר די הייזער איז קיין מיסט נישט פאַראַנען.

וואו איז ער, דער יידישער סטיל? און צי האָבן מיר דען געהאַט אַ יידישן סטיל אויסער אונדזערע שולן? נו, האָט מען אפשר געוואָלט, אַז תּל־אביב זאָל זיין אַ מין גרויסער, גרויסער שול־הויף, מיט אַ

סך שולכלעך און קיילעכדיקע יאַרמעלקע־דעכער, כּדי עס זאָל האַרמאָ־ נירן מיטן אָריענט? וואו האָבן מיר אונדזער סטיל געקענט דערציען, אַז די אַלע, וואָס האָבן געקענט עפּעס אַריינזאָגן אין אונזער מחנה אַריין, האָבן זיך פון אונדז אָפּגעקערט. די נויט האָט אונדז דערצויגן און די נויט האָט אונטערגעזאָגט און ניט דערזאָגט. און ביי וועמען עס איז אַריבערגערונען איבער די ליפּן, האָט זיך גאָר אַריינגערוקט מיט זיין קאַפּריז צווישן די גויים, מישטיינס געזאָגט.

אונדזער סטיללאָזער לעבן איבער דער גאַנצער וועלט, וואו די בייזע האַנט האָט אונדז פון צווישן אירע שיטערע פינגער דורכגעזייט און אָנגעוואָרן! ווי ציגן האָבן מיר די קאָרע פון די ביימער געגריזשעט. און וואו אונדזער אויג איז געפאַלן אויף אַ בוים, איז ער אומגעקומען. מען האָט אַ בוים געהאַקט, ווייל ער האָט פאַרשטעלט די טיר פון געוועלב. מען האָט אַ בוים געהאַקט, ווען מען האָט אַ נייע געוועלב־ טיר באַדאַרפט שניידן. אין אַמעריקע, וואו קליינע יידעלעך בויען גרויסע בנינים, אַפּאַרטמענט־הייזער פאַר הונדערטער איינוואוינער — דאָרטן קומט זיי אויס כּסדר בויען די גרויסע היימען פאַר די הונדערטער אויף דעם אָרט, וואו עס האָט זיך אַמאָל געשאָטנט אַ שטילע היים צווישן ביימער. די היים אַראָפּגעוואָרפן, די ביימער אויסגעהאַקט. און די גרויסע שטאָט פאָדערט שוין נישט, אַז ביימער זאָלן הינטערן פענצטער וואַקסן. סיי־ווי וועלן זיי נישט גרייכן ביז צו די פענצטער פון צענטן שטאָק; סיי ווי וועט מען זייערע צווייגן אַרומהאַקן, אויב זיי וועלן זיך אַריינוואַקסן אין די דראָטן פון טעלעגראַף און טע־ לעפאָן.

אין ארץ־ישראל קויפן יידן אויס זייערע זינד און פלאַנצן אַן אַ שיעור ביימער אין שטאָט. אין תּל־אָביב פלאַנצט יעדער ייד אַרום זיין שטוב ביימער און גיט אויף זיי אַכטונג מיט דער ליבע פון עלטערן צו קינדער. דאָס איז אונדזער נייער סטיל. און ווען אין צייט פון דער לעצטער ערד־ציטערניש איז קיין איין הויז נישט איינגעפאַלן אין תּל־אָביב, איז דאָס נישט געווען קיין וואָרענונג, נאָר אַ פאַר־ זיכערונג, אַז די איינציקע יידישע שטאָט האָט פאַרדינט געשאַנעוועט צו ווערן.

עמיצער האָט באַשריבן, אַז אין תּל־אָביב זענען פאַראַן צו פיל סאָדע־וואַסער־געשעפטן און צו פיל העמדער־קלייטן, און איך וויל פאַר־ צייכענען, אַז אין תּל־אָביב זענען פאַראַנען אַזוי פיל, אַזוי פיל בלומען־

גערטנער, וואו מען דערציט יונגע פלאַנצונגען צו פאַרקויף. און מסתמא קויפט מען דאָך די יונגע ביימלעך, ווייל אַזוי פיל האָט מען אָנגעזעצט אין גרוי־ווייסן זאַמד אַריין. אַ זינד אַן אַלטע וויל דאָ אויסקויפן דאָס יידישע פאָלק, וואָס איבער גאָר דער וועלט באַגייט עס אַזוי פיל זינד מיט דער אַפּאַטישער באַציאונג צו דער שיינער נאַטור.

***

נאָך דער אומקלאָרער אינסטינקט, וואָס טרייבט מענטשן צו בויען גרויסע שטעט, האָט אויך אין ארץ־ישראל געשטויסן די איינוואַנדערער צו בויען תל־אָביב. און ווען נישט דער רוף פון נויט, וואָס האָט אָפּ־געשטעלט די אַרבעט אינמיטן — ווער ווייסט, ווי לאַנג מען וואָלט געבויט. אפשר וואָלט די אַרבעט אין פעלד פאַרגעסן געוואָרן. נישט אומזיסט שרייען די, וואָס אין פעלד, אַז די שטאָט שלינגט איין דעם גוטן ווילן און די אָנגעזאַמלטע בוי־ענערגיע. שוין איצטער אויך האָט זיך תל־אָביב צונויפגעוואַקסן מיט יפו. גאָר מעגלעך, אַז די נייע שטאָט וואָלט דערגרייכט ביז צו דער אַלטער קאָלאָניע פתח־תקוה און וואָלט אויפן וועג אַ סך אַפּעלסינען־גערטנער אומגעבראַכט. שוין אַזוי אויך האָט מען פאַרלאָזן גערטנער, ספּעקולירנדיק מיטן געדאַנק, אַז אָט באַלד וועט די שטאָט אָנקומען און דעם אָרט פון גאָרטן פאַרבויען מיט הייזער, סטיכיש, זעט אויס, איז אָנגעגאַנגען דער בוי פון שטאָט. הענט זענען נישט מיד געוואָרן פון בויען. און קיין שאלות האָט קיינער נישט געפרעגט אין צייט פון בוי־שיכּרות. מען האָט נישט געפרעגט די האַרבע שאלה: „און וואָס וועט מען טאָן אין דער גרויסער שטאָט? און וואָס וועט זיין מיטן מקור־פּרנסה פאַר אַזוי פיל שטאָט־מענטשן?"

און אפשר באַדאַרף מען עס נישט פרעגן. וואָרעם עס איז קלאָר, אַז דער גאַנצער נייער ישוב וואָלט נישט געהאַט קיין נאַרמאַלן אויסזען אָן דער שטאָט תל־אָביב. פּונקט, ווי עס איז אַ געבענטשטע טואונג צו מאַכן בליען דעם מדבר און מאַכן אַ קראַנקע געגנט געזונט, אַזוי איז געווען אַ געבענטשטע אַרבעט אויפצובויען אַ שטאָט אין פּאַלעסטינע, וואָס זאָל מיט גאָר נישט זיין ענלעך אויף די שטעט פון נאָענטן מזרח. פאַר מיר איז תל־אָביב געווען די איינגענעמסטע שטאָט אין נאָענטן מזרח. פאַר מיר איז תל־אָביב אַ שטיק פרידלעכע רעוואָלוציע

אין פּאַלעסטינע. און אַזאַ שטאָט ווערט, פּונקט ווי דער נייער ייד׳שער דאָרפישער ישוב, מוזן ווירקן נאָר צום גוטן אויף די שכנים אַרום.

וואָס פאַר אַ קאָנטראַסט עס ליגט צווישן יפו און תּל־אָביב! מען ווערט אָפּגעפרישט אַריבערגייענדיק די גרענעץ נאָר. דאָרטן, אין יפו, אין דער שרייענדיקער מזרחדיקער קרעמערײ, שימלט דאָס לעבן. דער מאַן רייכערט די נאַרגילע ביים טיר און די פרוי גייט אַרום אין שוואַרצן מיט אַ שוואַרצן שלייער איבערן פּנים. קומט די נאַכט, ווערט די פרוי פאַרשוואונדן הינטער די גראַטעס פון איר האַרעם און דער מאַן שלעפּט זיך אַרום שאָטנדיק דורך די האַלב־טויטע גאַסן, בלינקענדיק מיט די אָנגעצונדענע אויגן. די פריינדלעכקייט זיינע איז אַ דערשטיקטע. און ווי זעט אויס דאָס קינד אין גאַס? פאַרוואָרלאָזט, מיט טראַכאָמע אין די אויגן און פליגן אין גאַנצע בינטלעך זיצן אין די ווינקלען פון די אויגן און נאָגן פון דער אומריינקייט. שווער צו דערציילן. צווייטע נאַטור, ווי אין די מצרימער ענגע גאַסן.

אין תּל־אָביב שלאָגט אַ פרילינג־שטראָם טאָג און נאַכט. אַזוי פיל יונגע מענטשן! דער מאַן, ווי די פרוי — ביידע פריי אין די גאַסן פון לעבן. בחורים און מיידלעך, האַנט אויף אַקסל פאַרלייגט. און קינדער יונגע, צאַפּלדיקע געהערן צו אַ היים און געהערן צו אַ דור. אַפילו די אַרעמקייט אין די גאַסן איז אַן אַרומגעוואַשענע. אַ סך, אַ סך פרייד האָט דאָ געיערט ביים בויען. אַ סך, אַ סך טרויער האָב איך געפונען אין די קנייטשן פון דער נייער שטאָט. אויף איר יוגנט האָט זיך אַ שאָטן געפּעלדלט. שווערמוטיקע האָבן געפרעגט:

— צוליב וואָס האָבן יידן באַדאַרפט בויען אַ שטאָט אין ארץ־ישׂראל? ירושלים איז דאָך די יידישע שטאָט!

צו חשבונען, חשבונען אונדזערע מעשׂים און זיי אָפּשאַצן, איבער־שאַצן און אונטערשאַצן איז פאַר יעדן אַ גרינגע עבודה. נאָר ווער עס פילט נישט די פרייד פון בויען, דער שפּירט דאָך בכלל נישט דאָס, וואָס יידן האָבן געוואָלט אין ארץ־ישׂראל. און פאַרוואָס האָט מען גאָר באַדאַרפט וועקן פון זייער שלאָף די איינגעזונקענע שטיינער אין וויכן זאַמד?...

***

אַ ייִנגעלע האָט מיך אָפּגעשטעלט אין גאַס אַרום ניין אינדערפרי, גלייך אויפן צווייטן טאָג פון מיין אָנקומען אין תּל־אָביב. אָפּגעשטעלט און מיט זיינע ערנסטע אויגן מיר אַריינגעקוקט גלייך אין פּנים און געפרעגט:

— זאָג מיר, אָדון, וויפל איז איצטער דער זייגער?

זיין פּנים איז געוועזן פאַרזאָרגט, ווי ער וואָלט געגאַנגען ערגעץ אין אַ וויכטיקער שליחות. אַ ייִנגל פון אַ יאָר ניין און דאָס פּנים איז צו ערנסט. איך האָב אים אויך באַטראַכט איידער איך האָב אים געענטפערט:

— איצטער איז ניין אַ זייגער, מיין זון.

ער איז געבליבן אַ ווײַלע מיט אַן אויסדרוק פון אומצוטרוי אין פּנים און באַלד האָט ער איבערגעפרעגט:

— דיין זייגער גייט ריכטיק, אָדון?

— געוויס גייט ריכטיק מיין זייגער — האָב איך געענטפערט — וואָרעם אַ נישט־ריכטיקן זייגער וואָלט איך נישט געטראָגן אויף מיין האַנט צוגעפּאַסעוועט.

— דו ביסט אַ פרעמדער, האָט ער צוגעגעבן, אפשר גייט דיין זייגער ריכטיק. נאָר דאָ, אין תּל־אָביב, גייט קיין שום זייגער נישט ריכטיק.

איך האָב שפּעטער אויסגעפונען, אַז אין תּל־אָביב איז גאָרנישט נייטיק, אַז אַ זייגער זאָל גיין צו דער מינוט. נישט ווייל אין מזרח איז פּינקטלעכקייט אַ נאַרישקייט, נאָר ווייל תּל־אָביב וואָלט אויסגעזען צו שטרענג, ווען דער זייגער זאָל קלינגען פּונקט אין צייט.

עס באַדאַרף ירושלים אויך נישט האָבן קיין פּינקטלעכן זייגער. און וואָס איז אונדזער גאַנצער יידישער לעבן? נאָך וואָס פאַר אַ זייגער אָריענטירט זיך עס? און אויף וואָס פאַר אַ ציפערבלאַט דרייט זיך אונדזער ווייזער אָנצואווייזן די שעה פון זונאויפגאַנג? יאָ, אין דער איין און איינציקער, דורכאויס יידישער שטאָט, אַז מען גייט אום אין די גאַסן, קומען אויף אַלערליי מחשבות. דעם וואוקס פון תּל־אָביב שרייבט מען צו צו דער פערטער עליה. די יידן פון פּוילן, וואָס זענען אָנגעקומען מיט אַזוי פיל אימפּעט, האָבן זיך דערקלערט פאַר אַ פרײַ־ווילעגירטן מיטל־קלאַס, וואָס באַדאַרף לעבן אין אַ גרויסער שטאָט און פון מסחר.

אַז די שטאָט האָט מען געבויט אויף אַ גאַנץ זיכערן פונדאַמענט,

דאָס האָט באַוויזן די לעצטע ערד־ציטערניש. נאָר, אַז מסחר האָט דאָ און דאָרטן אָנגעוואָרן דעם באָדן אין יידישן לעבן — דאָס ווייסן נאָך נישט אַלע ביי אונדז. אַזוי ווי נישט אַלע ווייסן, אַז אויב ארץ־ישׂראל איז באַשערט אויפגעריכט צו ווערן דורך יידישער אָנשטרענגונג, איז דאָס נישט דורך די ווינט־פּרנסות, אויף וועלכע יידן באַדאַרפן אויסקוקן. סטיכיש איז געוועזן דער אויפקום פון דער שטאָט תּל־אָביב און איבער איר האָט אַראָפּגענידערט אַ ראַזיקע און פּאַרטרויערטע רו.

ווייס, ראָז און גרין — דאָס איז דער קאָלאָריט פון דער שטאָט. אינדערפרי און פאַרנאַכט קומען אַרויס טאַטעס, מאַמעס און קינדער פאַר די טירן און מיט שפּריצערס באַגיסט מען די געוויקסן פאַרן שטוב. דאַכט זיך, אַז דאָס איז די איינציקע עבודה, וואָס פאַר יידן איז געבליבן אין תּל־אָביב אַחוץ דאגת־פּרנסה.

אַ בית־עם, אַ פאָלקס־הויז האָט מען אויפגעבויט, וואו אונטער אַ גרויסן און שווערן דאַך קענען זיך צונויפנעמען אין ענגשאַפט זיבן, אַכט טויזנט נפשות. נעמט מען זיך צונויף. וואָס ענגער איז בעסער. עס סטייעט יוגנט פאַר יעדער געלעגנהייט. זאָל זיין מוזיק, זאָל זיין אַ דיסקוסיע, אַ טעאַטער־פאָרשטעלונג, צי אַ דעלעגאַט איז געקומען פון אייראָפּע מיט אַ גרוס פאַרן לאַנד — עס פעלן נישט קיין מענטשן אָנצופילן נאַכט נאָך נאַכט דעם גרויסן „אונטערן דאַך".

די יידישע פּאָליציי אין תּל־אָביב, כאָטש גאַרנישט אין יידישן סטיל, האָט זי אַזוי ברוטאַל צעטריבן די לינקע פּועלי־ציון, וואָס האָבן דעם ערשטן מאַי דעמאָנסטרירט מיט יידישע פּלאַקאַטן (אויף פערד רייטנדיק האָבן זיי זיך אַריינגעשניטן אין עולם אַריין יעמאָלט), נאָר אַז איר גייט פאַרביי דעם פּאָליציי־הויף, וואו זייערע מוזיקאַנטן שטודירן אין קאָנצערטן פאַר דער עפנטלעכקייט און אַז פון אַ טראָמבאָן אַרויס הייבט אָן אַ געזונטער פּאָליציסט אַרויסבלאָזן כּל נדרי און נאָך טיפער און נאָך פאַרגאַפּטער בלאָזט ער אַרויס דעם אוי־ווי, אוי־ווי, ווי... חידושסטו זיך נישט, פאַרוואָס אין דער ערשטער יידישער שטאָט גייען נישט די זייגערס פּינקטלעך.

געצערטלט און ריין אויסגעצוואָגן, שטיפעריש און מיט אַ סך יונגן חן איז תּל־אָביב די איינציקע דורכאויס יידישע שטאָט אויף דער וועלט, וואָס אין ארץ־ישׂראל ביים ראַנד פון מיטללענדישן ים. פאַר די, וואָס געדענקען איר אָנהייב, איז זי אַ בת־יחידה אַ ציטעריקע. גלייבן נישט אַ סך אין איר רעאַליטעט. נישט אַנדערש, ווי דורך אַ נס איז די שטאָט

אויפגעקומען. אַרויסגעשוימט פון ים אַרויס און געבליבן אַזוי ביים ברעג. אויפגעקומען זיך וואַרעמען אין פּאַלעסטינעס זון.

און וואָלט איך איצטער געווען אַ פרעמדער, נישט קיין ייד און אָן שׂנאה־קנאה צו יידן — וואָלט איך ניכטערער געקענט באַשרייבן די יונגע בת־יחידה תל־אָביב.

טוי און רעגן

אין אַלע דורות האָבן דאָ אויגן אויסגעדריקט די סוף־זומער־דאַרשטיקייט אין דער נאַטור. געמיטער האָבן זיך געצויגן אַנטקעגן יעדן סוף־זומערדיקן וואָלקנדל, וואָס האָט זיך באַוויזן און מיט אים די גשם־בשורה. עס האָבן יידן ביז היינטיקן טאָג נישט פאַרמיטן יעדן סוף־זומער אין די סוכות־טעג צו בעטן אין שול אויף גענוג טוי און רעגן. און אויסן איז מען דאָס הייליקע לאַנד, וואָס איז פון טריקעניש פאַרשמאַכט און וואַרט אויף רעגן־חסד, ער זאָל קומען אין צייט.

און ווען איז דען די צייט, וואָס ארץ־ישׂראל לעכצט נאָך וואַסער? נישט נאָך סוף־זומער איז די שעה פון רחמים, ווען די וואָלקן ברעכן זיך אויף און עס גיסט אַראָפּ דער רעגן אויף דער פאַרשמאַכטער, דורכגעברענטער ערד. אַ גאַנצן זומער לאַנג בענקט יעדער פּאַס ערד, אָפּגענייגטער אָן אַ זייט פון קוואַל — ער בענקט צו דערהאַלטן זיין גרינקייט, וואָס איז אויסגעפאַלן אויף זיין חלק דורכן ווינטער־ און קורצן פרילינג־סעזאָן. ארץ־ישׂראל איז מדברדיק אין די זומער־טעג, ווען אַלץ ווערט אויסגעטריקנט אין דער נאַטור און פאַרברענט, און דער ביינאַכטיקער טוי איז נישט ביכולת צו דערהאַלטן דעם שוואַכן אָטעם פון האַלב־אויסגעברענטן געוויקס. מדבר און אָאַזיס — אַזאַ איז ארץ־ישׂראלס פנים. פון פאַר פסח ביז נאָך סוכות טוט קיין איין טראָפּן רעגן צומאָל נישט טריפן פון די הימלען אין לויף פון טאָג. אויסער דעם שווערן ביינאַכטיקן טוי, וואָס נידערט גאַנץ אָפט טראָפּנווייז אַראָפּ.

עס האָבן יידן דאָך געבעטן אויף רעגן פאַר ארץ־ישׂראל אין די צייטן, ווען דאָס לאַנד איז געווען גאַר ווייט פון זיי; אַפילו יעמאָלט, ווען שונא און באַטריגער איז געווען הערשער אין אויסגעחלומטן לאַנד. יידישע טרייקייט און בלינדע איבערגעגעבנקייט. איצטער איז די צייט געקומען, ווען דער ייד האָט אַליין מיט זיינע פינגער אָנגע־

קלאַפּט אין מאַמע ערדס טרוקענער ברוסט און דערשפּירט די איינ־געדאַרטקייט. „וואַסער!" — איז שטענדיק געווען דער רוף פון דעם, וואָס האָט זיך פון די אמתע און פאַלשע קוואַלן דערוויטערט. און איצטער, ווען דער יידישער ישוב שפּרייט זיך אויס איבערן לאַנד; ווען נישט שטענדיק זענען די קוואַלן און זייער חסד דעם יידן איבער־געענטפערט געוואָרן — איצטער איז דער וואַסער־דאָרשט־געשריי דער גרעסטער געשריי אין לאַנד. זייער קאַרג האָט די נאַטור איינגעטיילט פאַרן לאַנד די איבערבלייבעניש פון גשם־צייט. אַלע וואַסערן לויפן און אַנטלויפן באַרג־אַראָפּ. וואָס פאַר אַ שטראָם עס דערשלאָגט זיך צום ים, אָדער צום ירדן־טאָל — דאָס וואַסער קערט זיך מער נישט אום צוריק אין צייט פון נויט.

נאָר געגוג זענען פאַראַן וואַסער־אוצרות אין דער ערד און גאָר נישט טיף, וואָס די ערד זאַפּט איין אין זיך אין די רעגן־טעג פון שפּעטן האַרבסט אוןווינטער. דאָס זענען די קוואַלן און „פאַלשע" קוואַלן דאָ און דאָרטן, וואָס גיבן וואַסער אין די ערשטע חדשים פון זומער און טריקענען אויס אין צייט פון גרויסער סוף־זומערדיקער נויט. גאַנץ אויבן זענען זיי די „פאַלשע קוואַלן". אויך זייער גרייס און צאָל איז נישט אויסגעפאָרשט געוואָרן. עס האָבן אונדזערע כּמעט ביז איצטער נישט אויפגענומען מיט דער פולער מאָס ענערגיע דעם ווערט אַרויסצורופן פון זייער פאַרבאָרגעניש די וואַסערן, וואָס זענען נישט אַנטלאָפן און זענען געבליבן אין לאַנד גופא און באַהאַלטן זיך גאָרנישט טיף פון מענטשנס אויג.

***

עס האָבן די אַראַבער, אינאיינעם מיט די ווילדע קאַקטוסן און זייערע פייגן און איילבערט־ביימער, זיך אַרומגעפלאַנצט אַרום די טרייע קוואַלן. דאָ און דאָרטן האָבן זיי זיך דערוויטערט פון קוואַל גופא און קאַנאַליזירט אַ שטח אַרום, געצויגן צו גאָרטן וואַסער פון קוואַל. יענע געגנטן אַרום שכם, צי אַרום חברון — דאָרטן איז דערווייליע נישט באַשערט דעם יידן זיך איינצופלאַנצן. און איך גלייב גאָרנישט, צי עס וועט דער אַראַבער ווען עס איז זיך שיידן מיט דעם שאָטן פון זיינע פייגנביימער. און עס באַדאַרף דער ייד גאָר אין יענעם ווינקל נישט אַריינקוקן און נישט וועקן צו זיך די שׂנאה, וואָס איז סיי ווי וואַך.

פאַרן יידן וואָרט אין ארץ־ישׂראל געגנוג וויסט און פאַרלאָזן לאַנד. געגנוג געגנטן פאַרשאָלטענע און פאַרלאָזענע פון איינגעבוירענעם פאַר־מאָגט ארץ־ישׂראל. וואָרעם סיי די טריקעניש, וואו רעגן גענעגט נישט און קוואַל האָט זיך פון געגנט אָפּגעקערט; אַלע טאָלן, וואָס האָבן נישט געהאַט קיין טיר אַרויסצולאָזן די וואַסערן פון גשם־צייט, און וואַסערן, וואָס שלאָגן פון וועלכן עס איז קוואַל אַרויס — אַזעלכע טאָלן זענען פאַרזומפּיקט געוואָרן, קדחת האָט זיך געזעצט אין די זומפּן און פאַרטריבן אַפילו דעם בעדואינער מיט זיין שאָף. אַזוינע נישט־געבענטשטע און פאַרשאָלטענע געגנטן זענען אַריינגעפאַלן אין דעם יידנס פאַרמעגן פאַר אַ שווערן פּרייז. און נאָך פיל אַזעלכע נחלאות וועט דער ייד מוזן פאַר זיך דערוועַרבן בויענדיק אַ היים, נישט נאָר פאַר די גרויסע מיליאָנען, נאָר פאַר די הונדערטער טויזנטער. און דאָס טוען יידן איבער די אייגענע כוחות. מיט הענט פון אַ טרייער מוטער היילן זיי די קראַנקע געגנטן.

אַ געמיש פון זומפּן און טריקעניש האָט ביז איצט געהערשט אין עמק־יזרעאל. דאָרט איז די זומפּיקייט געווען די הערשערין. געגנוג קוואַלן פאַרמאָגט דער טאָל, וואָס שלאָגן וואַסער צום אייבערפלאַך און צעגיסן זיך איבערן טאָל. יענע וואַסערן האָט מען שוין כמעט פאַרצאַמט, די געגנט קאַנאַליזירט און אָנגעוויזן דעם וועג צום ירדן־טאָל, אָדער צו די יידישע פעלדער. קראַנקע קוואַלן האָט מען געזונט געמאַכט און דאָס וואַסער איז לעבעדיק און געזונט. דער גאַנצער עמק יזרעאל איז שוין באַלד אויסגעהיילט געוואָרן פון אַלע זיינע קראַנקייטן דורך דער ענערגיע און איבערגעגעבנקייט פון די חלוצים.

נאָר עס איז פיל גרינגער געווען מנצח צו זיין די זומפּיקע געגנטן. צו פיל וואַסער איז שוין באַלד נישט אַזאַ אומגליק. פיל גרעסער זענען די שטחים, וואָס ווערן נאָך דורכגעווייקט אין רעגן־צייט און אין די אַנדערע טעג פון לאַנגן זומער שמאַכן זיי מדברדיק, אָן אַ סימן פון חסד צום פויער, וואָס וויל זיך צו דער ערד דערנעענטערן. געגנוג אַזוינע דורכגעברענטע ערטער זענען אונדז אָנגעקומען. אויף זיי האָבן זיך שוין חלוצים באַזעצט. ניט נאָר די הענט פון שטאַרקן און בראַוון מאַן ווערן דאָ אָפּגעשוואַכט אין די טעג פון טריקעניש; דאָ און דאָרטן האָבן זיך אַפילו פּרויען־קאָמונעס צוגעצויגן צו דער טרוקענער ערד און פּרואוון אויס זייער בריהשאַפט. קומט דער זומער, דאַכט זיך אויס, אַז די שענסטע חלומות וואָלטן זיך אויסגעשפּונען, ווען נאָר אַ טראָפּעלע

וואַסער וואָלט געקומען אין צייט; וואַסער אָנצופילן די ליידיקע כּלים, אַנצוטרינקען אַלע לעבעדיקע באַשעפענישן אין צייט און געבן גענוג וואַסער צו די יונג פאַרפלאַנצטעביימער, גרינסן און גאָרטנוואַרג. איך האָב געזען דאָ און דאָרטן, וואו מען פירט אַ גאַנצן טאָג וואַסער אין פעסלעך פון אַ וויטן קוואַל, עטלעכע קילאָמעטער וויט. אַ גאַנצן טאָג זענען צוויי פערד, פון די פיר אין דער גאַנצער ווירטשאַפט, פאַרנומען מיט וואַסער־ברענגען, יעמאָלט, ווען דאָס וואַסער האָט גע־קענט אַליין קומען צום טיר פון פּיאָנער און צו יעדן בייט אין גאָרטן.

**
*

איך קען גענוג לענדער, וואָס איצטער איז די שפע זייערע אַ געבענטשטע און וואָס נאָך גאָרנישט לאַנג האָט זיך דער פויער פון זיי זיך אָפּגעקערט. נאָרד־אַמעריקע האָט גענוג אַזעלכע געגנטן. און וואָס איז געווען די אויסגעזוניקטע און איצטער מיט פּירות און תּבֿואות איבערגעלאָדענע קאַליפאָרניע, איידער מען האָט איר מדבר מנצח געווען? אויך קאַליפאָרניע האָט אירע ניין חדשים כּסדרדיקע זון און בלענדעניש, אָן אַ טראָפּן רעגן. אַפילו קיין העלפט נישט רעגנט עס דאָרטן אין פאַרגלייך מיט ארץ־ישׂראל. און קאַליפאָרניער ערד איז מבשׂר דעם נייגעריקן, אַז פאַרן מענטשנס ווילן איז קיין צאַם נישט פאַראַנען. אמת, קאַליפאָרניע האָט פאַרמאָגט טייכן, וואָס האָבן זייערע וואַסערן אַרויסגעבראַכט צום ים און מען האָט זיי אָפּגענייגט צום פעלד און גאָרטן. געוויס קענען מיר זיך נישט גלייכן צום אַמעריקאַנער פאָלק און אויך נישט צום אויסטראַליאַנער און זיין לאַנד, וואו טריקעניש הערשט און קיין טייכן פאַרמאָגט נישט יענער וועלט־טייל. דאָרטן זענען פעלקער מיט געזונטע מוסקלען און מיט אַ געזונטן בליק, וואָס צילט ווייטער און טיפער ווי אונדזערער. וואַסער באַדאַרף מען קענען דער־שמעקן. אונדזערע האָבן נאָך דעם דאַזיקן חוש דערווייל נישט אַנט־וויקלט ווי געהעריק. שוין יאָרן, אַז חלוצים פלאַנצן זיך איין אין דער ארץ־ישׂראל־ערד אַריין און וואַסער איז קאַרג.

אומגייענדיק דורך די געגנטן, וואו דורך אונדזערע הענט איז דער באָדן אויפגעוועקט געוואָרן, האָב איך געשפּירט די וואַסערן, וואָס האָבן זיך פון אויג אויסבאַהאַלטן; קוואַלן, וואָס האָבן זייערע סימנים אָנגעצייכנט דאָ און דאָרטן און — נישט אין דער ריכטיקער צייט איז

מען געקומען גראָבן ברינימער און נישט גענוג טיף האָט מען געגראָבן די ברינימער. איך האָב אויסגעדריקט מיין חידוש, געפינענדיק, אַז פיר יאָר איז אַ ישוב געווען אָן וואַסער און ערשט אויפן פינפטן יאָר האָט מען דעם ברונעם געגראָבן און געפונען וואַסער לרוב. אויף דעם האָט מען מיר געענפערט:

„נישטאָ קיין גענוג מאַטעריעלע מיטלען, דעריבער גראָבט מען נישט קיין ברינימער באַצייטנס".

און דאָס איז נישט געווען קיין ענטפער אויף מיין פראַגע, ווען מען ווייסט גענוג דעם באַדייט פון וואַסער פאַר דעם ישוב אין ארץ־ישראל.

ארץ־ישראל וועט נישט צעצויגן ווערן ווי אַ הירשן־פעל, כּדי פלאַץ מאַכן פאַר די שבי ציון, אויב זיי וועלן זיך טאַקע אומקערן אין אַ גרעסערער צאָל. קיין ניסים וועלן נישט געשען. ווי עס גייט איצטער די אַרבעט ביי דער ערד צום גרעסטן טייל מיט דעם חסד פון גשם־צייט, וואָס דאָס איז אַזוי ווינציק פאַרן אויסגעטריקנטן באָדן — אויף אַזאַ אופן וועט דאָס לאַנד בלייבן איינגעשרומפּן ווי געווען. אויף איין עקסטענסיוון אָדער ברייט צעשפּרייטן אופן וועט מען פירן די ווירט־שאַפט: איינמאָל אין יאָר זייען תּבואה און איינמאָל שניידן. און שטענדיק תּפילה טאָן און אויסקוקן מיט דאַרשטיקע אויגן די וואָלקנדלעך, די סוף־זומערדיקע...

אָט, ווי איך האָב געזען אין יאַפּאַן די פעלדער, וואָס כּמעט אַ גאַנץ יאָר לאָזט זיי דער פּויער נישט צו רו און באַדאַרף צום רעגן נישט אָנקומען, ווייל ער ווענדט אָפּ די טייכן און באַרג־שטראָמען פון זייער וועג און פירט דאָס וואַסער אין פעלד אַריין, און דערום איז זיין פעלד — אַ גאָרטן ממש, וואָס אַ גאַנץ יאָר קומט שפע נאָך שפע. און נאָר אויף אַזאַ אופן וועט ארץ־ישראל צעצויגן ווערן און אויך קענען זיין די היים פון הונדערטער טויזנטער פּויערים, אָנשטאָט איצטיקע טויזנטער.

דעריבער קען מען רעכענען פאַר אַ נייער תּקופה אין דער אַנט־וויקלונג פון אויסגעטריקנטן לאַנד, וואָס הייסט ארץ־ישראל, דאָס וואָס דער גורל איז אויסגעפאַלן אויפן ירדן, יאַרמוק און יאַרקאָן פּאַלעסטינעס טייכן, זיי דעם וועג צו פאַרצאַמען און דיקטירן זיי דעם אמתן וועג, וואו דער פּויער וואַרט אויף זיין רידל אָנגעשפּאַרט, אַז דאָס וואַסער זאָל זיך צו זיין פעלד דערנענטערן.

איך בין געווען אין ירדן־טאָל און געזען דעם אָנהייב פון דער אַרבעט. יונגען און מיידן האָבן זייערע געצעלטן אויסגעשטעלט ביים ברעג ירדן און די בלויע ירדן־וואַסערן וועלן מיט דער צייט זייער תּיקון האָבן. איך בין אויסן רוטנבערגן מיט זיין גראַדליניקער ענערגיע, וואָס האָט זיך פאַרמאָסטן ארץ־ישׂראלס טייכן אָפּצוגייגן פון זייער דורותדיקן וועג צו די פון דור־דורות פאַרחלשטע פעלדער.

און פאַרוואָס טרויערן ראָמאַנטיקער אויפן גורל פון ירדן, וואָס אויף אים האָבן זיך אַראָפּגעלאָזן רשעים צו צעשטערן זיין דורותדיקע אויס־דערוויילטע בעט? און אויך אויפן יאַרמוק, דעם ירדנס וואַסער־דער־לאַנגער, וואָס רוטנבערג נעמט אים פון זיין בעט אַרויס און פירט אים אויף אַ בעסער אָנגעצייכנטן אָרט — אויך אויף אים האָבן זיי מיטלייד און באַדויערן די אָלעאַנדערן, וואָס בליען שוין אַזוי פיל דורות אין ירדן־טאָל. כּמעט ווי זיי וואָרענען, אַז די נאַטור וועט זיך דערפאַר אָפּרעכענען.

ווי אַזוי קען מען הנאה האָבן פון די צעבליטע אָלעאַנדערן, אויב דאָרטן איז די גרעסטע נעסט פון די קדחת־קאָמאַרן? אין יענער געגנט איז באַקאַנט, אַז דאָרטן, וואו אָלעאַנדערן בליען, האָט זיך די קללה אויסבאַהאַלטן. עס וועט יעמאָלט ארץ־ישׂראל האָבן אַ פּנים, אויב דער עמק הירדן וועט געזונט ווערן, און דער איצטיקער, כאָטש פאַראָלעאַנדערטער און דאָך אַזוי עלנטער און פאַרוואָרלאָזטער פּנים וועט אויסגעלייטערט ווערן. די גרעסטע גערטנער און טראָפּישע פּרוכט־סעדער קענען זיך דאָרט שפּרייטן מיט דער לענג פון טאָל, פון בית־שאן ביז צום כּנרת. איך האָב געזען בליענדיקע זומפּן געזען אויף דער וועלט, באַבלימלטע זומפּן און וואָס קיין מענטש קען דאָרט קיין נאָכט נישט איבערנעכטיקן. און צי איז דען נישט שענער דער נצחון פון אונדזערע פּיאָנערן איבער די זומפּן אין ירדן־טאָל, וואו עס בליט איצטער אַזאַ אויסטערלישע פּויערשעווירטשאַפט, ווי די אין דגניה, ביים ברעג כּנרת?

געבענטשט זאָלן זיין די הענט, וואָס וועלן אין צייט אַרויסברענגען צום ליכט די וואַסערן פון אונטער דער ערד. און טאָפּלט געבענטשט זאָלן זיין די הענט, וואָס וועלן פאַרצאַמען דעם וועג פאַר ארץ־ישׂראלס טייכן, צווינגען זייערע וואַסערן צו גיין באַגעגענען דעם פּויער, וואָס אַקערט די טרוקענע און פאַרלאָזטע ערד!

עטאַפּן צו מאַמע ערד

1. תורה און מאַמע ערד.

מאַמע ערד שאַנעוועט נישט אירע קינדער. אין יענע דורות, ווען פויערטום איז געווען אַזוי נאַטירלעך, ווי נאַטירלעך עס וואַקסט דער גראָז פון דער ערד — אין יענע צייטן האָט מאַמע ערד געגעבן דעם פויער רו און פשוטע קלוגשאַפט. זי האָט אים געגעבן טרוקענעם ברויט און צופרידנקייט דערצו.

אין די קנייטשן פון פויערס צעפאַלדעוועטער הויט אין פנים, אויב אַפילו שטויב האָט זיך אָפּגעזעצט, האָט עס זיין פנים ניט פאַר־שוואַרצט, ווי עס קען דער שטויב אין פרילינג בשום אופן נישט פאַר־דעקן די גרינקייט פון בלאַט, ווייל די גרינקייט האַלט אין שפּאַרן פון קנאָספּ אַרויס. איצטער איז דאָס אַנדערש. וועלטן גרעסערע אין געשטאַלט פון גרויסע שטעט און שטאָטישע מענטשן — זיי בישופן און דערציילן, אַז עס איז פאַראַנען אַ לעבן אַ שענערס, אַ ריינערס. דער שוך הייבט אָן צו בענקען צום שטאָטישן ברוק. עלעקטרישע לעמפּלעך ציען און רופן. און מען באַדאַרף נישט זיין צו פיל זעעוודיק צו דערקענען, אַז דער שטאָט־מענטש איז גלייכער, צומאָל אויסגערוטער. פאַרן פויער איז נישט פאַראַן קיין באַשטימטע צייט פאַר אַרבעט. פון פרילינג ביז סוף־זומער. ווי פרי דער פויער זאָל נישט אויפשטיין און ווי שפּעט ער זאָל נישט פאַרלאָזן דאָס פעלד, וועט ער זיך אַלץ נישט אַרומטאָן מיט זיין אַרבעט. אים עסט דער טוי ביינאַכט און די זון בייטאָג. אין דער גאַנצער וועלט ציט עס איצטער די פויערשע קינדער אין שטאָט אַריין. אַלטע טאַטע־מאַמע מוזן צו דער עלטער פאַרלאָזן דאָס פעלד און נאָכציען די קינדער. אין אַזאַ צייט, אַז מען גייט פון שטאָט אין פעלד אַריין, איז דער וועג זייער אָפט אַ דאָרנדיקער. נייטיק אַ באַ־

וואוסטזיניקער פיאָנערן־גייסט. טעמפּקייט אָדער יאוש גענינגט נישט. ווער עס איז פאַר יאוש אַוועק צו די עלטערע יאָרן אין פעלד אַריין — צו אים שמייכלט נישט שטענדיק דער באַגינען.

איך ווייס, אַז אַ גרויס בענקשאַפט האָט אַרומגעכאַפּט דעם מהות פון ידישן פאָלק דאָ און דאָרטן, וואו עס האָט זיך אַרויסגעגליטשט דער אָנלען ביים שטאָטישן מענטשן. און ווען אין צוואַנציקסטן יאָר־הונדערט האָבן זיך באַוויזן אונדזערע געצעלטן אויף די נאָך נישט־פאַרנומענע פליינען דאָ און דאָרטן, איז דאָס אונדזער נס. איז דאָס אונדזער אייגענער ווידערגעבורט. אונדזער אייגענער אויפקום, בעת ביי אַנדערע פעלקער באַמערקט מען דעם אָפּקום. הלוואי האָלט עס אַזוי אָן עטלעכע דורות, אפשר וואָלטן מיר געווען וועגווייזער פאַר אַ נייעם סאָרט פויערים און פויערטום. ווייל איך בין זיכער, אַז די גרויסע שטאָט וועט זיך מוזן ווען עס איז וועגדן מיטן פּנים צום פעלד. און מיר, שטאָט־מענטשן, זענען אפשר די ערשטע אָנזאָגער פון דער נייער צייט.

איך רעד עס אָנטקעגן אונדזערע אייגענע אין ארץ־ישראל, וואָס גייען איבער צו מאַמע ערד און ברענגען איר דאָ און דאָרטן אַזאַ איבערגעגעבנקייט; צי אין געשטאַלט פון קאָמונעס, צי אין געשטאַלט פון אינדיווידועלע פויערים, וואָס האָבן זיך איינגעאָרדנט ביי דער ערד. נישט איינמאָל האָב איך עס דערמאָנט. פאַראַן מיינונגען, אַז צו דער ערד באַדאַרפן זיך אומקערן נאָר די פשוטע מענטשן מיט שווערע מוסקלען און ווינציק פאַרלאַנגען פון לעבן. פאַראַנען אויך פּעסימיסטן, וואָס זאָגן שלעכטע נביאות אויף די פויערים אונ־דזערע, וואָס זענען געקומען צו מאַמע ערד מיט צו פיל פילאָסאָפישן ווינט אין קאָפּ. „פריער אָדער שפּעטער — זאָגן נביאות די סקעפּטי־קער — וועט זיך אויסלאָזן דער ווינט און אונדזער פויער וועט זיך ווענדן מיטן פּנים צו דער שטאָט; אויב נישט ער, וועלן עס זיינע קינדער טאָן".

ניין, אַזוי ווייט וויל איך נישט פאַרלויפן. און צוליב וואָס זאָל איך שלאָגן איבער די הענט פון דעם פויער, איבער די הענט פון די בויער? שוין בעסער צו בענטשן זייערע הענט. איך וועל בעסער מיין מיינונג פאַרבינדן מיט זייער פאַרלאַנג און חשק און מיט די קרבנות וואָס זיי ברענגען. נאָר די עטלעכע געדאַנקען, וואָס איך האָב איצטער אַרויסגעבראַכט, זענען ביי מיר אַרויפגעשוואומען נאָך מיין באַזוך אין

די חסידישע קבוצות, דאָרט, וואו מען וויל פאַרבינדן תורה, חסידות מיט מאַמע ערד.

***

איך מאָל מיר אויס, וואָס פאַר אַ ראַזע הימלעך עס האָבן זיך באַוויזן איבערן לעבן פון די חסידים, דערוועקט דורך זייערע רביים, ווי דער יאַבלאָנער למשל. זיי האָבן זיך אויסגעמאָלן אַ נייַ לעבן ביי מאַמע ערד און וואו נאָך — אין ארץ־ישראל, אין עמק־יזרעאל! ביי זיי האָט עס געוויס געמיינט אַ מין יציאת־מצרים. זיי האָבן נאָר פאַרגעסן, אַז צווישן דער דערלייזונג פון קנעכטשאַפט און אַרבן אַ לאַנד איז געלעגן אַ מדבר, וואו מען האָט באַדאַרפט וואַנדערן אין אייגענעם קרייז.

דאָס וואָס איז גרינג פאַר יונג — איז שווער פאַר אַלט. און דאָס, וואָס איז גרינג פאַרן פשוטן מענטשן מיט געזונטע פלייצעס — איז שווער פאַרן אויסגעוויקטן בן־תורה. ביי אונדז האָט מען זיי געהאַדעוועט נישט איינצוטונקען אַ האַנט אין קאַלטן וואַסער. דער בעל־תורה, וואָס האָט געהאַקט אויף האָלץ, איז געוואָרן דער שטילער למד־וואָניק. און ווי דערהויבן איז דאָס באמת, אַז בני־תורה זאָלן זיך ציען קיין ארץ־ישראל, נישט קיין ירושלים צו שטעלן זיך אין די רייען פון די מאה־שערימניקעס און וואַרטן אויף חלוקה; נישט קיין ירושלים צו די גרויס־האַלטער, נאָר קיין גליל, צו די פשוטע, צו די באַשיידענע, זיך אַוועק־געשטעלט אין די שורות פון די חלוצים, וואָס האָבן אַ מאָך געטאָן מיטן האַנט אויף ציוויליזאַציע און תורה צוזאַמען.

מיר זעט אויס, אַז די גרופע חסידים מיט זייער רבין האָבן געוואָלט אויסקויפן די זינד פון אַ סך דורות, וואָס האָבן נישט געוואָלט דער־נידעריקן די תורה און די הענט געבן די איינציקע עובדה, ווי צו דרייען אַ פינגער אין דער לופט. נאָר צום באַדויערן פאָלגט זיי נישט די מאַמע ערד און זי האָט אויפגענומען די בני־תורה, ווי שטיפקינדער און שלימזלניקעס.

איך האָב נאָך געטראָפן אין אַרגענטינע מיט פערצן יאָר צוריק אַ פרומען יידן און בעל־תורה, וואָס איז געזעסן ביי זיך אין גאָרטן, אין איין האַנט דער משניות און די אַנדערע האַנט האָט געזוכט ווילדע גראָזן אויסצורייסן. די אויגן זענען געווען אין ספר, מער ווי אין דער בראָזנע. דעריבער האָט ער באַדאַרפט אָנקומען צו זיין אמונה, אַז „מען זייט, מוז

וואַקסן". ער האָט אויף דעם אָנגעוויזן אַ בפירושן פסוק אין בראשית.

אַז דאָס איז נישט גילטיק, האָב איך אַרויסגעזען אין די חסידישע קבוצות. קוקנדיק אויף זייערע פעלדער, הייזער אוןווירטשאַפט, זענען מיר געקומען אַלערליי מחשבות גאַנץ טרויעריקע. די הייזער שטייען אין טאָל, וואָס אין צייט פון רעגן טרינקען זיי זיך אין זומפּ. צו דער האַנט זענען געווען בערגלעך, וואו די הייזער האָבן געקענט געפינען דעם אמתן פונדאַמענט. און דאָך איז דעם שכל אויסגעקומען צו שטעלן די צריפים אין טאָל. אפשר זענען זיי אין דעם נישט שולדיק. דאָס איז שוין די שולד פון די עצה־געבער. נישטאָ קיין ביימעלע אַרום די הייזער. וואַקסן דערנער פון אַלע מינים, וואָס דער תנ"ך רעכנט אויס. דער פּעריאָד פון דריי יאָר האָט ניט אַנידערגעלייגט אויף זייער טערי־טאָריע דעם צייכן פון געזונטער אַרבעט. דאָ איז קענטיק דער יאוש. קענטיק, אַז מען האָט זיך אַרויסגעשלאָגן פון די כוחות. מאַמע ערד בריקעט זיך, אַז עס פאַלט איר איין צו זיין ווידערשפּעניק. זי קען זיין ווי אַ ווילד עקסל, וואָס שטעכט מיט די הערנער. אוי, קען זי שטורכען! אוי, קען זי אָנשטעקן אין די האָר ווילדע בערעלעך אָנשטאָט בלומען!

— מען פאַרלאָזט אונדז, האָט זיך איינער געקלאָגט פאַר מיר — אויף די יינגערע חלוצים לייגט מען האָפענונג און אויף אונדז האָט מען אַ מאַך געטאָן מיטן האַנט. פאָלק ישראל ווייסט נישט, וואָס פאַר אַ קרבנות מיר האָבן שוין געבראַכט...

קרבנות, קרבנות — צוליב וואָס און צוליב ווען אַזוי אָפט דערמאָנען דעם דאָזיקן נאָמען, אַז ער זאָל פאַלן אויף די אויערן פון פאָלק? און פאַרוואָס ווערן ראָזע, ליכטיקע אידעאַלן פאַרוואַנדלט אין קרבנות־ברענגען גאָר? עס האָבן די בני־תורה און די חסידים נישט אויס־געררעכנט, וואָס פאַר אַ דערנער מאַמע ערד האָט פאַר זיי, ווי פאַר יעדן פויער אין דער ערשטער צייט. אַ סך שטיינער טראָגט מאַמע ערד אין איר בוזעם און בפרט אין עמק־יזרעאל, וואָס איז אַזוי פיל קראַנק געווען. פאַרוואָס האָבן די וועגווייזער און די אַרויסבאַגלייטער נישט דערציילט דער גרופּע חסידים, אַז דער וועג איז אַ שווערער. אַז זייער דורכפאַל קען אָנוואַרפן אַ פחד אפילו אויף די, וואָס זייער גוטער ווילן האָט זיך געקענט אויסדריקן בלויז אין פּלאַטאָנישער ליבע און מאַטעריעלער שטיצע?

עס איז נישט דערפאַר, וואָס די חלוצים אין אַנדערע קאָמונעס זענען באַגליקט געוואָרן מיט מער אויפזען מצד דעם יידישן פאָלק. עס

איז פשוט: די יוגנט אליין און אירע טרייע הענט, זי האט זיך אן עצה געגעבן מיט דער עקשנות פון מאמע ערד. נאטור פאלגט און גיט זיך אונטער. דערנער ווייסן, פאר וועמען זיי באדארפן באהאלטן דעם קאפ אין דער ערד און ביי וועמען — זיי קענען אריינוואקסן פראנק און פריי אין די פענצטער אריין.

און ווי וואלט איך וועלן זען, אז די בני־תורה האבן דאך מנצח געווען מאמע ערד, אז די ערד זאל זיי ארויסגעבן איר ברויט, ווי זי טוט עס פאר די יינגערע און בראווערע אין דעם אייגענעם עמק־יזרעאל...

2. אויף דער וואך.

און דא, ביי דער גרענעץ פון סיריע, וואכט דער חרמון איבער דער הארטנעקיקייט פון דער יוגנט און עלטער, וואס האט בייגעקומען דעם פחד. דא זענען די צוויי שכנישע קבוצות תל־חי און כפר גלעדי, ביים ראנד פון לאנד און אין דער לויטערקייט פון חרמון־שניי.

דער פרימארגן איז געווען א הייסער און דורכזיכטיקער. און דער וועג פון טבריה ציט זיך מיט דער לענג פון ירדן־טאל. ביים ברעג פון א קראנקער זומפיקייט. דאס איז דער ברייטער וועג, וואס פירט נישט קיין צו פיל פרידן מצד דער ענגלישער רעגירונג צו די גרענעצן פון סיריע, וואו פראנקרייך האט געניגט איר שווערע האנט אויפן פאלק. און דארטן, באַרג־אַרויף, נענטער צו די בלענדנדיקע שנייען פון חרמון און לבנון, האט זיך דערנעענטערט דער יידישער אקערער און דער יידישער פאסטעך מיט זיינע שאף.

תל־חי איז דער לעבעדיקער בערגל. נאר דאס איז דער בארג, וואו לעבן און טויט האבן זיך באגעגנט. און פארלויפיק זעט עס אויס, אז דער טויט האט זיך אונטערגעגעבן. פונדעסטוועגן האט עס אראפ־געצויגן פון זייט וועג צום בערגל פון דער רעכטער האנט, וואו ארומ־געצאמט מיט א דראטענעם צאם צייכענען זיך ארויס נידעריק ביי דער ערד עטלעכע קברים. צווישן זיי איז דער קבר פון טרומפלדארן, וואס איז געפאלן אויף דער וואך. די קליינע קאמפאניע אונדזערע האט נישט פארמאגט קיין ווערטער צוקומענדיק צום צאם פון דעם דאזיקן בית־עולם. מען האט געשוויגן. די קליינע יאשטשערקעלעך, וואס האבן

זיך געשפּילט צווישן די קברים. האָבן זיך דערשראָקן און אַנטלאָפן.

קומט אָן אַ יונגער חלוץ, קרעפּטיק געבויט, נאָר ער איז אָנ־געלענט אויף אַ שטעקן. אַ קני איז ביי אים פאַרבאַנדאַזשירט מיט אַ ווייסן באַנד. ער טרעט פּאַמעלעך און ער הינקט. איך האָב אַפילו נישט באַמערקט, פון וואַנען ער איז אָנגעקומען. ער האָט אָנגעוויזן אויף טרומפּלדאָרס קבר, נישט דערמאָנענדיק זיין נאָמען, בלויז אָנ־געוויזן מיט אַ פינגער:

— דאָ ליגט ער...

און ווידער איז אָנגעקומען אַ שטילשווייגן. פונדעסטוועגן האָט איינע פון אונדזערע צוויי דאַמען באַגלייטערינס געפונען ווילדע רויטע בלימלעך ביים קבר. האָט זי איינס אויסגעריסן און אַריינגעשטעקט צו זיך אין די האָר. דאָ האָב איך מיר איבערצייגט, אַז פרויען האָבן אַ בעסערן זינען פאַרן לעבן.

אין כּפר גלעדי האָט מען געמאָלקן שאָף. די צוויי שורות שאָף זענען געווען צוגעבונדן קאָפּ צו קאָפּ. תּמעוואָטע האָבן זיי געקוקט צו אונדזער אָנקומען און זיך באַלעקט — בעת געזונטע בחורים האָבן זיי געמאָלקן.

און ביים זייט פון גרויסן הילצערנעם צריף, וואָס דינט פאַר דער גאַנצער קבוצה אַלס „האָטעל", איז געשטאַנען איבערגעבויגן איבער אַ וואַשבעקן אַ יונגע בחורטע מיט פאַרקאַשערטע אַרבל און האָט געוואַשן אַ גאַנץ גרויסע וועש. מיינע בליקן זענען געפאַלן אויף אירע פאַרהאָרעוועטע הענט. האָט זי זיך אויסגעגלייכט און אַראָפּגעלאָזן די אויגן. שפּעטער האָט זי אויפגעהויבן אירע אויגן צו מיר און אין פּנים איז געווען בושה. זי האָט אָפּגעווישט די רעכטע האַנט, ענערגיש צו מיר צוגעגאַנגען, קרעפּטיק אַ דריק געטאָן מיין רעכטע האַנט און אומגעריכט פאַר זיך אַליין אַ זאָג געטאָן:

— איך קען אייך פון אַמעריקע. פאַר דריי יאָרן האָב איך געהערט אייערן אַ פאָרטראָג אין ניו־יאָרק...

זי איז ווידער שטיל געוואָרן. די פריערדיקע ראָזע בלאַסקייט האָט זיך ווידער באַוויזן אין איר פּנים. זי האָט זיך געשטאַרקט און דערציילט:

— דריי יאָר בין איך שוין דאָ. האָב דאָ חתונה געהאָט. איך בין נישט אַליין. מיר איז דאָ גוט. איר זעט דעם חרמון? מיטן האַנט צו דערלאַנגען! בייטאָג איז דאָ זייער שיין. איר זעט.

שנעל, שנעל האָט זי געררעדט. געוואָלט איבערשרייען די געפילן, וואָס האָבן איר געשטיקט אין האַלדז. עס האָט נישט געהאָלפן. זי האָט פאַר די טרערן נישט געקענט פאַרשטעלן דעם וועג. שנעל האָט זי מיר אַ דריק געגעבן מיין האַנט, זיך אויסגעדרייט און פאַרשוואונדן אַהינטערן בנין.

שפּעטער האָבן זיך צו מיר דערנעענטערט ערנסטע לייט מיט פאַמעלעכע טריט און מיט נאָך מער ערנסטע און געציילטע ווערטער. דער אויסדרוק איז געווען אַ שטאָל־קאַלטער און אין די אויגן האָט געטליעט אַ באַהאַלטענער פייער, וואָס טליעט שטענדיק און וואָס צעפלאַמט זיך, ווען די שעה קומט. איינער אַ מאַן, וואָס זיין שמאָלע באָרד האָט זיך נישט געפּאַסט צו זיינע יונג־פייערדיקע בליקן, ער האָט מיך דערקענט. אַזוי, מיט אַ צוואַנציק יאָר צוריק זיך געזען. און דאַכט זיך פון יעמאָלט אָן איז ער דאָ אויף דער וואַך. ער דערציילט פון שווערע טעג און פון נאָך שווערערע נעכט איבערגעלאָדענע מיט פּחד. און אויך ער וויזט מיר אָן אויפן פאַרשנייטן חרמון אַנטקעגן:

— עס לוינט אָט־אַ־דאָ צו שטיין אויף דער וואַך. קומט, ווערט איר בעסער זען, ווי אונדזערע פּרויען מאַכן קעז פון שעפסענע מילך.

איך האָב שוין ביי אַ געלעגנהייט דערציילט פון דער בחורטע, וואָס מאַכט שוין די קיילעכדיקע קעזלעך פון שעפסענע מילך אַ משך פון פופצן יאָר און אַז איך האָב איר געפרעגט: „ווי האָט מען עס געדולד פופצן יאָר צו מאַכן שעפסענע קעז?" האָט זי מיר געפרעגט: „און זייט איר געווען ביים קבר פון אונדזערע געפאַלענע העלדן?"

אָט דאָס זענען זיי, די איינציקע, וואָס קענען אונטערקויפן מיט זייער מוט און דערלאָזן נישט אַזאַ געדאַנק, אַ פרעמדער זאָל קומען און פרעגן קשיות, און וואָס אַפילו דיינע ספקות ווערן צעשמאָלצן אין דעם פאַרטייעטן פייער, וואָס טליעט אין די אויגן.

אויפן וועג צוריק האָב איך אָפּגענייגט אין אַ זייט, וואו ביי אַ פעלדז האָט אַ קליינע גרופּע שטאַרקע מענער געהאַקט דעם פעלדז און פון אים אַרויסגעטיילט מירמלשטיין. האָבן דערביי אַ גרויסן וואַר־שטאַט, וואו מיט אייגענע כּוחות זעגט מען דעם מירמלשטיין און מען שלייפט זיין פּנים. ווייסער מירמלשטיין מיט ראָזע אָדערלעך — ממש לעבן ריזלט אין זיינע בלוטיקע אָדערן. הייס איז דאָ און טראָפּיש. און קדחת געפינט זיי דאָ אין די מירמלשטיינערנע פעלדזן־היילן. און דאָך האַקט מען, מען טעשעט און מען שלייפט!

— נישטאָ נאָך דאָ אין לאַנד קיין באַדערפעניש פאַר מירמלשטיין, באַקלאָגט זיך אַ שטאַרקער יונג, אַ חרפה, וואָס דערווייל באַנוצט מען מירמלשטיין נאָר פאַר מצבות וועגן.

און עס האָט זיך נישט ווילנדיק געפרעגט:

— צי וועלן נאָך דאָ אַמאָל אָנשטיין די צייטן פון רוימערשן פאַרנעם און גאַנצע זיילן מירמלשטיינערנע וועט מען ברענגען אונטער־צושפאַרן דאָס לעבן?

אויך ביי זיי האָב איך נישט געפרעגט קיין שאלות. אויך זיי שטייען דאָ אויף דער וואַך...

אָדם ובהמה

אַזאַ גרויסע ליבשאַפט פאַרמאָגן די יונגע פויערים און פויערטעס אין ארץ־ישׂראל צו דער בהמה, וואָס גיט מילך. אפשר זענען פון דער דאָזיקער ליבע אויך לידער שיינע באַשאַפן געוואָרן און מיר איז דאָס נישט באַקאַנט. די ליבע צו דער בהמה איז אַ גאָר נאַטירלעכע. און ווען עס דערגרייכט אַפילו צו אַזאַ מין איבערגעטריבנקייט, ווי אין אינדיע, למשל, וואו די קו איז פאַרהייליקט געוואָרן — אַז דער הינדוס דערקלערט פון וואַנען אַזאַ אַכטונג צו דער קו נעמט זיך — ביסטו מיט אים מסכּים.

די אייגענע סיבה האָט דערוועקט אַלע קוואַלן פון ליבשאַפט אין ארץ־ישׂראל ביי די יונגע קאָלאָניסטן צו דער קו. עס איז דער געפיל פון דאַנקבאַרקייט צו דער „שטומער צונג", וואָס אַזוי געדולדיק קומט זי אַנטקעגן דער אָרעמקייט פון פויער און העלפט אים אַרויס אין צייט פון נויט. און אין די קבוצות, וואו די קליינע אָדער גרעסערע סטאַדע בהמות איז דער הויפּט־חיונה־קוואַל פון דער קאָמונע, איז פאַרשטענדלעך, וואָס פון קליין ביז גרויס באַמיט זיך אַ גלעט צו געבן דער שוואַרץ און ווייס געפלעקטער „רחל", וואָס שטאַמט פון האָלאַנד, אָדער דער שטאַלצער, גווידערדיקער ברוינער „רבקה", וואָס שטאַמט פון ביירוט, אָדער דמשׂק.

די פיינסטע נעמען, וואָס מען האָט געקענט אויסבאָרגן ביי די שיינע בחורות און אַוועקשענקען די קי, ווי דבורה, שושנה, שולמית, מלכּה און מנוחה — דאָס זענען גאָר פּשוטע נעמען. די פאַנטאַזיע פון די בחורות־מעלקערקעס איז בייגעשטאַנען אויסצוגעפינען אַזעלכע פּיל־פאַרביקע נעמען, ווי למשל: אביבה (די פרילינגדיקע), זריזה (די פלייסיקע), חמדה (די געלוסטיקע).

פאַראַנען קי, וואָס האָבן זייערע אינדיווידועלע נייגונגען, האָט מען

עס אַריינגעלייגט אין די נעמען אַריין: בודדה, די איינזאַמע. דאָס איז טאַקע אַ האַלענדער קו מיט שוואַרץ און ווייס געפלעקט, נאָר זי האָט ליב צו פּראַווען יחידות. אַליין פאַר זיך זוכט זי אָפּ איר גרינע שטיקל גראָז, דערווייטערט זיך פון דעם קאָמוניסטישן גייסט. אַ רחמנות, נעבעך, אויף דער בודדה. מילך גיט זי. מעלקן לאָזט זי זיך.

פּאַראַנען, נעבעך, אַ „יתומה", וואָס די מאַמע איז איר געשטאָרבן גלייך נאָכן קימפּעט און אַזוי מיטן פלעשל האָבן איר די בחורות אויסגעהאָדעוועט. אַ פיינע ביירוטער ברוינע קו מיט אַ שווערן גוידער און גלאַנציקער פעל, אָבער פאָרט אַ יתומה און אַלע אין דער קאָמונע געדענקען נאָך איר קינדהייט.

„שושבינה", די אונטערפירערקע. פּאַראַנען אַזאַ קו אין אַ קאָמונע, וואָס האָט אַ טבע אונטערצופירן און באַגלייטן יעדע קו, ווען זי גייט אַרויס צו איר ליבע־באַגעגעניש. און פאַראַנען אויך די מלכה וויקטאָריע און די מלכּה ושתי...

די קי, די קעלבלעך און דעם האָר אָקס אַליין, וואָס שטייט אָפּ־געזונדערט אויף אַ קייט און אין זיין פעל שפּיגלט זיך דער טאָג — זיי אַלעמען לעבט זיך אין די קבוצות פּאָרלויפיק בעסער פון די חלוצים. פאַר זיי מאַכט מען צום ערשטן די געביידע פון בעטאָן, מיט אַ גוטן דאַך, לויט דער לעצטער מאָדע, ווען אַפילו צו די מענטשן רינט נאָך אַריין דורכן דאַך. אָדער דאָס וואָסער שווענקט אונטער דעם פונדאַמענט.

אין די שטאַלן זעט מען אַרויס די גוטע ווירטשאַפט, וואָס ליגט אין די הענט פון די פרויען. זיי, די פרויען, גיבן אַוועק אַ סך כּוחות פאַר די שטאַלן. און בלויז פאַר די קליינע קינדער און קעלבלעך פאַרגינט מען זיך צו נעמען פון דער מילך. און ווייטער, פאַר די דערוואַקסענע, איז אַזאַ לוקסוס נישטאָ. אַליין דאַרט מען און מען קוואַרט. מילך איז פּאָרלויפיק אַ גרויסע שטיצע פאַר דער קאָמונע. מילך טראַנספּאָרטירט מען אין שטאָט אַריין. און אַז מען באַזוכט אַ קבוצה, איז דאָס ערשטע, וואוהין מען פירט דעם גאַסט, איז צו די קי אויף אַ באַזוך. און די יחסנטעס, מיט די שיינע נעמען איבערן קאָפּ אויפגעשריבן, זענען מעלה־גרה און באַטראַכטן די באַזוכער. שטרעקן אויס די העלדזער, מען זאָל זיי אַ גלעט טאָן. באַזונדער אָפּגעצאַמט ליגן אין ריינעם שטרוי די קעלבלעך און קוקן מיט אַזאַ נגידישן בליק צו די באַזוכער. ציען אויס די העלדזער, דערלאַנגען די מאָרדע, מען

זאָל אַ גלעט טאָן. נישט צו באַמערקן קיין סימן פון דחקות אויף די קי און נישט צו באַמערקן קיין סימן פון זאָרג אין פּנים פון בחור אָדער מיידל מיט די שווער פאַרהאָרעוועטע הענט, בשעת זיי פירן דעם גאַסט אין שטאַל אַריין צו באַווייזן דעם פאַרמעגן. ווייל אין דער סטאַדע, וואָס פאַרמערט זיך, ליגט דער פאַרשריט פון דער קבוצה. און דער זאַטער גלאַנץ אין דער בהמהס פעל מאַכט פאַרגעסן אין דער אייגענער איינגעצויגענער הויט.

מען בלאָזט אָפּ די עופות אויך, אַז חלילה קיין עין־הרע זאָל זיי נישט שאַטן. אַ גרויסער נחת, ווען זייער צאָל פאַרגרעסערט זיך. און ווען עס וואָלטן סטייען נעמען פאַר יעדער עוף באַזונדער, וואָלט מען צוגעטראַכט אַ נאָמען פאַר יעדן קורטשיקל, ווען עס פּיקט זיך נאָר פון איי אַרויס.

***

אין מיין בוך „פון וויטע לענדער", וואו איך האָב באַשריבן דאָס לעבן פון די יידישע קאָלאָניסטן אין אַרגענטינע, וואָס זענען באַזעצט געוואָרן אויף דער ערד דורך דער יק״א, — אין יענעם בוך האָב איך אַ קאַפּיטל מיטן נאָמען: „ווילדע יידן". געדאַרפט האָט דאָס קאַפּיטל הייסן: „ווילדע יידן, ווילדע ערד און ווילדע פערד". געווען יעמאָלט אַ שווערע צייט פאַר די יידישע קאָלאָניסטן. רעגנס און פאַרפלייצונגען האָבן רואינירט די פעלדער. דאָס איז געווען אין פערצנטן יאָר. יעמאָלט איז מיר אויסגעקומען צו שמועסן מיט אַ פאַרוואַלטער פון יק״א, וואָס האָט באַטראַכט יידן פאַר פערד מיט ווילדע קאַפּריזן, און געקלאָגט, אַז אַזויגע קאָלאָניסטן קענען נישט אָן עצה געבן דער ווילדער ערד.

יעמאָלט האָבן יידן אויך פאַרלאַנגט נאַטירלעכע זאַכן, וואָס יעדער איינער האָט דאָס רעכט צו פאַרלאַנגען פאַר זיין געלט און שווערער טירחה, דהיינו אַזאַ זאַך, ווי אַ שטוב זאָל זיין געבויט מענטשלעך, אָדער אַ שטוב זאָל זיין אָוועקגעשטעלט, וואו עס איז באַקוועם פאַרן קאָלאָ־ניסטן און נישט פאַרן אָנגעשטעלטן ביי דער יק״א.

— וואָס הייסט, האָט ער געטענהט, מען טאָר אַ יידן נישט נאָכ־געבן, און ווי אַזוי קען מען עס בכלל נאָכגעבן יידן מיט זייערע ווילדע קאַפּריזן?

אויף אַזאַ שטילער טראַגעדיע האָב איך זיך אָנגעשלאָגן אויך דאָ,

אין ארץ־ישׂראל, ביים ברעג ירדן, נישט ווייט פון דער בריק, וואָס פירט אַריבער צום עבר־הירדן. דאָרטן פלאַגט זיך אַ קבוצה, וואָס הייסט גשר. און אַלץ צוליב דעם, וואָס די מענטשן ווילן זיין מענטשן, ווי עס פּאַסט זיך אין יענער געגנט. זיי וואָלטן זיך אפשר אונטער־געגעבן, ווען די ליבשאַפט צו די בהמות וואָלט נישט גובר געווען:

— אויב ליידן — איז ליידן צוזאַמען! אויב פיבערן — זאָל מען פיבערן אַלע אונטער איין דאַך. און אויב פרייען זיך, ווען אַ קו האָט מיט מזל געבוירן אַ קעלבל — זאָל די פרייד זיין אונטער איין דאַך.

אַזעלכע קאַפּריזן, צו ליידן אונטער איין דאַך, האָט מען דער נויט דערלויבט אין עמק־יזרעאל, דאָרט, וואו די באַלעבאַטים אויפן געלט זענען די פירער פון קרן־היסוד, צי פון קרן־קימת. פאַלקס־ענינים. פאָלקסטימלעך. יידן מעגן זיך דערלויבן קאַפּריזן. בפרט, ווען דער קאַפּריז קאָסט תּחילת ביליקער און איז נייטיק צוליב זעלבסטשוץ... און שיין איז עס דאָרטן. ווערט געבוירן אַ קינד אין דער קבוצה — איז דאָס אַלעמענס אַ קינד. ווערט געבוירן, להבדיל, אַ קעלבל, איז דאָס אַלעמענס קעלבל. לייגט אַ הון אַן איי, איז דאָס אַלעמענס איי. די טשערעדע בהמות, ווען זי לאָזט זיך אַרויס פון שטאַל צום פעלד, די אַלע שוואַרץ און ווייס געפלעקטע, אָדער רויט און שווער באַגוי־דערטע קי, וואָס טרעטן מיט אַזאַ חשיבות, אויפהייבנדיק אַ שטויב — דאָס איז דאַך יעדן איינעמס. אַ נחת־רוח גאָר אָן אַ סוף. דלות פאַר־שווינדט. פיבער לאָזט נאָך. דער האַריזאָנט איז אַ ברייטער — ביז מען לאָזט זיך אַזש אין אַ טאַנץ אַוועק.

די גשר־לייט האָבן אויך אַזוי באַגערט. באַר די ערד געהער צו דער פיק״א. אַ געלט־געמיש פון באַראָנישע נדבות. אַ באַציאונג, אָדער גיכער דער בליק אויף די יידן, וואָס קומען זיך באַזעצן אויף דער ערד, ווייזט אויס איז כמעט דער אייגענער, וואָס ביי יענעם פאַר־וואַלטער אין אַרגענטינע. תּחילת האָט מען די גשר־חלוצים זיך געלאָזט באַזעצן אין די איינגעפאַלענע חורבות אויף אַ בערגל מיט אַן אַריבער־בליק צום ירדן. ווי אַזוי דער עולם האָט דאָ געקענט דורכלעבן די פאַר יאָר אין אַזאַ אַמטאָספערע און אַזאַ אָפּגעלאָזנקייט, איז טאַקע שווער צו באַגרייפן. אפשר מער נישט צוליב דעם אידעאַל פון זיין „אויף דער וואַך ביים ברעג ירדן". דער דאָזיקער אידעאַל אַליין האָט כּוח געגעבן. אַזוי האָט מען זיך איינגעלעבט אינאיינעם. אַזוי האָט מען געקרענקט

אינאײנעם און אַזוי האָבן זיך געפּרײט אינאײנעם די פּאָר צענדליק נפשות, מענער און פרויען.

איך האָב זיי באַטראַכט און דאָס האַרץ האָט פּשוט פאַרקלעמט. אַ יונגער עולם. דער יוגנטלעכער אויסדרוק עקשנט זיך אין פּנים מיט סימנים פון שטענדיקער קדחת, וואָס פּייניקט און האָט שוין זיבן און זיבעציק מאָל די הויט דורכגעברענט. אין די אויגן גליען הייסע קוילן. און איצטער, אַז זייער צייט איז געקומען אויף אַן אמת זיך איינצו־אָרדענען, טענהט פּיק״א, אַז קיין קאָמוניזם וויל זי נישט:

— עמק־יזרעאל איז פאַר אונדז נישט קיין ביישפּיל — טענהט מען צו די חלוצים — אונדז וועט מען באַדאַרפן באַצאָלן פאַר דער ערד און פאַר אַלע קרעדיטן, וואָס מיר גיבן אַרויס, און ביי אַ קאָמונע קען מען קיין געלט נישט מאָנען. יעדער איינער זאָל זיך איינאָרדענען באַזונדער און אַליין טראָגן זיין חוב. יעדערער אין זיין הויז און יעדערער מיט זיין באַלעבאַטישקייט אין אַ באַזונדערער שטאָל.

מיט טרערן אין די אויגן האָבן די אַנטוישטע חלוצים זיך באַקלאָגט פאַר מיר און נישט געקענט באַגרייפן, וואָס וועט עס אַרן די פּיק״א־לייט, אויב דאָ, אין גשר, וועט זיין אַ קאָמונע, וואו מענטשן ווילן לעבן נישט ביחידות?

— נו, שוין, נו גוט, לאָמיר נאָכגעבן, אַז יעדע פאַמיליע זאָל וואוינען אין אַן אייגענער הויז; נאָר פאַרוואָס זאָל עס עמעצן שטערן, ווען אונטער איין דאַך וועלן מיר עסן אונדזער ברויט און דער עיקר, ווען אונדזערע בהמות וועלן אַלע לעבן אין איין שטאַל...

און איינער גיט צו:

— אָט איצטער איז דאָס אַ פאַרמעגן, וואָס פאַרכאַפּט די אויגן. אַ פאַרמעגן, וואָס פאַרמערט זיך. און אַז מען וועט עס צעשפּליטערן, דעם אַ קו, דעם אַנדערן אַ קו — וואָס פאַר אַ פּנים וועט עס האָבן?

און אַ בחורטע מיט גליענדיקע אויגן און מיט באַקן אַזעלכע איינגעצויגענע, שטרעקט אויס די הענט:

— זעט, ווי עס גרינט דאָרטן. זעט, דאָרטן, ביים ברעג ירדן. אַלץ האָט אַנגעהויבן צו גרינען. און איצטער, טאָמער וועט מען אונדז צעטיילן, וועט קיין מוט און קיין חשק ניט זיין אין דעם דאָזיקן גהינום צו האַלטן זיך מער.

דער שמועס האָט זיך געצויגן אין עס־שטוב. און וויי, וואָס פאַר אַ עסן דאָס איז געווען! עס האָט מיר געחידושט, ווי די דאָזיקע

מענטשן האַלטן זיך אויף די פיס עסנדיק אַזוינע נישטיקע, וואַסער־דיקע מאכלים: קעמפן אַזוי פּאַטעטיש פאַרן קאַפּריז צו האָבן איין שטאָל פאַר דער גאַנצער סטאַדע. מען האָט מיך מכבד געווען מיט עפּעס ביים טיש און דער ביסן האָט מיר געוואָרגן אין האַלדז. מיט אַמאָל האָט עס אַלעמען דערמונטערט, ווען אַ בחורטע האָט זיך צו מיר געווענדט:

— קומט אין שטאַל און איך וועל אייך באַווייזן אונדזערע קי און קעלבלעך!

איך לאָז מיך פירן צו די גליקלעכע אין שטאַל אַריין. דאָ איז אַן אויסנאַם: אַפילו די שטאַל איז נאָך אויך קיין שטאַל נישט. פונדעסט־וועגן זענען דאָך די בהמות בעסער פאַרזאָרגט, ווי די מענטשן, וואָס האָבן זייערע געלעגערס דרויסן, אָדער אין די אַלטע, האַלב־איינגעפאַלענע אַראַבישע הייזער. מיין בליק איז געפאַלן אַמאָל אויף די מענטשן און אַמאָל אויף די עטלעכע קי, וואָס זענען געלעגן אין ווייכן שטרוי און מעלה־גירה געווען. ביי די באַגלייטער האָט זיך אויסגעגאָסן ניין מאָס פרייד און נחת־רוח אויף די פּנימער. מען האָט די קי אַ מונטער געטאָן, זיי זאָלן זיך אויפשטעלן לכבוד דעם גאַסט, כדי דער יידישער שרייבער זאָל זיי קענען ווי געהעריק באַטראַכטן. מען האָט מיר אָנגעוויזן אויף דער, אָדער יענער קו און דערציילט זייערע מעלות און שיינקייט. אָפּגעצאַמט אין אַ צווייטער שטעלכל זענען געלעגן אין ווייכן שטרוי קעלבעלעך. איינס, אַ שוואַרצס מיט אַ ווייסן שטערן, האָט זיך אויפ־געשטעלט, צעשפּרייט די פיס, כדי זיכערער צו שפּירן די ערד, מיר אַריינגעקוקט גלייך אין די אויגן מיט אַזאַ לייטישן בליק. מיר האָט זיך אויסגעדאַכט, אַט באַלד וועט עס אָנהייבן צו רעדן און מיר אַ זאָג טאָן:

— בל—ע—ע—ע — — — — פאַרוואָס וויל מען אונדז צעטיילן? אונדז איז גוט אַזוי צו ליגן אינאיינעם אין ווייכן שטרוי... בעט איך דיר, באַמי זיך, מען זאָל אונדז בויען אַ שטאַל פאַר אַלע אינאיינעם.

און טאַקע באַלד האָט אָנגעהויבן אַ חלוץ ביי מיין זייט, אַ שמאָ־לער אַזאַ:

— אויף דעם וועל איך קיינמאָל נישט איינגיין. אונדזערע בהמות וועט מען נישט פונאַנדערטיילן. איין שטאַל פאַר אַלעמען — פאַר אַלט און יונג!

אַ ביסל אָן אַ זייט, אַליין פאַר זיך אָפּגעצאַמט, מיט אַ גראָבן רינג

דורכגענומען דורך די נאָזלעכער, אַ שוואַרצער און ווייס געפלעקטער — שטייט דער האָלענדער „ער", דער פּאַטער פון די קליינוואַרג אין וויכן שטרוי. ער איז שווער, אַ באַרג אַ גאַנצער, און ער שנאַרכט די לופט און בלאָזט זי אַרויס מיט אַ פּייף. ווייזט אויס, ער האָט אויך אַריינגענומען אין זינען אונדזער שמועס און פּרוואווט אַ רייס טאָן די קייט זיך צו באַפרייען. עס הערשט אַ ווילע אַ שטילשווייגן און איך שפּיר, אַז אַלע בליקן זענען צו מיר געווענדט. טו איך פּלוצלונג אַ פרעג:

— זאָגט מיר בעסער, קינדערלעך, ווי אַזוי לעבט איר דאַ בכלל, אין אַזאַ אומדערבאַרעמדיקער היץ, אַן אַ דאַך אַ רעכטן איבערן קאָפּ און אָן אַ בוים, וואָס זאָל שאָטן וואַרפן — ווי אַזוי לעבט איר דאָ שוין אַריבער צוויי יאָר?

שטרעקט אַ יונגע פרוי אויס איר האַנט צו צפון־זייט, וואו עס הייבט זיך אויף פון דער ערד אַ יונגער עקאַלפּיטוס־וועלדל:

— איר זעט, אָט דאָרטן, וואו עס גרינט? אונדזערס. וויסט געווען. און דאָ, אין מזרח־זייט, אַריבערן ירדן — מיר האַלטן דאָ וואַך ביז די ריכטיקע שעה וועט קומען...

**
*

העט ווייטער אַ ביסל, אויף דער אַנדערער זייט ירדן, אַנטוויקלט זיך אַ פּלאַנמעסיקע אַרבעט. אויף אַ בערגל בויט מען הייזער. פון דער אייזנבאַן־ליניע ציט מען אַ צווייג ביז צום ברעג טייך. שורות געצעלטן פונדערווייטנס. מען זעט, ווי מענטשן שטופּן אויף די רעלסן וואַגאָנעלעך מיט זאַמד און שטיינער. עס קומט אָן אַ פּראַכט־צוג און שטעלט זיך אַנטקעגן און עפּעס לאָדט מען פון אים שווערע מאַשינען. אַ מאַן ווייזט מיר אויף דעם אָן און באַמערקט:

— די צייט איז געקומען. דאָס האָט זיך שוין אָנגעהויבן. מען פאַרצאַמט דעם טייך יאַרמוק. דאָ באַשאַפט מען אַ גרויסן וואַסערפאַל... דאָ וועט זיין די גרויסע עלעקטרישע סטאַנציע. פון דאַנען הייבט זיך אָן דער רוטענבערג־פּלאַן. גאַר אינגיכן וועלן זיך דאָ ביינאַכט אָנצינדן עלעקטרישע ליכט — צי זאָלן מיר איצטער אויפגעבן אונדזער וואַך?

און אַלץ און אַלע וואונדן וואָלטן זיך פאַרהיילט און גרינג וואָלט מען דאָ אַלץ איבערגעטראָגן אויף דער וואַך ביים ירדן, ווען נאָר

אונטער איין דאַך וואָלטן כאָטש די בהמות געלעבט. אַזאַ באַשיידענער פאַרלאַנג.

פון שטאַל האָט זיך דערטראָגן אַ יונגע פרויען־שטימע, וואָס האָט מיט אַזוי פיל ליבשאַפט אויסגעצערטלט די נעמען פון די קי, אָדער קעלבלעך:

אֲבִיבָה! גְאוּלָה! חֶמְדָה!...

די ליכטיקע אויג פון גליל

נישט קיין ים איז דער ים־כּנרת און אויך נישט קיין אָזערע: — אַ ליכטיקע אויג אַ בלויע איז געשענקט געוואָרן דעם לאַנד. באַשיינט זי, באַלייכט זי דעם גליל, וואָס אין ארץ־ישׂראל. אַ סך מער לעגענדן האָבן באַדאַרפט באַזוימען דעם ים־כּנרת. ער איז איינגעפּאַסט אין דער וויסטעניש, אין דער אָנגעגליטער געגנט, אַליין אַ שיינע לעגענדע, וואָס דערציילט מיט אַזאַ באַהאַלטענער ליידנשאַפט פון דער צייט, ווען דאָס בלויע וואַסער האָט דאָ געשלונגען דעם רויט פון מענטשנס אָדערן אַרויסגעפּלאָסענע.

דער ירדן קומט אָן צום כּנרת פון צפון און פרישט אָפּ זיין בלוי, און דער ירדן גיסט זיך פון כּנרת אַרויס אין דרום־זייט און שטראָמט אַוועק זיין וועג. און דער כּנרת בלייבט פול אָנגעגאָסן. אַ יוגנטלעכע פולע אויג, וואָס דורות האָבן זי נישט פאַרעלטערט.

געוויס האָבן וואולקאַנישע פייערן זייער וואַכקייט אָנגעוואָרפן אויף דער געגנט. די צייט האָט עס דערשטיקט; נאָר פון דער טיף שלאָגן נאָך גאָזן און הייסע קוואַלן: די חמי־טבריה, די הייסע קוואַלן פון טבריה האָבן שוין אין צייט פון תּלמוד געשמט. און די שטאָט טבריה אַליין, ביים כּנרת — ווי זאָל איך איצטער די שטאָט באַשרייבן? אָן אַלטע שטאָט און דאָך נישט שיין. דאָ, צום כּנרת, קלעפּט זי זיך נישט. אפשר גאָר פאַרגלייכן זי צו אַ קראַנקער ברעם אַרום דער בלויער לויטערער אויג... אַ סך אַזוינע קראַנקע אויגן פאַרמאָגט דאָס לאַנד; אויגן לויטערע מיט אָנגעצונדענע ברעמען. און די שטאָט טבריה איז די גרעסטע קראַנקע ברעם אַרום דער לויטערסטער אויג אין לאַנד. די אַראַבער זאָגן, אַז די מלכּה פון די פליי האָט באַוויליגט צו זיצן אין טבריה. מסתּמא ווייסן זיי. מסתּמא איז די פאַנטאַזיע אויך אויסגעטריקנט געוואָרן אין די שפּעטערדיקע דורות, ווי טרוקן עס

זענען די ברעגעס אַרום; ווי טרוקן עס קוקן אַריבער צו אים די בערג פון ביידע זייטן ירדן.

**
*

נאָר די הויכקייטן פון גליל, וואָס פירן אַרויף אין איין שעה אַזש ביז צו צפת, זיי קען מען נישט אַרויסרייסן פון דער ליכטיקער אויג. זי שפיגלט זיי אָפּ אין זיך. און אוודאי האָט אין אַלטע צייטן געצויגן אַהער דעם בעל־החלומות פון זיינע באַהעלטענישן. בעלי־חלומות גענוג האָבן מיר געהאַט דאָ אַרום כנרת. תנאים און אַמוראים האָבן דאָ, אין דער כנרת־אָפּשפּיגלונג, געזוכט דעם באַשייד פון די צייטן און דעם גורל פון יידישן פאָלק. אַ סך, אַ סך הייסע צעהיצטע קעפּ האָבן מיר געהאַט, וואָס זענען אַראָפּגעקומען צו קילן דעם שטערן אין כנרת־וואַסער. און דאָ האָט דאָך אויך זיין שטעג געטראָטן מיט זיין נערוועזן טראָט דער בלאַסער משיח, וואָס איז פון די נצרת־בערג אַראָפּגעקומען. אויך ער האָט דעם גורל פון דער וועלט געוואָלט זען אין דער אָפּשפּיגלונג פון כנרת־וואַסער.

און איצטער אויך, איך וויס גאַרנישט, צי אונדזערע פּיאָנערן וואָלטן מפקיר געווען זייער געזונט און מפקיר געווען די גאַנצע וועלט, כדי אויפצובויען זיך אַ היים ביים כנרת. ווי וואָלטן זיך געשפּירט די בראַווע דגניה־לייט, אין ירדן־טאָל, אָן דעם כנרת, וואָס שפּאַרט זיך אָן אין זייער צעאַקערט, באַגאַרטנט לאַנד? עס איז דער געזונט געוואָרענער ווינקל פון דער כנרת־ברעם. און אַפילו דער איבערגעוואַקסענער בית־עולם אין שאָטן פון די דגניה־ביימער און די מצבות אויף די פּיאָנערן־קברים זענען וואָך צום פלאַפּל, וואָס דער באַנייטער ירדן פלאַפּלט אָן מידקייט אויס, ווען ער שטראָמט אַרויס פון כנרת.

געקומען זענען אויך פון ערגעץ יידישע פישער און זיך באַזעצט ביים כנרת, אויסצוכאַפּן זיינע פיש. אין דער נאַכט האָב איך נאָר געקענט זען די סילועטן פון זייערע שיפן אויפן וואַסער.

— קומט, מיר וועלן אייך אַרויספירן אויפן כנרת אין אונדזער פישער־שיף.

אין דער פינצטערער נאַכט האָב איך נאָר זייערע סילועטן געזען. און געמאָלן זיך דעם קאָליר פון זייער הויט, די גרייס און שווערקייט פון די פישער־הענט. אין די קליידער זענען די פישער אַריין אין

כנרת אַריין און אַריינגעשלעפּט טיפער, טיפער דאָס שיפל זייערס. און ווען שוין גאָר טיף, האָבן זיי זיך אַריבערגעוואָרפן אין שיף אַריין. די רודערס האָבן אַרויסגעזילבערט אַ וואַסערקלאַנג און מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז דעם כנרת טוט עס ווײ — אַזאַ ליכטיקע, בנעימותדיקע אויג און אַזוי עס שטעכן מיט שווערע, הילצערנע רודערס.

— כאַפּט איר אַ סך פיש אין כנרת?

— ניין, עס כאַפּן זיך נישט קיין סך פיש אין כנרת.

— נישט אַ גרויסער חידוש, וואָס אַפילו יידישע פישער האָבן מיר שוין אין ארץ־ישׂראל? פרעגט מיר אַ יידישער פויער.

אַלץ איז ביי יידן אַ חידוש. און ווער ווייסט, וואָס פון אַזוינע פישער קען נאָך אַרויסקומען? צי נאָר פיש קען מען פון כנרת אַרויס־ציען? ווער ווייסט דעם סוד פון מענטשנס נשמה? און ווער ווייסט אויסצומעסטן זיין בענקשאַפט, וואָס קען ווידער אַמאָל, נישט אויס־גערעדט זאָל עס זיין, ווידער אַמאָל ביים ברעג כנרת אַ רעליגיע באַשאַפן...

איך האָב שטענדיק מורא געהאַט פאַר פישער מיט זייערע נעצן. אַליין ביי אַ טייך געבוירן און געוואַקסן, האָב איך פיינט געהאַט כאַפּן פיש מיט אַ גרויסער נעץ. בעסער שוין מיט הוילע הענט פיש געכאַפּט. האָב איך געוואוסט, וואָס איך האָב אין האַנט. אָ, די בלינדע נעצן, ווען מען שלעפּט זיי פון וואַסער אַרויס! וואַסערטראָפּנס זילבערן זיך און פאַלן אַרויס פון נעץ און פיש בלייבן אינעווייניק און שליידערן זיך און ווילן זיך פון נעץ אַרויסשליידערן.

די יידישע פישער דערציילן:

— עס ווילן נישט ליידן די אַראַבישע פישער, וואָס יידן זענען אָנגעקומען אויסצוכאַפּן די פיש פון ים כנרת.

און דאָס איז אַלץ? און ווען יידן וואָלטן געקומען און געבראַכט לעבעדיקע פיש און געוואָרפן זיי אין ים כנרת אַריין — וואָלטן דען די אַראַבער געווען צופרידן? געוויס נישט... דערוויילע שטעלט נישט אויף דאָס יידישע פאָלק קיין גרויסן פרידן אַפילו דאָרט, וואו עס פלאַנצט פרידן. ווי עס רוישן נישט פרידלעך צום אַראַבערס געמיט די יידישער פעלדער, ווען דער ווינט מאַכט רוישן די אָנגעגאָסענע פולע זאַנגען אויף די יידישע פעלדער פאַר שניט־צייט...

**
*

ליכטיקע אויג, כּנרת לויטערער! צוליב אים בין איך דריי מאָל געקומען צום אייבערשטן גליל און פֿון איינמאָל צום אַנדערן איז דער כּנרת אַלץ שענער צו מיר אַרויסגעקומען. סיי ווען איך בין אָנגעקומען מיטן ירדן־טאָל פֿון דרום־זייט און סיי ווען איך בין געקומען פֿון דער נצרת־געגנט. איך קען זיי, די אויסדערוויילטע ערטער אויף גאָר דער וועלט. איך קען אַזוי פֿיל לויטערע אויגן פֿון דער נאַטור. אַזוי זענען די אָזערעס אין די פֿעלדזן־בערג אין קאַנאַדע; אויך דאָרטן גייען פּאַראַלעל די קאַלטע און הייסע שטראָמען און מישן זיך נישט אויס. ביז צום דרויסן דערגרייכן זיי. אָט אַזוי באַלויכטן די לויטערע אויגן אַזאַ פּאַרוויסטע געגנט אין ניי־זעלאַנד, און ראָטאָראָ, וואו קאַלטע און הייסע קוואַלן קומען אויף און מיט זייער פּלאַפּל דערציילן זיי פֿון די לעבעדיקע פֿייערן אין ערדס טיפֿעניש.

און דאָ, די האָפֿענונג פֿון אַ פֿאָלק, וואָס וויל זיך בשום אופֿן נישט אויסלעשן. און דאָ, ביים כּנרת, די האָפֿענונג פֿון אַ פֿאָלק אַ צעזייטס איבער גאָר דער וועלט און וואָס וויל אַנטשלאָפֿן ווערן און קען נישט.

אין דער שיינער דגניה־קאָמונע האָב איך גענעכטיקט. מיין געלעגער האָט מען מיר אויסגעבעט אויפֿן באַלקאָן פֿון קאָמונע־פּאַלאַצן. איבער מיר האָבן זיך אַריבערגעבויגן פֿונאַנדערגעבליטע ביימער. אַלע האָבן מיר געוואונטשן אַ גוטע נאַכט. גוטע הענט האָבן אַריבערגעצויגן איבער מיר אַ ווייסע נעץ, די קאָמאַרעס זאָלן מיר נישט שטערן מיין רו און מיר נישט מכבד זיין מיט דעם גיפֿט, וואָס האָט שוין איינציקווייז דורכגעטרייסלט די ביינער פֿון די פּיאָנערן.

עס איז געווען אַ וואַכע נאַכט. און כאָטש אונטער אַ נעץ, וואָס האָט נישט דורכגעלאָזן צו מיר קיין איין קאָמאַר — אָבער נישט גענוג איז געווען די נעץ אָפּצושטעלן דעם פּלאַפּל פֿון ירדן ביי זיין אַרויסרייסן זיך פֿון כּנרת. און ווער קען עס גאָר אין איצטיקן דור שלאָפֿן אין די נעכט? אין די וואַכע, וואַכע נעכט! ווער האָט זיך גאָר איינגערעדט, אַז אין אונדזער יידישן לעבן איז פֿאַראַן כאָטש איין ווינקעלע אַ קליינס, וואו מען קען רואיק איבערשלאָפֿן? עפּעס בייסט שוין, עפּעס שטעכט שוין און וועקט פֿון שלאָף. אַ נאַר בין איך געווען, גלייבנדיק, אַז אין ארץ־ישׂראל וועל איך זיך קענען אויסשלאָפֿן. נישטאָ אַזאַ וואַך ווינקל אויף דער ערד, ווי אין ארץ־ישׂראל. אונדזער יידיש פֿאָלק האָט זיך אַזוי קוועקזילבערדיק צערודערט דאָ. און צום שטענדיקן גערויש פֿון

ירדן ביי זיין אַרויסשטראָמען פון כּנרת, אַזוי רוישט דאָ דאָס בלוט אין געמיט פון ארץ־ישׂראלס פּיאָנערן.

דורך מיר האָט די אומרו געצויגן אינאיינעם מיט דעם כּנרת־גערויש. און עמיצער אין מיר האָט זיך געוויצלט: „און וואָס וועט זיין, אַז אונדזערע פישער וועלן פאַרוואַרפן אַ נעץ, אָדער אָנשטעלן אַ נעץ אויף איבער נאַכט און אינדערפרי, אַנשטאָט צו געפינען לעבעדיקע, צאַפּלדיקע פיש אין נעץ, וועט דאָרט גאָר זיין אַ קליין מענטשעלע, אַ פּיצלס, אַ שרעטעלע און וועט זיך צעלאַכן: — „כּי־כּי־כּי, שלום־עליכם, פישער מיינער, פון וואַנעט קומט איר, פון פון מינסק צי פון פון פּינסק? און אפשר גאָר פון אַ מאָהילעווער קאַנט, וואו באַרימטע יידישע פישער האָבן געכאַפּט פיש ערב שבת? אומזיסט אייער טירחה דאָ; אומזיסט וועלן דאָ אייערע שיפן פאַרפוילט ווערן. פיש כאַפּן איז אַ נאַרישע מלאכה, בפרט אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט. בפרט, אַז מען האָט זיך אומגעקערט קיין ארץ־ישׂראל ערשט נאָך צוויי טויזנט יאָר... פיש וועט מען שוין כאַפּן אָן יידישער טירחה...״

אַזוי וועט חוזקן דאָס קליינע מענטשעלע. אַלץ קען טרעפן אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט. און אַלץ קען חוזקן פון יידישער האָפענונג...

***

דאָ, ביי דער קראַנקער ברעם, וואָס זוימט דעם כּנרת, איז פאַראַן דער קבר פון ר׳ מאיר בעל הנס. אַהער, צום קבר און צו דער שולכל אויפן קבר, קומען קאַליקעס פון מצרים און פון סיריע. אַהער ברענגט מען קינדער מיט חולי־נופל, און אַהער ברענגט מען היסטערישע קרענק און קרענקלעכקייט. דאָ זוכט מען סגולות און תּרופות. און אַלץ אינאיינעם, מיט די קראַנקע, אין שמאַטעס איינגעוויקלטע ווייבער, וואָס הויערן ביים שוועל פון קבר — דאָס אַלץ דערציילט, וואו אונדזערע רעליגיעזע געפילן שטעקן נאָך און וואו אַ האָפענונג האָט עמיצער אונטערגעוואָרפן, ווי מען וואַרפט אונטער אַ קופּערנע מטבע אינאיינעם מיט אַזאַ שפּרוך, פון דער מטבע זאָל ווערן גאָלד.

צו די חמי־טבריה, צו די הייסע קוואַלן, ציען מענטשן מיט גלידער פון רעוומאַטיזם צעדרייטע און דער וועג ביים ברעג כּנרת, אַזאַ שטויביקער דאָ, אויך ער קילט דעם ראַנד זיינעם אין די בלויע וואַסערן פון כּנרת...

און עס קען דאָך אויך זיין, אַז דער ליכטיקער כּנרת איז נאָר צום יידן אַזוי לויטער און צו אים רעפלעקטירט דאָס וואַסער אַזוי פיל שיינקייט, ווייל די האָפענונג איז אַזאַ דורות־לויטערע, וואָס קוקט אַרויס פון פאָלקס וועזן אַרויס.

און עס קען דאָך אויך געמאָלט זיין, אַז געזונט און גרין באַביימערט וועט ווערן דער ראַנד פון כּנרת דורך דעם יידישע שטאַרקן ווילן און בענקשאַפט, ווי דער אָנהייב איז אָנגעצייכנט געוואָרן.

עס קען דאָך זיין, אַז דער גאַנצער עמק־הירדן מיט זיינע וויסטע ירדן־ברעגעס, וואָס נעמט אַריין אין זיך די ליכטיקע כּנרת־אויג, אַלץ אינאיינעם וועט אויפלעבן מיט אַ ניי לעבן, ווי דער יידישער ווילן און די יידישע בענקשאַפט וויל עס — — —

יעמאָלט וועט די לויטערע כּנרת־אויג נאָך לויטערער ווערן, ווי עס לייטערט זיך אויס אַ קינדערשע אויג, ווען נאָך אַן אומשולדיקן געוויין קומט די פרייד אַרויס און שפּיגלט זיך אין טראָפּן טרערן...

לעבן און היסטאָריע

מיט מיר האָט אַרומגעשפּאַצירט אַ באַגייסטערטער יונג אַרום ירושלים און כּסדר געטייט צו יעדן בערגל, צו יעדן האָרביקל אין דער געגנט:

— איר זעט, די ערד אָטעמט מיט היסטאָריע. אַז מען זאָל יעדן אויפגעבלאָזענעם זאַמד־באַרג אויפגראָבן, וועט מען דאָרט אַ שטיק ייִדישע היסטאָריע אויפדעקן.

היסטאָריע פון אַ פאָלק ליגט אונטער דער ערד באַגראָבן. לעבן פון אַ פאָלק ציט ווי אַ גרין פעלד פון ראַנד ביז ראַנד הימל. צי האָבן מיר אַ זינען פאַר היסטאָריע? דאָס איז נאָך אַ שטיקל ספק. אַלץ וואָס ליגט אונטער דער ערד באַגראָבן און וואָס האָט אַ שייכות מיט ייִדישער היסטאָריע, ווען מען נעמט עס אַלץ אַרויף אויף דער אייבער־פלאַך, וואָלט עס נישט באַרעכטיקט אַזוי אונדזער דאָזיין מער, ווי דער פאַקט, אַז מיר לעבן אונטערן הימל.

די טעפּעלעך, קריגעלעך און אייל־לעמפּלעך, וואָס שטייען אַהינטער די גלעזערנע טירן אויסגעשטעלט אין ירושלימער מוזעאום, זענען גאַנץ רעדעוודיק, נאָר פון צו גרויסע אויפטואונגען באַווייזן זיי נישט. מטבעות פון אַזאַ, אָדער אַנדער פּעריאָדע, וואָס באַצייכענען פרייהייט — זיי זאָגן יאָ עפּעס. נאָר אין ארץ־ישׂראלדיקן דרויסן, ווען מען גייט אַרויס אין דער זוניקער שפּע, ווערט מען אַרומגעוואַשן פון היסטאָריע און אַזוי היינט־טאָגיק קלינגט עס אַרום דיר.

ווער זאָגט נאָך, אַז מיט אַמאָל טוט אַ ציטער דער שטיינערנער באָדן אונטער דיר און עס עקספּלאָדירט דער דינאַמיט, וואָס די חלוצים האָבן אונטערגעלייגט אונטער אַן עקשנותדיקן פעלדז ביים צוגרייטן אַ באָדן פאַר אַ נייעם בנין. אַזאַ אויפרייס צעטרייבט אַלע היסטאָרישע מחשבות, וואָס קומען אַן מיט אַ זשומען דאָ, אַרום ירושלים. שיכט

איבער שיכט ליגט דאָ אין ארץ־ישׂראל די היסטאָריע פון גרויסע און קליינע פעלקער־ליידנשאַפטן. נאָר איבער דעם אַלעמען איז געבליבן אַ שווערע שיכט פון די רוימער און זייערע שטרעבונגען. אונדזערע אייגענע דורות האָבן אַ סך גערעדט צו דער צייט מיט דער שטים פון די רוימער. דער האַלבער קנעכט און דריי פערטל רוימער אין גייסט, הורדוס, ער האָט געלאָזן אין לאַנד געגוג געפורעמטע און געמאָדעלירטע גראַניט־שטיקער.

די איצטיקע רעגירונג פאַרוועדט אַריבערצוגיין מיט אַקעראייזן איבער אַזוינע בערגלעך, וואָס מען קען חושד זיין, אַז זיי באַהאַלטן היסטאָריע אין זייער בוזעם. אַפילו די טריט פון נאַפּאָלעאָן דעם ערשטן זענען היסטאָריש געוואָרן אין אַזאַ היסטאָריש לאַנד. מיר זענען ליבער געווען אין ארץ־ישׂראל די פּשוטע יידן, וואָס גאָר אָן קיין שום איבעריקער אויפגעקלערטקייט האָבן זיי באַגריפן זייער חוב צום לאַנד און מאַמע ערד און וואָס יעדע קרומקייט אין דער נאַטור האָט פאַר זיי קיין באַזונדערן סוד נישט באַהאַלטן.

פאַטעטיש זענען גאָר די הויכקייטן, אָדער די טאָלן, וואָס זענען אַזוי שיין און אומשולדיק באַזונגען געוואָרן פון דער פאָלקסטימלעכער ליבע אָדער שׂנאה. מען באַדאַרף נישט זיין קיין קינד פון לאַנד, כּדי נאָך איצטער מיטצוזינגען מיט די אַלטע זינגער, ווען שטייענדיק אין די יהודה־בערג גייט דער בליק אַוועק צו מזרח, מערב, צפון אָדער דרום; ווען אין די גליל־בערג שטייענדיק, באַווייזט זיך פון ווייטנס דער פאַרשנייטער חרמון און דער ווייס צעקאַרבטער לבנון. עס פעלט נאָר די געפליגלטע שפּראַך פון אַמאָליקע דיכטער, אָדער פאַסטעכער איצטער אויך אויפצוהייבן די שטים מיט געזאַנג.

⁂

דאָס איז געווען אין דער קאָלאָניע בנימינה, וואו עס שיכּורט דער ריח פון יאַסמין־בלומען. דאָרטן האָב איך מיר געדונגען אַ יידישן „רייט־אָדלער", כּדי רייטנדיק דערקלייבן זיך דורך די מדבּרדיקע זאַמדן צום ברעג ים, קיין קיסריה, וואָס אין מערב־זייט. אַ פּאָר קילאָמעטער אַהינטער דער קאָלאָניע האָבן חלוצים אַרומגעגראָבן אַפּעלסינען־ביימער. ביים זייט וועג געפינט זיך אַ ברונעם מיט קוואַליק וואַסער. מיין שקאַפּע האָט זיך געעקשנט דאָ דורכפאָרנדיק, דערשמעקט וואַסער.

און איך אַליין בין אויך געווען אַ ביסל דאַרשטיק. אַ שוואַרצחנעוודיקער און ברייטפּלייציקער חלוץ איז געווען ביים ברונעם. נעם איך און פאַרגעס אַן אונדזער היסטאָריע און פרעג אים אויף יידיש:

— צי דאָ איז דער וועג, וואָס פירט קיין קיסריה?

— מה? (וואָס?).

פרעג איך ווידער:

— קענט איר מיר נישט זאָגן, צי דורך דאַנען וועל איך אַרויס־קומען קיין קיסריה?

צעגיסט זיך אַ ברייטער און נישט־קלוגער שמייכל אויף זיין פּנים, און ער פרעגט ווידער איבער עקשנותדיק:

— מה?

האָב איך אים צוגעוואָרפן אַ פּאָר ווערטער פון וויטנס און אונטער־געטריבן מיין פערד.

נאָר מיין רייט־אָדלער האָט זיך פון דעם מאָמענט אָן אָנגעהויבן צו קאַפּריזען. געוויס, ווען ער דערטאַפּט אַ וואַנט, וואָלט ער מיך צוגעדריקט צו איר, ווי דאָס האָט אַמאָל בלעם געקראָגן פון זיין אייזל... די שטראָף האָט זיך אויסגעלאָזן אויף פערד און זיין רייטער נאָך פאַרנדיק אַהין. מיין פערד איז פּלוצלונג געפאַלן, האָט זיך צעשלאָגן און מיר שיר נישט צעבראָכן רוק און לענד. ווען דער פערד האָט זיך אויפגעשטעלט, זענען אויף זיינע קני געווען צוויי בלוטיקע צייכנס און איך בין באַשענקט געוואָרן מיט בלויע פלעקן אויף מיינע היפטן און פיס.

מחשבות זינדיקע איבער היסטאָרישע ווערטן, וואָס איך האָב מיט לייכטזין צו זיי זיך גענייגט. איך בין אפשר צוליב זיי באַשטראָפט געוואָרן. ווער ווייסט, אפשר האָט זיך אַריינגעמישט דער בייזער שׂטן אין געשטאַלט פון איין העברעאישן קורצן וואָרט „מה?״

**
*

דער מיטללענדישער ים איז דאָ שיין ביי קיסריה. עס איז דער ים־הגדול. אים אַריבערקוקן האָט מען אַמאָל נישט געקענט. זיין בלוי איז אַ געלייטערטער ביי די ברעגעס פון פּאַלעסטינע. און איצטער אויך, אַז איך האָב אין זיין בלויקייט געוואַשן די וואונדן פון מיין רייטפערד און זיך צוגעהערט צום וויטיק אין מיינע היפטן — האָט דער ים

צו מיר געטרוישט און דערמאָנט, אַז אַ חבר איז ער צום לעבן און מיר אויך דערמאָנט אָן די אַלע ימען, וואָס איך האָב דורכגעשניטן. קיסריה אַליין, די אַמאָליקע קיסריה, וואָס האָט באַדאַרפט קאָנקורירן מיט ירושלים, איז אויפגעקומען אין דמיון מיטן גערויש פון ים. און עס איז צוגעקומען דער איינגעהאַלטענער וויי־געשריי פון דעם תנא און רעוואָלוציאָנער רבי עקיבא, וואָס דאָ, אין קיסריה, האָט מען מיט געניוע צוויי טויזנט יאָר צוריק זיין לייב געברענט. דאָ איז פאַרגאַנגען דער לעצטער וויי־געשריי פון פאָלקס־באַפרייער.

איצטער איז דאָס שטעטל קיסריה אַפילו נישט קיין מינדסטער שאָטן פון דעם אַמאָל. די אייגענע אַראַבישע הייזלעך און די אַראַבער, וואָס געזעסן אויס זייערע טעג צום דרויסן אַרויס. אַ ידיש יינגל פון רוסלאַנד, איינגאַנצן אַ פּאָר יאָר אין ארץ־ישׂראל, ער איז מיט זיינע עלטערן מגולגל געוואָרן קיין קיסריה. און גיי טרעף, צוליב וואָס ער קאַלאַטשעט זיך אום ביים ברעג:

— קומט, זאָגט דאָס יינגל צו מיר, איך וועל אייך באַווייזן אַ גרויסן היסטאָרישן אָרט.

איך קוק אין זיינע שוואַרצע אויגן און באַטראַכט די זומער־שפּרינקלעך, וואָס האָבן זיך שווער אָנגעזעצט אויף זיין פּנים און הענט און איך גלייב נישט מיינע אויערן. אַזאַ קליין יינגל און ווייסט שוין פון גרויסע היסטאָרישע ערטער... און ער דערציילט מיר פון די בייזע רוימער און ער מאָלט פאַר מיר אויס דאָס בילד, ווי מען פאַרפייניקט דעם גרויסן רבי עקיבא פאַר זיין שטיצן דעם אויפשטאַנד פון בר־כוכבא. ער געפינט ביים ברעג אַ שטיקל אַרומגעשלייפטן גראַניט און ער טראָגט עס מיר צו נאָענט צום פּנים:

— איר זעט, מאַכט ער צו מיר, דאָס איז ניט פון דאַנען דער שטיין. דאָ זענען גאָר אַזוינע שטיינער נישט פאַראַנען. דאָס האָט הורדוס אַהער געבראַכט די שטיינער פון זייער ווייט. דאָס איז דער אייגענער שטיין ווי פון די גרויסע זיילן, וואָס ליגן דאָרט אין וואַסער.

— זאָג איך צו אים:

— ווייסטו, מיין זון, אַז דו ביסט מיר טייערער ווי טויזנטער רוימישע גראַניט־זיילן. זאָג מיר, צי האָסטו ליב ארץ־ישׂראל?

פאַרשטייט ער נישט איינגאַנצן מיין פראַגע, נאָר דער אימפּעט אין אים טרייבט אים אונטער און ער ענטפערט:

— איך וואָלט ליב האָבן ארץ־ישׂראל, ווען איך וואָלט געווען

דאָרטן, וואו מען גיט ערד גוטע צו אַקערן. איך וויל אַקערן. איך וויל זייען. דאָ איז זייער שיין ביים ברעג ים, נאָר דאָ איז מיר זייער אומעטיק. — — —

⁂

די איבערבלייבעכצן פון דער אַלטער קיסריה וואַלגערן זיך ביים ברעג ים. און די טיילן פון הורדוסעס האַפן, וואָס האַלטן נאָך מלחמה מיט דער צייט און מיט די עקשנותדיקע כוואַליעס, כאָטש שטיין און גראַניט, אָבער ניט אינגאַנצן זענען זיי פאַרשטומט געוואָרן. דאָ שרייט עס איבער די כוואַליעס פון ים. שיכט אויף שיכט ליגן די שווערע שטיינערנע, פירווינקלדיקע בלאָקן פון ווייכן שטיין און יעדע עטלעכע שיכטן זענען דורכגענומען דורך און דורך מיט אַ רונדן גראַניטענעם באַלקן. ביימער גאַנצע גראַניטינע זענען דאָ מיטן פלאַכן שטיין דורכגעוואַקסן און געשלאָסן איינס מיטן אַנדערן. די צייט האָט זיי נישט פונאַנדערגעטיילט. פון גאַנץ ווייט האָט מען באַדאַרפט ברענגען דעם גראַניט, ערגעץ פון סיריע, און ווי אַזוי איז דאָס געטאָן געוואָרן? עס ווערט נאָר רעכט, ווען מען מאָלט זיך אויס די אַמאָליקע קנעכטשאַפט און די קאַפּריזן פון אַמאָליקע הערשער. אַזוי איז געווען אונדזער אייגענער שלמה המלך און אַזוי איז אויך געווען דער קאַפּריז פון אונדזער אייגענעם־פרעמדן הורדוס. ער, הורדוס, האָט געוואָלט אָפּווישן די חשמונאים־שפּורן פון דאַנען און די סימנים פון אַלכּסנדר ינאַי, און בעסער די שטאָט געבויט צוליב דעם כּבוד פון קייסער אויגוסטוס...

— וואָס רוישט איר אַזוי, אינדן, און ווערט נישט מיד צו פּאַטשן און שפּריצן צווישן די רואינען דאָ?

איך זעץ מיך אַנידער אויף די רואינען און מיין ייִנגל, דער מיסטעריעזער ווענגווייזער, האָט זיך אויך אַנידערגעזעצט לעבן מיר זייט ביי זייט און ער האָט זיך אַזוי איינגעקאָרטשעט, אַז ער האָט אויסגעזען נאָך פּיל קלענער פון זיינע יאָרן. צי האָט ער זיך צוגעהערט צו מיינע מחשבות? צי האָט ער זיך פאַראייניקט מיט מיין שווייגן?

— ווי אַלט ביסטו? האָב איך נאָך אַמאָל אַ פרעג געטאָן.

— איך בין פאַר פּסח געוואָרן אַכט יאָר, האָט ער מיר געענטפערט און גאָרנישט חושד געווען, אַז איך האָב אפשר פאַרבאָרגענע מחשבות דערביי. אָ, ווי איך האָב מיר געוואָלט בייטן מיט אים און קענען אַזוי

שפּירן די גרויסקייט פון דער געגנט, ווי דער אַכט־יאָריקער ייד דאָ, זייט ביי זייט. און ממש ער האָט מיך פאַרשעמט, ווען איך האָב אים פאַר־געלייגט עטלעכע פּיאַסטער פאַר זיין טירחה. ער האָט מיט פאַרוואונ־דערונג מיר אַריינגעקוקט גלייך אין די אויגן אַריין, מיט דעם אויסדרוק פון אַ חכם און עלטערן פון מיר האָט ער אַ זאָג געטאָן:

— איר גיט מיר בעסער גאָרנישט, ווייל איך נעם נישט גאָרנישט, אַז איך באַווייז אַ יידן אונדזערע היסטאָרישע ערטער. — — —

***

די אַראַבישע הייזלעך קומען אַרויס ביז צום ים. און ביים סאַמע ברעג אויבן, אויף אַ פעלדז, אַ הייזל מיט די פענצטער צום ים אַרויס. אויפן קליינעם באַלקאָנדל איז געשטאַנען אַ מיידל און געשמייכלט. זי האָט זיך צוגעהערט צו מיין שמועס מיט דעם אַכטיעריקן יידן און איר איז דאָס אויסגעקומען זייער טשיקאַווע. איך האָב זי באַגריסט און געבעטן אַ טרונק וואַסער. האָט זי מיך אַרויפגעבעטן צו זיך אויבן. זי האָט מיך דערקענט און מודה געווען, אַז זי האָט אַמאָל געשפּילט אַ ראָלע אין הירשביינס אַ פּיעסע.

— וואָס־זשע טוט איר דאָ, טו איך אַ פרעג.

— איך האָב מיך אויסגעהאָרעוועט, געפיבערט און איצטער האָב איך רעוומאַטיזם. וואוין איך דאָ. דאָ איז די לופט געזינטער. ביינאַכט קומען אַהער נאָך חברים, חלוצים פון בנימינה, ווייל דאָליידט מען נישט פון קדחת.

לעבן און היסטאָריע. די געשיכטע איז אָן אַלטע. זי איז געקומען מיט עטלעכע יאָר צוריק, געבראַכט איר גאַנצע יוגנט און ענערגיע און זיך אַריינגעוואָרפן אין דער אַרבעט. געהאַקט שטיינער, געפלאַנצט ביימער, געמאָלקן קי און געזעצט קאַרטאָפל. היסטאָריע חזרט זיך איבער. נאָר לעבן איז שטאַרקער פון היסטאָריע און מאַכט צו נישט יעדע דערציילונג, וואָס האָט אַ היסטאָרישן הינטערגרונט. זי איז אַ צייט גע־שטאַנען אויף איר באַלקאָן, נאָכדעם ווי איך האָב זיך מיט איר געזעגנט, און געקוקט, ווי איך האָב זיך אויפגעזעצט אויף מיין פערד מיט די בלוט־צייכנס אויף די קני.

האָפּקענדיק זיך אויף מיין נעבעך־פערד דורך דעם טיפן זאַמד

צוריק צום ישוב, האָב איך פאַרקערעוועט צו די צוויי שורות בעדואינישע געצעלטן. פון אַהינטער די טראַנטעדיקע ברוינע פאַרהאַנגער האָבן צו מיר געשאָסן בליקן אַזוינע ברענענדיקע. קינדער מיט קראַנקע אויגן, אַ ביסל דרייסטער, זענען אַרויסגעקומען און אַנגעשטעלט אַ האַנט. געבעטן באַקשיש.

דאָס איז באַוועגלעכע היסטאָריע אויף ארץ־ישראלס פלאַכן. אַ היסטאָריע, נישט קיין פאַרשריבענע, נאָר אַ פּאַרזייטע אינאײנעם מיט די קערנער, וואָס אַ ווינט ברענגט צו טראָגן. אַלץ ענגער און ענגער מאַכט מען דאָ אין לאַנד פאַר זייער פרייען אָטעם. היסטאָריע איז פאַר דעם לעבעדיקן נישט מער ווי אַ לאָגל אויפגעגנייט פון אַ גאַנצער ציגנפעל. אַז מען פילט אַזאַ לאָגל אָן מיט וואַסער, ווערט די גאַנצע ציג פול, אַלע פיר פיס אַפילו שטעלן זיך אויף און גרייט אַראָפּצושפּרינגען פון וואַסער־טרעגערס פּלייצע... דאָס לעבן לאָזט זיך נישט פאַרנייען אין אַ ציגנפעל.

האָצקענדיק זיך אויפן פערדל מײנעם, איז מיר געקומען פאַרן רעיון דער אַלטער כינעזישער שטאַטסמאַן אין פּעקין, וואָס אין זיין שמועס מיט מיר האָט ער אָפּגעלייקנט די איצטיקע בלוטיקע געשע־ענישן אין זיין לאַנד, בלויז מיט דער איינציקער איבערצייגונג — אַז היסטאָריע חזרט זיך איבער און, אַז איין פאָלק וועט זיך פון אַלע פלאָנטערן אַרויסדרייען, אויב נאָר עס וועט נעמען אין אַכט זיין אייגענע פינף־ צי צענטויזנט־יאָריקע היסטאָריע. הונגעריקע מיליאָנען, וואָס שרייען ברויט! — דאָס איז גאָרנישט. די היסטאָריע באַווייזט, אַז שטענדיק איז אַזוי געווען. שטענדיק האָבן די הונגעריקע געוואָלדעוועט: ברויט! נאָר מען האָט זיי די מיילער צוגעמאַכט. די היסטאָריע באַווייזט, אַז אין אַלע צייטן האָט געטראָפּן, אַז אַ פאָלק איז געבליבן ווי שאָף אָן אַ פאַסטעך, און עס האָט טאַקע נישט געטויגט, ביז עס איז אויפ־געקומען אַ שטאַרקער מענטש און אונטער זיין פאָלע האָט ער צונויפ־גענומען דאָס גאַנצע פאָלק, ווי דער פאַסטעך נעמט אַרונטער אַ נאָר וואָס געבוירן שעפעלע. פאַרוואָס האָב איך מיט זיך נישט פאַרנומען דעם ייִנגל, וואָס האָט זיך צו מיר באַוויזן ביים ברעג ים מיט זיין גאַנצער דערוואַקסענער חכמה. איך וואָלט אים אַנידערגעזעצט לעבן זיך אויף מיין פערד, ער פאָרויס און איך הינטער אים. אַ סך וואָלט מיר אַזאַ קינד דערציילט פון אונדזער היסטאָריע און געוויס וואָלט ער געהאַט אַ קלוג וואָרט צו זאָגן אויף דער גרופּע בעדואינישע קינדער,

וואָס זענען געזעסן און זיך נעבעך געקראַצט דאָס לייב אונטער די צעריסענע מלבושים.

אַריינקומענדיק צוריק אין דער קאָלאָניע בנימינה, האָב איך זיך אָנגעשלאָגן אויף אַ גרופּע יונגע בחורים, וואָס זענען געזעסן אויף דער וועראַנדע ביים אַרבעטער־עס־פּלאַץ. מען האָט זיך צעשמועסט פון גוטע רייט־פערד און פון שלעכטע, וואָס ווילן דווקא זייערע רייטער אַראָפּוואַרפן פון זיך. איינער האָט באַוויזן, אַז אַ יידיש פערד האָט אַ טבע דעם רייטער פון זיך אַראָפּצוואַרפן:

— אַ פערד דערקענט דעם יידן אויף זיך, און וועמען, וועמען — קיין יידן וויל ער נישט טראָגן אויף זיך.

און אַ צווייטער האָט באַוויזן:

— אַ פערד, אַז ער איז אויפגעוואַקסן אין יידישע הענט, וועט ער שוין שטענדיק האָבן אַ קאַפּריז.

דער עולם האָט נישט געשפּירט, ווי נאַטירלעך מען איז איבער־געגאַנגען אויף יידיש און ווי צוזאַמען מיט דער יידישער שפּראַך האָט זיך אַרויסגעריסן געלעכטער און אפשר אַ שטראַל פרייד. דאָ האָב איך דערציילט די מעשׂה, ווי אַזוי איך האָב געפרעגט דעם וועג צום היס־טאָרישן ברעג, וואו די אַמאָליקע קיסריה איז געשטאַנען און איך האָב זיך געחידושט, פאַרוואָס אויף מיין פראַגע אין יידיש, האָט מיר דער חלוץ מיט אַ חוזק־שמייכל געפרעגט: „מה?" און — צו קיין ענטפער אויף מיין פראַגע האָב איך זיך נישט דערשלאָגן.

האָט מען זיך געכאַפּט, אַז יענער, וואָס האָט מיר אויף יידיש נישט געוואָלט ענטפערן, איז ווערט געלויבט צו ווערן. און אַ שטיל־שווייגן האָט באַהערשט אונדזער עולם אויף אַ ווײַלע. אויך די גוט־מוטיקייט איז פון פּנים פאַרשוואונדן. דאָ האָב איך פאַרשטאַנען, אַז היסטאָריע איז נישט אַזוי גרינג צו באַזיגן. און ווען לעבן מיט היסטאָריע וואַרפן זיך אַריין אין אַ קאַמף — ווער קען יעמאָלט זיין נאָז אַריינ־שטעקן?

**
*

דער וועג צוריק קיין תּל־אָביב האָט זיך געצויגן ביים ברעג ים דורך די פלאַכן פון שרון. דאָ, אין דעם שרון, אויף די שטרעקעס לאַנד, וואָס געהערן צום יידישן ישוב, גראָבט מען טיפע קאַנאַלן אָפּ־

צוציען די וואַסער פון די זומפּן און אויף אַזאַ אופן וועט מען אויסהיילן דעם שרון פון מאַלאַריע־פיבער, וואָס הערשט דאָרטן. געדולדיק האָבן זיך געבויגן די פלייצעס אין גראָבן אַראָפּ, און אַזוי האָט מען אַרויס־געוואָרפן צום ראַנד־קאַנאַל די פייכטע גליבעס ערד. ערנסט און שווער האָבן זיך געבויגן די פלייצעס פון די חלוצים און צוריק זיך אויס־געגלייכט מיט די רידלעס פייכטע ערד.

איז דאָס דער אייגענער שרון, וואו שולמית האָט געקליבן אירע רויזן און ליליען? האָט יעמאָלט אויך געפיבערט יעדער איינער, וואָס איז אַהער געקומען בלומען קלייבן צווישן די דערנער? עס רירן דאָך אָבער ביז טרערן די שורה מענער, וואָס שטייען ביז צום גאַרטל אין אַ זומפּיקן קאַנאַל און גראָבן, איצטער, אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט כדי געזונט צו מאַכן דעם שיר־השירימדיקן שרון.

אַ ביסל שפּעטער האָט דער צוג מיך געפירט פאַרביי די אַפּעלסינען און וויינגערטענער, נעענטער שוין צו דער יהודה־געגנט. אַ שטימע האָט געשריען און אַלץ איבערגעשריען:

„טעג קומען און דערנעענטערן זיך, ווען היסטאָריע וועט קניען און זיך בייגן פאַר לעבן". — — —

אונדזער צעשפּאָלטענע צונג

איצטער קום איך צו דער פיינלעכסטער וואונד אין אונדזער נאַציאָ־נאַלן אָרגאַניזם — צו דער צעשפּאָלטענער צונג אונדזערער. צייטנווייז דאַכט זיך מיר, אַז אונדזער צונג איז צעריטלט אויף אַזוי פיל טיילן, וויפל שפּראַכן די וועלט פאַרמאָגט. שטומקייט איז נישט קיין אויסדרוק, וואָס זאָל כאַראַקטעריזירן אונדזער לעבן. מאַכן מיט די הענט און ווירבלען אַרום זיך אַ ווינט — דאָס אויך נישט. אין ארץ־ישׂראל זעט מען אַרויס די וואונד קלאָר, זי האָט שוין אָפּגעבלוטיקט און איצטער אייטערט שוין אונדזער צעשפּאָלטענע צונג.

וואָס נאָך האָט געקענט אונדזער האַרץ פאַרלאַנגען, ווען צום צוואַנציקסטן יאָרהונדערט האָבן מיר דערוואַכט מיט אַ יונגער צאַפּל־דיקער פאָלקס־שפּראַך ? דריי פערטל פון אונדזערע זעכצן מיליאָן אָטעמען איצטער איין די זוניקייט, וואָס נאָר די פרייִדיקייט פון אַ פאָלקס־שפּראַך שטראַלט פון זיך אַרויס. יידיש האָט אַרויסגעשטראַלט פון אונדזערע אויגן ; אַ שפּראַך מיט יונגן הומאָר, צאַפּלדיק און מיט יוגנטלעכן קאָלאָריט. יידיש האָט לשון־קודש געפירט ביים האַנט. געפירט פאָרזיכטיק צו די זוניקע פלעקן, אויסגעגאָסן איבער אונדזער קליינ־שטעטלדיקער האָרבסטיקייט. איצטער איז נישט נאָר אונדזער צונג צעשפּאָלטן, נאָר דאָס גאַנצע לעבן איז צעריסן אויף צווייען.

אונדזער פאָלק איבער דער גאָרער וועלט טראָגט נישט קיין שום פאַראַנטוואָרטלעכקייט, נישט נאָר פאַר זיין אייגענער שפּראַך — פאַר קיינעמס שפּראַך נישט. צו גרינג קומט עס אונדז אָן אין יעדן לאַנד צו פאַרגעסן אונדזערס און פאַרדאַרבן יענעמס. מיר זענען שפּראַך־פאַרדאַר־בערס אויף דער וועלט. און וואָלט מען געשפּירט דעם ווי פון שטום געוואָרענעם, פון דעם שטאַמלער, וואָלט עס געקענט אַנדערש זיין. פילן מיר עס נישט. קייען מיר און שפּייען צום דרויסן אַרויס אַלע

שבעים לשונות. שטייגט אויף אַ שפּראַכן־געשטאַנק אין אונדזערע מחנות.

וואו נאָר אויף דער וועלט קען מען הערן אַזאַ שפּראַך־גרייזיקייט, ווי אין ארץ־ישׂראל, דאָרט, וואו אַ יונג לעבן צאַפּלט זיך און וויל געבוירן ווערן... צי מיט גוטן אויפן שפּיץ צערילטן צונג אָנגעשטאָכן עטלעכע העברעאישע פאַרגרייזיקטע ווערטער און סיי די וואָס מיט גוטן האָבן זיי געלאָזן די צונג פאַרגוואַלטיקן. אַלץ איינס אומקריטיק האָט מיר דעריבער דאָס לעבן אויסגעזעצן אין אַזאַ גרויסער לשון־פאַר־גרייזיקטקייט. און צוליב וועמענס זינד? צוליב וועמענס נאַרישקייט? שווער דאָס אַלץ אָנצולייגן אויף די שמאָלע פּלייצעס פון פאַרשטאָרבענעם בן־יהודה, אויף וועמענס נאָמען תּל־אָביב פאַרמאָגט איינע פון אירע גרויסע גאַסן...

* * *

איך בין אויך איינער פון די, וואָס זענען מיט פאַרבלענדטע אויגן געקומען צום וואָרט, ווי אַ סך אַנדערע פאַרשטייער פון אונדזער ליטע־ראַטור, אין געזיפּטע רייד. דער בית־מדרש האָט אויפגעעפנט די טירן און נישט געקענט זיי צוריק פאַרמאַכן. יעדער איינער, וואָס איז פון דאָרטן מיט סענטימענטאַלע לידער אַרויסגעקומען צו דער גאַס, האָט געקוקט אין לעבן אַריין און געמיינט, אַז אין אַ ווילד־וואַלד איז ער געקומען פויגלדיק אויסצוזינגען. אַרויסגעבראַכט אויף די ליפּן דאָס לשון־קודשדיקע און נישט דערהערט די שפּראַך פון פאָלק, וואָס האָט געבליט אויף די ליפּן. דאָ האָט דאָס לעבן געגרוישט און ביים דיכטער האָבן טויבן געוואָרקעט. כּמעט אַלע האָבן זיך מיטן פּנים צום מזרח געשטעלט און געוואָרקעט צו דער מוטער ציון. פאַר מיר, ווי פאַר פיל אַנדערע איז גענוג געווען צו פאַרנעמען דעם געוויין פון די מאַמעס, וועמענס קינדער מען האָט אַוועקגעשיקט אין די מאַנדזשורער פעלדער, שלאָגן זיך מיט יאַפּאַן, גענוג געווען זייער געוויין, כּדי צו דערהערן פון אייגענעם בלוט אַרויס דעם אייגענעם געוויין. און שפּעטער — וויסן מיר, וואָס שפּעטער איז געוואָרן. די יידישע ליטעראַטור האָט אָנגעהויבן צו בליִען.

נאָר וואויל און ווייַ איז צו דער מוטער ציון, וואָס אירע קינדער זענען געקומען צו איר פון גלות מיט כּללים פון גראַמאַטיק אויף די

ליפן. אומגעקערט האָבן זיך צו איר בעלי־חלומות, וואָס האָבן בכיוון זיך אָפּגעווענדט פון פאָלק און שפּראַך. געגאַנגען קיין ארץ־ישׂראל מיט העברעאישע לידער, געררופן דעם גלות ער זאָל מיטגיין. דער גלות האָט זיין פּנים אומגעווענדט און וויל נישט גיין. ער גיט נדבות און בלייבט אין אייגענעם פּאַרכּישופטן קרייז. ווייל אין ארץ־ישׂראל גופא האָט מען אין דער פּרייהייט באַשאַפן אַ שפּראַכן־גלות. אַ יאָך איבערן לעבן. ארץ־ישׂראל קניט אונטער דעם דראַנג אַרויפצוצווינגען העברעאיש אויפן לעבן. גיכער וואָלט עס הייסן מיט גוואַלד אַרויסצוטרייבן יידיש פון לעבן. די אַלע, וואָס האָבן כּסדר גערעדט רוסיש און געפּריידיקט העברעאיש: ווי אחד־העם און זיין גלייכן, זיי האָבן נישט פאַרשטאַנען דעם צער פון פאָלק, פונקט ווי זיי האָבן נישט פאַרשטאַנען די טראַגעדיע פון אַ פאָלק, וואָס איז שוין מיד פון בּוך און וויל זיך אומקערן צו דער ערד. דאָרטן, וואו די אַרבעט האָט זיך באַדאַרפט אָנהייבן מיט אַ שווייגן — דאָרט איז קיין אָרט נישט געווען פאַר לערנען אַ שפּראַך, וואָס איז, לויט ביאַליקס אַן אויסדרוק, נאָך גאָר נישט לאַנג געווען טויט פאַר די פּשוטע לעבנסבאַגריפן, בייגונגען און ניואַנסן.

נאָר ווען ביאַליק זאָגט „געווען" — זאָג איך: אַזוי איז דאָס געבליבן ביז איצטער.

מיט וואָס וואָלט געליטן די העברעאישע שפּראַך אין ארץ־ישׂראל, ווען די קינדער אין שול זאָלן זיך לערנען יידיש, די שפּראַך פון טאַטע־מאַמע און פון די גרויסע מיליאָנען אונדזערע איבער גאָר דער וועלט? ווען דאָס וואָלט נאָך מיט ליבשאַפט געטאָן געוואָרן; מיט דער ליבע, וואָס האָט געלעבט אָרגאַניש דורות־לאַנג צווישן יידיש און העברעאיש — ווער וואָלט געליטן?

און וואָס וואָלט געליטן דערפון דאָס יידישע לעבן און אונדזער נאַציאָנאַלער מהות, ווען עס וואָלט געווען די בלוט־דערנעענטערונג צווישן די ביידע ליטעראַטורן, און זאָל נישט זיין די צעשפּאָלטנקייט פון אונדזער צונג אַזוי קראַנק, אַזוי וואונדיק?

וועלנדיק בויען אַ גאַנץ לעבן אין ארץ־ישׂראל, האָט מען דורך דער שפּראַך אָפּגעשניטן דעם אייגענעם נאָפּל, וואָס באַהעפט דאָס הייפעלע יידן מיט די מיליאָנען אין גלות, פון וועמען זיי ווערן אין ארץ־ישׂראל אַזוי שטאַרק גענערט.

צוליב וואָס און ווען איז דער אומגלייבלעכער עקל, וואָס מען האָט

אין ארץ־ישׂראל אַנטוויקלט צו אונדזער פֿאָלקס־שפּראַך. עקל איז נישט דער געלונגענער אויסדרוק. באַדאַרפֿט האָט מען אויסגעפֿינען אַ וואָרט מיט אַ טיפֿערן זינען, וואָס זאָל אָפּשפּיגלען דעם גאַנצן טראַגיזם פֿון די אַלע יונגע מענטשן מיט אַזאַ געלייטערטן פֿייער אין די אויגן, און וואָס אינאיינעם מיט זייערע אָנשטערונגען צו בויען דאָס לעבן אויף נאָרמאַלע יסודות, האָבן זיי די זון פֿאַרטריבן פֿון זייער שוועל. אין דער העברעאישער שפּראַך שטיקט זיך דאָס לעבן. אין איר פֿעלט דער לויטערער הומאָר. וואו אַ שפּראַכן־בליץ — קומט די העברעאישע פֿאַרנעפּלטקייט.

דאָס איז דאָך די אייגענע פֿאַרפּירערישקייט, וואָס וויל דווקא, איך זאָל גלייבן, אַז שלום־עליכם און זיינע פֿאָלקסטימלעכע ווערק האָבן באַקומען דעם תּיקון נאָר דורך דער איבערזעצונג אין העברעאיש. און מען וויל מיך אויך איינריידן, אַז דער ייד קען אויף העברעאיש זאָגן, וואָס ער וויל. אַ טעות. דער דערוואַקסענער דור אין ארץ־ישׂראל שלעפּט זיך נאָך די העברעאישע פֿראַזן, וואָס קומען פֿריער אַרויף אויף די ליפּן. דאָס וואָס איז געקומען פֿאַרן געדאַנק האָט דעם ריכטיקן אויסדרוק נישט געפֿונען. דער געדאַנק איז דערוואָרגן געוואָרן צווישן די פֿינגער.

מען האָט מיר אָנגעוויזן אויף די עטלעכע און צוואַנציק טויזנט שול־קינדער, ייִנגלעך און מיידלעך, דער צוקונפֿטיקער דור, וואָס רעדט דורכאויס העברעאיש. אמת, אַלע קינדער כּמעט רעדן העברעאיש אין ארץ־ישׂראל. נו, און דער גאַנצער דערוואַקסענער דור, וואָס מיט זיין בלוט און שוויס מאַכט ער פֿייכט ארץ־ישׂראלס טרוקענעם באָדן און טוט עס מיט דעם פֿייער אין גלות אויסגעהאַמערטן — וועט דער יונגער אויפֿגעקומענער דור ווערן געגערט בלויז מיט דער העברעאישער שפּראַך, אָן דעם מינדסטן קשר מיט דעם גאַנצן פֿאָלקס־אָרגאַניזם? ווייל מיט עקל און נאָזקרימעניש הייבט דאָס קינד אָן צו קוקן אויף טאַטע־מאַמע, וואָס פֿאַראומרייניקן זייער מויל מיט דעם „זשאַרגאָן”; פֿלאַנצט מען אויך ביי די קינדער די אומנייטיקע שׂנאה צום גאַנצן גלות, וואו דער דאָזיקער זשאַרגאָן האָט זיין קיום. און צי וועט מיט דער דאָזיקער שׂנאה פּאַראַלעל אויפֿגיין די ליבע צום גאַנצן פֿאָלק?

ניין, אַ קליינער שבט, וואָס שטאַמט פֿון יידן, אַ גרויסהאַלטער, וואָס קוקט פֿון אויבן אַראָפּ אויף אַ גאַנץ פֿאָלק — אַזאַ שבט קומט אויף אין ארץ־ישׂראל. און דאָס איז דאָס סאַמע נעגאַטיווע, וואָס מען

האַדעוועט ביי די קינדער און וואָס איז דער וואָרעם, וואָס פרעסט אונטער די פונדאַמענטן אין ארץ־ישראל גופא.

***

ווער וואָלט אָוועקגעריסן פון פאָלק די פּיעטעט צו דער הייליקער שפּראַך, וואָס כאָטש מיט דער הילף פון רעליגיע איז איר דערנענטערונג געקומען צום פאָלקס־מהות? ווער וואָלט ביי אונדז צוגענומען דעם חשק צו לערנען די שפּראַך פון די נביאים, כדי צו פאַרשטיין די נביאים אין זייער אייגענער געפילגלטער פראַזע? קיינער, קיינער וואָלט עס נישט געשטעלט אין שאָטן, ווי דאָס איז געווען ביז דעם אויפקום פון די דרויסנדיקע אין אונדזערע רייען. ווייל פאַר די, וואָס זענען געשטאַנען דרויסן און העברעאיש נישט געקענט, איז העברעאיש געוואָרן אַ מין נייער קאַטאָליציזם. און ווי אַזוי האָבן שפּעטער פאָלקס־מענטשן, פאָלקס־קינדער, אַרבעטער־פירער — פּועלי־ציון, געקענט פאַר־ראָטן זייערע אייגענע געפילן און ווערן אונטערטעניק צו די וואָס האָבן נישט איבערגעלעבט די פריידיקע ווייען פון אונדזער פאָלקס־שפּראַך? ווער האָט זיי פאַרפירט? צי די, וואָס האָבן אין לעבן קיינמאָל זיך נישט באַנוצט מיט העברעאיש און וואָס פון יידיש איז זיי געבליבן נאָר דער לעבעדיקער וויץ? עס פילן נישט די העברעער זייער אייגענעם טראַגיזם, בשעת זיי לאַכן מיט טרערן, ווען זייערע פאַרשטומטע פאָלקס־מענטשן ווערן מיט אַמאָל קראַנק אויף ווידערדערוואַכונג און הייבן אָן צו דערציילן פאָלקס־וויצן אין יידיש!

שטענדיק האָט אַרום מיר געהערשט אַ קאָשמאַר אין ארץ־ישראל, ווען איך בין געקומען פון פעלד אין שטאָט אַריין, וואו אַרום מיר האָט געזשומעט אונדזער צעשפּאָלטענע צונג און גערעדט פון שווערע צייטן און הונגער־טעג. מיט דער צעשפּאָלטענער צונג האָט מען געטאַדלט דעם גלות. פאַרוואָס ער קומט נישט צו הילף די וואָס בויען אַ היים פאַרן פאָלק ישראל אין ארץ־ישראל.

אַלע, אַלע שפּירן איצטער אין ארץ־ישראל, אַז דער גלות הייבט זיך אָן אָפּצוקערן פון ארץ־ישראל און מען וויל אַרויפוואַרפן די גאַנצע שולד אויף דער גלות־ענגהאַרציקייט. און מען טייטלט מיט די פינגער אויף רוסלאַנד, וואו פאַר העברעאישע חטאים פאַרשיקט מען קיין סיביר אָדער מען פאַרשפּאַרט אין טורמע...

ווי צו אונדזער לעבן און צו אונדזערע השגות, אַז צו דעם האָבן

מיר דערגרייכט! אַז ביי מיר, דעם יידישן שרייבער, פרעגט מען, פאַר־וואָס רודפט מען העברעאיש אין לאַנד, וואָס באַפרייט פעלקער און האָט אויך באַפרייט דאָס יידישע פאָלק? און וואָס זאָל איך אויף דעם ענטפערן? צי זאָל איך זאָגן, אַז דאָס איז דערפאַר, ווייל אין ארץ־ישׂראל וויל אין דרוקעריי דער זעצער נישט זעצן קיין יידיש? אָדער דערפאַר, וואָס די מוטער אין ארץ־ישׂראל, ווען זי גייט צו קינד, שרייט זי אירע וויען אויס אין יידיש?

משוגעת, קאַשמאַר אַרום און אַרום. מיר אין גלות, אין אַמעריקע, צי אין פוילן, אַרגענטינע, צי אין דרום־אַפריקע — דאָרטן זענען מיר גוטע העברעער, גוטע אַמעריקאַנער, גוטע פּאָליאַקן און דרום־אַפריקאַנער — אַלץ אויפן סמך, וואָס אונדזער פאָלקס־שפּראַך איז דער פאַרשלומפּערטער פאַרטעך פון דער דינסט אין קיך. דאָס איז דער פאַרברעכן און דאָס איז די שטראָף.

***

איך מאָל מיר אויס, ווען אין יענער בייזער נאַכט, נאָך די רדיפות און פּאָגראָמען, בשעת עס איז אויפגעקומען דער חשק צו בויען די נאַציאָנאַלע היים אין ארץ־ישׂראל, ווען די אַלע מאָדערנע מלמדים וואָלטן זיך נישט אויסגעפּוצט מיט די עטלעכע העברעאישע פראַזן צו קומען באַגעגענען די ערשטע חלוצים אויף די שיידוועגן, ווען אָנשטאָט דעם פלאַך־סענטימענטאַלן און זיסלעכן התקוה־ליד וואָלט געקומען די פאָלקס־שפּראַך, — דעמאָלט אָנשטאָט איצטיקער צעשפּאָלטענער צונג וואָלטן מיר געהאַט איין גאַנצן פּראָגראַם אין אונדזער קולטורעלן לעבן און אונדזערע קינדער וואָלט מען ניט געגעבן טרינקען די פולע מאָס שפּראַכן־האַס און מיט דעם די שׂנאה צום פאָלקס־מענטשן.

איך גלייב נישט, אַז נאָר דער ווילן אויפצולעבן העברעאיש אַלס אַ פאָלקס־שפּראַך האָט אַרויסגעבראַכט די שורה חלוצים, וואָס האָבן אַזוי פיל מקריב געווען אין ארץ־ישׂראל כּדי צו דערגרייכן דאָס ביסל, וואָס איז דערגרייכט געוואָרן. דער איצטיקער קריזיס אין ארץ־ישׂראל, וואָס איז דער פּועל־יוצא פון דער גאַנצער רעאַקציע, וואָס הערשט צו דער ציוניסטישער באַוועגונג אין גלות, — דאָס איז דער פּועל־יוצא פון זינד צו אונדזער פאָלקס־שפּראַך.

***

מיט צוויי באַזונדערע וועגן זענען מיר אָנגעקומען אין פרילינג קיין ארץ־ישׂראל. שלום אַש איז געקומען פון אייראָפּע און איך בין געקומען נאָך מיינע צוויי יאָר וואָגלעניש איבערן ווייטן מזרח. מיט באַזונדערע וועגן געקומען און אַזוי זענען מיר באַזונדער אומגעפאָרן איבערן לאַנד און זיך צוגעהערט צום קלאַנג פון אַקער און גראַבאייזן, זיך צוגעהערט צום טעמפּן האַמער קליפּ־קלאַפּ, פון האַמער אין האַנד פון בחורים און מיידלעךביים צוגרייטן דראָבנעם שטיין פאַר די נייע ארץ־ישׂראל־וועגן.

דער פאַראיין פון די העברעאישע שרייבער אין ארץ־ישׂראל האָט אונדז אינאיינעם צונויפגעבראַכט אין זייער קרייז. געמיינט אָנצוטאָן כבוד די יידישע שרייבער אין ארץ־ישׂראל. און זיי איז דאָס נישט געלונגען. און ווי אַזוי האָט עס דען געקענט זיין? אַנדערע האָבן געמיינט, אַז דורך דעם וועט קומען אַ דערנעענטערונג צווישן די צוויי פיינטלעכע לאַגערן. און אויך דאָס איז געווען אוממעגלעך. און דעריבער האָבן אויך די רעדנער פאַרגוואַלדיקט זייערע אייגענע געפילן און גע־זאָגט, אַז העברעאיש און יידיש זענען אַ צווילינג־פּאָר. דאָרטן, אין ארץ־ישׂראל, קען מען אַזוינס נישט. דאָרטן קלינגט עס אומנאַטירלעך. און שפּעטער, ווען עס זענען אַרויסגעקומען יונגע העברעאישע דיכטער און געוואָלט צעשניידן דעם „צווילינג" אויף צווייען און אויסגעלאַכט ביאַליקן, פיכמאַנען פאַר זייער פריינטלעכקייט צו דער יידישער שפּראַך, וואָס איז אויסגעדריקט געוואָרן אין געגנוואָרט פון צוויי יידישע שרייבער, געסט — אָ, דעמאָלט האָט זיך די וואונד אויפגעדעקט ברייט און לאַנג. און די גאַנצע פיר חדשים, וואָס איך האָב פאַרבראַכט אין לאַנד, האָט די וואונד זיך געמיניעט פאַר מיינע אויגן. און כאָטש מען האָט מיר שפּעטער נישט געשטערט צו רעדן עפנטלעך דאָ און דאָרטן יידיש — די וואונד איז נישט פאַרצויגן געוואָרן.

עס איז נישט נייטיק געווען צו פאַרלאַנגען דעם ערשטן מאַי, אין געגנוואַרט פון אַ זעקס־טויזנט־קעפּיקן עולם, אַז די געסט זאָלן ריידן אַ פּאָר ווערטער צום עולם דווקא אין העברעאיש, אָדער כאָטש אָנהייבן און ענדיקן אין העברעאיש. איך האָב אין דעם געזען אונדזער טראַגישן גורל אין דער צייט, בעת מען וויל איבערבויען אַ פאָלקס־לעבן אויף נאַרמאַלע יסודות. דעריבער זענען איך געווען שטום.

אַ טעות געווען פון די העברעאישע שרייבער, וואָס זענען נאָכן באַנקעט אַרויסגעקומען מיט פּראָטעסטן און חושד געווען, אַז די יידישע

שרייבער זענען געקומען, ווי צוויי שדכנים, דעם העברעאיש־יידיש־זיווג צו דערנענטערן. איך בין געוויס נישט געקומען ווי אַ שדכן און אויסגלייכער. איך בין צום ערשטן געקומען מיט מיין שוויגן, ווי אַ געזונטער פאָלקסמענטש. און ווען אַ העברעאישער דיכטער האָט געשריבן נאָכן באַנקעט: „זאָל זיין קלאָר, אַז מיר קליבן זיך גאָרנישט צו דערקלערן אַ וואָפנשטילשטאַנד אין אונדזער שפּראַך־מלחמה. אַגרעסיוו וועלן מיר זיין איצטער מער ווי שטענדיק. אונדזער פאָן וועלן מיר הייבן, וואו נאָר מיר וועלן קענען. מיר וועלן שיקן אונדזערע לערער, וואוהין נאָר מיר וועלן דערגרייכן. אונדז אַרט נישט, פון וועמען מיר וועלן טעריטאָריע פאַרנעמען, צי פון די אַסימילאַטאָרן, צי פון די יידישיסטן..." — האָב איך, יידישער שרייבער און פאָלקס־מענטש, אים נישט וואָס צו ענטפערן. נישט אין העברעאיש און נישט אין יידיש. איך קען אים נאָר אָנווייזן אויף דער גרויסער וואונד, וואָס די העברעער האָבן שוין אויפגעשניטן אין פאָלקס־אָרגאַניזם איבער גאָר דער יידישער וועלט. די וואונד שרייט: „זייט וויסן, אַז אין גלות וועט העברעאיש נישט ווערן די פאָלקס־שפּראַך. מיט העברעאיש האָט איר נאָר פאַר־וואונדיקט די נשמה פון פאָלק און אונטער דעם העברעאישן יאָך וועלן אין ארץ־ישראל מיד ווערן די הענט פון חלוצים, דעמאָלט ווען די נויט וועט נישט אָפּטרעטן פון זייער שוועל!"

„זאָלן קומען אַהער אונדזערע מיליאָנען פון פאָלק, אַרט מיך נישט, ווען אַפילו אין ארץ־ישראל וועט ווערן יידיש די נאַציאָנאַלע שפּראַך".

דאָס איז אַ האַלבע נבואה, מיין טייערער חיים־נחמן ביאַליק! אויב דאָס האָסטו געזאָגט אונטער דעם דרוק פון נאַציאָנאַלן וויי, וואָס האָט אונדזביידן געפייניקט אין דעם שמועס איבער דעם קריזיס אין ארץ־ישראל. נאָר זיי וויסן, אַז די מיליאָנען קענען נאָר מאַרשירן מיט אַ פאָלקס־שפּראַך.

און ווי וועט זיין צו דער גאַנצער באַוועגונג אויפצולעבן ארץ־ישראל מיטן בלוט און שוויס פון אונדזערע חלוצים, אויב מען וועט זיך לאָזן איינוויגן איצטער, אין שעה פון קריזיס, מיט אחד־העמס תורה, אַז כדי צו מאַכן הערשן אין ארץ־ישראל די כוהנים פון פאָלק, זענען נישט נייטיק קיין מיליאָנען...

פלאַפּל, פלאַפּל, צעשפּאָלטענע צונג, אין דעם דור פון אונדזער גרעסטער נאַציאָנאַלער צעטרייסלונג!

ערדציטערניש

אין מיטן העלן טאָג האָט זיך צעהוידעט דאָס גרויסע געמויערטע הויז, וואו איך האָב זיך געפונען אין תּל־אָביב. אַ אונטער־ערדישער געררויש. שויבן האָבן געציטערט. ס׳האָרץ האָט הויך געקלאַפּט. דרויסן — פּאַניק־געשרייען פון פרויען און צעשראָקענע קינדער.

ערדציטערניש. די צווייטע דערפאַרונג אין מיין לעצטער רייזע. אין יאַפּאַן איז דאָס געווען כּמעט נאַטירלעך. אין ארץ־ישׂראל האָט עס געווירקט סימבאָליש. אַ וואַזע מיט בלומען אויפן טיש איז אומגעפאַלן. דאָס וואַסער האָט זיך אויסגעגאָסן. דער גרויסער וואַנט־זייגער האָט זיך צעקלונגען נישט אין צייט און איך האָב געקוקט אויף מיינע בלאַסע צעשראָקענע פינגער.

שפּעטער האָט מען זיך דערוואוסט, אַז יידן האָבן נישט געליטן. תּל־אָביב איז אָפּגעקומען מיט שרעק. נאָר פון ווייטע און נאָענטע אַראַבישע שטעט און דערפער האָט געצויגן אומגליק. הייזער איינגע־פאַלן. הונדערטער נפשות אונטער די רואינען. טויזנטער געבליבן אָן אַ דאַך און טאָפּלטע אָרעמקייט און עלנט.

האָט זיך דערוואָרעמט דאָס יידישע האָרץ אין לאַנד. תּל־אָביב האָט געשיקט ברויט קיין שכם. געשיקט יונגען צו העלפן ראַטעווען די וואָס אונטער די חורבות. איצטער האָט מען דערשפּירט, אַז אין שכם לעבן פיינטלעכע אַראַבער. איצטער האָט מען זיך אַרומגעזען, אַז עס איז שעת־הכּושר אַרויסצואווייזן, אַז אַ יידיש האָרץ מעג מען טרויען. און געוויס קען מען אַ יידן גלייבן, אַז ער מיינט עס צום גוטן, ווען ער באַווייזט זיך אין צייט פון נויט. אויף דעם האָבן מיר זיך דערצויגן. נאַטירלעך איז געווען די יידישע נדבה. און זי איז אָנגענומען געוואָרן מיט אַ ציטער און אויך מיט דעם קלאָרן געפיל, אַז די נדבה קומט פון שׂונאים, כאָטש אַלְלאַ האָט זיי, די שׂונאים, דווקא געשאַנעוועט.

ביידע צדדים האָבן זיך געשפּירט סענטימענטאַל. ביידע צדדים האָבן געלופטערט זייערע מחשבות. דער אַראַבער האָט אין דעם געזען זיין שלעכטן מזל, אַז נאָך אַלץ האָט אַללאַ מיטלייד מיטן קעגנער און פאַרלאָזט זיינע טרייע איבערגעגעבענע קינדער. אין שכם, וואו מען האָט ביז איצטער פאַקטיש נישט אַריינגעלאָזן קיין אייראָפּעאישן יידן וואוינען — דאָרטן האָט זיך די ערדציטערניש פאַרוואַנדלט אין אַ מיסטעריע. אַרום דער דאָזיקער ערדציטערניש וועט זיך אויסוועבן נישט קיין איין לעגענדע צוליב די פּאָר יידישע הייזער, וואָס זענען נישט איינגעפאַלן. און אפשר זענען טאַקע די יידן אַ ברכה פאַרן לאַנד.

אָבער ניין, נישט איבער דער ערדציטערניש וויל איך גאָר איצטער ריידן, נאָר איבער דער שרעק, וואָס האָט זיך אַנטוויקלט ביים אַראַבער פאַרן יידישן ישוב. און עס איז קלאָר, אַז ביז איצטער האָבן יידן כּמעט נאָר גוטס אַריינגעבראַכט אין לאַנד אַריין. אַריינגעבראַכט עשירות און עס איז געבליבן אין לאַנד. אַריינגעבראַכט ענערגיע, און דאָס איז פאַרשווענדט געוואָרן פאַרן לאַנד. ווער זענען די, וואָס ליידן אין ארץ־ישׂראל פון דעם יידישן שיבת־ציון?

די רייכע עפענדים, צו וועמען עס געהער דאָס לאַנד אין אמתן (אַ פאַקט איז, אַז דער עמק־יזרעאל האָט דאָך געהערט צו איין מענטשן, וואָס לעבט אין סיריע). זיי, די עפענדים, ווילן זיבן און זיבעציק מאָל פאַרקויפן און איבערקויפן פּאַלעסטינע, אויב נאָר עס וועט זיך לוינען. און ווי באַדאַרף עס טאָן די פּשוטע פעלאַכן, די פּויערים, וואָס איצטער זענען זיי האַלבע אָדער גאַנצע קנעכט ביים רייכן עפענדי, וואָס מיט דעם היגטישן חסד טיילט ער זיי צו אַ בערגל פּאַר זייער דאָרף און דאָס לאַנד אַרום איז זייערס אַזוי לאַנג, ווי ער האָט עס נייטיק. פאַר־קויפט ער דאָס לאַנד, פאַרקויפט ער דעם דאָרף און די פּויערים, ווער ווייסט, אפשר פּיקט זיך שוין אין פּויערס באַוואוסטזיין די האָפענונג, אַז דאָס לאַנד וועט אַמאָל געהערן צו אים; ווי עס באַדאַרף געהערן דאָס לאַנד צו די וואָס באַאַרבעטן עס. און אַז די אָרעמע פּויערים זעען, ווי יידן קויפן אָפּ גרויסע שטרעקעס לאַנד און הייבן עס אָן צו קולטיווירן — יעמאָלט גליטשט זיך גאָר אינגאַנצן אַרויס די האָפענונג. אויפן אָרעמען פּויער ווייזט מען אָן, אַז ער איז דער געליטענער און, ווען אַ בונט קעגן יידן — וועט עס זיין דער פּויער, וואָס וועט זיין פאַרביטערט בלוט זיך לאָזן שטילן. די צעציטערטע נערוון פון דער

ערדציטערניש האָבן משיג געווען דעם ריס צווישן דעם יידישן פאָלק, וואָס רייסט זיך קיין ארץ־ישׂראל, און די איינוואוינער פון ארץ־ישׂראל.

***

אַז איך האָב אומגעוואַנדערט אין עמק־יזרעאל, האָבן מיר זיך דאָ און דאָרטן געוויזן שיריים פון אַראַבישן ישוב. סימנים פון חורבות, גרויע, האַלב־איינגעפאַלענע אָנפענצטערדיקע חורבות האָבן דערציילט און געמסרט. אַז איך האָב געפרעגט אויף דעם באַשייד, האָט מען מיר געענטפערט:

— דאָס זענען די איבערבלייבעכצן פון אַראַבישע דערפער.

— וואו זענען די איינוואוינער? — האָב איך ווידער געפרעגט.

האָט מען מיר געענטפערט:

— די איינוואוינער האָבן באַלאַנגט צו די עפענדיס אינאייינעם מיט דער ערד. אַז יידן האָבן דאָס לאַנד אָפּגעקויפט, זענען די פויערים צו זיי אַריינגעפאַלן. נו, האָבן יידן ערגעץ־וואו אַנדערש געקויפט פאַר זיי ערד און זיי אַהין אַריבערגעזעצט.

— נו, זענען די פויערים געווען צופרידן פון אַזאַ בייט?

— ניין, האָט מען מיר געענטפערט. צופרידן זענען זיי נישט געבליבן. ביים פאַרלאָזן דעם דאָרף האָבן זיי די ערד געקושט. די שטיינער געקושט און פאַרגאָסן ביטערע טרערן. מיט גוטן האָט זיך קיינער נישט געוואָלט רירן.

ווייס איך אויך, אַז עס האָט זיך שוין געטראָפן, וואו מען האָט בלוט פאַרגאָסן ביים איבערזעצן די פויערים. און איך ווייס פון נאָך אַ גרעסערער נאַרישקייט, אַז מען האָט ערגעץ־וואו ווייט געקויפט ערד פאַר די פויערים, זיי אַהין אַריבערגעזעצט. און שפעטער האָט מען אָפּגעקויפט דאָס לאַנד, אַוואו מען האָט באַזעצט די איבערגעזעצטע אַראַבישע פויערים, און ווידער האָט מען ערגעץ באַדאַרפט קויפן ערד פאַר די אַראַבער, כּדי אויפסניי זיי איבערזעצן.

און יעמאָלט, ווען מיינע נערוון האָבן זיך באַרואיקט פון דער ערדציטערניש, און ידיעות זענען אָנגעקומען, אַז אַראַבער ריידן אין דער הייך פון יידישער גוטהאַרציקייט, און אַז אפשר איז גאָר די ערד־ציטערניש געווען אַ סימן, אַז מען באַדאַרף יידן באַטראַכטן פאַר אַ סגולה

אין לאַנד — יעמאָלט האָב איך זיך מער, ווי שטענדיק, דערנעענטערט צו דער פּסיכאָלאָגיע פון מזרח־מענטשן. איך קען דעם מזרח־מענטשן. דווקא דאָרט, וואו ער איז פּרימיטיוו, איז ער אַנדערש פון מערב־מענטשן. אַ דערציילער פאַר דער לבנה איז דער מזרח־מענטש. ער איז דער וואָס אַרום יעדן שטיין קען ער אויסשפּינען אַ לעגענדע. ער איז אַ בעל־גוזמא און פון אַ טראָפּן וואַסער קען ער מאַכן אַ גאַנצן ים. ווי יעדער פּרימיטיווער מענטש, פאַראַנקערט ער זיין זכרון אַרום גרויסע געשעענישן. און לאַנג, לאַנג געדענקט ער מיט דעם זכרון פון שבט אָדער גאַנצן פאָלק.

דער יידישער כאַראַקטער האָט נישט געקענט אויף אַ „געזעצ־לעכן" אופן אַראָפּוואַרפן דעם אָרעמען אַראַבער פון דער ערד, ווייל דער ייד האָט זיך דאָ אַרויסגעוויזן אַנדערש, אַנדערש פון אַלע, וואָס האָבן באַהערשט און געהערשט — אין דעם ליגט אונדזער שטאַרקייט ווי אונדזער שוואַכקייט. איינגעמען ארץ־ישראל און דערביי קיינעם נישט טאָן קיין בייז. פאַרנעמען ארץ־ישראל און דערביי נישט שטערן די רו פון פויער, וואָס דורך דורות לעבט ער אין זיין דערפל אויף דעם עפּענדיס ערד — עכט יידיש. פאַרוואָס איז בכלל ביי יידן נישט אויפגעקומען די פראַגע, וואָס טוט מען מיט דעם אייגענעם געוויסן און דער עיקר, אַז עס וועט אויסקומען יידן צו לעבן צווישן די אַראַבער — און נישט די אַראַבער צווישן די יידן? עס קומט אַזוי דערווײַלע אויס, אַז דער אַראַבער באַדאַרף וואוינען צווישן יידן אַזוי לאַנג, ווי יידן באַזעצן זיך פאַרלויפיק אויף פאַרלאָזטע געגנטן. און דעריבער האָבן זיי נישט געטאָרט רירן פון זייער אָרט די קליינע דערפלעך, ווען אַפילו עס זאָל אויסזען אין אַנהייב, אַז אַ קללה לאָזט מען איבער אין דער אייגענער מחנה. די קללה וואָלט שפּעטער זיך פאַרוואַנדלט אין אַ ברכה. דער „שפּעטער" וואָלט אפשר געמיינט אין יאָרן אַרום.

***

דאָס איז איינער פון די קראַנקע ערטער, וואָס האָט זיך פאַר מיר אויפגעדעקט אין ארץ־ישראלס אויפבוי דורך יידן. איך וויל עס אויפדעקן גאַנץ אָביעקטיוו, אויב מען קען דאָ זיין אָביעקטיוו. סיי די פיינטלעכע און סיי די גאָר פריינטלעכע אויג זעט אַרויס פון דעם די עוולה. קיין גוטס האָט עס ביז איצטער נישט געטאָן די בויער, כאָטש

אויף די פינגער קען מען אויסציילן די פויערים, וואָס די יידישע מאַכט האָט אַראָפּגעוואָרפן פון דער ערד. נאָר דאָס איז גענוג צו פאַרבינדן די יידישע אַרבעט אין ארץ־ישׂראל מיט דעם ענגלישן אימפּעריאַליזם, און דאָס איז גענוג אויפצושטעלן קעגן זיך נישט אַזוי כּוחות, ווי סענטימענטן, סיי אייגענע און סיי פרעמדע.

מען דערציילט מיר, אַז יידישע בחורים, מיט אינסטרוקציעס פון אַ קאָמוניסטישער מדינה האָבן געלערנט די אַראַבער, ווי זיך צו שטעלן אַנטקעגן, בעת יידן וועלן קומען זיי אַראָפּוואַרפן פון זייער אַלטגעזעסענעם אָרט, — און בלוט האָט זיך פאַרגאָסן. איצטער איז אַ יידישער ישוב אויף דעם אָרט. אַ יונגער ישוב און פון ישוב אַרויס שטאַרצן חורבות פון אַן אַראַבישן דאָרף.

אָ, וואָס פאַר אַ קרומער אָנהייב דאָס איז געווען! ווייל ווי ווייט איך האָב אַרויסגעזען, האָבן ביז איצטער די יידן אַריינגעבראַכט אַ ברכה אין לאַנד אַריין. וואָס פאַר אַ פאַרגלייך איז פאַרן לאַנד דער אויפבוי פון עמק־יזרעאל אַנטקעגן די עטלעכע משפּחות אַראַבישע פויערים, וואָס מען האָט איבערגעזעצט אויף אַן אַנדער באָדן. און דאָך וויל איך אויף דעם דאָזיקן אמת נישט אָנידערשטעלן די צוקונפט פון יידישן ישוב אין ארץ־ישׂראל. אַפילו די געגנוואַרט אויך נישט. כאָטש אין די איצטיקע טעג מאַכט נאָך אַלץ ארץ־ישׂראל דעם איינדרוק פון אַ וויסט לאַנד. איך האָב שוין דערמאָנט, אַז נאָר מדבריות קומט אָן דעם יידן טייערן פרייז. פאַר זיי האָט קיינער קיין באָדן נישט צוגעגרייט. פון סאַמע אָנהייב מוז דער חלוץ אָנהייבן. אַזוי איז דער עמק־יזרעאל, אַזוי וועט זיין מיטן עמק־הירדן, וואָס מער ווי קראַנקהייטן פאַרמאָגט נישט דער טאָל. די געגנט וועט אַריינפאַלן אין יידישע הענט — וועט מען זי געזונט מאַכן. דער אָנהייב פון אַזאַ געבענטשטער אַרבעט איז שוין פאַר אונדזערע אויגן. פּוסטעוועט נאָך אויך דער אַזוי שיין באַזונגענער עמק־השרון ביים ברעג פון מיטל־לענדישן ים. די שטיינערדיקע „הרי־יהודה” רופן און חנפענען: „אויך מיר געדענקען נאָך אייך, ווילט איר, וועלן מיר זיין אונטערטעניק און ווייך. ווילט איר פלאַנצן — וועט צווישן אונדזערע שטיינער זיין אָרט פאַר די צאַרטסטע וואָרצלען”.

און וואָס ווייטער?

אויב די נבואה פון די גלייביקע וועט מקוים ווערן, אַז ארץ־ישׂראל וועט זיך צעציען אַריינצונעמען אונדזערע מיליאָנען, וועט עס

כסדר סטייען וויסט לאַנד? צי וועט נישט אויסקומען זיך איינלעבן מיט שכנים, טיילן זיך מיט גוטן, איינער דעם אַנדערן אנטקעגנקומען. אפשר וואַרטן לענדערייען טיילוויז באַזעצטע, אַז אַ געפּרואווטע האַנט זאָל קומען און צו זיי אַ נײַ לעבן דערנעענטערן.

און ווי אַזוי האָט מען דאָס גאָרניט געוואָלט מאַכן דעם עקס־פּערימענט אין עמק־יזרעאל און לאָזן די קליינע אַראַבישע דערפלעך אין דער אייגענער מחנה? יעמאָלט, ווען אין עמק־יזרעאל וועלן זיך געפינען פּופציק טויזנט יידן — יעמאָלט וואָלט זיך געוויס נאָרמאַליזירט די גאַנצע דערשיינונג. אַ, ניין, זיי וואָלטן פאַרשענערט דאָס בילד, ווי נעגאַטיוו עס זעט אויס פון אַנהייב צו לאָזן אַ קראַנקע נעסט מיט דער גאַנצער געגנערשאַפט צו אַ פּראָדוקטיוון אַרט לעבן און אַרבעט. עס וואָלט אַלץ אין דער צוקונפט אויסגעזען נאָרמאַל. פון דן ביז באר־שבע וואָלט זיך געפלאָכטן די לעגענדע, ווי אַזוי אַ פּאָר גליקלעכע, פון אַללאַ געבענטשטע זענען אַריינגעפאַלן אין לאַנד פון די בני־ישראל, וואָס קערן זיך אום אַהער...

דאָס זענען נאָר קלייניקייטן לגבי די ברייטערע פּערספּעקטיוון. עס קען ווערן דער קלעם אַרום ארץ־ישראל קענטיקער, ווי אין יענע צייטן, נאָכן טויט פון אַלעקסאַנדער דעם גרויסן. יידן וועלן ווידער באַדאַרפן פירן פּאָליטיק מיט אַ קוק צו צפון און אַ קוק צו מצרים. און אין לאַנד גופא זיך געפינען אין לאַגער פון שונאים. דאָס קען טרעפן נאָך אַ סך פריער, איידער יידן וועלן האָבן אַ מאַיאָריטעט אין לאַנד. איך רייד נישט פון אַ מאַיאָריטעט אין ארץ־ישראל גופא. מען קוקט דאָך צום אַנדערן ברעג ירדן, און וואָס וועט יעמאָלט זיין?

איך וואָלט נישט גענומען אויף זיך די פאַראַנטוואָרטלעכקייט איצטער צו שרייבן איבער ארץ־ישראל און כסדר זיך אָפּשטעלן אויף דער פּראָדוקטיווער יידישער אַרבעט, ווען איך וואָלט נישט באַטראַכט די יידישע קרבנות אין ארץ־ישראל פאַר פּאָזיטיוו, כאָטש דערווייל איז די יידישע צאָל אין לאַנד אַזאַ קליינע. אויב אַ דורכאויס נאָענטע און ברידערלעכע באַציאונג וועט נישט הערשן צווישן יידן און אַראַבער, יעמאָלט וועט דער יידישער וואָרצל דאָ נישט נערן די צווייגן. אַזוי פיל, אַזוי פיל איז מען מקריב פאַרן וואוילזיין פון וויסטן לאַנד; מקריב וואָס נאָר מען קען פון זיך אָפּשפּאָרן, און די פּירות קומען אויף מיט דעם שוואַרצן פינגטעלע, וואָס ווייזט אָן אויף אַ וואָרעם אינעווייניק. צי וואָלט אין דער יידישער שול נישט געווען קיין פּלאַץ פאַרן אַראַבישן קינד?

און דער יידישער מעדיצינער וואָלט נישט באַדאַרפט מיט גוואַלט היילן די קראַנקע פון טראַכאָמע אויגן? און די פויערים פון דאָרף וואָלטן נישט געקומען צום יידן פרעגן אַן עצה, ווי בעסער אויפריכטן דעם אָרעמען באָדן? איז דען נישט אָנגעוויזן געוואָרן יידן די מעשׂה מיט די גבֿעונים און זייער דאַנקבאַרקייט, וואָס יידן האָבן זיי געלאָזט וואוינען צווישן זיך?

די ערדציטערניש האָט ברוטאַל געטרייסלט דאָס לאַנד דעם לעצטן זומער און האָט אַזוי די געפילן דערוועקט פון ייד און אַראַבער. מיט מיינע אייגענע נערוון האָב איך אויסגעמאָסטן יעמאָלט דעם תּהום, וואָס ליגט אָפּן צווישן יידן און אַראַבער אין ארץ־ישׂראל און מיט אַ שטרענגן פינגער האָבן אויף דעם תּהום אָנגעוויזן די חורבות דאָ און דאָרטן — חורבות פון אַראַבישע פויערים־דערפלעך, וואָס קוקן אַרויס פון צווישן אַ בליענדן ישוב אַרויס.

ערדציטערניש קען חורבות פאַרמערן און קען אויך חורבות אָפּמעקן, אָבער די אויבנדערמאָנטע חורבות קענען בלייבן אין זכּרון פון מענטשן מיט אַ פּרימיטיווער פאַנטאַזיע. און צוליב וואָס און ווען באַדאַרפן מיר עס האָבן?

אַראַבער

פחד פאַרן שטאַרקערן האָט אָפּגערוקט דעם אַראַבישן דאָרף פון ברייטן וועג. נאָר די שטעט האָבן מיט די אוראַלטע גרויסע וועגן פאַרבונדן זייער גורל. דער דאָרף, וואו דער עיקר אַראַבישע באַפעל־קערונג איז איינגעוואָרצלט — דער דאָרף האָט זיך פאַרמאַסקירט און זעט אויס ווי אַ הייפל פעלדזנשטיינער אין דער גרויער שטוי־ביקייט.

אַרום אַכט הונדערט טויזנט איז זייער צאָל אין ארץ־ישׂראל, און פונדעסטוועגן קען מען מיינען, אַז דאָס יידישע פאָלק, וואָס איז אַ פינף מאָל קלענער אין צאָל, איז דאָ, אין ארץ־ישׂראל, געמערט, ווי די „זאַמדן ביים ברעג ים״. זיי, די יידן, מאַכן דאָ אָן אַ ווירבל־ווינט מיט זייער שטענדיקער באַוועגונג — אויף אַלע וועגן, וואָס פירן פון שטאָט צו שטאָט. פאַר דעם, וואָס לויפט דורך מיט זיין אויטאָמאָביל דורכן לאַנד און קוקט מער צו די ווייטקייטן, וואָס פאַרלויפן צום האָריזאָנט און פאַרזעט די נאָענטקייטן, וואָס שפרייטן זיך פאַר אים — פאַר אַזאַ באַזוכער קען אויסקומען, אַז דאָס לאַנד איז געווען לער און וויסט ביז דעם אָנקומען פון ישׂראלס קינדער.

געווענדט אַראָפּצוגיין פון בריטן שליאַך, אַז מיט אַמאָל זאָלן זיך אַנטפּלעקן די אויפגעטורעמטע אַראַבישע דערפער, וואָס האָבן זיך איינגעזויגן אין אַ שטיינערדיקער דערהייבונג. דאָרטן, אין די דערפער, לעבט דער פעלאַך, דער פויער, וואָס נאָגט אַרום זיין דאָרף פון ארץ־ישׂראלס קאַרגשאַפט. מילך און האָניק רינט נישט איבער זיינע הענט. פאַר אים איז דאָס לאַנד אי מוטער אי שטיפמוטער. און ווער קען איצטער צונויפנעמען די בליקן פון די שוואַרצאויגעקע אַראַבערינס, ווען זיי נידערן אַראָפּ מיט דער דזשאַרע אויפן קאָפּ צום קוואַל אין דער נידער אַהינטערן דאָרף? ביז איך בין אַליין נישט געקומען נאָענטער

אין זייער מחיצה אַריין, האָבן די אַראַבישע דערפער צו מיר נישט אַראָפּגעקוקט מיט גרויס גאַסטפריינטלעכקייט, און שפּעטער שוין, אַז איך האָב געהאַט געלעגנהייט צו זיין אַ גאַסט דאָ און דאָרט ביי די חשובים פון דאָרף און נעענטער צו זיך געלאָזט פאַלן זייערע פאַר־טייעטע בליקן, ערשט יעמאָלט האָט זיך די מחיצה צווישן מיר און זיי פאַרשטאַרקט.

אַזוי איז ער, דער מזרח־מענטש. ער איז צו באַרעדעוודיק, ווען ער באַגעגנט דעם פרעמדן אָדער גאַסט, וואָס טרעט אַריבער דעם שוועל זיינעם. און וואָס מער ער רעדט פון גאַסטפריינטלעכקייט, אַלץ מער אָפּנים רופט ער אַרויס דעם חשד צו דער אויפריכטיקייט. פאַרוואָס איז דאָס אַזוי, ווייל איך מיך נישט אַריינלאָזן איצטער אין קיין חקירה. אָבער אַזוי איז דאָס. אין יאַפּאַן, צי אין קאָרעיע, כינע, בירמע, אָדער אינדיע — מצרים צי פּאַלעסטינע — ווייטער מזרח, נאָענטער מזרח. פאַרפאַלן, מזרח איז נישט מערב און דער מזרח־מענטש שיידט זיך אָפּ פון מערב־מענטשן ווי טאָג פון נאַכט. דער מזרח־מענטש, וואָס לעבט אין אַזאַ גרויסער זוניקייט, האָט זיין ווען איבערגעגעבן דעם אָוונט און דער אויסגעשטערנקייט. די קינדער פון מערב און, ווער זאָגט נאָך פון די צפון־לענדער, וואָס בענקען נאָך דער זון אין די מערסטע חדשים פון יאָר — זיי אַליין ווערן אין כאַראַקטער טאָגיקע. נישט קיין פאַרמאַסקירטע. דאָס גוטע, ווי דאָס שלעכטע —ביידע דעקן זיך אָפּ פאַר דיינע אויגן.

יידן ברענגען קיין ארץ־ישׂראל די בייטאָגיקע פּסיכאָלאָגיע און אַזוי איז דער ייד מיט זיין הו־האַ דערוויילאַ דיסאַנאַנס מיט דעם אַראַבערס אָפּגעשלאָסנקייט. דער אַראַבער געהער געוויס נישט צו די נאַרישע אָדער גרויסע תמימים צווישן די מזרח־קינדער. ווען דו קוקסט אים אָן, פאַרבאָרגט ער אַפילו נישט פון דיינע בליקן זיין אייגענע פאַרשטעונדלעכקייט. און אַזוי האָט עס מיר פאַרדראָסן, פאַרוואָס אונדזערע אין ארץ־ישׂראל באַגרייפן עס אַזוי ווינציק.

דרייצן הונדערט יאָר זענען שוין אַריבער זינט די אַראַבישע שבטים האָבן פון מדבר־זייט אַריינגעפּלייצט אין פּאַלעסטינע און מיט אַ נייער אמונה געברענט די טריט פון די אַלטגעזעסענע. די מאַכמעדאַנישע אמונה איז מיט גרויס קנאות אַריין אין לעבן און אַזוי פאַרבליבן. די אמונה פון מדבר האָט באַהערשט די חורבות פון אַלטע, איינגעפאַלענע קולטורן. פּאַלעסטינע איז זאַט געוועזן מיט דעם שטויב פון

איינגעפאַלענע גלויבנס. מיד איז געווען די ערד פון דעם אַלעמען, וואָס מענטשן־קינדער האָבן אין יענעם קליינעם, שרייענדיקן ווינקל, וואָס הייסט פּאַלעסטינע, אָפּגעטאָן.

דער פּעלאַך, דער פּויער, האָט זיך זיין פילאָסאָפיע. ער ווייסט אויך פון אייפערזוכט. און אַזוי איז דאָס געבליבן. מען קאָן מיט זיכערקייט חושד זיין, אַז צווישן די פּעלאַכן לעבט אונדזער בלוט. און אַז ניט נאָר דרייצן הונדערט יאָר ציילן זיי די יאָרן פון זייער זיין דאָ. ווער קען אָבער איצטער צוגיין צו אַן אַראַבער, אים אַ קלאַפּ טאָן אין פּלייצע און זאָגן:

— ברודער מיינער, בלוט פון מיין בלוט און פלייש פון מיין פלייש — זע, ווי דיינע ברידער פון ווייטן קערן זיך אום צו דיר?

די צייט האָט אונדז דערווייטערט איינס פון אַנדערן און אַפילו קיין גלידשוועסטערקינדער זענען מיר אויך נישט. איצטער, מיט אונדזער שיבת־ציון, איז שוין פאַרלויפיק שווער צו ריידן פון דעם.

**
*

דער געהילף־גובערנאַטאָר פון יפוער ראַיאָן, אין צייט פון מיין באַזוך אין ארץ־ישראל, איז געווען דער יונגער סעמועלס, אַ זון פון געוועזענעם נציב. ער האָט מיך מיטגענומען אויף זיין באַזוך אין די דערפער, ווען ער איז געפאָרן אויסצוגלייכן אַ סיכסוך, וואָס האָט אויסגעבראָכן צווישן צוויי קעגנערישע פּאַרטייען אין אַן אַלטן גרויסן דאָרף. די מעשה איז געווען נאָך אַ געשלעג מיט בלוט־פאַרגיסונג. אויפן וועג האָט מען שוין אָפּגעקערט אין עטלעכע דערפער און איך האָב צוליב זיין זכות אויך באַדאַרפט געניסן פון דער פולער מאָס ביבלישער גאַסטפריינטלעכקייט. דאָרטן, וואו מיר זענען אָנגעקומען אומגעריכט און אומבאַקאַנט, האָט דאָס לעבן אין דאָרף געטראָגן זיין אַלטעגלעכן כאַראַקטער. און דער אַראַבישער דאָרף, וואָס פון ווייטנס האָט ער זיין באַזונדערן חן מיט די געמויערטע הייזער, וואָס קלעטערן באַרג־אַרויף און גיסן זיך צונויף מיט שטיינער אַרום. אינעווייניק, אין דאָרף, איז דאָס בילד גאָר אַן אַנדערס. אויב אַזוי האָט ביי אונדז אויסגעזען אין יענע צייטן, צו וועלכע מיר בענקען אַזוי — איז כדאי זיך אַריינצוטראַכטן.

אינעווייניק אין דאָרף, צווישן ווענט און מויערן, זענען ענג־צונויפגעוויקלט די הייזער, וואָס מאַניען צו זיך נישט אַריין. דער דאָרף איז צונויפגעוויקלט און באַהאַלטן אין זיין אייגענעם סוד. דאָס איז מזרח־לעבן — האַלב אין חלום און האַלב אין וואָר. אייזל און קעמל פּאַסן זיך אַריין אין דעם ברוינעם גרוי פון גאַס און מיט דעם גאַנצן לעבן.

נאָר די פרוי דעם פויערס, זי פאַרהענגט נישט דאָס פּנים. איז איר לאַנגער בלוילעכער קלייד — מער העמד ווי קלייד, מיט די רויטע אויסהעפטונג אין די אַרבל און אויף דער ברוסט — זי, די שלאַנקע, גלייך־פּלייציקע און שאַרף־אויגיקע — זי, ווען נאָך יונג — זי לעכערט שוין יאָ דורך מיט איר בליק. זי איז אפשר די חנעוודיקסטע פויערטע אין מזרח.

אַ סך מיסט אין די שמאָלע, געדרייטע געסלעך. נאָר דאָס איז דאָך מיסט, וואָס האַלט זיך גרויס ביים פויער אויפן הויף. אַ קלייני־קייט מיסט פון קו און אייזל! ס׳איז די ברכה פון דער מאַמע ערד. אָן דעם וועט מאַמע ערד נישט געבן איר שפע. באַנוצט מען דאָך מיסט צום הייצן די אויוועגס. יעדן טאָג באַקט מען ביים פויער די ווייכע מצות, וואָס דער פויער טונקט אין אויל און „לעגט אונטער זיין האַרץ״, ווי אין דער ביבל איז געשריבן.

**
*

די חשובי־העיר האָבן געוואַרט ביים אַריינפאָר אין דאָרף אַריין. דאָ האָט מען זיך געגרייט אויף די ווייכטיקע געסט. מיט געבויגענע קעפּ באַגריסט. שלום אָפּגעגעבן. און צום שייך אין הויז, וואָס אויפן סאַמע שפּיץ דאָרף און סאַמע צענטער פון דאָרף, אַהין האָט מען זיך פאַרקליבן. דער שייך אַליין, אַ יונגערמאַן, האָט זיך געגרויטלט און געוואָלט מאַכן אַ היינטמאָדישן איינדרוק. דער דאָרף האָט זיך געקליבן אַרום טיר. אין צימער זענען געווען געגנוג ווייכע דיוואַנען און ווייכע קישעלעך און טעפּיכער צום זיצן. צווישן די געסט פון דאָרף זענען געווען אַ סך מיט פאַרבונדענע קעפּ און פאַרבאַנדזשירטע הענט. אומעט האָט אַראָפּגעקוקט פון אַלעמענס בליקן. אומבאַקוועם געווען אַזוי צו דערשיינען פאַר דעם פאַרשטייער פון דער ענגלישער רעגירונג

מיט צעשלאָגענע קעפּ, און אַ צייט איז געקומען, וואָס אין אינערלעכע סיכסוכים מישן זיך שוין אַריין פרעמדע.

ציט זיך לאַנג דער שמועס. מען רעדט פון שלום און וואוילזיין פון בהמות, קעמל און אייזל, — וואוילזיין פון פעלדער, פרוי און קינדער און מען צערעדט זיך פון דער צווישן־משפחה־מחלוקת אין אייגענעם דאָרף. הלמאַי איין צד וויל ערד פּאַרקויפן און צערייסן די נחלה פון כלל. הלמאַי מען צעברעכט אַלטע טראַדיציעס. דער אַראַבער האָלט מלחמה מיט שטיינער. צו דעם איז דער אַראַבער געשיקט. טרעפט אין ציל, ווען ער שליידערט. אַ האַלבן מעת־לעת האָט מען פון מויער אַראָפּגעהאָגלט מיט שטיינער אויפן אייגענעם שונא. אַ האַלבער מעת־לעת האָט אָנגעהאַלטן אַ ברודער־קריג אין אייגענעם דאָרף.

איצטער זיצט מען ביים שייך אין הויז מיט פאַרבונדענע קעפּ און מיט אַראָפּגעלאָזענע אויגן און מען מוז ענטפערן אויף פראַגעס, וואָס גאָר אַ פרעמדער פרעגט אויס. כאָטש ער טוט עס מיט טאַקט און כאָטש ער טוט עס פּאַטערלעך.

„מיר קענען נישט דערלאָזן, אַז ביי אייך זאָל מען זיך פּלעטן די קעפּ מיט שטיינער, ווען עס ברעכט אויס אַ סיכסוך. מיר ווילן, אַז שלום זאָל זיין —"

ווי אַזוי עס קלינגען אַזעלכע ווערטער, וואָס קומען אַרויס פון אַ פרעמדנס מויל? אפשר נישט בעסער און נישט ערגער, ווי די רייד פון אַ טערקישן באַאַמטן מיט אַ פּופּצן יאָר צוריק. ווייל איך דערקען אין זייערע אַלע באַוועגונגען און אין יעדן בליק פון זייערע אויגן, אַז אַן אָנשיקעניש אַ גרויסע, אוי, וואָס פאַר אַ אָנשיקענישן עס זענען איצטער די ווילד־פרעמדע, וואָס זיצן אין שאָטן פון שייכס באַלקן.

פונדעסטוועגן האָבן זיך די לאַנגע שמועסן געענדיקט, און די געסט האָט מען פאַרפירט אין דער אַנדערער האַלבער שטוב, וואו עס איז געשטאַנען אַ לאַנגער טיש געגרייט מיט טעלער פאַר אַ דרייסיק מענטשן. אָ, וויפל מאכלים — פליישן פון אַ כמעט גאַנצן שאָף געבראָטן, ביז געבראָטענע פּיצעלעך הינדעלעך. קיינער אויסער די דריי געסט האָבן זיך נישט געזעצט צום טיש. אַזוי איז דער מנהג נישט צו פאַר־שוועכן דעם כבוד פון די געסט מיט זיי צו עסן אינאיינעם. ערשט, אַז די „הויכע" געסט האָבן אָפּגעגעסן צו זאַט און אָפּגעוואַשן די הענט, ערשט יעמאָלט האָט זיך דער עולם געלאָזן צום טיש ענדיקן די שיריים.

פאַרשטייט זיך, אַז איך, דער זייטיקער, בין געווען מער פאַר־נומען מיט מיינע מחשבות, ווי מיט דעם גאַנצן עניין. איך האָב מיר בשעת מעשה געוואָלט אַריינקלייבן אין זייערע געדאַנקען אַריין — וואָס האָבן זיי געטראַכט פון מיר? געוויס האָבן זיי מיך אויך אָנגענומען פאַר איינעם פון ענגלאַנדס אַ רעכטע האַנט אין לאַנד און אויך איך האָב באַדאַרפט טראָגן אויפן פנים דעם פאַרגליווערטן שטאָלץ, כדי צו באַצווינגען דעם פרימיטיוון און אַזוי פיל קלוגן בליק פון מזרח־קינד און אפשר זון פון דער ביבל. און איך מוז מודה זיין, אַז פון יענעם באַזוך אין די עטלעכע דערפער, זינט איך בין געווען אין „שאָטן פון אַראַבישן באַלקן" און נעענטער געקענט אַריינקוקן אַהינטער דעם שלייער, וואָס פאַרציט זייער לעבן פאַר אונדזערן אַ מענטשן, זינט איך בין געווען אין דער אינעווייניקסטער פעסטונג פון אַראַבישע דערפער — זינט יעמאָלט איז מיין מהות נישט געווען אינגאַנצן רואיק אין ארץ־ישראל. איך האָב מיר איבערצייגט, אַז אין ארץ־ישראל איז נישט איינגעשלאָפן אינגאַנצן די נאַטור און געוואַרט, אַז דער ייד זאָל קומען זי וועקן. אַזוי פיל, אַזוי פיל דערפער האָבן זיך אָנגעהויבן אַרויס־צוטיילן פון דער געגענט. הויז פון שטיין האָט זיך אַרויסגעשטעלט און גרינגער איז געוואָרן אָפּצושיידן מענטש פון ווילדן קאַקטוס.

ערגעץ זענען זיי פאַראַן די זיבן צי אַכט הונדערט טויזנט אַראַבער אין ארץ־ישראל און זיי זענען איצטער גאַנץ וואַך און קוקן צום ים אַרויס, צי עס קומען אָן שיפן, וואָס ברענגען די פרעמדע אַהער. נישט צו פאַרלייקענען אויך, אַז די הונדערטער טויזנטער האָבן פאַרבראַכט ביז איצט זייערע טעג אונטער פאַלעסטינעס הימלען נישט מיט דער פולער מאָס וואַכקייט. אָבער דער מזרח לעבט זיין לעבן און דער מערב ווייסט נישט, ווען דער מזרח גענעצט און ווען די זון גייט אויף אין דער מזרח־וועלט. דווקא איצטער, ווען אין מערב גענעצט מען, הייבט דער מזרח אָן זיך אויסצוטשוכן זיך אַליין, נישט באַגרייפנדיק גאָר זיין וואַכקייט. אויפן וויטן מזרח, ביי די גרויסע פעלקער — יאַפּאַן, כינע, צי אינדיע, האָט עס מיר אויסגעוויזן, אַז איצטער לעבן זיי אַלע איבער דעם פרימאָרגן און שווערע ריזן וואַכן־אויף פון שלאָף, אָנצוהייבן ווידער אַ ניי לעבן מיט אויגן שוין געוועגדטע צו אונדזער מערב־וועלט! און אויך צום נאָענטן מזרח דערגרייכט די אייגענע דערוואַכונג. אפשר מיר יידן און די דערוואַכונג אין אונדזער ווען אין די לעצטע פאַר דורות איז גאָר דאָס מזרחדיקע אין אונדז, וואָס וואַכט־אויף

אינאײנעם מיט די אַנדערע פֿעלקער אין די מזרח־לענדער. נישט דאָס מערבֿדיקע ציט דעם ייִדן קיין פּאַלעסטינע, נאָר דאָס מזרחדיקע, וואָס וויל אויפֿלעבן אויף דאָס נײַ אונטער דער מזרח־זון.

**
*

עס קומען אויפֿן געדאַנק די מונטערע רייד פֿון נבֿיא ישעיה: „צו דײַן ליכט וועלן זיך ציען פֿעלקער און צו דײַן לויטערן שײַן — די מלכים".

נו, קערן זיך איצטער אום צוריק קיין ארץ־ישׂראל די קינדער פֿון ישׂראל. עלעקטרע האָבן זיי אײַנגעפֿירט, וואָס באַלײַכט שוין פּאַלעס־טינעס גרעסטע שטעט. איז דאָס די ליכטיקייט און לויטערקייט, וואָס איז צוגעזאָגט געוואָרן פֿאַר די פֿעלקער? און צי איז דאָס די ליכט, אויף וועלכער עס וואַרטן די קינדער פֿון ערבֿ? חידוש זיך, נשמה מײַנע, אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט, ווען ערגעץ־וואו וויל מען שוין די עלעקטרע אויסלעשן! די בערגלעך קו־מיסט בײַ די הײַזער אין די אַראַבישע דערפֿער, זיי קענען אַ סך מיר דערציילן פֿון פֿריערס לעבן. וואָרעם דער ריח איז דער אײַגענער איבער גאָר דער וועלט, וואו קו־מיסט איז די ברכה פֿון פֿעלד. און בעת איך זע, ווי די אַראַבערקע קנעט די מיסט און טריקנט אויף דער זון, טראַכט איך: „אָט אַזוי גאָר נישט לאַנג האָב איך זיך געחידושט אין די גאַסן פֿון גרויסן אינדישן פֿאָלק, ווען איך האָב געזען דאָרטן די טעכטער פֿון אינדיע קלײַבנדיק די מיסט פֿון אונטער די בהמות, אין די גאַסן פֿון לעבן, און אַזוי עס געקנעטן און אַזוי עס געטריקנט אין דער זון".

וואָס האָט מיר דאָרטן געטויגט מײַן אינטעליגענטע שפּראַך, און צו וואָס טויג זי מיר דאָ? צוליב וואָס האָב איך זיך געבראָכן דעם קאָפּ מיט שפּראַך און גראַמאַטיקעס און זיך צוגעוווינט דווקא צום עלעקטרישן ליכט? אָט גיי איך אַרום פֿאַר די דערפֿער סוף זומער און זע: דער גאַנצער דאָרף האָט אין איין שייער די תּבֿואה צונויפֿ־גענומען. דער שייער איז אונטערן הימל, אָן ווענט און אָן אַ דאַך. דער הימל דער בלויער שפּרייט זיך איבער דער שפּע. אָט באַלד וועט מען זיך נעמען צום דרעשן; וועט מען קעמל, אייזל, קו און קעלבל אײַנשפּאַנען, זיי זאָלן טרעטן די געשניטענע תּבֿואה. פֿון באַגינען ביז נאַכט וועלן די בהמות אַזוי געבונדן אײַנס צום אַנדערן אומגיין אין

קרייז און טרעטן, טרעטן די דערשטאַנענע זאַנגען אַרויסצוטרעטן די קערנער פון די זאַנגען...

מען זאָגט, אַז דאָס איז ביבליש. און איך זע, אַז דער צוואַנציקסטער יאָרהונדערט האָט די טאָוולען פון דער ביבל אָפּגעריסן, אין די טאָוולען אַריינגעבונדן לײדיקע בלעטלעך, וואָס וועלן אפשר קיינמאָל נישט ווערן פאַרשריבן מיט געטלעכקייט. און אויך דאָ, אין די אַראַבישע דערפער, אין זייערע גאַסן און הייזער, גיי איך אום, איך, קינד פון יידישן פאָלק, וואָס האָט שוין פון אַלע וועלטן דעם שטויב אין די פאַלדן פון די בגדים! און דווקא דאָ, צווישן די ביבל־קינדער, דערשפיר איך מיר אַזוי פרעמד, אַזוי פרעמד... ווייל די ביבלישע גאַסט־פריינטלעכקייט איז אַזוי בלאָס געוואָרן, ווי נאָר עס בלאָסט זיך אויס דער הימל נאָך אַ ווינטערדיקן זונפאַרגאַנג אין אַ ווינטערלאַנד, אין צפון־מערב, איידער די נאַכט פאַלט צו.

יידן זענען אָנגעקומען מיט שטורעם און ווירבלען דאָ די שטויבן. יידן זענען געקומען און האָבן דאָ פאַרצויגן עלעקטרישע דראָטן און מיט עלעקטרישע ליכט רייסן זיי אַראָפּ דעם שלייער פון יעדן ביבלישן סענטימענטאַלן ווינקל אין ארץ־ישראל. און אויך דאָ, אין דער נשמה פון אַראַבישן פאָלק, האָט די עלעקטרע אונדזערע שוין אַריינגעדרונגען און אויפגעריסן אַ גרויסן שטח, וואו די ביבל האָט אירע שלייערן אָנגעוואָרפן. אַ דרייצן הונדערט יאָר ציילן דאָ די אַראַבער זייער נצחון איבער — — — איבער וועמען איז געווען זייער נצחון? איבער חורבות פון די לעצטע רוימישע הערשער. איבער די ערשטע קריסטן, וואָס האָבן דאָ, אין ארץ־ישראל, געוואָלט איינפלאַנצן די תורה, וואָס איז אין מזרח אויפגעקומען. — אַ מין תוצרת הארץ.

דרייצן הונדערט יאָר איז פאַרן אַראַבישן פאָלק אַ שטיק היסטאָריע און יידן ווילן עס רעכענען אויף זייער אייגענעם חשבון־אַרט. רעכנט מען, די אַראַבער רעכענען איצטער אויך, כאָטש זייערע דערפער זענען ביבליש און מיט קר־מיסט צעלייגט מען אַ פייער די ווייכע מצות אויסצובאַקן. איך האָב צונויפגעוויקלט אַזאַ מצה, ווי דער אַראַבער טוט עס, געטונקט אין אייל און געגעסן. איך האָב געוואָלט דערגיין, ווי עס קוויקט זיך מיטן מאכל דער מזרח־מענטש אין מיר, צי גאָר דער טייל מערב־מענטש, וואָס אין מיר. שטייענדיק אויפן שוועל פון שייכס הויז, אויפן שפיץ באַרג, האָב איך געזען פונוויטן אַ יידישע געגנט און געזען פונוויטן אין דער קלאָרער לופט רויטע דעכער פון די יידישע

מחנות. נישטאָ קיין מויערן אַרום. נישטאָ קיין טויערן צו פאַרשליסן אויף ביינאַכט — פרידן, אָפּנהאַרציקייט.

און דאָך האָב איך אין יענעם טאָג נישט געקענט געפינען גענוג ליכט צו פאַרטרייבן אַ סך שאָטנדיקע ספקות, וואָס האָבן זיך דערוועקט אין מיר פאַרברענגענדיק אין די אַראַבישע דערפער. אַכט הונדערט טויזנט זייערע און הונדערט פופציק טויזנט אונדזערע...

און דאָס אַלץ, ווען יידישע עלעקטרע באַלייכט איצטער אַזוי דעם אַראַבערס מהות און עפנט אים די אויגן צו זיין אייגענער ווירקלעכקייט...

גרים און אַלטגעזעסענע

איך בין משער, אַז דער אַלטגעזעסענער ישוב אין ארץ־ישׂראל באַדאַרף זיין אייפּערזיכטיק, הלמאי די באַזוכער און באַשרייבער האָבן אויג און האַרץ אָפּן נאָר צו די גרים, די נאָר וואָס אַריבערגעקומענע. ווען מען דערמאָנט דעם נאָמען חלוצים, איז מען נישט אויסן מיט דעם די אַלטגעזעסענע, די גרינדער פון דעם אַלטן ישוב. גלייך ווי די ערשטע, וואָס האָבן זיך מפקיר געווען פאַר דער איצטיקער פּתח־תקוה, צי רחובות, זענען גאָר קיין פּיאָנערן נישט געווען. עס רירן גאָרניט אַהינטער די קאָלאָניעס פון די אַלטגעזעסענע די איבערגעוואַקסענע בית־עולמס. אַ זיפץ און אַמאָל אויך אַ טרער פאַרמאָגט מען נאָר פאַר די בית־עולמס, וואָס אַהינטער די געצעלטן פון די גרים. אויף די פּלייצעס פון די היינטיקע פּיאָנערן האָט מען אָנגעלאָדן דעם שווערן עול פון האָפענונגען; פאַר זייערע שטרויכלונגען ציטערט מען.

איך רייד דאָס אַליין מכּוח זיך, וואָס פאַר די עטלעכע חדשים, וואָס איך האָב פאַרבראַכט אין ארץ־ישׂראל, האָב איך אין מיין גאַנצן מהות אָפּגעגעבן די גרים און איצטער אויך, ביים אויפשרייבן מיינע דערפאַרונגען און איינדרוקן פון ארץ־ישׂראל, האָב איך כּמעט ווי זיך אָפּגענייגט אָן אַ זייט פון די איינגעוואָרצלטע, אַלטע קאָלאָניעס. כאָטש נישט איינמאָל האָב איך זיך געקילט אין שאָטן פון זייערע באַיאָרנטע ביימער און אַזוי זיך געקוויקט מיט די וויינטרויבן, וואָס זענען אויסגעצייטיקט געוואָרן דורך דעם ווילן פון די אַלטגעזעסענע. זיכער טאָר מען נישט זיין בלינד צו דער עקשנות פון די אַמאָליקע פּיאָנערן, וואָס זייער אָנהייב פּרואווט מען שוין באַצייכענען מיט דעם נאָמען היסטאָריע. די אַמאָליקע פּיאָנערן און איצטיקע שווערע בעלי־גופים פון די אַלטע קאָלאָניעס, זיי האָבן אויך עפּעס צו דערציילן פון זאַכן, וואָס קלינגען מיט בלוטיקן לעבן, און וואָס זענען נאָך זייער ווייט פון פאַרגאַנגענער היסטאָריע.

אַז מען דערנעענטערט זיך קיין ארץ־ישׂראל, וואַרפן זיך אַנטקעגן די אָאַזיסן אין געשטאַלט פון די אַלטע קאָלאָניעס. קומט מען אין צענטער פון יידישער אַקטיוויטעט — פאַרכאַפּט דער הו־האַ פון די גרים, וואָס ווילן ווערן אַלטגעזעסענע און קענען עס נישט באַוויַיזן.

מעגלעך, אַז דאָס, וואָס אין די אַלטע קאָלאָניעס איז פאַראַנען פּריוואַטע איניציאַטיווע, אָדער די איניציאַטיווע פון פילאַנטראָפּן — ראָטשילד, צי הירש — דאָס אַליין האָט ביי היינטיקן טאָג נישט דעם ראָזן פאַרב, וואָס זאָל אַזוי שיינען, ווי די טעטיקייט פון קרן־קימת און קרן־היסוד, וואָס רעכענען זיך פאַר נאַציאָנאַלע אינסטיטוציעס. די וואָס באַמיען זיך אין ארץ־ישׂראל צו באַוויַיזן די געסט דעם פּראָגרעס, וואָס ארץ־ישׂראל האָט געמאַכט פאַר דער צייט פון דער יידישער נאַציאָנאַלער דערוואַכונג, זיי, די וועגווייזער, פירן תּחילת אַוועק אין עמק־יזרעאל, צי עמק־הירדן, וואו דער ישוב איז אַלט בלויז אַ עטלעכע יאָר און וואו די פאַרפּלאַנצטעביימער בייגן זיך נאָך פאַרן מינדסטן ווינטעלע.

נאָר איך באַדויער עס נישט. וואָס איך האָב באַדאַרפט זען, האָב איך סיי־ווי געזען. די אַלטע קאָלאָניעס האָבן געווירקט אויף מיין השגה, ווי עס ווירקט אַ שיינער מיטן־זומערטאָג. אַנדערש פילט מען אין די נייע, יונגע און טומלדיקע קבוצות — דאָרט איז פרילינגדיק־שרייענדיק; ווינטיק און מיט דעם פיבער, וואָס אַ פרילינג קען נאָך מיט זיך ברענגען. די אַלטע איינגעזעסענע חוזקן גאַנץ אָפט פון די איצטיקע בן־יקירלעך, וואָס פּיעשטשען זיך און קרעכצן און מאַכן דעם אָנשטעל, גלייך ווי נאָר אויף זייער חלק איז אויסגעפאַלן אויפצוהייבן הויך די פאָן פון יידישן פּיאָנערטום און יידישער אַרבעט אין ארץ־ישׂראל. גענוג זיך אַריינצולאָזן אין אַ שמועס מיט אַן אַלט־געזעסענעם, ווען אויף זיין פּנים פאַרציט זיך אַ וואָלקנדל, בשעת ער מאַכט צו די רעכטע אויג, כּדי מיט דער לינקער אַריינבליקן אין אַ געשעענישל, וואָס איז אַלט אַזוי אַ דריי צענדליק יאָרעלעך.

***

אידעאַלן בליען און האָבן זייער שאַרפן אַראָמאַט, יעמאָלט, ווען זיי זענען ביים שוועל פון דער ווירקלעכקייט. האָט זיך נאָר אַ אידעאַל אַרונטערגעזעצט אונטער אַ דאַך און געפונען אַ שוץ פון רעגן און

שטורעם — האָט ער זיך אַליין אונטערגעשוירן די פליגל. וואָרעם, צי איז געווען ווינציקער אידעאַל ביי די ערשטע פּיאָנערן בילוער, די בית־יעקב לכו ונלכה, וואָס האָבן זיך אַריבערגעטראָגן איבער אַזוי פיל יסורים־בערג פון דעמאָלטיקן לעבן און זיך פאַרטראָגן ביז צו די זאַמדן פון די אַמאָליקע פּלישתּים? אַ סך זענען געפאַלן אין קאַמף מיט די שטויביקע שווערקייטן, וואָס זעצן זיך אָן אויף די הענט פון איעדן פּיאָנער און בפרט אין ארץ־ישראל, וואו אַזוי פיל אוממעגלעכקייטן האָט מען געצוואונגען צו ווערן מעגלעך.

נאָר די גוטע הייזער, וואָס זענען אויסגעוואַקסן אויף דעם אָרט פון די דורכגעווינטיקטע געצעלטן; די איינגעפּונדעוועטע שטאַלן, די געדיכטע און שווער־גרינע אַפּעלסינען־גערטענער, די שורות אונטערגעלענטע ווייַנשטאָקן; אָדער די איבערגעוואַקסענע עקאַליפּטוס־וועלדער, וואָס מאַכן אַ יונגן ישוב אויסזען אַלט — דאָס איז גענוג, אַז די אַלע, וואָס קומען מיט קינדערשער נייגעריקייט און קינדערשער נאַאיוויטעט, זיי זאָלן פאַרזען דיווירקלעכקייט אין ארץ־ישראל און גאָר איינגאַנצן אַריינוואַרפן זיך אין דער שוימיקייט פון דעם פרילינג־שטראָם. און אגב רעדט מען אינדערהייך צווישן די גרים, אַז דאָרט, ביי די אַלט־געזעסענע, איז אָפּגעשטאָרבן איעדער אידעאַל און אַז פאַר די אַלט־געזעסענע איז ארץ־ישראל דאָס אייגענע וואָס פאַר דעם נישט־יידן, אויב ער וואָלט נאָר אין ארץ־ישראל זיך געקענט אויסלייגן מיט זיין באַלעבאַטישער פּסיכאָלאָגיע און באַלעבאַטישן אַפּעטיט. אַזוי גייט דער סדר־העולם. אַפילו צווישן די אידעאַליסטן פון עמק־יזרעאל איז שוין געקומען די קלאָר אָנגעצייכנטע ליניע, וואָס באַווייזט הונדערט־פּראָצענטיקן אידעאַליזם און אידעאַל, וואָס איז שוין נישט מער ווי פינף־פּראָצענטיק. די אַלע, וואָס זיצן נאָך אונטער אַ צעלעכערטן דאַך, זיי קוקן מיט ביטול צו די, וואָס ביי זיי איז שוין דאָס הויז פון בעטאָן און דער דאַך — אַ מאַסיוועער און רויט געפאַרבענער:

— זאָט געוואָרן, פעט געוואָרן, קלייבן שוין פליאַכטערן אונטער די פליגל, קענען שוין נישט פליען מער — — —

אַזוי טייט מען אויף די וואָס האָבן זיך אָפּגעזאָגט פון אַ קאָמוניסטישן לעבן און זיך איינגעאָרדנט אונטער אַ אייגענעם דאַך.

נאָר ווער קען זיך דען שטעלן אַנטקעגן דעם ווינט, וואָס קומט אָן אין אַ הייסן טאָג, ווען אַפילו ער קרייזלט צו שטאַרק דיין פּיאה? אַ פאַרפאַלענע זאַך. דאָס וואָס רייצט אַזוי אין ארץ־ישראל, דאָס וואָס

מאַכט אַז ארץ־ישׂראל זאָל זיך באַווייזן אין אַלע קאָלירן פון רעגנ־בויגן — דאָס איז דאָך פּאָרט די גרויסע מאָס פון אידעאַליזם, וואָס שוימט זיך אַריבער אין די שורות פון די לעצטע חלוצים. ווער ווייסט, וואָס אין אַ עטלעכע יאָר אַרום וועט זיין? ווער ווייסט, וואו זיי וועלן אָנשפּאַרן? און וועט אַפילו אין ארץ־ישׂראל גופא, אויב נאָר זיי וועלן זיך איינאָרדענען, שווערער ווערן, וועלן זיי אויך באַקומען יענע מאָס אַלטגעזעסנקייט און אויף זיי וועט מען טייטן מיט די פינגער: „זעט, שווער געוואָרן, זאַט געוואָרן און דאָס איז פון פריערדיקן אידעאַליזם געבליבן!"

איך האָב עס קלאָר אַרויסגעזען, באַזוכנדיק די עלטערע קאָלאָניעס: פּתח־תקוה, ראשון־לציון, רחובות און אַנדערע — אין יעדער קאָלאָניע האָט עס מיר נאָר אינסטינקטיוו אָנגעצויגן ערגעץ צו אַ פרייען פּלאַץ, וואו עס געפינען זיך די געצעלטן פון די יידישע אַרבעטער, וואָס דערנערן זיך דורך די פּאָר טעג אַרבעט און באַשיידענע שׂכירות ביי די אַלטע קאָלאָניסטן. די קליינע קאָמוניסטישע קבוצה, וואָס האָט זיך באַפעסטיקט מיט דעם אייגענעם פּאַרוואָרלאָזטן אידעאַליזם אין שכנות פון די אַלטע קאָלאָניסטן — דאָס אַליין האָט געווירקט גאָר נישט גינסטיק פאַרן גאַנצן בילד. אַלץ איז ביי מיר אויסגעקומען מטושטש: אָט זענען פאַר מיר די געדיכטע אַפּעלסינען־גערטענער, די הייזער, וואָס שטייען אין שאָטן פון פּרוכטביימער, צי אין שאָטן פון פּאַלמען און עקאַליפּטוס־ביימער; אָט קומט אַנטקעגן דער יוסטער באַלעבאָס, וואָס איז אין ארץ־ישׂראלדיקער וואַרעמקייט שווערלעך געוואָרן. און אָט קומט אַרויס די באַטאָגטע מוטער, ביים זייט קינדער זאַטע, גוט געקליידטע. און ווער זאָגט נאָך, אַז אַ רייטערל טראָגט זיך פּאַרביי, און דאָס איז אַ קאָלאָניסטישער זון, וואָס איז דאָ אויפגעוואַקסן און טראָגט שוין אונטערן כאַלאַט אַראַבישן ווינט — — —

אַזעלכע בילדער און זייער גלייכן דערוועקן שוין נישט יענע פריידיקע ווייען פון נייגעבורט. זיי מאָלן געלע בלעטער פון האַרבסטיקייט. און בפרט וועןביידע צדדים זענען זיך גאָרנישט קיין נאָענטע פריינט: אַרבעט און קאַפּיטאַל — אַפילו אין ארץ־ישׂראל באַשאַפן זיי אַ שאַרף ווינטל, אַזש די בליעכץ פאַלן פון די ביימער; אַזש ווערעמדיקע פלעקן באַווייזן זיך אין די ראָזע באַקן פון די עפּל.

נייַן, גאָרנישט גרינג איז אַזאַ לעבן אין געצעלטן, וואָס שטייען אין שאָטן פון אַלטע עקאַליפּטוס־ביימער. אין די געצעלטן זיצן דורכ־

געליטענע, דורכגעפּיבערטע, וואָס ביי אַלע מינים עבודת־פּרך האָבן זיי שוין פאַרדונגען זייערע הענט און פּלייצעס פאַר די עטלעכע פּיאַסטער אַ טאָג. בחורים און מיידלעך, וואָס קענען זייער ליבע נישט אויסצייטיקן, ווייל פאַר די עטלעכע פּיאַסטער אַ טאָג קען מען קיין דאַך איבערן קאָפּ נישט אויפשטעלן און קיין אייגן שטיקל ערד דערזעט מען אַפילו נישט, ווען מען זאָל פאַרמאַכןביידע אויגן און חלומען. אַזאַ ליד זינגט זיך שוין, וואָס פּראָסטיקט די הויט אונטערן דינעם בגד.

און דאָ קומט די קאָנקורענץ. אַראַבער האָבן אויך הענט. אַראַבישע הענט באַקומט מען פאַר ביליקער. די אַרבעט ביים אַרומגראָבן די אַפּעלסינען־ביימער, זי צעברעכט דעם גוף. אין ארץ־ישׂראל האָט מען נאָך ביז איצטער געפלאַנצט אַפּעלסינען־ביימער אויף דעם אַלטן שטייגער, נאָענט בוים צו בוים. און אַ באַיאָרנטער אַפּעלסינען־גאָרטן איז געדיכט נישט דורכצוקריכן. עס איז דושנע אין די זומער־טעג אונטער זיי. אין דרייען געבויגן מוז מען אַרומקריכן און אויפגראָבן די איינגעבאַקענע ערד. פאַר דער־אַ מלאכה שלאָגט מען זיך. דאָס צו קריגן באַדאַרף מען קאָנקורירן מיטן אַראַבער. און דאָ רעדט מען פון יושר. ביידע צדדים ריידן פון יושר און נאַציאָנאַלע געפילן.

וואָלט מען באַזעצט אויף דער ערד די דאָזיקע פאַרביטערטע חלוצים, וואָס וואַרטן אויף דעם חסד פון יידישן קאָלאָניסט — יעמאָלט וואָלטן אַ סך זאַכן אַוועקגעגאַנגען כשורה. יעמאָלט וואָלט סיי נייִ־ און סיי אַלטגעזעסענער זיך אַריינגעפּאַסט אין דער אייגענער פּאַנאָראַמע. אַנדערש איז דאָס איצטער, ווען דער דלות באַשאַפט מחלוקת אונטער די ביימער, וואו מען האָט באַדאַרפט הערן שיר־השירימדיקן זינגען. די מאָס ביטערניש איז דאָ און דאָרטן איבערפילט אין ארץ־ישׂראל און די ביטערניש גיסט זיך אַריבער דאָרטן, וואו די גרים און אַלטגעזעסענע זיצן אין שכנות.

***

איך האָב זיך דערשלאָגן צו אַ קבוצה אַרבעטער אַהינטער דער איצטיקער באַפעסטיקטער קאָלאָניע רחובות, אַמאָליקע פּיאָנערן און איצטיקע בעלי־גופים. הינטער דער קאָלאָניע, אין לייוונטענע געצעלטן, זיצן בחורים און בחורות און זשיווען זיך פון דעם ביסל אַרבעט, וואָס

זיי קריגן אין דער קאָלאָניע. אַ קאָמונע מיט אַלע קליפּערלעך האָבן זיי באַשאַפֿן. צום יאָר פֿון זייער עקזיסטענץ אַלס קבוצה האָט זיי תּל־אָביב געשענקט אַ קו מיט אַ קעלבל און עטלעכע הינער. און דאַכט מיר, אַז צו אַן אייזל האָבן זיי זיך אויך דערשלאָגן. און אַרום דער דאָזיקער קליינער באַלעבאַטישקייט וואַרעמט זיך אויס דער גרויסער אידעאַל צו זיין אַליין קאָלאָניסט אויף ארץ־ישׂראל־ערד:

אַלע, סיי די בחורים און סיי די בחורות, גלעטן און וואַרעמען מיט די בליקן דעם פֿאַרמעגן. מען דערציילט די מעלות פֿון דער קו און די חכמות פֿון קעלבל און די גרעאַטנקייט פֿון די עופֿות. איך האָב שווייגנדיק באַטראַכט דעם עולם. מיינע באַגלייטער האָבן זיך געחידושט, וואָס איך מאַך נישט קיין ברייטן שמועס מיט זיי:

— פֿאַרוואָס פֿרעגט איר זיך נישט אויס ביי זיי? זיי האָבן אייך וואָס צו דערציילן.

דאַכט מיר, אַז פֿון אַלע געסט האָב איך צום ווינציקסטן באַ־לעסטיקט מענטשן מיט פֿראַגן און נישט אָנגערירט מיטן גראָבן פֿינגער אין יענעמס אויג. וואָס האָב איך נאָך געהאַט אויסצופֿרעגן ביי די אָדער אַנדערע יונגעלייט, אָדער מיידלעך, צי זיי זענען צופֿרידן אָדער אומצופֿרידן מיט זייער לאַגע? און ווען אַפֿילו איינער באַווייזט מיר אַ ראָזן קאָליר אין באַק, צי איז דען שווער צו פֿאַרשטיין, אַז דער איינער האָט זיך אַ קניפּ געטאָן אין באַק? צו פֿיל איז אין ארץ־ישׂראל אַלץ קלאָר און אַפֿילו, וואו מען דערציילט נישט, איז דאָס לעבן אַליין וואָס איז ריידעוודיק און אַנטפּלעקט אַלץ.

צי דען וועט מען מיר איינריידן, אַז די אַלע, וואָס באַפֿרידיקן זיך מיט דער מלאכה פֿון האַקן שטיינער פֿאַר שאָסייען, זענען טאַקע אינאמתן צופֿרידן מיט דעם? צוליב וואָס זאָל איך עס גלייבן? עפּעס בעסערס איז געווען ביי יעדן איינציקן אין זיין רעיון, ווען ער האָט זיך געלאָזן קיין ארץ־ישׂראל. בפֿרט דער עולם חלוצים איז פֿון דעם בעסטן מענטשן־מאַטעריאַל, וואָס דער גלות האָט געקענט אַרויסשיקן פֿון זיך. און יעדער איינער האָט זיך געלאָזן אין וועג אַריין מיטן פֿולן באַוואוסטזיין, אַז דאָס ציט ער קיין ארץ־ישׂראל, כּדי צו בויען אַ וויסט לאַנד. בויען דאָס לאַנד און בויען פֿאַר זיך אַ היים. און וועמען פֿון די שווערע אַרבעטער, וואָס האָבן אין די גאַר לעצטע יאָרן אַריבער־געוואַנדערט קיין ארץ־ישׂראל, וועמען האָט דאָס מזל אַ שמייכל געטאָן,

אַז ער זאָל קענען זיך אָנשפּאַרן אויפן אַקער־אייזן, שפּירנדיק, אַז דאָס אַקערט ער אַ אייגן לאַנד?

יענע צייטן, וואָס אַקערן פאַר יענעם האָט געמיינט אַקערן פאַר זיך, אָדער בויען אַ שטוב פאַר יענעם, מיינט בויען ארץ־ישראל און ממילא מיינט עס בויען פאַר זיך אַליין — יענע צייטן האָט דאַכט מיר באַלד געמיטן, אויב זי האָט נישט געמיטן אינגאַנצן. די ווירקלעכקייט שטעלט איצטער גאַנץ אָפט אַרויס איר גרויען פּנים און מאַכט גרוי יעדע אַרבעט, וואָס מען טוט פאַר יענעם. גרים שטייען דעריבער זייט ביי זייט מיט אַלטגעזעסענע. און דער אָנזאָג פון ואהבת את הגר: דו זאָלסט ליב האָבן דעם גר — דאָס ווערט נישט גילטיק אין ארץ־ישראל. אַ ציניקער קען זיך פאַרגינען אַפילו אין דעם פּרט צו זיין אַ גערעכטער, ווען ער פרעגט:

— ווער האָט עס באַדאַרפט ארץ־ישראל פאַרשלייערן אין אַלערליי אידעאַלן? פּשוט מאַכט עס ווי פּשוט ברויט מיט זאַלץ איז. און וואָס שפּעטער מען וועט פון ארץ־ישראל אַראָפּרייסן דעם אידעאַלן שלייער, אַלץ געזינטער וועט דאָס לאַנד זיך אַנטוויקלען. און אַנדערע קלאָגן:

— פּראָזע, פּראָזע אַרום און אַרום. גרוי און פול מיט שטרוי איז דער אינהאַלט פון לעבן געוואָרן. נישטאָ מער קיין אידעאַליזם —

איך בין געוויס מסכים מיטן לעצטן. און דעריבער זענען אַזוי באַלויכטן העל די געצעלטן פון די קבוצות אין עמק־יזרעאל, און דעריבער ווערט יעדער גאַסט אַהין געצויגן און מען קען מיינען, אַז טייערער איז פאַר דעם באַזוכער אַ נישט־פאַרענדיקטער חלום פון די קאָמוניסטישע קבוצות, איידער די ווירקלעכקייט אין די אַלטע, איינגעפונדעוועטע קאָלאָניעס.

***

און עס ליגן נאָך דערצו ברייט צעלייגט די איבערגעקערטע וואָרצלען פון אַ ווילד־וואַלד צווישן צוויי דורות לעבעדיקע מענטשן, וואָס אָן ווערטער און אָן באַזונדערע זשעסטן האַלטן זיי מלחמה פאַרן אויבנאָן אין דער ווירקלעכער פּאַנאָראַמע פון לאַנד און פאָלק.

יעדער נייער, וואָס קומט קיין ארץ־ישראל, ברענגט מיט זיך אַ גאַנץ שווערן קנויל פון אויסגעפּלאָנטע אידעען און טעאָריעס: יידישע, נאַציאָנאַלע און אַלוועלטלעכע סאָציאַלע. אַזוי שווער איז אַרויסצובאַקומען

פון דעם אַלעמען אַ נאַרמאַלן סינטעז; וואַקסן אויף סתירות אָן אַ סוף, בשעת מען שלאָגט זיך אָן אויף דער ווירקלעכקייט. ווער די דאָזיקע ווירקלעכקייט זאָל נישט זיין — קאַפּיטאַל און אַרבעט, דער ענגלישער אימפּעריאַליזם און אַראַבישע נאַציאָנאַלע געפילן — צו דעם איז נאָך אַ צולאָג שפּראַכן־פּראַגע און גלות־געוואוינהייטן.

יעדן איינעם פון די ניי אַריבערגעקומענע, אַז איר פרעגט אים, צי וואָלט ער וועלן זיך דערנעענטערן צו דער פּסיכאָלאָגיע פון דעם יושב־הארץ, פון דעם אַראַבער; אָדער פּשוטער געזאָגט: אַראָפּוואַרפן פון זיך דאָס מערב־אייראָפּעאישע און אויפדעקן אין זיך דאָס אָריענטאַלישע — ניין! דאָס וועט יעדער אידעאַלער חלוץ פון די איצטיקע אַריבערגעקומענע שטאַרק פאַרלייקענען:

— קיין אַזיאַטן וועלן מיר נישט ווערן. נישט דאָס איז אונדזער אויפגאַבע מיט אונדזער שיבת־ציון אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט.

און צי איז באמת אַזוי ווינציק חשיבות פאַראַנען ביים איצטיקן אַראַבער? אָדער צי איז עפּעס פאַראַנען אין זיין לעבנס־שטייגער, וואָס זאָל זיין אַ מוסטער פאַר דעם יידישן נייגעבורט אין ארץ־ישראל. אויף דעם וויל איך זיך איצטער אינגאַנצן נישט אָפּשטעלן. דאָ וויל איך נאָר אונטערשטרייכן, אַז די קינדער פון די אַלטגעזעסענע, וואָס זענען מיט אַ עטלעכע און צוואַנציק יאָר צוריק געבוירן געוואָרן אין לאַנד, זיי האָבן אַראָפּגעוואָרפן פון זיך דעם אייראָפּעאישן שאָלעכץ און זענען פאַראַזיאַטישט געוואָרן. אַפילו אַ סך פון די ערשטע חלוצים, פון „השומר״־טיפּ, האָבן איבערגענומען אַ סך פון דעם בעדואינערס ווינטיקייט. אין דעם פנים פון דעם איצטיקן יונגן דור, קינדער, וואָס באַזוכן נאָך די ייִנגערע קלאַסן — אויב אין ארץ־ישראל געבוירענע — דערקענט מען אויף זיי דעם אָריענטאַלישן הויך; אַזיאַטיש בייגט זיך אויס זייער כאַראַקטער.

איך האָב זיך אָנגעשלאָגן אויף דער דערשיינונג גופא פון גרים און אַלטגעזעסענע און אויף דעם גרויסן אויפריס אין דער פּסיכאָלאָגיע פון די ביידע. איך בין געווען אומאײַנגענעם איבערראַשט, ווען איך האָב זיך מיט דעם שאַרפן פּסיכאָלאָגישן מאָמענט אָנגעשלאָגן פנים אל פנים. איך האָב געטראַפן זין פון אַמאָליקע בילוער, זין פון די גרויסע אידעאַליסטן, וואָס האָבן נישט געקענט אויפדעקן פאַר מיר קיין שפור פון זייערע עלטערנס נאַציאָנאַלער טראַגעדיע און נאַציאָנאַלן ווידערגעבורט. זייער העברעאיש איז מער אַראַביש און דער גאַנצער

געדאַנקענגאַנג איז ביי זיי נישט מער קיין איראָפּעאישער. מיר איז אויסגעקומען צו פאָרן מיט אַזאַ איינעם אין איין וואַגאָן דורכן עמק־יזרעאל, פאַרביי די קאָמוניסטישע קבוצות און ער האָט איראָניש געקוקט אויף דעם אַלעמען:

— אַז צען גוטע ברידער מעלקן אַ קו, וועט ביי איר אין אייטער די מילך ווערן איבערגעבערענט.

און אַז איך האָב געוואָלט ביי אים אויפדעקן כאָטש איין ווינקל פון דער נייער ארץ־ישראל, ווי עס מאָלט זיך אויס ארץ־ישראל אַ איצטיקער חלוץ — האָב איך עס נישט דערקענט. פאַר אים איז ארץ־ישראל געווען אַ בילד אַליין פאַר זיך, שוואַך פאַרבונדן מיטן גאַנצן יידישן כלל און אויך נישט פאַרבונדן מיט דער מערב־וועלט, וואו יידן האָבן אויסגעוויטיקט זייערע מאָדערנע אידעען. פאַר אים זענען די אַראַבער אויך קיין פּראָבלעמע נישט. „אויף אַ קלאַפּ קען ער געבן צען צוריק". ביי אים איז דאָס טעאָריע און פּראַקטיק.

לויט מיין איבערצייגונג איז דער אַלטגעזעסענער און דער עיקר זיינע קינדער אין לאַנד געבוירענע — זיי זענען די, וואָס הייבן אָן אָנצונעמען דעם אַזיאַטישן אויסזען. די דאָזיקע צייכענען שוין לייכט אָן די פיזיאָנאָמיע פון די קומענדיקע יידישע דורות אין ארץ־ישראל. און דעריבער באַמיט מען זיך עס צו פאַרזען. דעריבער באַמיט מען זיך צו פאַרנייען די אַלע אַלטגעזעסענע, איינגעפונדעטעווע קאָלאָניעס פון די אַמאָליקע אידעאַליסטן און היינטיקע בעלי־גופים.

און נישט געזונט איז די אַטמאָספערע אין אַן אַלטער קאָלאָניע, ווען די איצטיקע חלוצים מיט צעשטערטע האָפענונגען זיצן אין זייערע געצעלטן און וואַרטן צו פאַרדינען אַ פּאָר פּיאַסטער ביים אַרומגראָבן די אַפּעלסינען־ביימער ביי די איצטיקע בעלי־גופים און אַמאָליקע אידעאַליסטן. גרים און אַלטגעזעסענע — צווישן זיי האָט זיך אויפגעעפנט אַ תהום, וואָס וואַרט, אַז אַ געזונט לעבן זאָל אים פאַרשיטן.

אַרום טויטן ים

פאָלקס־פאַנטאַזיע האָט פאַרשאָלטן יענע געגענט; ווייל דאָרט האָט רישעות געבליט אין די אַלטע צייטן. מענטשן פון יענער געגנט האָבן זיך דערצויגן אַלדאָס בייז. האָט כביכול פאַרוויסט יענעם טאָל, וואָס איז געווען ווי אַ גן־עדן. מיט פייער און שוועבל פאַרגאָסן.

— סדום!

איז טאָקע יענע סדום־געגנט אַזוי טויט, ווי דער נאָמען פון דעם געזאַלצענעם און ביטערן ים, וואָס געפינט זיך דאָרטן? אונדזער מהות איז פאַרקניפּט מיטן גרין צעבליטן לעבן און פון דאָרטן רעפלעקטירט צו אונדז לעבעדיקע שיינקייט. מיר זענען פאַרבונדן מיטן נאַטור־אָטעם, סעזאָן־וועקסלונג. דעם ים־המלח האָבן נאָך די רוימער פאַרמשפּט צו טראָגן אַזאַ שוידערלעכן נאָמען:

„דער טויטער ים".

ווער קאָן אָבער חושד זיין, שטייענדיק אין די הרי־יהודה, ביי ירושלים, מיטן פּנים געווענדט צו מזרח־זייט — ווער קען חושד זיין, אַז יענער מאַט גרינלעכער וואַסער־שפּיגל, וואָס ליגט אַ צונויפ־געדריקטער צופוסנס פון די מואָב־בערג, אַז דאָרטן איז דער טויטער ים? אַזאַ גלעטנדיקע בענקשאַפט האָט מיך אַרומגעכאַפּט, בשעת איך האָב אין אַ זוניקן האַלבן טאָג געקוקט צום ים־המלח פון הר־הצופים. דער לויטערער אויסגאָס צווישן די בערג איז איבערגעגאַנגען פון העל־ צו טונקל־גרין און באַלד אין ער אינגאַנצן באַזילבערט געוואָרן, זיך אַרויסגעהויבן צו דער ברענענדיקער זון און צוריקגעזונקען אין זיין געפענקעניש צווישן די הרי־יהודה און די מואָב־בערג.

העט ווייט קומט אָן פון צפון־זייט אַ טונקעלער שטעג און פאַר־לירט זיך אין דעם העל צעשמאָלצענעם און מיט גרין גאָלד איבערגע־

גאָסענעם ים־המלח; דאָס איז דער ירדן, וואָס קומט אָן אין געאייל פון צפון־זייט און ברענגט זיינע רעשטלעך וואַסער צום טויטן ים.

אַז איך האָב צום ערשטן מאָל געזען פון ווייטן דעם ירדן־טאָל, איז פאַר מיר וואָך געוואָרן דער חלום פון אַ סך דורות. דער ירדן־טאָל איז אַ טאָל פון לעבן און טויט; פון אויפקום און אונטערגאַנג. די בני־ישראל, וואָס האָבן מיט עטלעכע טויזנט יאָר צוריק אָפּגענעצט די טריט אין ירדנס וואַסערן, זענען אויך אויף די ווייטערדיקע דורות פאַרמשפּט געוואָרן צו שמען אַלס פאָלק און געניסן פון אַלע געבורט־יסורים.

***

פון ירושלים פירן אַלע וועגן באַרג־אַראָפּ. אומעטום, וואוהין מען זאָל זיך נישט לאָזן פון ירושלים, באַדאַרף מען אַראָפּנידערן אין דער נידער. און צום טיפסטן נידערט מען צום ים־המלח. אַז מען לאָזט זיך צו אים, חידושט מען זיך: „אַזוי נאָענט צום טויטן ים, ווען מען קומט צו אים פון ירושלים, און איצטער האָט ער זיך אָנגעהויבן צו דערווייטערן, גראָבט זיך טיפער אַריין אין די בערג אַריין".

די געגנט, ווען מען לאָזט זיך אַראָפּ פון ירושלים צו מזרח־זייט, ווערט זי גרוי און נאַקעט. זאַמד און שטיין. איך קען אַ סך אַזעלכע פאַרוואָרלאָזטע געגנטן אויף דער וועלט. צפון־אַמעריקע האָט עס גענוג און אַפילו די בליענדיקע קאַליפאָרניע פאַרמאָגט אַזאַ קאַרגשאַפט. פאַראַן אין ניי־זעלאַנד ערטער, וואו בריאת־העולם איז נישט אַזוי געלונגען. ווינציק חסד. אַ סך רוגז אין דער נאַטור. אין ארץ־ישראל ווילט זיך נישט גלייבן, אַז די נאַטור האָט זיך נאָך נישט באַרואיקט. עס חידושט אַזוי אַן ערד־ציטערניש. עס חידושן די באַזאַלט־שטיינער, וואָס אין אייבערשטן גליל — אָט די אַלע סימנים פון וואולקאַנישע אויסברוכן, וואָס האָבן מיט לאַווע געפּלייצט פון גלילס הייכן צו די טאָלן אַראָפּ.

אַזאַ צייכן פון מעשׂי־בראשית איז דער ירדן־טאָל און מער פון אַלץ דער טויטער ים און די ווּיסטעניש אַרום. נידעריקער איז טויטער ים פון מיטללענדישן ים, וואָס גאָר נישט ווייט. טיפער האָט זיך אַראָפּגעלאָזן דער טויטער ים און ער טייט אין זיינע שוועבל־וואַסערן אַלע לעבעדיקע באַשעפענישן, וואָס פאַלן אַהין אַריין פון ירדן. און צוליב וואָס ברעכט זיין געניק דער ירדן, גאַלאָפּירנדיק פון צפון־זייט, כדי

וואָס גיכער ברענגען זיינע וואַסערן אַהער, אויב ער איז נישט מתקן דעם טויטן ים?

עס ווערט הייסער מיט יעדער ווײַלע, ווען דער וועג שניידט זיך אַלץ טיפער אַראָפּ צו מזרח. עס איז נאָך באַגינען און פֿון ערגעץ שלאָגט די ברענענדיקע היץ, עס ווערן אײַנציקווייז פֿאַרשוואונדן די לעצטע אַראַבישע הייזלעך און דאָס ביסל גרינס, וואָס דער פֿויער שלעפּט מיט עקשנות פֿון דער קאַרגער ערד אַרויס. אַלץ אָפּטער קומט דער דרום אַנטקעגן. עס העלפֿט דאָ ווינציק די מסירת־נפֿש פֿון פֿויער. קען דאָס זיין, אַז צוליב דעם האָט מען זיך אויך געשלאָגן אין די אַלטע צייטן? וואָרעם דורכקוקנדיק ארץ־ישׂראלס היסטאָריע, איז דאָך בכלל אַ חידוש — איצטער, אַז מען זעט שוין אויף דער לאַנד־קאַרטע, וואָס פֿאַר אַ פּיצל וועלט ארץ־ישׂראל איז — און מען לאָזט פֿאַרן דמיון דורך די אַלע בלוט־פֿאַרגיסעניש — פֿרעגסטו אַליין ביי זיך:

— פֿאַרוואָס גרינט אַזוי ווינציק די ערד, דאָרטן, וואו הײַנט־צייטיקע פּיאָנערן באַמיען זיך נישט? פֿאַרוואָס האָט די בלוט־באַמיסטיקונג נישט פֿאַרזאָרגט ארץ־ישׂראלס בערג־ריפּן אויף אייביקע יאָרן מיט בליאונג?

יאָ, די ערד איז איבערגעמיסטיקט און דורכגעברענט. צו פֿיל גוטס, אָדער צו פֿיל האָט דאָ טויט געפּאַכט מיט זיין שווערד און איינס אַנט־קעגן אַנדערן געטריבן צו פֿאַרטיליקונג, די אויפֿגעבלאָזענע מלכימלעך פֿון אַלע צייטן.

מען קומט אַריין אין אַ טראָפּישער אַטמאָספֿערע. איצטער, נאָך מיינע וועלט־רייזעס, איז דאָס מיר וואויל באַקאַנט. אין אַזאַ־אַ אַטמאָס־פֿערע וואַרעמען זיך אויס שלאַנגען און עקדישן. די קליידער ווערן איבעריק אויפֿן לייב און די נאַקעטקייט בענקט צו באַהעפֿטן זיך מיטן וואַרעמען ווינטל, וואָס קומט פֿון ערגעץ צעבלאָזן.

אונטן, אין ברייטן טאָל, דערשפּירט מען דעם אָטעם פֿון מדבר. די ערד האָט פֿון זיך אַראָפּגעוואָרפֿן גאָר איר מילדקייט. די נאַטור האָט זיך נאַקעט אויסגעטאָן און אַנטפּלעקט די דער: פֿאַרקאַלכונג און געזאַלצנקייט. די פּלאַכן אין ברייטן טאָל, וואָס פֿאַרלויפֿן ביז צום טויטן ים, וואַרפֿן אָן אַ אומעט און עס צווינגט צו פֿאַרגעסן, אַז ערגעץ, אָן אַ זייט, גאָרנישט ווייט פֿון דאַנען, גרינט עס און גראָז און בלאָט בענקט צום טוי. דאָ די דאָרנדיקע געוויקסן זענען פֿאַרגרעבטע, פֿאַר־שטויבטע. אַ חידוש גאָר, ווי אַזוי עס שלאָגט זיך אַ וואָרצל אַרויס

פון אַזאַ זאַלציקן אייבערפלאַך. די מואַב־בערג אַנטקעגן רירן זיך אין דער ליכט פון פרימאָרגן־שעה. באַשערט געווען די מואַב־בערג אַזוי זיך איינצוקריצן אין זכרון פון די דורות. עס זענען אין אַלע צייטן געשטאַנען אויף די שפּיצן בערג די פּייל־און־בויגן־באַוואָפנטע און אַריבערגעקוקט צו די יהודה־בערג, וואָס אין מערב־זייט. געשטאַנען מיט פאַרלאַנגען זודיקע, ווי זודיק די געגנט איז דאָ אַרום טויטן ים, כמעט אַ קיילעכדיק יאָר אין דער אַנגעגליטער און פאַרקאַלכטער זאַלציקייט.

***

אַריבער זיבעציק קילאָמעטער לאַנג און ביי אַ זיבעצן קילאָמעטער איז ער ברייט אין זיין ברייטסטן אָרט, דער ים־המלח. ער מאַכט דעם איינדרוק פון אַ באַשיידענער אָזערע. אין ליכט פון פרימאָרגן האָט אין זיין בלאַסער גרינקייט רעפלעקטירט אַ יונגע ראָזיקייט. אַ צונויפ־געדריקטער צווישן די בערג, איז דער ים־המלח געלעגן און אַ צופרי־דענער געשמייכלט. די פליסיקייט זיינע איז אַלץ וואָס איר ווילט, נאָר נישט קיין וואַסער. אַזאַ סם־המוותדיקן טעם איז זיך גאָר שווער אויסצומאָלן. איך האָב פאַרזוכט מיטן שפּיץ צונג דעם טויטן ים און אַ גאַנצן טאָג האָט ער מיר געבריט אין צונג. דער טעם איז זאַלציק און פעפערדיק, יאָדינע און סירקע. אַוואו זענען אַהינגעקומען די זיסע וואַסערן פון ירדן?

אין דער טיפעניש שלאָגן אַלערליי מינעראַל־קוואַלן, וואָס נעמען אין זייער ממשלה אַריין די ירדן־וואַסערן און פאַרוואַנדלען זיי אין אַ מין איינגעמעניש. דאָס וואַסער איז שווער און אַ מענטש וואָלט זיך גיכער מיטן וואַסער געקענט פאַרסמען, איידער דערטרינקען. איך האָב זיך אַוועקגעלאָזן שווימען און געבליבן ווי אַ שטיק פראָבקע אינדער־הייך. דאָס וואַסער איז שווער און לאָזט דעם לעבעדיקן גוף נישט זינקען. ווערלנדיק מאַכן אַ באַוועגונג צום שווימען, האָט עס מיך אינגאַנצן אויפגעהויבן, ווי אַ שפּענדל. דאָס לייב איז געוואָרן שטייף, כאָטש בלייב אַזוי ליגן אומבאַוועגלעך אויפן וואַסער און ווער אַנטשלאָפן.

נאָך אַזאַ אָרט איז פאַראַן אויף דער וועלט. דאָס איז דער געזאַל־צענער ים אין דער שטאַט יוטאַ, אין צפון־אַמעריקע, וואו עס לעבן די מאָרמאָנען. יעמאָלט, אינמיטן פון לעצטן יאָרהונדערט, ווען אַ מענטש

מיטן נאָמען סמיט האָט זיך דערקלערט פאַר אַ נביא און האָט געבראַכט פאַר זײַנע חסידים די מאָרמאָנישע תורה. די קריסטלעכע פאַנאַטיקער האָבן אים און זײַנע אָנהענגער אַרויסגעטריבן פון די מזרח־שטאַטן און פאַריאָגט זיי ביז צו דער יעמאָלטיקער ווילדער יוטאַ, וואָס אין די בערג אין מערב־זײַט. דאָרטן איז אַ נס געשען: מאָרמאָנען מיט זייער צעהיצטן געדאַנק האָבן דאָרטן אַנטדעקט אין יוטאַ אַ צווייטע ארץ־ישׂראל. דער עיקר האָבן זיי געפונען די פאַרטאָפּלונג פון ים־המלח. זיי האָבן נישט ווייט פון דעם געזאַלצענעם ים געפונען אַ זיס־וואַסער, ענלעך צום ים־כּנרת, און אויך דעם ירדן האָבן זיי דאָרט געפונען, וואָס פליסט אַרויס פון דער כּנרת און גייט זײַן וועג ביז צום ים־המלח. דאָרטן, אין יוטאַ, איז אויך פאַראַן דער באַרג ציון און צום סוף האָט דער נביא סמיט דאָרט אַנטדעקט אַ פּאָר לוחות מיט די עשׂרת הדברות...

יאָ, עס טרעפן ווילדע חידושים אויף דער וועלט; נאָר געוועגדט, אויף וויפל דער מענטש האָט נאָך צײַט צו לאָזן פרײַ זײַן דמיון. און ווער זאָגט נאָך, אַז דער דמיון הייבט גאָר אָן צו דרעמלען און הייבט אָן צו שפּינען אַ חלום — יעמאָלט זוכט די ווירקלעכקייט אַ באַהעלטעניש אונטער די חורבות פון אַלטע דערפאַרונגען...

**\
*

טויטער ים, צי געזאַלצענער ים — — —

איצטער האָט מען זיך אויפגעכאַפּט פון שלאָף און פון יענער געגנט אַראָפּגעריסן די ראָמאַנטישקייט. עס זיצן שוין אַ צײַט ביים ברעג פון טויטן ים כעמיקער און וועגן און מעסטן די פליסיקייט פון ים. מען טיילט כעמיש פונאַנדער אַלע זײַנע עלעמענטן און מען חשבונט, וויפל מיליאָנען אָדער ביליאָנען עס וועלן אַרײַנטראָגן אַלע כעמישע שטאָפן, וואָס געפינען זיך אין טויטן ים. ווי לעבעדיק עס אַרבעט דער דמיון ביי די, וואָס שלאָפן נישט אין היינטיקן דור און וואָס ווייסן אַפילו דעם נוצן פון יעדן רעגנטראָפּן, אויב מען ווייסט נאָר צו פאַרצאַמען זײַן וועג!

אַזוי וועט מסתמא קומען אַ צײַט, ווען דער ירדן וועט זיך שוין מער נישט באַהעפטן מיטן טויטן ים און נישט ברענגען פון צפון־זײַט אַהער זײַן וואַסער־איבערפלוס. נישט ברענגען מער קיין לעבעדיקע

פיש דעם טויטן ים אַ מתּנה, וואו די פיש זאָלן דערשטיקט ווערן אין די שאַרפע מינעראַלן. אויך צו דעם וועט וועט קומען אַ סוף, ווען מען וועט דעם ירדן מעכאַניש פאַרקירעווען און אַנווייזן אים אַ וועג, וואָס זאָל פירן צו תּבואה־פעלדער און פרוכט־גערטענער.

דאָ ערגעץ זענען די יידן אַריבער דעם ירדן. פאַר ישׂראלס טריט האָט זיך דער ירדן דערשראָקן און „פאַרקירעוועט אויף צוריק”. איצטער האָבן זיך ווידער די בני־ישׂראל גענומען צו אים און קלייבן זיך אים צו פאַרשטעלן דעם וועג, אַז מער זאָלן זיינע וואַסערן נישט דערגרייכן צו די ברעגעס פון טויטן ים.

**
*

שיין איז די נאַטור דאָרט, וואו לעבן און טויט באַגעגענען זיך. מדבר און אָאַזיס. דאָס איז אויך פאַרן וואַנדערער אַ סוד. און דאָ, אַרום ים־המלח, האָט די האַנט פון רחמים אַנגעצייכנט איר וועג פון לעבן. די קאַלטע, זיסע קוואַלן האָבן פון דער טיף דערגרייכט צום אייבערפלאַך.

נאָך אין יענע צייטן ווען ארץ ישׂראל איז געווען צעטיילט אויף אַזוי פיל מלוכות, וויפל בערג און בערגלעך דאָס לאַנד פאַרמאָגט; וויפל טאָלן און פעלדזנשפּאַלטן ארץ־ישׂראל פאַרמאָגט — אין יענער צייט, איז אַרום ים־המלח, אין ירדן־טאָל, געווען אַ קיניגרייך אַרום יעדן פרישן קוואַל. אַזוי האָט פון די אַלטע צייטן אָן געשמט דער אָאַזיס אין יריחו. אַזוי איז געווען באַרימט דער אָאַזיס פון עין־גדי און באַזונגען געוואָרן אין די שיר־השירים־לידער.

יריחו איז נאָך איצטער דער גרויסער אָאַזיס. פון וויטן וואַרפט זיך אין די אויגן דער טיף־שווערער גרין, וואָס רייסט פונאַנדער דעם קאַלכיקן בליאַסק פון מדברדיקן, אויסגעברענטן טאָל. אַזוי האָט עס געוויס אויסגעזען מיט טויזנטער יאָרן צוריק, ווי די גרינקייט האָט פון וויטן געצויגן יהושען מיט די יידישע שבטים צו באַלאַגערן די שטאָט יריחו. אויך אַהין האָט מען געשיקט מרגלים אויסצופאָרשן וואו־איין און וואו־אויס. און יעמאָלט האָט אַ זונה, אַ קינד פון יריחו, פאַרראַטן איר פאָלק און איבערגעגעבן איר לאַנד צום פאָלק, וואָס האָט זיך אַראָפּגעלאָזן פון די מואָב־בערג. יענע אַלטע יריחו האָט מען נישט לאַנג אויסגעגראָבן. אויפגעדעקט טיילן פון דעם מויער אַרום שטאָט,

אַנטדעקט הייזער און גאַסן. איז טאַקע מקוים געוואָרן די קללה פון יהושע, אַז „פאַרשאָלטן זאָל ווערן אויף אייביק דער, וואָס וועט אויפֿשטיין און נאָך אַמאָל אויפבויען יריחו".

ניין, אויף די קוואַלן, וואָס שלאָגן פון דער ערד, האָט די קללה נישט געהאַט קיין שליטה. פונקט איצטער, ווי מיט טויזנטער יאָרן צוריק, הענגען שווער אַראָפּ די בינט טייטלען פון צווישן די לולבים אין די טייטל־פּאַלמען. פעטע, זיסע, זאַפטיקע טייטל־בינט הענגען די איינוואוינער פון יריחו אַרויס פאַרן רייזנדער, און קיינער איז גאָרנישט חושד, אַז אַ קללה ליגט אין דער זיסקייט. צוליב אַזעלכע טייטלען אַליין האָט געלוינט צו גרינדען אַ קיניגרייך און פון אַזוינע טייטלען אַליין, אַז מען האָט זיך צו זאַט מיט זיי אָנגעגעסן, האָט געקענט אַרומכאַפּן דער לייכטזיניקער טאָכטער פון יריחו אַ חשק צו פאַרבאָרגן ביי זיך די יידישע מרגלים, ווען זיי זענען צוגעצויגן געוואָרן צו יריחו און זיך געלאָבט מיט יריחוס זיסקייט, אינאיינעם מיט די בינען, וואָס שווירבלען אַרום.

און אויך די וויינטרויבן, זיסע אַזוינע, ווי איצטער אַזוי גאָר אַמאָל, האָבן זיך דאָ פריער, ווי אומעטום, אויסגעצייטיקט און נאָך איידער מען האָט זייער זאַפט אין קעלטער אויסגעטראָטן, האָט שוין דער ריח אַליין געשיכורט.

איצטער איז יריחו באַפעלקערט מיט בעדואינער, מיט זאַטע, קרעפּטיקע פרויען און אויסגעטריקנטע מענער. טונקלהויטיקע זענען דאָ די מענער און טונקלהויטיק זענען די פרויען און דעריבער זענען די ווייסלען אַרום די שוואַרצלען פון אויג נאָך ווייסער ווי ווייס; און דעריבער זענען די ציינער נאָך בלאַסער צווישן די גליענדיקע ליפּן. עס האָט זיך אַנטקעגן מיר אַנידערגעשטעלט אַ שווערע בעדואינערין, אָנגעטאָן אין איר גרוי־שוואַרץ מיט ווייסע פאַסן, לאַנגער קלייד, ביז צו דער ערד. זעט אויס צו זיין די „יפת־תואר" פון יריחו און וואַרט, אַז די דורכפאָרער זאָלן זיך שפּיגלען אין אירע שוואַרצאַפּלען. גייט אַרום מיט די פעך־שוואַרצע און גלאַנציקע האָר צעוואָרפן אויפן פּלייצע. פון פרי ביז נאַכט טראָגט זי אַרום אויפן מאַרק איר גרויסאַרטיקייט און וואַרט, מען זאָל זי פאָטאָגראַפירן. מאַכט פריער דעם אָנשטעל, כלומרשט, אַז זי האָט מורא פאַר אַ פאָטאָגראַפישן אַפּאַראַט, נאָר פאַר אַ פאַר פּיאַסטער טוט זיך פון איר אָפּ דער פחד און זי איז גרייט מיט אייך זיך צו לאָזן אין וועג אַריין:

— אַ גלידשוועסטערקינד אוודאי פון יענער שיינער רחב, וואָס האָט ביי זיך אויפן דאַך פאַרראַטן איר פאָלק.

דאָס וואַסער איז געשמאַק און קאַלט אין יריחו. און מסתּמא קען אַזאַ וואַסער אויך אַרומוואַשן ריין אַ פּנים און הענט און קען דאָס גאַנצע לעבן אויסבאַדן. פונדעסטוועגן איז יריחו אַ מוסטער פון קלעפּעדיקער בלאָטיקייט. און ווייל אַלץ, וואָס עס וואַקסט דאָ, אין דעם טראָפּישן אַאַזיס, איז האָניקדיק זיס און ווייל די מענטשן, זייער פּנים און זייער הויט פון די הענט איז פאַרצוקערט זיס — דעריבער קיניגן דאָ די פליגן אומעטום, וואו איר ווילט. ביי די קינדער אין די ווינקלען אויגן און ביי די ווינקלען פון מויל זיצן בינטלעך פליגן און אַזוי אויף די הענט און אויפן גאַנצן לעבן. איך בין משער, אַז דער מענטש האָט דאָ הנאה פון דער קלעפּעדיקער זיסקייט.

***

איך האָב מיר איינגעקויפט אַ בינטל טייטלען און עטלעכע שווערע ענגלען ווייניטרויבן און זיך אַוועקגעלאָזן קלעטערן באַרג־אַרויף, וואו מען האָט געמאַכט די אויסגראָבונגען און געזוכט די איבערבלייבעכצן פון אַלט־יריחו. אַרום האַלבן טאָג, אין אַ זומער־טאָג, איז דאָ די היץ אומרחמנותדיק. ממש סכּנות־נפשות אַזוי אין דער אָפנקייט צו זיצן.

עס האָט אָבער דאַך אַרומגעכאַפּט אַזאַ ווייטער, אומבאַקאַנטער געפיל, זיצנדיק אויף די חורבות פון יריחו מיט דעם בליק געווענדט צו די מואָב־בערג. אַזוי פיל האָב איך זיך אומגעוואַלגערט איבער דער וועלט די לעצטע יאָרן. איך האָב גענוג פאַרבראַכט אין מדבר און גענוג מאָל זיך צוגעהערט, ווי די טראָפּנס שוויס קייקלען זיך איבער דער נאַקעטער פּלייצע און פאַרקייקלען זיך אַזש ביז אין די שיך אַריין — — — און אין ערגעץ האָבן זיך אַזוי מיינע מחשבות נישט אַריינגעשניטן אין אייגענעם טרויער אַריין, ווי דאָס מאָל אויף די חורבות פון אַלט־יריחו.

איך האָב פלעגמאַטיש געריסן טרויב נאָך טרויב פון הענגל, וואָס ביי מיר אין האַנט, און מיטן זאַפט געלאָשן דעם דאָרשט, וואָס האָט ממש געגליט אין מיר, און מיר האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז די מואָב־בערג רוקן זיך נעענטער צו מיר, דערנעענטערן זיך און בייגן זיך אַראָפּ, איך זאָל קענען אַריבערבליקן און זען די אייבערשטע פלאַכן. דאַכט מיר, אַז

איך דערקען די באַרוועסע טריט פון אונדזערע אַמאָליקע וואָגלער, וואָס צום אַאַזיס דאָ צופוסנס האָט עס זיי געצויגן און וואָס דער געפיל פון הערשן און באַהערשן איז יעמאָלט געוואָרן אַ חלום פון די וואָגלער.

אַ שטימע פרעגט מיר און איך דערקען נישט, פון וואַנען די שטימע קומט, צי פון מזרח־זייט ירדן, אָדער מערב־זייט. נאָר אַלץ איינס. די שטימע פרעגט:

„פאַרוואָס זינגסטו נישט, ווי יענער בעל־חלומות בלעם, וועמען בלק, דער מלך פון מואב, האָט באַצאָלט, ער זאָל שעלטן דאָס פאָלק פון די וואָגלער און ער, בלעם, דער בעל־חלומות, ווען ער האָט דערזען פון ווייטן די יידישע מחנות אין זייערע געצעלטן, האָט ער גאָר אויס־געררופן: „ווי גוט עס זענען דיינע געצעלטן, יעקב! — — — ”

אויך נאָך איצטער זעט דאָס קליינע לאַנד אויס גרעסער ווי גרויס, און גרעסער ווי גרויס זעט אויס יעדער ייד, וואָס קומט אַריבער קיין ארץ־ישראל און ברענגט מיט זיך אַ הייפעלע זריעה צו פאַרזייען עס אַרום אַ קוואַל. און דאָ, זיצנדיק אויף די חורבות פון דער אַמאָליקער יריחו, זענען מיר געקומען אויפן זינען די ווערטער פון אַ יידן־פיינטלעכן ענגלענדער. אין אינדיע איז דאָס געווען, אין די הימאַלאַיער בערג, אַריבער צען טויזנט פוס הויך. און דוקא דאָרטן האָט ער מיר געפונען פאַר נייטיק צו זאָגן:

— איך האָב מורא, אַז די קומענדיקע וועלט־מלחמה, וועט זיין צוליב דעם, וואָס די יידן האָבן זיך אונטערגענומען אויפצובויען ארץ־ישראל...

דעם אמת זאָגנדיק, האָב איך עס נישט באַגריפן. כאָטש דאָס האָט מיר געזאָגט אַ ענגלענדער. נאָר פאַרוואָס איז דאָס מיר אויפן רעיון געקומען אינאיינעם מיט בלעמס ברכה? און דווקא יעמאָלט, ווען איך האָב געלאָשן מיין דאָרשט מיט יריחוס וויינטרויבן?

אָבער ארץ־ישראל איז דאָך נאָך אַלץ אַ לאַנד, וואו חלום און וואָר גייען אַזוי נאָענט איינס לעבן אַנדערן, ווי נאָענט עס גרענעצן זיך די זיסע וואַסערן פון ירדן מיט דער סם־המוותדיקער פליסיקייט פון טויטן ים. ווי נאָענט ער דערנעענטערט זיך דער מדבר צו דעם יריחו־אַאַזיס צו לעשן זיינע טרוקענע ליפן אין קאַלטן קוואַל...

בית־לחם

שיין איז דער וועג פון ירושלים קיין בית־לחם. נאַטורס שאַרפער קאַפּריז איז דאָ בולט: באַרג און טאָל געקניפּט אין ענגשאַפט. לויטער־בלויער הימל בייגט זיך איבער באַרג און טאָל. אַהער האָט עס געצויגן דעם דורכגייער. דער וועג צווישן די בערג איז אַן אוראַלטער. דורות האָבן אים נישט אָפּגעווישט. טריט זענען נישט מיד געוואָרן אים לעבעדיק צו האַלטן. קעמל און אייזל ציען זיך דאָ פון אַלטע צייטן אין אַ ברוין־גרויען שנור, און די יהודה־בערג, און די בית־לחם־דערהייבונגען פון ביידע זייטן וועג זענען גאָטספּאָרכטיק און שאַלקהאַפטיק.

שיין איז דער וועג קיין בית־לחם, ווייל דאָ בענטשט די ערד דער פויער מיט זיין מי: „די הויז פון ברויט...” עס מאַכט נישט אויס, וואָס דער פויער איז נישט אונדזערער. טעראַסן פאַרקלייבן זיך באַרג־אַרויף און הויכן אַרויס דעם זאַפטיקן גרין צום הייסן טאָג אַרויס. ווייץ און ווייַנטרויבן, איילבערט און פייגנבוים פאַרוויכן די שאַרפע קאָנטורן פון דער געגנט.

דאָ בויערט די ערד די קריסטלעכע רעליגיע שוין אַריבער נייַנצן הונדערט יאָר. מיט ווייסע טיכער אויף דעם הויכן, אויפגעטורעמטן קאָפּ האָר, האַלב באַרעמהאַרציק, מיט פאַרחלשטן מזרח־פייער אין בלוט, אַזוי גייען אום אין דער געגנט פאַרקריסטלטע אַראַבישע פרויען. בית־לחמער שטיינער. דאָס גיט נישט צו קיין חן דער געגנט. ווייל ז אַראַבערין מיט אירע אָנגעקראַנצטע מטבעות איבערן פּנים, ווען ז קומט אָן צו רייטן אויף אַ קעמל מיט דעם דאָזיקן וועג, וואָס פירט פון בית־לחם קיין ירושלים — זי פּאַסט זיך בעסער פאַר דער געגענט.

די בערג טראָגן אויף די אַקסלען אַראַבישע דערפער. און דעם וועג האָט פרומקייט פאַרשלייערט. די קריסטלעכע מענטשנוועלט שטויבט זיך אין דעם שטויב, וואָס נאָכמיטאָגדיקער ווינט הייבט אויף פון

אוראַלטן וועג. טוריסטן מיט פאַרשייטן אימפעט טראָגן זיך דאָ היין און צוריק מיטן וועג פון ירושלים קיין בית־לחם. דער לאַנדשאַפט מאַניעט אַראָפּ פון וועג. אַלץ איז דאָ פון ביידע זייטן שליאַך אַלט א. ניי. אַלטער איילבערטבוים גיט אויך מיט יעדן יאָרפאַרגאַנג זיין גרינעם, ביטערן איילבערט. און דער ברוין־גרויער קעמל, ווי אין די אַלטע צייטן, טרעט איצטער אויך דעם וועג. און ווער וועט עס זאָגן אויף אַ קעמל אין ארץ־ישראל, אַז ער איז נישט קיין ניינצן הונדערט יאָר אַלט? ער, דער קעמל, מיט זיין שטילשווייגן ווייסט אויך פון דעם דאָזיקן שליאַך צו דערציילן.

עטלעכע מאָל בין איך געווען מיטן וועג קיין בית־לחם און האָב פאַרנומען די אומרואיקייט אין מיין געמיט. דאָ האָט יידישער סענטי־מענט געליטן. די יידישע אמונה האָט דאָ דעם קאַמף אַנגענומען און איז געבליבן מיד. כאָטש דער נוצרי שטאַמט פון נצרת, דאָרטן האָט דער שטילער וואולקאַן זיין לאַווע אַראָפּגעגאָסן פון די נצרת־בערג — נאָר די קריסטלעכע לייִדנשאַפט איז איצטער אַרום בית־לחם, און נישט אין נצרת. ווייל דוד המלך איז געבוירן געוואָרן אין בית־לחם, וואָס אין יהודה, דעריבער האָט מען קיין בית־לחם אַריבערגעטראָגן די וויג פון נוצרי. קיינער חידושט זיך נישט אויף דעם, ווי עס חידושט זיך נישט דער קעמל, ווען ער שפּרייזט פאַרביי בית־לחם מיט זיינע ברייט־ווייכע טריט; ווי עס חידושן זיך נישט די בערג אַרום בית־לחם, וואָס האָבן נאָך געהערט שפּילן אויף זיין לירע דעם יידישן פאַסטעך און מלך דוד...

**
*

דעם יידנס זכרון איז אויסגעבלייכט געוואָרן און דווקא צו ד קברים, וואו עס רוען די ביינער פון די סאַמע גרויסע אונדזערע — דווקא צו זיי האָט זיין זכרון געפעלשט. ארץ־ישראל איז געווען מזלדיק פאַר די, וואָס האָבן שטענדיק אויף פאַלעסטינעס שטויביקער בינע מיטן קאָפּ דורכגעריסן די הימלען און אַוועקגעפלויגן. עס ווייסן די מאַכמע־דאַנער, וואו דעם גרויסן נביאס פוסטריט האָבן צום לעצטן מאָל די שטויביקע ערד אַנגערירט. און עס ווייסן די קריסטן צו ציילן אין ארץ־ישראל איעדן אָרט, וואו דער מאַן פון נצרת האָט אַ מחשבה אַנגעוואָרן. מיר יידן האָבן שוין אַ סך פאַרגעסן און די פאַנטאַזיע וויל עס

נישט באַנייען. ביי אונדז ווייסט מען נישט, וואו עס רוען די ביינער פון די אַלטע, וואָס האָבן גאָר אַ סך אַריינגעזאָגט אין דעם חלל פ. די צייטן:

„און קיין מענטש האָט נישט געוואוסט, וואו זיין קבורה איז ב צום היינטיקן טאָג..."

דאָס איז געזאָגט געוואָרן אויף משהן, וואָס האָט באַפוילן צ בויערן דעם אויער פון אַיעדן קנעכט, וואָס האָט צופיל ליב געהאַט זיין האַר.

און דער נביא, וואָס האָט צוגעזאָגט, אַז „אַ טאָג וועט קומען און אַ קעלבעלע וועט שלאָפן זייט ביי זייט מיט אַ בערעלע, און אַ לייב וועט, מישטיינס געזאָגט, קייען שטרוי — — — מען וועט נישט טאָן קיין שלעכטס און עס וועט נישט געשען קיין פאַרדאַרבונג אויף דעם הייליקן באַרג — — —" ווער ווייסט, וואו עס איז דער קבר פון נביא ישעיה?

גוט אַזוי. וואָרעם צו פיל הייליקע קברים וואָלטן מיר געהאַט. גוט אַזוי, וואָס דווקא אונדזערע גרעסטע און שענסטע האָבן זיך נאָכן טויט אויסבאַהאַלטן פון מענטשנס הילפלאָזיקייט און פון זיין גרויסער קליינלעכקייט.

נאָר זיי, די קריסטן, זיי ציען אַהער קיין ארץ־ישׂראל שורותווייז. ביי זיי איז אַלץ קלאָר פאַרצייכנט. די אומות העולם האָבן דעם זכרון אַהער אַריבערגעטראָגן. ביי יעדן הייליקן אָרט וועט אייך אַ מאָנאַך מיט דער גרעסטער פשטות דערציילן פון יעדן און יעדן טראָט, וואָס אַ הייליקער האָט געמאַכט. זיי האָבן זיך צוגעטוליעט צו אונדזערע חורבות, צו אונדזערע קברים. אַ קאַלטער דמיון אַרבעט דאָ פלעגמאַטיש. זיי האָבן די שיריים פון אונדזער זכרון אָפּגעראַטעוועט און מיט אַזאַ אייפערזוכט, מיט אַ גרינעם פייערל אין די אויגן שטעכן זיי דורך בעת איינער פון אונדז דערנענטערט זיך צו „זייערע" הייליקע קברים.

די מאַכמעדאַנער האָבן ביי אונדז פאַרכאַפּט דעם אבן־השתיה, האָבן פאַרכאַפּט די קברים פון די אָבות. נאָר צו בית־לחם האָט זיך דאָס קריסטלעכע האַרץ געצויגן, אַזש צעבלוטיקט דאָס האַרץ אין אַ רגע פון עקסטאַז!

***

עס איז מיר אַריבער אַ סקרוך איבערן לייב, אַז איך האָב זיך דערנעענטערט צו אונדזערע־פּרעמדע הייליקייטן, צו אונדזערע געדאַנקען־חורבות און גלאַט אַזוי חורבות. מיר האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז יעדעס שטויבעלע, וואָס האָט זיך צוגעקלעפּט צו מיין טראָט, שרייט:

„ווער ביסטו אַזאַ איינער, וואָס דו טרעטסט מיך מיט דיין זינדיקן טראָט? דיין פאָלק האָט קיין זכות נישט אויף ארץ־ישׂראלס שטויב!"

אָ, ניין, ווינציקער פון אַלץ האָב איך געהאַט אין זינען צו שפּירן מיט מיין וועזן די הייליקייט אין ארץ־ישׂראל. איך האָב אין ארץ־ישׂראל געוואָלט מיחד זיין מיין אָטעם מיט דעם אָטעם פון מאַמע ערד; שפּירן איר פּולס און בייזע מוטערלעכקייט. אַ בלישטשעדיק שטיינדל קען אויף מיר נישט אָנוואַרפן זיין כישוף מער: אַ גרין פּאַסיקל ערד, אַ צעאַקערטס, אַ פּאַרזייטס און אויפגעגאַנגענס און די שווער פאַר־האָרעוועטע הענט דערביי — האַנט פון מאַן, פרוי און קינד — אַלץ וואָלט איך איצטער פאַר דעם אַוועקגעגעבן! און דאַכט מיר, אַז אויך די בערג פון ביידע זייטן בית־לחם־וועג ענטפערן אָפּ מיין געדאַנק.

וואָס קענען איצטער ריידן צו מיין געמיט קברים הייליקע? בפרט אַז אונדזער יסורים־וועג איז גאָר זייערער געוואָרן; אונדזער פאַרגאָסן בלוט איז געוואָרן זייער הייליקייט. די קריסטן וואָלטן דאָ אַלץ פאַר־נומען מיט זיך און אונטערגעבעט מיט דעם די סענטימענטן. יענע אויסגעוויינטע, אָדער אויסגעטרערטע אויגן פון דער הייליקער מוטער — אָ, ווי זיי פאַרפלאַגן אומעטום! דעם נוצריס פאַרטראַכטקייט גליט אין אַלע זומערדיקע זאַמדן. וואויל איז דאָ אין ארץ־ישׂראל דעם באָקסער־בוים, צי דעם פייגנבוים, וואָס פאַרשטייען נישט מער, ווי צו געבן אין צייט זייערע פּירות, און אַפילו אין קאַלכשטיין האָט זייער וואָרצל געפונען חיונה.

וואָס זוכן נאָך די וועלט־פאַנאַטיקער אין ארץ־ישׂראלס וואַכער פאַרחלומטקייט? בית־לחם און נצרת זענען ווייט איינס פון אַנדערן. בית־לחם איז אין יהודה און נצרת — אין די גליל־בערג. נאָר די הייליקייט האָט זיך אַריבערגעטראָגן פון דעם פּויערים־לאַנד צו די שטאָלצע יהודה־בערג. אין בית־לחם ווייזט מען אָן דעם אָרט, וואו זיין וויג איז געשטאַנען. מען ווייזט אָן אין וואַנט פון דער טיף געוועלבטער קירך דעם אָפּדרוק פון מרימס האַנט, ווען זי האָט זיך אין פעלדז אָנגעשפּאַרט, דערשפּירנדיק אירע ווייען. מען דערקענט אויפן פעלדז אַלע פינגער־צייכנס אירע. דער מאָנאַך, וואָס דערציילט עס מיר,

פראוווט אויס מיין פנים מיט זיין נאַאיוו־ביטערן שמייכעלע און מיט דעם בליק וויל ער איבערצייגן און ער פרעגט:

— צי דערקענסטו נישט דעם אָפּדרוק אין וואַנט? דערקענסטו נישט די צייכנס פון פרויען־פינגער?

— יאָ, איך דערקען; וויכער פעלדז, האַרטע פינגער...

***

איבער גאָר דער וועלט איז די רעליגיעזע קאָנקורענץ ברייט ווי די וועלט. יעדע אָפּצווייגונג פון קריסטלעכן מקור האָט פאַר זיך פריי דעם גאַנצן כדור־העולם. געגנוג אָרט פאַראַן פאַר קאַטוילישע און פּראָטעס־טאַנטישע קירכעס, פאַר לוטעראַנער, אָדער אָרטאָדאָקסיש־גריכישע. אָבער דאָ, אין בית־לחם, אויף דעם אָרט, וואו דער דערלייזער איז געבוירן געוואָרן — איין קירך און נישט מער! האָט זיך די גאַנצע רעליגיעזע קאָנקורענץ אין איין בנין אַריינגעקליבן.

צעשניטן איז די קירך אויף שטיקער. גיכער וואָלט עס הייסן — צעריסן אויף שטיקער. אין יעדן ווינקל אַ באַזונדערער עמוד; ביי יעדן עמוד — אַנדערע צערעמאָניעס; אַנדערע תּפילות און אַנדערע בעלי־תּפילות. נאָר די ליכט, וואָס ברענען, רייכערן אויף איין אופן, אָבער די תּפילות גייען דורך באַזונדערע טיר און פענצטער.

קאַטוילישער אָטעם האָט פאַרכאַפּט דעם עיקר בנין. דערנאָך קומט די גריכיש־אָרטאָדאָקסישע שווערע פרומקייט. די אייגענע פּאָפּעס, וואָס האָבן אין רוסלאַנד געררייכערט ווייראכן, די אייגענע בערד און לאַנגע האָר. די אייגענע טאָגעס און די אייגענע זאַטקייט. אין די ווינקלען טוליען זיך פאַרשטויסן די מער וואָכעדיקע און האַלב אַפּיקורסיש־פּראָטעסטאַנטישע דאַוונער מיט זייער בעלי־תּפילות. זיצן בית־לחם־פרויען אין די ווייסע טיכער, זיצן פאַרגליווערט און אָטעמען די שווערע וואַרעמקייט, וואָס ציט פון דעם וואַלד אַנגעצונדענע ליכט; טראָגן אַריין ליידנשאַפט אין דער קאַטוילישער אַטמאָספערע.

פנימער פאַרגאַפטע, פון דעם גרוי־אַפּגעריסענעם פויער ביז צום אַמעריקאַנער אויפגעקומענעם טוריסט, פון דעם היינטוועלטיקן, ביז צו די מזרח־קריסטן, וואָס קומען פון ווייט אַהער מיט קינד און קייט און שמאַטעס — אַלע נישטערן און זוכן דערלייזונג. אַלע אויגן זויגן שטראַלן פון די טונקעלע ווינקלען אַרוס.

דאָ, אויף דעם געבורטס־אָרט פון דערלייזער, וואָס האָט פרידן אַרויפגעטראָפּנט טויאיק אויף די ליפּן פון דער וועלט, דאָ פרישט אָפּ די וועלט איר פאַרחלשטן האָס צו אַלע, אַלע, וואָס האָבן דעם „דער־לייזער געפּייניקט"; צו אַלע, אַלע, וואָס האָבן זיין בלוט פאַרגאָסן און וואָס האָבן אים צום קרייץ צוגענעגלט.

**
*

שיין איז דער וועג, וואָס פירט פון ירושלים קיין בית־לחם. באַגינען זינגט די גרינע בערגיקייט איר אייגענעם געזאַנג און דערציילט פון צייטן, ווען געפליגלטע רייד זענען אינאײנעם מיט פויגל צווישן די־אָ בערג געפלויגן פון ביידע זייטן וועג. דאָ און דאָרטן אַ ווייַנגאָרטן. קלערט זיך: אַוודאי איז דאָך עס די אייגענע ערד, וואָס האָט דעם טרויב מיט דעם כּישוף־זאַפט אָנגעגאָסן צו פאַרבן רויט די באַקן פון די דורות.

אַפילו אַזאַ טרויערער ווי ירמיהו האָט נאָך געפונען געגוג זינגענ־דיקע הבטחות:

„אָ, דו וועסט נאָך אָנטאָן דיינע פּייקלעך און אַרויסגיין אין אַ פריילעכן טאַנץ — — — "

דאָ, אין בית־לחם, האָט מסתּמא דער ווייַן געטריפט פון פעלדז. דער וועג איז אַ רעדעוודיקער. מענטשן גייען דאָ און פאָרן פאַרביי. ירושלים קוקט אַפּיר פון ווייטנס צום בלאָסן שליאַך. דאָ ווייסן קוואַלן אויך צו דערציילן, ווער און וואָס עס האָט זיינע פאַרברענטע ליפּן אין זיי געלאָשן און וואָס פאַר אַ מיידל עס האָט דאָ, אין דער פאַר־נאַכטיקער, קורץ־אָטעמדיקער שעה, אַרויסגעגאַנגען אַריינצוהויכן איר בענקשאַפט צו די בערג.

דאָ, אין דער געגנט, האָט דער יונגער דוד אויך געקענט זינגען, אַז אויף די בערג האַלטן זיך אויף די וואַסערן... „און עס גייען די וואַסער־בעכן אַוועק צווישן די בערג, אָנצוטרינקען דעם דאָרשט פון די ווילדע". אַ פייער האָט דאָ געברענט אין געמיט פון ישׂראלס קינדער אין די אַלטע צייטן, אַז די ליפּן האָבן זיך געררייכערט. די טריט פון נוצרי האָט מען פון גליל אַהער אַריבערגעפירט, זיין הייסן גליל־אָטעם אַהער אַריבערגעבראַכט.

פון בית־לחם ביז צו ירושלים, ריף צו ריף, שליסן זיך די בערג

און צווישן זיי — דער וועג קיין בית־לחם אויף דעם דאָזיקן וועג האָבן אין אַ פאַרנאַכטיקער שעה מיינע פאַרטריקנטע ליפּן געשעפּטשעט און זיך אַליין געפרעגט:

— אַזוי פריי האָסטו זיך געשפּירט אין אינדיעס ווילד־וואַלד און פאַרוואָס ביסטו דאָ געוואָרן אַ פאַרוואָגלטער פויגל, וואָס זוכט אַ צווייג און קען נישט געפינען?

טרויעריק שיין אין דער וועג, וואָס גייט פון ירושלים קיין בית־לחם. ביים זייט וועג זיצן דורות, דאָס פּנים אין די קני באַגראָבן.

שכם און די שומרונים

מיין פריינט יהושע גאָרדאָן, וואָס קען זייער גוט ארץ־ישׂראל, איז געווען מיין באַגלייטער די ערשטע פיר טעג פון מיין רייזע איבערן לאַנד. יעמאָלט האָט ער פאַר מיר אַ בלעטער געטאָן דעם תנ״ך בעתן פאָרן. אין שכם האָט די נאַטור אַליין אַ פּאַך געטאָן אויף מיר מיט אַ קאַלט ווינטל. מיך האָט אַרומגענומען אַ געוויסע אומרואיקייט. יהושע גאָרדאָן האָט באַמערקט אין דער שטיל, — ווען מיר זענען אַריין אין שטאָט:

— זייער נישט פריינטלעך צו אונדז, יידן, זענען אָט די אַלטע יוסטע באַלעבאַטים, וואָס שפּאַצירן איצטער אין די גאַסן. דאָ פּרוכפּערט זיך דער אַנטאַגאַניזם צום יידישן ישוב.

דאָס האָט מיטגעהאָלפן, אַז דורך אַ פאַרנעפּלטקייט זאָל איך אַרויסזען שכם און די אומגעגנט. איך האָב געפילט מיין חוב צו באַזוכן שכם נאָך אַמאָל און אַליין פאַר זיך, ביחידות, אָפּדעקן דעם שלייער, וואָס ליגט אויף דער געגנט. דערווייל האָט דאָס לאַנד געליטן פון ערד־ציטערניש און שכם איז געווען אויפן שוועל פון גאַנצן אונטער־גאַנג. שכם איז צום שטאַרקסטן צעטרייסלט געוואָרן. און קלאַנגען זענען אַרומגעגאַנגען, אַז די שכמער לייט גלייבן, אַז דאָס האָט זיי אַללאַ אַזוי ביטער באַשטראָפט פאַר דער שׂנאה צו יידן. אגב האָבן יידן אין צייט פון אומגליק אַרויסגעוויזן גרויס באַרעמהאַרציקייט צו דער געליטענער שכם. געשיקט זיי ברויט, געלט און חלוצים צו ראַ־טעווען די קרבנות פון אונטער די חורבות. טיילוויז האָט די ערד־ציטערניש צעשטערט מיין פּלאַן צו באַזוכן שכם נאָך אַמאָל. נישט געוואָלט זען שכם אין איר אומגליק און נידערפאַל.

מיך האָט אָבער פאָרט געצויגן פאַרן פאַרלאָזן דאָס לאַנד צו פאַרלויפן קיין שכם, און ווען איך האָב צום לעצטן מאָל באַזוכט

ירושלים, האָב איך זיך אַהין אַראָפּגעכאַפּט. עס איז מיר אויסגעקומען שפּעטלעך נאָך האַלבן טאָג. און אויך צום צווייטן מאָל איז מיר געווען באַשערט צו שפּירן דאָס אייגענע קאַלטע ווינטל, וואָס האָט אויף מיר אַ בלאָז געטאָן אין צייט פון מיין ערשטן באַזוך. און עס איז נישט קיין חידוש: אַ צו גרויסער שייד־וועג איז געווען שכם פאַרן יידישן מזל. וועגן און שטעגן האָבן זיך אין אַלע צייטן דורכגעקרייצט. געשעענישן האָבן זיך אַהער פאַרקייקלט. נישט נאָר די שטומע עדות זענען דער באַרג גריזים און דער באַרג עיבל, וואָס וואַכן אַרום שכם. עדות זענען די אַלע קוואַלן אַרום שכם, וואָס זענען נאָך נישט פאַרשטומט געוואָרן אַפילו, ווען איבער זיי האָבן זיך געבויגן צו לעשן ליפּן דאַרשטיקע די אין קייטן געשמידטע, וואָס האָבן מיט זיך אַרונטערגעטראָגן פון לאַנד אויף אייביק די טריט פון דעם גרעסטן טייל שבטים.

***

דאַכט מיר, אַז קיין שום לאַנד פון אַזאַ קליינעם מאַסשטאַב ווי ארץ־ישׂראל פאַרמאָגט נישט אַזוי פיל באַהעלטענישן, וואָס זאָלן קענען דינען פאַר נעסטן, וואו שבטים מיט זייערע אייגענע ליידנשאַפטן זאָלן זיך קענען אויסוואַרעמען. פאַר די שוואַכערע זענען געווען די בערג, ווייל פון די הייכן איז געווען גרינגער זיך צו באַשיצן. די שטאַרקע האָבן פאַרנומען די טאָלן, די פרוכטבאַרע; די שטאַרקע האָבן זיך באַזעצט אַרום די גרויסע קוואַלן.

דער היפוך פון ירושלים איז שכם. ירושלים איז אַ גאַנץ יאָר אָפן פאַר דער וועלט. אויסערן רעגן, וואָס קומט אין גשם־צייט, הערשט דאָרט כסדר טריקעניש. כמעט אומפאַרשטענדלעך, פאַרוואָס מען האָט זיך אַזוי פיל אַרומגעשלאָגן אַרום דער שטאָט ירושלים, וואָס האָט אויף די נאַקעטע שטיינער זיך באַזעצט. סיידן די געטלעכקייט, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט די אויסדערוויילטע, שטייענדיק אויף די בערג אַרום; סיידן די פליגל, וואָס האָבן זיך אויסגעשניטן ביי די, וואָס האָבן געוואָלט ווייט אַריבערקוקן. און פון ירושלים קען מען ווייט אַריבערקוקן.

אַנדערש איז שכם, וואָס ליגט אין די אפרים־בערג און וואָס ווייסט נישט פון הונגער אַ קיילעכדיק יאָר; וואָס ווייסט נישט פון קיין דאָרשט אַ קיילעכדיק יאָר. רעכטס און לינקס זענען אויפגעטורעמט בערג, דורך וואַנען עס ציט זיך דער אוראַלטער שליאַך צום ירדן און צו די

לענדער אַריבער. שכם אַליין ליגט אויסגעשאָטן צופֿוסנס פֿון באַרג גריזים, דער באַרג, פֿון וואַנען משה האָט געהייסן בענטשן דאָס יידישע פֿאָלק. און אַנטקעגן ליגט שווער מיט זיין טרוקנקייט דער באַרג עיבל, פֿון וואַנען די קללה האָט אַראָפּגעדונערט צום פֿאָלק. די קוואַלן אין דער געגנט האָבן זיך קיינמאָל נישט געשראָקן פֿאַרן באַרג עיבל. און ווען איך בין צום צווייטן מאָל אָנגעקומען קיין שכם, האָט זיך נאָך פֿון מערב־זייט דורכגעריסן אַ פּאַס ליכט און איבערגעשניטן דעם וועג. אַזוי סימבאָליש זענען געווען די זונענפֿלעקן אויפֿן קאַלכיקן שטויב פֿון וועג. דאָ איז דער מיטלפּונקט פֿון לאַנד און דער מיטל־פּונקט פֿאַר דער יידישער האָפֿענונג, איצטער אַפֿילו.

איך האָב געטראַכט, וואָס קען אויפֿטאָן אַ האַנט פֿון פֿרידן אין ארץ־ישראל און וואָס פֿאַר אַ גן־עדן דאָ, אין די אפֿרים־ אָדער שומרון־בערג, האָט געקענט זיין. פֿאַר די יידישע מלכים אַמאָל איז דאָ געווען אַ נעסט פֿון וואוילטאָג. אַהער זענען געקומען די פּרינצן שלמה המלכס, וואָס האָבן זיך געלערנט צו טראָגן אַ קרוין אויפֿן קאָפּ. דווקא דאָ האָט ביידע מאָל מיר אויסגעזען די נאַטור פֿיל מילדער, ווי די היסטאָריע אין איר הינטערגרונט. ווייצן־פֿעלדער האָב איך דאָ געזען גרין און זאַפֿטיק אַפֿילו נאָך דער ערד־ציטערניש. דאָס בילד פֿון צע־שטערונג האָט מיין מהות פֿאַרבונדן ווינציקער מיט ערדציטערניש — גיכער פֿון אַלץ האָט מיר אויסגעוויזן, אַז דאָ איז געווען אַ מלחמה און מיט היינטיקע קאַנאָנען האָט מען צעשטערט די שטאָט.

אַ געוויסע צייט בין איך געשטאַנען אַנגעשפּאַרט אָן מיין אויטאָ־מאָביל און נישט געפֿועלט ביי זיך צו לאָזן זיך איבערן שטאָט. מיר איז געווען ליבער צו זען, ווי די שאָטנס שלייכן זיך ביי די בערג־שפּיצן. נאָר דאָ איז אָנגעקומען אַ צווייטער אויטאָמאָביל, פֿון גליל אויפֿן וועג קיין ירושלים. אין אים בלויז איין פּאַסאַזשיר. ווען ער איז אַרויס פֿון זיין אויטאָמאָביל, האָט ער מיך באַמערקט און איך ווייס נישט, וואָס האָט אים צוגעצויגן צו פֿאַרבינדן מיט מיר אַ שמועס. ער האָט מיך באַגריסט אויף ענגליש. באַלד איז ער איבערגעגאַנגען אויף אַ עטלעכע ווערטער אין העברעאיש און באַלד צוריק אויף ענגליש. גיכער פֿון אַלץ איז ער געווען אַ מיסיאָנער, אָדער אַ גלח איבערגעטאָן אין ציווילע קליידער:

— קענסט מיר אפֿשר עפּעס דערציילן פֿון דעם דאָזיקן אָרט? האָט ער זיך צו מיר געווענדט באַלד נאָך דער באַגריסונג.

עס איז מיר געקומען אויפן זינען דער מיסיאָנער, וואָס איז צו מיר צוגעשטאַנעןביים כותל־מערבי מיט תמעוואַטע שאלות, גלייך ווי ער וואָלט גאָרנישט וויסן דעם באַטייט פון דער טרויער־וואַנט ביי יידן און געפרעגט, איך זאָל אים דערקלערן, פאַרוואָס קלאָגן אַזוי די יידן ביי דער קאַלטער וואַנט. איך האָב חושד געווען, אַז ווען נאָר איך זוך יחידות אין ארץ־ישראל, וועט פאַר מיר פון אונטער דער ערד אַרויסקריכן אַ מיסטעריעזע פּערזאָן אין געשטאַלט פון אַ קריסט־לעכן מיסיאָנער און שטעלן איבערגעשפּיצטע פראַגעס. איך האָב באַ־טראַכט דעם אויסדרוק פון זיין פּנים, פאַרטריבן מיין חשד און האָב אים געענטפערט:

— איך וואָלט דיר אַ סך געקענט דערציילן פון דעם דאָזיקן אָרט, נאָר מיין שטימונג איז איצטער אַזאַ, וואָס איך פויל זיך גאָר אָנצוהייבן.

— דו ביסט דאָך אַ ייד — זאָגט ער פלוצלונג און מיט אַ לייכטן ציטער אין דער שטימע — דעריבער זע איך די אומרואיקייט אין דיר.

— געפעלט עס דיר?

— כע־כע־כע — איך מאָל מיר אויס, וואָס אַ ייד באַדאַרף איבער־לעבן אין דעם אָרט, וואו מיט אַ דריי טויזנט יאָר צוריק האָט זיך אָנגעהויבן די ערשטע צעטרייסלונג פון יידישן פאָלק.

— ווייסטו דאָך געגנוג פון שכם, האָב איך צו אים געזאָגט, ווייסט נאָך מער פון מיר. ווייל איך ווייס נישט, אויב איעדער ייד, וואָס פאָרט דורך שכם, צי טראַכט ער גאָר, אַז אים פעלן די צען שבטים, וואָס זענען דאָ אַרום אַרויסגעפירט געוואָרן און צעזייט געוואָרן אָן אַ שפור...

— פאַרוואָס וויל דאָס יידישע פאָלק נישט אונטערגיין? — טוט ער מיר פלוצלונג אַ פרעג און איך באַמערט איצטער אַ שטריך פון שנאה אַרום זיינע דינע ליפּן.

איך האָב אַ צייט געשוויגן און האָב באמת נישט געוואוסט, ווי צו רעאַגירן אויף דעם. און דווקא אין שכם איז מיר שווער געווען אין דעם דאָזיקן פאַרנאַכט זיך אַריינצולאָזן אין אַ וויכוח מיט דעם אומ־באַקאַנטן איבער דעם קיום פון יידישן פאָלק. מיר איז אָבער דורכ־געלאָפן אַ בליץ־שנעלער געדאַנק און איך האָב אים נישט געקענט באַהאַלטן. איך האָב אים אַ פרעג געטאָן:

— איר זייט דאָך אַליין אַ ייד, אמת? איצטער דערקען איך עס אין אייך...

האָט ער זיך פלוצלונג צעלאַכט אויפן הויכן קול. די שׂנאה איז פאַרשוואונדן פון זיין פּנים. שנעל אַ דריק געטאָן מיין האַנט, זיך אַריינגעזעצט אין אויטאָמאָביל און אַוועק אין דער ריכטונג קיין ירושלים...

***

ווי אומגערעכט עס קומען אַמאָל אָן וואָלקן אין די הויכע בערג, און ווי אומגעריכט עס קומען אָן דונערן און בליצן אין די הויכע בערג, ווי אומגעריכט עס קומען די שלאַקסרעגנס און ווי אומגעריכט די זון באַווייזט זיך און טרינקט אויף דיר די פאַררעגנטע מלבושים! וואָס האָט דער פרעמדער ייד געוואָלט פון מיר? צוליב וואָס איז ער אָנגעקומען, זיך אָפּגעשטעלט אויף אַ רגע, כּדי מיט אַ פרעמדער שטימע מיך פרעגן: „פאַרוואָס וויל דאָס יידישע פאָלק נישט אונטערגיין?״

אַ קינד מיט אַ פאַרשמירטן פּנים פון פרישע פייגן, וואָס ער האַלט אין עסן און מיט פליגן אין די ווינקלען פון די אויגן און מיט אַ זיסן שמייכל, אַזוי איז ער צו מיר צוגעגאַנגען, אויסגעשטרעקט אַ בלאַטיק הענטל און געבעטן באַקשיש. האָב איך אים אַריינגעלייגט אַ פּיאַסטער אין האַנט. האָט ער אויסגעשטרעקט די אַנדערע האַנט און ווידער געבעטן באַקשיש. לייג איך אים אַריין אַ פּיאַסטער אין דער צווייטער האַנט און הייס אים אַראָפּטרייבן די פליגן פון די אויגן־ווינקלען. האָט ער זיך אויך צעלאַכט אויפן הויכן קול און איז אַנטלאָפן געוואָרן.

אַ פּאַס ליכט איז געפאַלן אויפן באַרג עיבל און ער האָט מיט אַ געלן שמייכל זיך אַ נייג געטאָן צו מיר. איך האָב מיר דערמאָנט איינע פון די קללות, וואָס משה האָט אָנגעצייכנט, אַז פון באַרג עיבל זאָל מען אַראָפּשעלטן: „שטויב פון הימל וועט נידערן אַנשטאָט רעגן... און איילבערט־ביימער וועסטו האָבן אין אַלע דיינע גרעניצן און נישט דו וועסט דעם אייל פון זיי ציען.״

אַן אַלטע מעשׂה. ווער פון די אַמאָליקע פעלקער איז געווען צו פיל געבענטשט? און אויב אַריכת־ימים, לאַנגע יאָרן, איז אַ ברכה — זענען מיר דאָך גאָר די געבענטשטע. איצטער אויך איז שכם גע־בענטשט מיט איילבערט־ביימער גענוג. די איילבערטן זענען געראָטן, אַזוי פיל אייל — פשוט צו באָדן זיך. אין שכם זענען די גרויסע זייף־

פאַבריקן, און פון דעם איילבערט־אייל מאַכט מען גרינלעך־געלע, פיר־קאַנטיקע שווערע שטיקער זייף, וואָס דער גאַנצער מזרח וואַשט דאָס לייב מיט דעם. אַ מילדע שיינקייט ליגט דאָ אויסגעגאָסן אין דער נאַטור. נאָר נישט ווייט פון שכם איז דער באַרג שומרון, פון וואַנען מען זעט אַרויס דעם מיטללענדישן ים. ליכט און שאָטן שטרייפן זיך אַזוי איינס אין אַנדערן. לעגענדע אוןווירקלעכקייט קרייצן זיך דורך פאַר דיינע אויגן. דאָ קען מען אַרויסזען, אַז סיי שנאה און סיי ליבע אַז מען פאַרפלאַנצט, גייען די וואָרצלען טיף און שווער און די צייט קען די וואָרצלען נישט פאַרשטעלן. שנאה איז דאָ פאַרפלאַנצט געוואָרן דורך די אייגענע מלכים אין צייט פון ברודער־קריג. שנאה איז דאָ פאַר־פלאַנצט געוואָרן צו די בויערס פון ירושלים אין אַלערליי דורות און ביז איצטער איז די שנאה נישט אויסצואוואָרצלען. די צוויי בערג, גריזים און עיבל, אָט זענען זיי ווייט איינס פון אַנדערן און אָט האָבן זיי זיך דערנעענטערט. געווענדט נאָר אין דעם שפּיל פון ליכט און שאָטן; געווענדט נאָר פון וואָס פאַר אַ זייט די זון שיינט אויף דער געגנט...

*****

וואָס פאַר אַ סימבאָל זענען די הונדערט און עטלעכע צענדליק נפשות, די שומרונים, וואָס לעבן אין שכם און וואָס ווילן, אַז מען זאָל גלייבן, אַז זיי זענען די איבערבלייבעכצן פון די עשרת־השבטים? טראַגיש איז זייער גורל. מיט זייער שטאָלצן גלויבן ווען זיי זיך נישט אַרויס־ראַטעווען. אַליין אין זייער פייער טריקענען זיי צו ביסלעך אויס. און ווען אַפילו זיי וועלן זיך צונויפגיסן מיטן יידישן כלל, וועלן אויך זייערע שפּורן ווערן אָפּגעווישט. און דווקא אין שכם לעבט דער צייכן פון אונדזער שוואַכקייט דאָ, אין דעם דורכגאַנג צווישן פעלדזן, אונטער־ערדישע קאָרידאָרן, דורך וועלכע מען קלייבט זיך אַרויס צו די שומרונים, וואָס לעבן זייער אָפּגעזונדערט לעבן און טראָגן אויף די אַקסלען די גאווה פון אַן אַלט מזרח־פאָלק. און קומענדיק קיין ארץ־ישראל פון אינדיע, בין איך געווען איבערראַשט צו זען די שומרונים, אָט די גלייכע, הויכע, טונקלהויטיקע און שוואַרצבערדיקע מענער מיט זייערע דראָבנע פרויען. ממש ברידער זענען זיי פון די בראַמינער, די כוהנים און שטאָלצע מענער אין אינדיע. סיי די באַנעמונג און סיי די

האַנט־באַוועגונג, די שטים און פאַרבאַרגענע ליידנשאַפט אונטער דער בלאַסלעך־ברוינער הויט — אַזוי שטאַרק האָט עס מיר דערמאָנט אין אינדיע.

די שומרונים ווייסן, אַז די אויגן פון דער וועלט זענען געווענדט צו זיי און האַלטן זיך גרויס. זיי שפּירן אין זיך דעם קיום פון דער גאַנצער יידישער אומה און מיט זייער אונטערגאַנג וועט אונטערגיין דאָס אמתע יידישע פאָלק. דערוויייל זענען זיי דאָ אין שכם אַ טאָפּלטער סימבאָל פאַר די אַלערליי טוריסטן, וואָס שלאָגן אָפּ זייערע שוועלן. פאַר איינעם איז דאָס אַ צייכן פון יידישן אונטערגאַנג און פאַר אַ צווייטן — אַ צייכן פון יידישער אויסדויער. און איך אַליין, וואָס האָב אין מיינע רייזעס שוין באַגעגנט אַלערליי יידן, האָב זיך דאָ, אין שכם, אויך נישט געחידושט צו שטאַרק, ווען דער כּוהן זייערער האָט גערעדט מיט שטאָלץ פון זייער קהילה און אין זיינע געציילטע ווערטער איז געווען די ווערדע, וואָס זאָלטן באַגעגנט מען זי ביי אַ מערבֿ־יידן. זעכצן מיליאָן צעזייטע איבער גאָר דער וועלט זענען מיר און הונדערט מיט עטלעכע צענדליק שומרונים דאָ, צווישן די פעלדזן אין שכם... ווען מען זאָל לייגן אויפן וואָגשאָל די מיליאָנען פון איין זייט און די שומרונים פון דער אַנדערער זייט — וועט אַ גאַנצע וועלט וואַרטן, אַז די עטלעכע צענדליק זאָלן איבערוועגן.

דאָ, אין שכם, אַז איך האָב זיך אַנידערגעשטעלט צווישן די שומרונים, צווישן די שיינע מענער, העכער פון מיר אין וואוקס; געקליידט אין זייערע לאַנגע העמדער מיט קאַפּטנס פון אויבן — מיט די שוואַרץ־שוואַרצע בערד — האָב איך מיר געשפּירט גרוי און פון טויזנט־יאָריקע ווינטן אויסגעווינטיקט. פונדעסטוועגן האָבן מיר געקלונגען פאַרן זינען די ווערטער פון יענעם חכם אונדזערן, וואָס האָט געזאָגט, אַז „אַ גרויסן חסד האָט הקדוש־ברוך־הוא געטאָן מיט יידן, וואָס ער האָט זיי צעזייט צווישן די אומות־העולם"...

איך האָב געזען די צעזייטע און צעשפּרייטע איבער אַלע וועלט־טיילן און וואָס זייער צאָל פאַרמערט זיך אויף צו־להכעיס אייגענער ענגהאַרציקייט און אויף צו־להכעיס דער אַלוועלטלעכער ענגהאַרציקייט. די שומרונים מישן זיך מיט קיינעם נישט אויס. אַפילו אונדזער בלוט איז פאַר זיי נישט גענוג ריין. די איצטיקע דורות, וואָס זיי שטעלן אויף, זענען בלאַסע, קינדערלעך ווינציק. מיידלעך און יינגלעך, וואָס וואַקסן אויף די אויגן פון די טוריסטן, קוקן אַזוי גלייך אין די אויגן

דעם פרעמדן, וואָס נייגט אין זייער וועלט אַריין. איך זע, אַז בענקשאַפט פאַרציט דאָס פּנים פון זייערע יונגע פרויען, ווען די פרעמדע קומען און גייען. נישט ווילנדיק האָט זיך געטראַכט: „און וואָס וואָלט געווען, ווען דאָס גאַנצע יידישע פאָלק באַשטייט איצטער פון הונדערט און עטלעכע צענדליק נפשות?...”

אַ בחור אין אַרגענטינע, אַ געבוירענער אין די יידישע קאָלאָניעס, האָט מיר אַמאָל אַ פרעג געטאָן וויפל יידן עס זענען אויף דער וועלט פאַראַנען. און אַז איך האָב אים געענטפערט: „מען רעכנט, אַז פופצן אָדער זעכצן מיליאָן יידן זענען פאַראַנען אויף דער וועלט”, האָט ער אַ פּאַטש געטאָן מיט די הענט און אויסגעשריען:

— אוי ווי, אַזוי פיל יידן אויף דער וועלט, און איך האָב עס גאָרנישט געוואוסט!

און איך בין משער, אַז פון יענעם טאָג אָן האָט יענער יונג זיך אַליין דערזען אַ שטאַרקערן, אַ געזינטערן. ווייל ביז יענער צייט האָט זיך יענעם אַרגענטינער בחור אויסגעוויזן אַז אַהינטער זיין קאָלאָניע לאָזט זיך אַראָפּ דער יידישער האָריזאָנט. און אַזוי איז דאָס מיט די שומרונים: אַהינטער שכם לאָזט זיך אַראָפּ דער יידישער האָריזאָנט, נישט דורכצוקוקן ווייטער. און דאָס נייע, באַנייטע לעבן, וואָס קומט און קלאַפּט אין טויער פון זייער קליינער מחנה, ווירקט נאָר, אַז שטאַרקער זאָלן זיך די שומרונים באַגראָבן אין האָרטן שאָלעכץ.

און איך מוז מיר מודה זיין, אַז מיין אַנטיפּאַטיע צו חורבות, וואָס לעבט שוין לאַנג אין מיין כאַראַקטער, איז פיל בולטער געוואָרן מיט מיין איצטיקן באַזוך אין ארץ־ישראל. ווען די נאַכטיקע שעה האָט אָנגעהויבן צו פאַרשאָטענען דעם טאָל צווישן דעם באַרג גריזים און דעם באַרג עיבל, האָב איך זיך דערמאָנט, אַז אין שכם איז דאָך געווען ערדציטערניש און איך האָב מיר געלאָזן גיין צווישן די חורבות. אַ עלטערע פרוי איז געזעסן ביי אַ חורבה און מיט אַ שטיק בלעך האָט זי פונאַנדערגעשאַרט די צעקרישלטע ציגל און שטיקער ליים. עפּעס האָט זי פון דאָרט אַרויסגעקליבן און געלייגט אין אַ שמאַטע אַריין. דערשפּירנדיק מיין נאָענטקייט, האָט זי זיך אויסגעדרייט מיטן פּלייצע צו מיר. די ערדציטערניש אין ארץ־ישראל האָב איך אויך איבערגעלעבט. איך האָב געהערט דעם אונטערערדישן גערויש; געהערט ווי די ווענט פון מיין הויז קרעכצן און אין יענער רגע האָב איך געזען אַ וועלט, ווי זי גייט אונטער. און איצטער זיצט די אָפּגעריסענע פרוי אויף אַזאַ

חרובער וועלט, זיצט מיטן פּלייצע צו מיר און מיט אַ שטיקל בלעך ריעט זי זיך אין מיסט פון איינגעפאַלענע וועלטן...

טרעפט, אַז אַ ווירבלווינט דרייט אין איין קריַיז אַ שטרויעלע, הייבט עס אויף פון דער ערד און לאָזט עס פאַלן. עס טרעפט, אַז אַ ווירבלווינט כאַפּט זייער אַפּט אונטער דיין גאַנצן מהות, הייבט אים אויף און לאָזט אים פאַלן. אין אַזאַ מצב בין איך זייער אָפט געווען אין ארץ־ישׂראל. וואָס אַ טאָג, אַן אַנדער שטימונג. און אַזוי האָט דער צווייטער באַזוך אין שכם מיך געבראַכט צו די חורבות פון איינגעפאַלענע הייזער און געזען האָב איך בלויז די אַלטיטשקע פרוי מיטן שטיקל בלעך אויף אירע חורבות. אונדזערע שבטים, וואָס זענען פון דאַנען געוואָרן אַרויסגעריסן און ערגעץ צעפּולווערט געוואָרן, מי יודע אין וואָס פאַר אַ וועלטן — איך באַטראַכט איצטער דעם וועג, וואָס האָט זיך איינגעוויקלט אין פאַרנאַכטיקע שאָטנס און קען די טריט פון אונדזערע פאַרלאָרענע שבטים נישט דערקענען, זייער גרויסע צאָל קען איך נישט אַרויסזען.

פאַר מיר שווימט אויף דאָס בילד, ווי עס שטייען אַ טייל שבטים אויפן באַרג גריזים און בענטשן און אַ טייל אויפן באַרג עיבל און שעלטן. און מיט וואָס פאַר אַ פייער די שעלטערס שעלטן און ווי בלאַס עס זענען די ברכות אַנטקעגן די קללות!

צו שעלטן האָט דער מזרח־מענטש בעסער געלערנט זיין צונג. און ווי שמייכלט נאָך איצטער דער באַרג עיבל נאָך אַזאַ מין תוכחה, וואָס האָט זיך אויף אים אויסגעפּיקט? מיך האָבן דאָ געדריקט די בערג פוןביידע זייטן.

הייזער זענען איינגעפאַלן אין שכם פון ערד־ציטערניש און די קוואַלן אַרום שכם גיבן נאָך אַלץ זייער וואַסער. אַ שטראָם רייסט זיך פון ערגעץ און שניידט איבער דעם שטויביקן וועג.

נצרת

אַ באַרג צווישן בערג איז דער, ביי וועמען עס האָט זיך איינ־געוואָרצלט דער נאָמען נצרת. אַ שטעטל געווען. אַ דערפל געוואָרן. אומגעקומען און ווידער אויפגעקומען. וואָס באַטייט איצט דאָס שטעטל נצרת, וואָס אין גליל?

אפשר אַ ביסל שטילער לעבן די מענטשן אין נצרת. אפשר קלערער איז דער טרונק וואַסער פון נצרתער קוואַל. געניויע צוויי טויזנט יאָר זענען אַריבער זינט פון דאַנען האָט מען גערעדט צו די, וואָס אונטן אין טאָל, און דערציילט זיי פון גערעכטיקייט. אַ נייע תּורה האָט עס דעמאָלט געהייסן. ווי פאַר וועמען. פאַר יידן איז דאָס געווען ערשט נעכטן. פאַר דער וועלט — אַ סך היסטאָריע. איצט, ווי יעמאָלט, רינגלען אַרום די בערג דעם עמק־יזרעאל, וואו אין אַלע צייטן האָט זיך געקוועלט דער פויער ברויט אַרויסצובאַקומען פון דער ערד און איבער דעם פויערס תּבואה־פעלדער האָבן זיך אין אַלע צייטן דורכגעטראָגן אוראַגאַנען און דעם מענטש מיט זיינע תּאוות אַריינגעכאַפּט. אָ, וויפל פאַרוויסטונג איז שוין געבראַכט געוואָרן אויף דעם טאָל אונטן פון די נצרת־בערג! און נצרת, די שטילע נעסט צווישן די גליל־בערג — וואָס האָט זיך דען נישט אויסגעפּיקט אין יענער נעסט? וואו איז איצט נצרת, וואו עס איז אויפגעקומען דער וועלט־דערלייזער, פלייש פון אונדזער פלייש און בלוט פון אונדזער בלוט און — וואָס האָט די וועלט נישט דערלייזט?

איז דאָס געווען דער יסורים־טאָל אין יענע צייטן? און וואו איז איצט דער יסורים־טאָל פון דער וועלט? אין מיינע רייזעס איבער דער וועלט האָב איך אים אומעטום געזען. אומעטום ציען זיך די מתנות געבויגענע צו דער ערד און די תּפילות פון זייערע טרוקענע ליפּן פאַלן צו דער ערד. ניינצן הונדערט און אַכט און צוואַנציק יאָר

ציילט די גרויסע קריסטלעכע וועלט פון דעם טאָג אָן, וואָס די שטילע ווערטער פון דעם וועלט־דערלייזער האָבן אַראָפּגעטריפט צום טאָל. די ווערטער זענען געקומען אין נאָמען פון די באַלײדיקטע. די ווערטער האָבן געצילט צו די גרויסהאַלטער פון ירושלים. ביי אונדז אַליין האָט עס געקאָכט שטאַרק אין קעסל פון פאַרלאַנגען און עס האָט אַריבער־געשוימט איבער די ראַנדן. ביים פאָלק ישראל האָט זיך דאָס האַרץ געצאַפּלט צווישן פּרימיטיווע געפילן און וועלט באַפרייאונג. אין ירושלים האָט מען נאָך אַלץ געטריבן די סטאַדעס בהמות צום בית־המקדש. געבראַכט קרבנות און זייער בלוט האָט נישט געקאָנט ריין האַלטן דאָס לעבן. דער רוימישער גייסט, וואָס האָט באַדאַרפט פאַרברענט ווערן אין זיין אייגענעם פייער, איז אויסגעלאָשן געוואָרן און געוואָרן דערשטיקט אין אונדזערע קאַלטע קוואַלן, וואָס האָבן אויפגעשאָסן אומגעריכט אין גליל צווישן די האַרעפּאַשניקעס. באַשערט געווען, אַז דאָס יידישע פאָלק זאָל זיין האַנט האָבן אין דעם. וואָרעם אויף וויפל דער זון פון נצרת איז אונדזער בלוט און פליש געווען און וואָס צוליב אים רייסט מען אונדזער פליש לעבעדיקערהייט פון אונדז, און וואָס צוליב אים האָט מען נאָך ביז איצט נישט אויפגעהערט צו פאָדערן אונדזער בלוט — — — קען איך מיר נישט אויסמאָלן, ווי אַזוי עס וואָלט אויסגעזען אין מערב־וועלט אָן דעם זון פון נצרת.

דער מזרח, וואָס האָט אויסגעוואָרעמט נישט נאָר איין רעליגיע און געגעבן דער וועלט גאַנצע אָדער האַלבע תּורות — דער מזרח האָט אויך קריסטנטום געגעבן. און די דאָזיקע תּורה האָט אין די מזרח־לענדער נישט געקענט זיך איינבירגערן. צו ראַציאָנעל און צו טרוקן איז די תּורה פון קריסטוס, ווי אויך אונדזער אייגענע תּורה, וואָס האָט אין דער מזרח־ערד קיין וואָרצלען נישט געשלאָגן. און דער בלאָס־ווייסער מענטש פון די מערב־אייראָפּעאישע לענדער, וואָס האָט אַליין שווער געחלומט, פאַר אים איז די נייע תּורה, וואָס איז אַראָפּ פון די נצרת־בערג, געוואָרן אַ דין העמדל צום לייב, וואָס צעציט זיך אינאיינעם מיט דעם אָנקוועלן פון גוף.

וואָס איז איצט פאַראַן צו דערציילן פון דער שטעטל גופא, וואָס הייסט נצרת און ליגט אין די בערג פון גליל? אַ גרוי שטעטעלע

איינגעגראָבן אין די בערג. דורך די שטויביקע גאַסן ציט דער וועג, וואָס פירט צום ירדן־טאָל און אייבערשטן גליל. אויך די מענטשן אין די גאַסן און ביי די הייזער זענען נישט פאַרביק געגוג, צו באַפרי־דיקן די פאַנטאַזיע פון באַזוכער, וואָס קומט אָנגעלאָדן מיט דורות אויף זיינע אַקסלען. דאָ שטייט דער אייזל אָנגעלאָדן מיט מחשבות. דאָ הויערט דער קעמל אין שטויב און איז מעלה־גירה. עס זענען אַוועק פון אונדז יענע צייטן, וואָס אַ פּשוטער געדאַנק, אַרויסגעזאָגט מיט נאָך פּשוטערע ווערטער, איז געווען פאַר דעם מענטשן אַ זון־אויפגאַנג, וואָס האָט געבראַכט ליכטיקייט און דערלייזונג פאַר אַ דאַרשטיקער נשמה. איצט האָבן מיר, די „גרויסע חכמים", דערלעבט, אַז אַיעדעס וואָרט, ווי געלייטערט עס זאָל נישט זיין, איז דאָס נישט דורכזיכטיק און האָט דעם קלאַנג פון פאַרזשאַווערטן בלעך.

זאָל היינט עמעצער אַראָפּשרייען פון אַ באַרג־אַראָפּ צו מענטשן, וואָס וואַרטן אין טאָל אויף אַ גרויס וואָרט, זאָל מען, למשל, אַראָפּ־שרייען:

„זייט וויסן, מענטשן און קינדער, אַז אויב עמעצער האָט איינעם פון אייך דערלאַנגט אַ פּאַטש אין דער רעכטער באַק, זאָל ער אונטער־שטעלן די לינקע אויך".

איך מאָל מיר אויס די אומצופרידנקייט פון די, וואָס אין טאָל. און אפשר וואָלט מען אים אויסגעלאַכט אַזוי הויך, אַז די בערג וואָלטן מיטגעלאַכט. עס וואָלטן אויך נישט געקלונגען פיל קליגער די פּשוטע ווערטער: „אַז אויב עמעצער האָט ביי דיר צוגענומען דיין מאַנטל, גיב אים אויך אַוועק דיין העמד".

איצט טראָגט עס אַפילו אַרום די קריסטלעכע וועלט אויף די ליפּן. און עפּעס האָט די וועלט געמיינט דערמיט און נישט דערמיינט. עדות זענען די אַלע בערג אַרום, אַז גענוג שטיינער האָבן זיך געקייקלט מיט דעם שיפּוע פון די בערג צו דעם טאָל אַראָפּ. אַנדערע שטיינער האָבן זוכה געווען איינגעמויערט צו ווערן אין אַ וואַנט אַריין. אַנדערע שטיינער האָבן זוכה געווען, אַז מען זאָל זיי אַרומלייגן אַרום אַ קוואַל. די ווערטער, וואָס האָבן זיך געקייקלט צו די מענטשן אין טאָל, האָבן באַקומען פליגל. און ווי צו ווערטער, וואָס ווערן געפליגלט! ווייל פליגל קען מען אונטערשערן. פליגל קען מען אויך אָפּהאַקן און מאַכן פון זיי אַ פלעדערוויש, שטויב אַראָפּצושאַרן; אָדער אויפן בעסטן אופן צונויפקערן קרישלעך ברויט פון אַן אָפּגעגעסענעם מיטאָג. ביים פאַלק

ישׂראל האָט עס יעמאָלט געפּלאָמט דער מוח. אונדזער גאַנצקייט איז צעשפּאָלטן געוואָרן פון פרעמדער היץ. פאַרוואָס דער ייִדישער גייסט האָט זיך אַזוי געעקשנט אַנצונעמען דעם רוימישן צייכן פון דער צייט — דאָס איז קלאָר געגוג. פונדעסטוועגן דאַרף מען צושרייבן צום געפיל, וואָס קנעכטשאַפט איז געווען פרעמד דעם ייִדישן גייסט. די וואָס האָבן זיך געריסן פון די אייגענע רייען צו זיין אונטער־שטופּער פון אַ פרעמדן רייטוואָגן, כאָטש שפּעטער האָבן זיי אויף די בגדים געבראַכט דעם גאָלדענעם שטויב פון פרעמדע וועלטן — די פּאָלקסמאַסן האָבן דעם דאָזיקן שטויב געהאַסט. און אפשר האָט דער ייִדישער אינסטינקט געשפּירט יעמאָלט דעם רוימערס אונטערגאַנג און די אַלע, וואָס האָבן דעם רוימישן קולט געשלעפּט אין דער ייִדישער מחנה אַריין, זענען פון פאָלקסגעוויסן פאַרמשפּט געוואָרן. און אויך דאָס, וואָס מען האָט ביי אונדז גופא געהאַלטן אין פאַרשטאַרקן די צאַמען אַרום לעבן — דאָס אַליין איז אויך נישט געווען צום גוטן. ווייל די אַלע צאַמען־פלעכטער זענען אויך אָפּט די, וואָס דערלאָזן נישט, אַז קלאָרע לופט זיך דערגרייכן צו די, וואָס אינעווייניק אין צאַם, זענען אָפּט די, וואָס שמידן קייטן אויף הענט און פיס פון פאָלק: זיי זענען אָפּטמאָל אויך די, וואָס מיט אַ לאַנגער בייטש קנאַקן זיי איבערן לעבן.

און יעמאָלט, ווען די פּשוטע פון פאָלק הייבן אָן אויפצוּוואַכן מיט זייער אייגענער חכמה, און ווען ביים פאָלק באַווייזט זיך איינער, וואָס קעןריידן מיטן לשון פון פאָלק — יעמאָלט פּלאַצט אויך דער געדולד ביים פאָלק. שטענדיק, ווען מען האָט די סטרונע צו שטאַרק אָנגעצויגן, האָט די סטרונע געפּלאַצט דווקא דאָרט, וואו מען האָט נישט געוואָלט. פאָלקסגעוויסן וואַרעמט זיך אויס אין דער טיף. די, וואָס רייטן פון אויבן אויפן קאַרק פון פאָלק, קענען עס נישט באַגרייפן אין צייט, ביז וואַנען דאָס פאָלק שליידערט די רייטערס נישט אַראָפּ פון פּלייצע.

שטייענדיק אויפן ראַנד פון נצרת־באַרג און ווען איך האָב אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט אַראָפּגעקוקט צום טאָל, וואו עס ווערט ווידער באַנייט אַ ייִדיש לעבן, איז מיר שווער געווען מיטן געדאַנק אַריבער־

צוואוואַרפֿן אַ בריק צו יענע טעג, ווען פֿון ירושלים האָבן געצויגן די אין יאוש אַריינגעפֿאַלענע, וואָס האָבן געזוכט זייער יאוש צו קילן ביים ברעג ירדן אָדער אין בלויען כּנרת. וואו יאוש איז פֿאַראַן — דאָרט איז אויך דער אָנהייב פֿון אויפֿשוואונג, דער אָנהייב פֿון פּראָטעסט און די קערנער פֿון אַ נייעם שטרעבן. ווייל פֿעלקער, וואָס זיי איז באַשערט געווען איבערצולעבן אַ צו לאַנגע צאָל דורות, זיי ווייסן פֿון אַ סך אָנהייבן און ווילן נישט דערקענען קיין שום סוף. אַזעלכע וועלקער האָבן זייער צייט פֿון שיכחה און צייט פֿון היגערפֿלעט.

צי איז גערעכט געווען דער נוצרי, ווען ער האָט געזאָגט: „וואַרף נישט קיין פּערל פֿאַר חזירים"? האָט ער זיינע פּשוטע אָנגעשנירלטע ווערטער טאַקע אַזוי געשאָנעוועט? און אפֿשר זענען אַלע חכמים פֿון די מזרח־לענדער אַזוי געווען. אפֿשר איז ביי יעדן פֿאָלק, וואָס איז נוטה איינצודרעמלען, פֿאַראַן די ליבע צו שנירלען קלוגע רייד און אָנהענגען אויפֿן האַלדז. מיר, מערבֿ־מענטשן, האָבן קיין טעם אין דעם נישט געשפּירט. און עס חידושט מיר דעריבער, וואָרעם קריסטנטום, וואָס האָט זיך אויסגעפּיקט אין מזרח, האָט פֿעדערן באַקומען אין מערבֿ. און ווען אַ מערבֿ־מענטש אין ענגלאַנד צי אין אַמעריקע הייבט מיר אָן צו קייען דעם זין פֿון דעם „האָב ליב דיין שכן ווי זיך אַליין" — איז דאָך מיר עס אַזוי גרינג צו באַנעמען, מישטיינס געזאָגט. צום גרינגסטן איז דאָס מיר געווען צו פֿאַרשטיין אונטער דעם קנאַל פֿון קאַנאָנען אין מיין יאָרהונדערט.

פּרוּוווט איצט וואַרפֿן שטיינדלעך פֿון באַרג נצרת אַראָפּ, באַרג־אַראָפּ — די שטיינער זענען פֿאָלגעדיק אַזוי לאַנג ווי זיי שפּירן דעם כּוח פֿון מיין האַנט, אַזוי לאַנג, ווי זיי שפּירן דעם שטויס. און איך זע אָבער פֿונדערווייטנס, ווי דאָס שטיינדל האָט זיך געקייקלט, געקייקלט, ביז עס האָט געפֿונען אַ ווייך גריבעלע און געבליבן אין דעם רוען. מיר האָט זיך גאָרנישט געוואָלט אַראָפּשרייען פֿון באַרג־אַראָפּ. נישט דערפֿאַר, ווייל קיינער האָט אונטן ביים צופֿוסנס פֿון באַרג נצרת נישט געוואַרט אויף מיין וואָרט — איך ווייס, אַז די אַלע נייע הייזער מיט די רויטע דעכער, וואָס זענען צעזייט איבערן טאָל (יידישער חלום פֿון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט), אַז דאָרט האָט שוין אַן אַנדער אמונה באַצוואונגען דאָס לעבן. די אמונה אין אַרבעט און גלייבן אין דער געבענטשטער קללה:

„מיט דעם שווייס פֿון דיין פּנים זאָלסטו עסן דיין ברויט".

דאָס יידישע פאָלק האָט זיך געעקשנט און זיך אויסגעדרייט מיט דער פּלייצע צו אַלץ, וואָס עס איז געזאָגט געוואָרן אויפן נצרת־באַרג. כאָטש מיד איז דאָס פאָלק שוין פון לאַנג פון די פייערדיקע רייד, וואָס זענען אַראָפּגעזאָגט געוואָרן פון באַרג סיני. און ווער קען עס זיך דערנעענטערן צום אַקערער, וואָס גייט נאָך מיטן אַקער זיינע אָקסן, אים אַ קלאַפּ טאָן אין פּלייצע און זאָגן:

— הייב אויף דיין קאָפּ, דו קינד פון דער ערד, און זע, ווי די ממשלה פון הימל נידערט אַראָפּ צו דיר!...

אונדזערע פויערים פון טאָל צעאַקערן מיטן אַקער ווידער אַ נייעם אָנהייב פאַרן פאָלק און נישט נאָר די נצרת־בערג, נאָר אַלע בערג וואָס וואַכן דאָ איבערן טאָל, זענען געווען עדות איבער אַזעלכע אָנ־הייבן ביי אַ פאָלק, וואָס וויל פון קיין סוף נישט וויסן...

עס קומט מיר אויפן זכרון אַ קאַלטע נאַכט אין די הימאַלאַיער בערג אין אינדיע. איך האָב מיר פאַרקליבן צו הויך. אַריבער צען טויזנט פוס אין די בערג. דרויסן האָט געשטורעמט מיט שניי, דער ווינט, וואָס האָט געיאָמערט, האָט דערוועקט אַלערליי מחשבות. די קריסטלעכע הויז, וואו איך האָב זיך אויפגעהאַלטן, איז געווען זייער פריינטלעך צו מיר. אַ מוטער, אַן אלמנה מיט איר איין און איינציקער טאָכטער, זעכצן יאָר אַלט, זיי האָבן געוואוסט, אַז איך בין אַ ייד. נאָר דאָס האָט נישט געשטערט די באַציאונג צו מיר. פאַרקערט, ביי יעדער געלעגנהייט האָבן זיי מיט מיר אָנגעצויגן אַ שמועס מכוח יידן און ליב געהאַט צו הערן מעשיות מיט אַ היסטאָרישן הינטער־גרונט. זיי האָבן מיר דערפאַר באַלוינט מיט מעשיות פון זייער לעבן אין אינדיע, מעשיות פון אַלערליי פּאַסירונגען אין דער ווילדעניש; דערציילט פון איבערפאַלן פון טיגערן און לעמפּערטן.

און זיצנדיק ביים וואַרעמען קאַמין, בשעת דרויסן האָט די זאַווע־רוכע געדרייט, איז, ווי דער שטייגער, דער שמועס אַריבערגעגאַנגען פון אַ מחנה ווילדע וועלף, וואָס האָבן אַמאָל באַפאַלן זייער היים, און אַזוי איז מען דערגאַנגען צו די לעצטע פּאָגראָמען אויף יידן אין אוק־ראַינע. צו גאַסט זענען געקומען יענעם אָוונט פון שכנישן ישוב אַן עלטערע פרוי פון אַ דאָקטאָר מיט איר זון, וואָס האָט זיך געשדכנט

צום יונגן מיידל. בשעת איך האָב געמאָלן בילדער פון יידישע רדיפות, האָט דאָס מיידל נישט אַראָפּגעלאָזן די אויגן פון מיר. כאָטש אַ בלאָנדע מיט בלויע אויגן, נאָר אַ געבאָרענע אין דער ווילדערניש, האָט דאָס אָפּט פון אירע אויגן אַ שפּיזל געטאָן מיט אַ ווילדן פייער. פּלוצלונג טוט זי אַ פרעג:

— פאַרוואָס שלאָגט מען אַזוי שטאַרק דאָס יידישע פאָלק?

איר שטימע האָט געקלונגען אי נאַיוו אי דרייסט. סיי קינדיש און סיי מיט פּראָטעסט. אַ ווײַלע איז מען געווען שטיל. דער עולם האָט זיך דורכגעוואָרפן מיט בליקן. דערנאָכדעם האָבן זיך אַלעמענס אויגן געווענדט צו מיר, וואָס איך וועל ענטפערן. איך האָב אָנגעהויבן צוצוקלערן אויף שנעל אַן ענטפער, וואָס זאָל דער יונגער מיידל באַפרידיקן. נאָר דאָ איז מיר דער חתן־בחור פאַרלאָפן דעם וועג:

— ווייסט נישט, קינד? דאָס איז דאָך דערפאַר, וואָס די יידן האָבן אונדזער דערלייזער געקרייציקט...

זי האָט עס באַגריפן. און ווען איר בליק איז ווידער געפאַלן אויף מיר, האָט שוין אין אים געגליט גאָר אַן אַנדער פייער. מער האָט זיך יענעם אָוונט דער שמועס נישט געקלעפּט. און אויך אין די ווייטער־דיקע טעג האָט דאָס יונגע מיידל אויף מיר געקוקט מיט אַנדערע אויגן.

אין נצרת, כאָטש אין אַ בלענדנדיק ברענענדיקן טאָג, דאָך איז מיר געקומען אויפן רעיון יענע שטורעמדיקע נאַכט אין די הימאַלאַיער בערג. בעת איך האָב געשפּאַצירט דורך די שמאָלע געסלעך פון נצרת האָב איך געשפּירט די אייפערזיכטיקע בליקן, וואָס זענען אויף מיר געפאַלן פון די קריסטלעכע איינוואוינער פון נצרת.

יאָ, די אַטמאָספער אין נצרת איז אַן אָנגעשטרענגטע. אמת, אין נצרת איז נישט פאַראַן דער אויפברויז פון רעליגיעזע ליידנשאַפטן ווי אין בית־לחם, וואו מען ווייזט אַן אויף דעם אָרט, וואו דער דער־לייזער איז געשטאַנען. אַלע לעגענדן פון זיין געבורט זענען דאָך אַזוי אינטים, וואָס אַפילו קליינע קינדער קענען עס באַנעמען... און דאָס איז דאָך דער חסרון.

אין נצרת האָט ער שוין געהאַלטן זיינע דרשות און עס איז צום הונדערטסטן מאָל באַוויזן געוואָרן, אַז אין דער אייגענער שטאָט קען מען קיין נביא נישט זיין. און אַפילו אים, דעם באַשיידענעם, האָט אַזאַ ביטערער אמת פאַרדראָסן. אָוודאי פילט דער דורכרייזנדער, און אפשר

אויך דער פרומער קריסט שפּירט אַ קרענקלעכן ציטער אין די באַקן, ווען ער קומט אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט צום אָרט, וואו מען האָט געהייסן די באַק אונטערשטעלן צו יעדן, וואָס וויל פּאַטשן. און מיר, יידן, וואָס האַלטן, אַז מען דאַרף אַפילו דעם ערשטן פּאַטש אויך נישט באַקומען — ווי געשריען — מיר קריגן דערפאַר אונדזער חלק אויף ביידע באַקן...

און איצט ווי אַמאָל האָרעוועט שווער דער גליל־מענטש אַרויס־צוציען ברויט ביי מאַמע ערד. יידישע פעלדער גרינען איצט ווידער צופוסנס פון דעם נצרת־באַרג.

אין לאַנד פון ריזן

דאָ, אַרום חברון, צעוואַרעמען זיך די אַמאָליקע חדר־יאָרן, וואָס ליגן שוין לאַנג אין פאַרגליווערטקייט און צוריק קומט אויף ייִנגל־שער דמיון פון די צייטן, ווען דער רבי האָט געריסן פאַרן אויער ביז בלוט, למאַי די פאַנטאַזיע פון תלמיד האָט נישט דורכגעברענט די סטעליע.

חברון, „דאָס לאַנד פון די ריזן", וואוהין עס זענען געקומען די מרגלים, וואָס משה האָט געשיקט פון מדבר אויסצופאָרשן דאָס לאַנד כנען. חברון, וואו די ענגלען ווייַנטרויבן זענען געווען אַזעלכע שווערע, אַזש די מרגלים האָבן באַדאַרפט טראָגן אין שווערן ענגל אויף אַ שטאַנג אָנגעלאָדן.

דער רבי האָט דערציילט, אַז איעדער מילגרוים איז געווען צוויי מאָל אַזוי גרויס ווי אַ קאָפּ פון אַ מענטש, און יעדער פייג די גרייס — דאָס האָט דער רבי געמאָלן געפּרעסטע פייגן — יעדער פייג איז געווען גרויס ווי אַ מילשטיין...

חברון — דאָרטן ליגן דאָך אין דער געטאָפּלטער הייל די אָבות מיט זייערע פּאָרן: אברהם און שׂרה, יצחק און רבקה, יעקב און לאה. אברהמס וואַנדערונגען און דער טויט פון שׂרהן דאָ אַרום חברון — נישט געווען אין קענדערשן מות קיין שטח פון צייט. ווייט מיט נאָענט האָבן זיך געגעבן די הענט. פונדעסטוועגן איז מיר געבליבן אין זיכרון אַ בילד פון די ענגלען ווייַנטרויבן, וואָס האָבן אָנגעוואָרפן אַ פּחד אויפן פאָלק ישׂראל אין מדבר און דער פּאַטאַלער בונט, וואָס האָט געפירט צו אַזאַ האַרבער שטראָף:

— אין מדבר וועלן אייַערע פּגרים אויספאַלן!...

דור המדבר... אויף אייביק געשטעמפּלט אַ פאָלק מיט אַזאַ פּאַר־שאָלטענעם נאָמען. שולדיק געווען דער שאָטן פון יענע ריזן, וואָס

האָבן געלעבט אין חברון; מענטשן, וואָס זייערע זיידעס זענען פון הימל אַראָפּגעפאַלן און שוין אויף דער ערד האָבן זיי דעם הימל אונטערגעשפּאַרט.

וואו זענען זיי, די אַמאָליקע ריזן? נישט קיין ריזן־פאָלק זענען די היינטיקע באַזיצער פון חברון. אַזוי העלדיש ווי אַלע און זייער גלייכן אין פּאַלעסטינעס אויפגעכוואַליעטער געגנט. אָבער נאָך ביז היינט איז חברון באַרימט מיט די אויסדערוויילטע ווייַנטרויבן. נאָך ביז היינט איז חברון די היים פון די אָבות. און איצטער איז חברון אויך די היים פון סלאָבאָדקער ישיבה.

**
*

אַ סך האָב איך נאָכגעטראַכט אין ארץ־ישראל, געוואָלט פאַר־לויפן אין דעם סוד פון די קומענדיקע טעג. געפּרוּווט אויסמאָלן פאַר זיך אַליין דאָס יידישע לאַנד, ווען עס וועט זיין אויפגעבויט. שווער זיך אויסצומאָלן, ווער און וואָס עס וועט נעמען די בכורה: תּורה, סחורה, אָדער שווערע פּראַצע ביי דער ערד? אַז מען איז אין תּל־אָביב, מאָלט זיך סחורה, אין ירושלים, צי אין צפת, איז דער קול התּורה, וואָס שרייט הויך. לאָזט מען זיך אַראָפּ אין טאָל — קומט אַנטקעגן דער קלאַנג פון האַמער און גראָבאייזן. בכלל האָט זיך די תּורה אין ארץ־ישראל פאַרקליבן אין די בערג אַריין.

נאָר דאָ, אין לאַנד כּנען, פאַרנדיק קיין חברון אין אַ פאַרנאַכטיקער שעה, האָט דער דמיון געמאָלן די אַמאָליקע ריזן. גרינג איז געווען פאַר די מחשבות ווי פאַר די בליקן, וואָס האָבן געבלאָנדזשעט אין דעם פאַרנאַכטיקן ליכט־ און שאָטן־שפּיל. אַלטע בילדער, אַז זיי ווערן ניי געבוירן, קריגן זיי פליגלען און טראָגן אַמאָל דיך אַריבער איבערן תּהום, וואָס ליגט צווישן אַ דורותדיקער געגנוואַרט. אַזאַ נס געשעט דאָך מיט פיל אין ארץ־ישראל.

פונדעסטוועגן האָט צו מיר פאַרחלשט געקוקט די געגנט פון ביידע זייטן וועג. פון בית־לחם ביז צו חברון, ווילט איר — איז דאָס אַ האַזן־שפּרונג. און ווילט איר, איז דאָס אַהינטער זיבן באַזונדערע הימלען. אין מיין פאַרנאַכט האָט זיך דער וועג געצויגן און געגנט פון געגנט האָט זיך אַרויסגעוויקלט; לאַנד פון לאַנד האָט זיך אַרויס־געשיילט. עס רוט פלעגמאַטישקייט אויף אַראַבישע פעלדער. ליגט פלעגמאַטישקייט אויף זייערע גערטנער אויסגעגאָסן. דאָ, אין דעם

„לאַנד פון די ריזן", האָט עס אויך געקענט וואַסער זיין. ווייל קוואַלן לאָזן זיך דערקענען. וואַסער שלאָגט פון דער ערד. נישט קיין פאַלשע וואַסער־בעכן קומען דאָ פון צווישן די בערג אַרויס. נישט אומזיסט איז חברון פון אַלטע צייטן אָן דער אַאַזיס אין דער אַרומיקער מדבר־דיקייט. אַ פיל גרעסערע שפע האָב איך דערוואַרט צו זען דאָ אין דער געגנט.

עס איז געווען דאָס מאָל אויך די צייט, ווען ווייַנטרויבן ווערן צייטיק, און שווער זענען געלעגן די ווײַנשטאָקן אויסגעצויגן אויף דער ערד. פון אַהינטער די גרינע בלעטער האָבן אַרויסגעקוקט די הענגלען לענגלעכע ווייַנטרויבן, אָנגעגאָסן מיט זאַפט ביז צום פּלאַצן. נאָר עס האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז קיין שום האַנט גיט אויף זיי נישט אַכטונג; קיין שום בליק האָט די דאָזיקע ווײַנשטאָקן נישט געוואַרעמט: אַליין פון זיך, אַליין פאַר זיך קוועלן די ווייַנטרויבן, נישט קיין אונטער־געשפּאַרטע, נישט קיין אונטערגעלענטע. אויפן געדאַנק קומען ווידער אַרויף יענע לעגענדאַרישע שווערע הענגלען, וואָס זאַלבענאַנד אויף אַ שטאַנג אָנגעלאָדן האָט מען באַדאַרפט אַיעדן הענגל טראָגן.

***

אין דער פאַרנאַכטיקער שעה האָבן זיך די איינוואוינער פון חברון אַרויסגעלאָזט שפּאַצירן. שפּרייזן פּאַמעלעך מיט דער שמאָלער גאַס, טריט ביי טריט די חשובי־העיר. אַנדערע מיט רויטע פעסקעס אויפן קאָפּ. קוקן פון אַ ווינקל אַפיר פרויען מיט קרענקלעכע בליקן. קומען אָן אַנטקעגן פרויען מיט פאַרהאַנגענע פּנימער. מען באַטראַכט מיט אַ ביסל גאווה די געסט, וואָס פאָרן אָן קיין חברון. ס'איז דאָך די אַלטע חברון! די לייט ווייסן, אַז זייערע ווייַנטרויבן זענען די בעסטע. נאָר בעסער פון אַלץ ווייסן זיי, אַז דאָ ליגן די אָבות אין דער מערת־המכפּלה.

דער פעלאַך, אָדער דער פויער, איז דאָ אַ ביסל פאַרביקער. אַ רויט אָדער ראָזע טשאַלמע אַרום קאָפּ. דער בליק ווינטיקער און גערעכטן אין דער געגנט. ווער עס קומט אָן פון פעלד אויפן קעמלס רוקן זיך וויגנדיק, ווער — אויף זיין קליין אייזעלע און די פיס אויסגעצויגענע ביז צו דער ערד — קיינער פאַרפעלט נישט אַ בליק צו וואַרפן צו די פרעמדע, וואָס קומען אָן מיט אַן אַנגעצונדענעם דמיון.

די מערת־המכפלה איז אַ גאַנצע פעסטונג אין מזרח־זייט שטאָט. הויכע ווענט, אפשר אַריבער דרייסיק פוס הויך, פון גרויסע געטעשעטע שטיינער, זאָגן עדות אויף פריערדיקע דורות. מען וויל האָבן, אַז די אונטערשטע שיכטן שטיינער שטאַמען נאָך פון די חשמונאים. ווי די זאַך זאָל נישט זיין, איז מיר פיל ליבער געווען דער באַשיידענער אוהל אויף דער מוטער רחלס קבר, ביים וועג פון בית־לחם.

די מוסולמענער האָבן דאָ אַ גרויסן מעטשעט און די קברים זענען פאַרצאַמט פאַר די, וואָס זענען פון אַן אַנדער גלויבן. יידן שפּאַרן זיך אָן ביי אַ וואַנט דרויסן און שעפּטשען זייערע תּפילות. צו די צענטראַלע, שווערע שטיינערנע טרעפּ, וואָס פירן צו דער מערה, מעג מען זיך בלויז דערנעענטערן. מען דערלויבט אַ עטלעכע טרעפּ אַרויפ־צושטייגן. אָפּגעריסענע ייִנגלעך רייסן פאַר די פאָלעס און בעטן באַקשיש. און בכלל איז אַרום דער מערת־המכפלה נישטאָ קיין צופיל קדושה. מער ענלעך אויף אַ מאַרק, וואו עס יאַרידלען זיך אַלערליי וואוילע יונגען און אין דער אַבסאָלוטער גרויער וואַכעדיקייט איז נאָך דער ייד אַ פּסולער ענין.

מיין בליק איז געפאַלן צו אַ שטוב אין שכנות, וואו דער מאַן האָט מיט גרויסע שליסלען פאַרשלאָסן די טיר, פאַרשליסנדיק זיין ווייב אינעווייניק, און ווען זי האָט פּראָטעסטירט, האָט ער איר אָנ־געבראָכן די ביינער... אַזאַ אוממענטשלעכער געוויין האָט געשלאָגן פון אינעווייניק און דער שמייכל פון דער קלעפּעדיק־זיסער צופרידנ־קייט, וואָס האָט זיך בשעת־מעשה אויסגעגאָסן אויף דעם עולם יונגען — דאָס האָט מיר אַרויפגעבראַכט אויפן זכּרון די מוטער שׂרה און די מוטערס רבקה און לאה, און וואָס מיט אַ עטלעכע טויזנט יאָר שפּעטער ביי זייער קבר פאַרשליסט נאָך דער מאַן זיין ווייב אַהינטער אַ שלאָס...

— און ווי זענען געווען די אַמאָליקע ריזן פון חברון?

יאָ, וויין, וואָס עלטער, ווערט ער שטאַרקער און שיכּורט אָן דעם טרינקער. און דאָ, די היסטאָרישע געגנט האָט מיך נישט פאַר־שיכּורט. דאָס האַרץ האָט זיך בלויז אַ צאַפּל געטאָן טראַכטנדיק, אַז דאָ ליגט די אמתע יידישע מוטער, וואָס האָט פאַר איר ליבלינג אויס־דערוויילט יעקבן, דעם יושב־אוהל, און האָט פון זיך אָפּגעשטויסן דעם פּיילנוואָרפער און בויגנשיסער.

**
*

און אפשר האָט זיך צוליב דעם קיין חברון איבערגעקליבן די סלאָבאָדקער ישיבה. דאָ, אין לאַנד פון די אַמאָליקע ריזן און פון די איצטיקע קאַרליקעס? — און כאָטש אין די בערג פון ארץ־ישׂראל איז די היים פון תּורה, און חברון אַליין איז אַ דריי טויזנט פוס הויך אין די בערג, פונדעסטוועגן האָט עס מיר אַזוי געחידושט, ווען דער באַקאַנטער גמרא־ניגון האָט זיך צו מיר אַ טראָג געטאָן דורך די אָפענע פענצטער פון אַ גרופּע געמויערטע הייזער ביים זייט גאַס.

דער גמרא־ניגון, וואָס האָט אַזוי פיל יאָרן געוואַקסט ביי די ברעגעס פון ניעמאָן, דאָרטן, אין דער קאָוונער פאָרשטאָט — דער אייגענער ניגון האָט אַהער אַריינגעבלאָנדזשעט. דאָ קלינגט דער ניגון אי נאָענט אי ווייט. עס האָט אַהער נישט דערגרייכט די יידישע האַנט אונטערצולעגן די ווינשטאָקן — וואָרעם עס וואָלטן די ווינשטאָקן אַזוי קרום געקוקט אויף דער בריהשער האַנט פון אונדזערן אַ פויער, ווי עס קוקן די איינוואוינער פון חברון אויף דעם יידישן פויער מיטן גראָבאייזן אויפן אַקסל.

דערפאַר, פאַרשטיי איך, איז דער קול־התורה, וואָס וויקלט איין די עטלעכע געמויערטע בנינים ביים זייט וועג, דער סלאָבאָדקער ניגון איז אַ סך ליבער צום אַראָבערס אויער, ווי דער היינטיקער „אם אין אני לי, מי לי — — —" דאָס הפקר־ליד פון די חלוצים, וואָס זענען אָנגעקומען איבערצוקערן דאָס פּנים פון לאַנד. איך הער דעם ניגון און באַטראַכט די בערג אַרום און וויל עס אין דמיון איינעם מיטן אַנדערן פאַרבינדן.

— צי האָט איר, בערג, געגאַרט, אַז די דאָזיקע זאָלן קומען און זיך איינגעסטלען מיט זייערע שטענדערס צווישן אייך?

דאָך שמידט דער ניגון און ער ציט אַראָפּ פון וועג. עס כוואַליעט זיך דער „אוי תּנו רבנן" און דער „אוי אָמר ר' שמעון", דער „קל־וחומר" און דער „מאי קא משמע לן".

טאַקע, וואָס לאָזט עס מיר אַלץ צו הערן אין צוואַנציקסטן יאָר־הונדערט, נאָך אַ וועלט־מלחמה און נאָך אַזאַ בלוטיקן שיבת־ציון, פון מפקיר זיין די ביינער פאַר קדחת און מפקיר זיין דאָס גאַנצע ביסל יונגע יאָרן פאַר אויסטריקענען זומפּן אין עמק־יזרעאל, צי עמק־הירדן? אָט קום איך נאָר וואָס פון דאָרטן. אָט האָב איך דאָך נאָר וואָס געשטוינט פון אַזאַ ברייטקייט אָוועקצוגעבן אַלץ, אַלץ, אַבי

נאָר די פאַרטריקנטע ערד זאָל אַ שמייכל טאָן; אַבי אַ קאָרן־ צי אַ ווייצן־זאַנג זאָל זיך באַווייזן אויפן שפּיץ שטרוי, אַן אַנזאָגער, אַז די מי איז נישט געווען אַרויסגעוואָרפן. אָט בין איך דאָך גאַרנישט לאַנג געזעסן ביי די „ברודער־טישן" אין די קבוצות און געגעסן זייער „לחם־עוני", דעם אַזוי שווער פאַרהאַרעוועטן ברויט. ניין, די סלאַבאָדקער האָט נישט פאַרכאַפּט די וועלט פון אַרבעט, דער חשק צו בויען, מיט דינאַמיט אויפרייסן דעם פעלדז — — — און דאָ, טראַכט זיך, וועלן אויסוואַקסן רבנים, ארץ־ישׂראל־רבנים, וואָס וועלן נאָכטאָן זייער גלייכן מיט אַמאָל אַראָפּפאָרן צווישן די יידישע פּויערים און אַריינ־קוקן אין זייערע הייזער, צי איז דאָרט חלילה נישט כשר, און צי האָט, חלילה, אַ פּויער נישט מחלל שבת געווען צוליב זיין שווערער האָרע־וואַניע אין פעלד. —

— אַלץ קען אין ארץ־ישׂראל געמאָלט זיין, ענטפערט אַ גע־דאַנק.

יאָ, ס'איז ארץ־ישׂראל, וואו מען וויל אויסבויען אַ איינהייטלעכן לעבן און פונדעסטוועגן איז דאָס פאָרלויפיק אַ פעלד פון אַזוי פיל סתירות, אַזוי פיל סתירות. — —

די בחורים, וואָס דרייען זיך אַרום דרויסן פאַרן פענצטער, זענען היינטמאָדיש. און אויך די, וואָס שאָקלען זיך איבער דער גמרא אי־געוויינ'יק, אַזוי שטייענדיק ביי די סטענדערס — אויך זיי זעען מער אויס ווי חתן־בחורים, איידער ישיבה־בחורים. היינטיקע בחורים, וואָס ווייסן די וועלט. די רייזע פון ליטע ביז ארץ־ישׂראל אַליין איז ביכולת אויפצועפענען די אויגן ביי אַ יונגן מענטשן. און די מחנות חלוצים ביים שטיינער האָקן און זייער ניגון איז אויך נישט קיין צו גרויסער דיסאָנאַנס.

***

מעלאַנכאָליש איז געוואָרן דער פאַרנאַכט. דער ניגון האָט זיך מיט דעם פאַרנאַכט נישט געחברט. איך האָב אָפּגענייגט פון וועג און זיך דערנעענטערט צו די פענצטער. איינער אַ בחור, כאַטש מיט אַ יאַרמלקע אויפן קאָפּ, אָבער דאָס פנים היינט־וועלטיק, האָט מיר אָפּגעגעבן שלום־עליכם. אַ שמועס האָט זיך פאַרקניפּט און נישט גע־קניפּט.

— שפירט זיך די תורה דאָ היימישער, ווי ביי די ברעגעס פון ניעמאַן?

ער לאָזט אַראָפּ די אויגן און איך באַמערק, עס רויטלט זיך אין דער בלייכקייט פון זיינע באַקן. אַ בחור פון אַ יאָר צוואַנציק און ער האָט זיך דערשפּירט אומבאַקוועם פון מיין פראַגע.

פרעג איך ווידער:

— און ווי קלינגט דאָ דער גמרא־ניגון אין שכנות מיט דער מערת־המכפלה?

שטאַרקט ער זיך און זאָגט:

— איך בין אייך מקנא אייערע רייזעס איבער דער וועלט... איך ווייס ווער איר זייט. געלייענט.

— און די לעצטע ערדציטערניש האָט נישט איבערגעריסן אייער ניגון? פרעג איך ווידער.

האָט איצטער אַ בלאַסקייט באַדעקט זיין פנים און ער האָט זיין בליק פאַרבאָרגן פון מיר. — — —

האָבן מיר זיך אַזוי שלעכט פאַרשטאַנען? און וואו איז מיין אייגענער גמרא־ניגון? — אפשר אַכצן שעה אין מעת־לעת האָב איך דאָך אַמאָל מיט מיין קול־התורה דעם הימל געלעכערט און איצטער קען איך זיך מיט אים נישט צונויפריידן. איז ער שולדיק? בין איך שולדיק?

שולדיק איז דאָך מיין באַזוך מיט אַ פּאָר טעג פריער אין עמק־הירדן און שולדיק איז דער לחם־עוני, וואָס איך האָב געגעסןביים ברודער־טיש — — —

**
*

נאָר צום אַלטיטשקן בוים, אָן אַ זייט פון חברון, דער אשל־אברהם, דער בוים, וואו אברהם האָט אונטער אים אויפגענו־מען די מלאכים־געסט, וואָס האָבן אים אָנגעזאָגט, אַז שׂרה וועט אים געבוירן אַ זון — אוי, סאַראַ אַלטיטשקער בוים! דאָס איינ־ציקע פון דער נאַטור דאָ, וואָס איז מיט אַזוי פיל פּיעטעט אָפּ־געהיט געוואָרן. צי דער בוים שטאַמט נאָך פון אברהם־אָבינוס צייטן — וויל איך מיר נישט שפּאַרן. נאָר געדענקען געדענקט אַ סך אַזאַ זקן אַ בוים. אין יאַפּאַן, וואו מען גיט אָפּ דרך־ארץ אַיעדן

אַלטן בוים, ווי אַ בכּבודיקן זקן אין דער פֿאַמיליע — געוויס וואָלט מען אים געבראַכט מתּנות און צו אים וואָלט מען זיך גע־בוקט.

ער איז צעצווייגט, און יעדער צווייג איז אַ בוים פֿאַר זיך אַליין. דער סאַמע מיטלסטער צווייג, דער העכסטער, איז שוין אַן אויס־געטריקנטער און טייט אַזוי אין דער געגענט אַריין. די אויסגע־הוילטע און אויסגעפּוילטע לעכער אין בוים האָט מען פֿאַרלייגט מיט ליים און צעמענט. מער ליים אין שטאָם ווי האָלץ. פֿונדעסט־וועגן גרינען אַרום אים אַ סך אייניקלעך־צווייגן. צום שטאָם זענען צוגעקלאַפּט פּרימיטיווע מאָלערייען, וואָס שטעלן פֿאַר אברהם אָבינו און די מלאכים.

קומט אַ פֿויגל צו פֿליען פֿון ערגעץ און שטעלט זיך אָפּ אויף דעם העכסטן מיטלסטן און טרוקענעם צווייג. אָ, וויפֿל מעשׂיות זענען אונטער דעם בוים אויסגעדערציילט געוואָרן אין יענע צייטן, ווען ער האָט נאָך געשפּרייט אַ סך שאָטן אַרום זיך. איצטער איז ער אַרומ־געצאַמט. ווינציק שאָטן אַרום אים. טריקנט איין אין זיינע אייגענע מחשבות. אפשר געדענקט ער נאָך די צייט, ווען ריזן זענען דאָ גע־ווען אין דער געגענט. און דערווידער זענען אים די באַזוכער מיט די ניכטערע מחשבות.

די נאַכט האָט אָנגעהויבן צוצופאַלן, און דער קינדערשער דמיון, וואָס האָט זיך צעוואָרעמט, פֿאַרנדיק קיין חברון, האָט איצטער זיך דערשראָקן פֿאַר די שאָטנס, וואָס האָבן זיך געשפּרייט צופֿוסנס די בערג.

ניין, נישט אָנגעשלאָגן האָב איך זיך אין די טריט פֿון די ריזן.

צפת

אַזוי אָפּגעזונדערט פון דער אָפּענער וועלט האָט זיך איינגע־וואָרצלט אין די בערג פון אייבערשטן גליל די שטאָט צפת. זי איז באַשיידן און צניעותדיק מיט איר צוגעטוליעטקייט צו די קנאָכיקע ריפּן פון די בערג.

די שוואַרצע באַזאַלט־שטיינער אַרום צפת באַווייזן, אַז גאָר נישט רואיק איז געווען אין די טיפענישן פון דער ערד, דאָרטן, וואו צפת האָט זיך איינגעקשנט צו ציילן אירע דורות. אין די אוראַלטע צייטן האָבן דאָ פון וואַכע וואולקאַנען געשטראָמט לאַווע־שטראָמען און קענ־טיק איז נאָך איצטער זייערע שווערע שפּורן. פאַרגליווערטע, צעפּלאַצטע, גרוי־שוואַרצע באַזאַלט־גליבעס זענען איינגעגעסן אין דער ברויג־לעכער און פּרוכטבאַרער ערד. מער שטיין ווי ערד דערשיינען צום אייבערפלאַך. אין דער זוניקייט גליט עס און טריקנט און מאַכט, אַז די געגנט זאָל אויסזען אַ פאַרשאָלטענע.

פונדעסטוועגן האָט זיך אַ שטאָט איינגעקשנט, דאָ צו נאָגן חיונה פון דער אומרואיקער ערד. און וויפל מאָל די ערדציטערניש האָט נישט געפּרואווט די שטאָט צפת אַראָפּצוטרייסלען פון די בערג־ריפּן, איז דאָס אַלץ נישט געלונגען. ירושלים איז אַזוי פיל מאָל חרוב געוואָרן פון מענטשנס האַנט, פון פעלקערס לײדנשאַפטן, חרוב געוואָרן און אַ מיסטעריעזע האַנט האָט די שטאָט צוריק אויפגעבויט. אין צפת הייבט זיך די היסטאָריע כסדר אָן פון איין ערדציטערניש און ציט זיך ביז אַ צווייטער. מיט נײַנציק יאָר צוריק איז געווען אַ גרויסער „רעש", כמעט אינגאַנצן חרוב געוואָרן איז די עקשנותדיקע שטאָט, און איצטער איז נאָך אַלץ צפת דער פאַרבאָרגענער חן פון אייבערשטן גליל. ירושלים פאַרמאָגט יוגנטלעכע חוצפּה, אַזוי זיך אַרויסצוהייבן אין דער אָפנקייט, אָפּצודעקן די טויערן פאַר די פיר

ווינקלען פון דער ערד. ירושלים גלייבט נישט אין חורבן. אָבער צפת האָט זיך אויסבאַהאַלטן נישט אויפצונעמען דעם קאַמף מיט דעם מענטשנס בלוטדאָרשטיקייט און שטענדיקער תאווה צו דעראָבערונג. צפת האָט אויסבאַהאַלטן פון מענטשנס אויג און אין אירע באַהעלטענישן האָבן אונדזערע יידישע גענעראַלן מלחמה געהאַלטן מיטן שׂטן, מיט דער סיטרא־אחרא. דאָ האָט מען באַקעמפט אין זיך אַלע קערפּערלעכע ליידנ־שאַפטן. דאָ האָבן אונדזערע העלדן, „גיבורי־הרוח", געוואָלט אינגאַנצן אומברענגען דעם זינדיקן גוף און מיט דעם די נשמה לייטערן, ביז זי וועט אָנצינדן די גאַנצע וועלט מיט איר ליכט.

כאָטש אין ירושלים איז קאָנצענטרירט אַ סך פון יידישן מהות, כאָטש ירושלים האָט געהאַט דאָס הייליקסטע פון אַלע הייליקייטן — נאָר ירושלים האָט זיך אָנגעזינדיקט געגוג. ירושלים „האָט אין אַלע פאַלדן געהאַט טומאה". און די ירושלים, וואָס באַדאַרף נאָך אויס־געלייזט ווערן, האָט אַליין פאַר זיך נישט געקענט איינרייסן די וועלט. פאָלקס־דערלייזער האָבן זיך באַרקליבן אין די בערג פון גליל. און דאָ, אין צפת, וואָס איז הויך אין די בערג ווי ירושלים, דאָ האָט די שכינה אַ סך געטרויערט. אַהער האָבן געצויגן מקובלים פון גאָר דער וועלט. דאָ האָט דער יידישער מוח געברענט און געפלאַקערט.

אָ, וויפל בענקשאַפט, וויפל השתפכות־הנפש עס האָט פון צפת געצויגן צו אַלע פיר ווינקלען פון דער ערד! דאָ האָט זיך נישט נאָר איינמאָל די יידישע נשמה פאַרגאַנגען, ווי אַ קליין קינד, ווען די מוטער פאַרלאָזט עס אויף לאַנג. דאָ האָט מען אויך דעם יידישן גוף פאַר־משפט, ער זאָל אָפּקומען וואָס מער; ער זאָל פאַרנעמען אַזוי פיל סיגופים און פלאָגעניש, ביז די נשמה וועט ווערן אויסגעלייזט פון אירע ערדישע שטויבן און דערביי אויסלייזן די זינדיקע וועלט פון איר שטענדיקן וויגן זיך צווישן לעבן און טויט. אַלע צרות, וואָס האָבן זיך געטראָגן איבערן קאָפּ פון די יידן אין שפּאַניע און פּאָרטוגאַל, די ווייגעשרייען פון די, וואָס האָבן זיך געלאָזט וואַרפן אויפן שייטער־הויפן, די פאַרמשפּטע פון דער אינקוויזיציע — זייערע ווייגעשרייען האָבן געקראָגן אַן אָפּקלאַנג אין צפת, וואָס אין די הויכקייטן פון אייבערשטן גליל.

דאָ אין צפת האָבן די בעלי־מקובלים דערשפּירט די יידישע מיסיע. דאָ האָבן זיי געשפּירט די חבלי־משיח; דאָ האָבן זיי פאַרנומען די קייטן פון געשמידטן משיח. פון דאַנען האָבן זיי דערבליקט זיינע

גליענדיקע וואונדן. דאָ האָט מען דעם גוף געפייניקט מיט תעניתים; דאָ האָט מען זיך פאַרמוחט, ביז פונקען האָבן זיך געטראָגן פון די אויגן, הייליקע פונקען, וואָס האָבן פון דער אייגענער נשמה פייערדיק אויסגעשפּיזלט. פון דאַנען האָט מען געוואָלט כּשרן זינדיקע וועלטן, לייטערן און מסוגל מאַכן די ערד, זי זאָל קענען אויפנעמען די ריינע, געלייטערטע טריט פון מלך־המשיח. דאָ האָבן געבליט האָפענונגען און אַנטוישונגען. דאָ האָט מען די נשמה־וואַכקייט דערבראַכט ביז צו פאַרחלשטקייט.

דער זעכצנטער יאָרהונדערט איז געווען פול מיט נסיונות פאַר דער יידישער נשמה און אין צפת האָט מען פאַר איר אויפגעשטעלט די האָרנע. ר׳ יצחק לוריא, אָדער „דער אר״י״, ווי ער הייסט ביי די מקובלים, און שפּעטער ר׳ חיים וויטאַל, זיי האָבן ממש די געטלעכקייט אַוועקגענומען פון ירושלים. אין צפת איז געווען דער לוג־אָרט, פון וואַנען מען האָט אויסגעקוקט די טריט פון משיח. דאָ, אין צפת, האָט אויך אין דער ערשטער העלפט פון זעכצנטן יאָרהונדערט געפייניקט זיין לייב דער מאַראַן שלמה מולכו, דער פון מלכותדיקע פּאַלאַצן אַנ־געקומענער, און וואָס האָט דאָ געגרייט זיין גייסט צו קענען אויפנעמען די לייצעס אין האַנט, און זיין דער פירער פון פאָלק ישראל. און דאָ האָט ער אויך זיין לייב אויסגעפייניקט, אַז ווינציק זאָל בלייבן פאַרן פייער, ווען מען האָט אים שפּעטער פאַרברענט אויפן שייטער־הויפן.

***

איצטער איז צפת דער וויכטיקסטער אַרויסבליק צום עבר־הירדן. אַזאַ לויטערקייט שפּרייט זיך פון די הויכקייטן אַרום צפת, וואוהין מען זאָל נישט ווענדן די אויגן. אין מזרח־זייט, טיפער אין דער נידער, שפּרייט זיך דער ים־כּנרת. אַ גענוגנדיקע ווייטקייט פון צפת און מיט אַ פיר טויזנט פוס אין דער טיף ליגט דער כּנרת, נאָר ער רופט אַרויס אַזאַ צאַרטע בענקשאַפט, ווען מען קוקט צום כּנרת פון צפת אין פרימאָרגן, אָדער פאַרנאַכט. פון צפת האָט געצויגן אַן אויסגעטראָ־טענער שטעג באַרג־אַראָפּ צום ירדן־טאָל, ביז צו טבריה. געוויס האָבן פון צייט צו צייט זיך אַוועקגעלאָזן יענע בעלי־מקובלים צו שפּיגלען זייערע אויסגעצערטע געשטאַלטן אין ים־כּנרת. איצטער איז

דאָס נישט ווייט. דויערט בלויז אַריבער אַ שעה פון צפת ביז טבריה. נאָר פון אַ טיף פון עטלעכע הונדערט פוס אונטערן ים־פלאַך צו דער הייך פון צפת בייט זיך די אַטמאָספערע און עס בייטן זיך די שטימונגען. ווייטער צו דרום־מזרח, אַריבער דעם כּנרת ציען זיך אין געקאַרבטע שורות די גולן־בערג; ווייטע וועלטן, אומבאַקאַנטע ווייט־קייטן. אין דרום־זייט דערהייבט זיך דער באַרג תּבור און צעשניידט פאַרן בליק דאָס לאַנד, כאָטש עס באַווייזט זיך אין דער נידער אַ טייל פון עמק־יזרעאל און העט ווייטער די שומרון־בערג.

איצטער ליגט שלווה אַרום צפת. בלויז דער וואָכעדיקער באַ־זוכער, וואָס טראָגט זיך אַהער מיטן אויטאָמאָביל, ער ברענגט דעם הו־האַ אין דער דורכגעזיפּטער אַטמאָספערע אַריין. קיין צו גרויסע מאָנומענטן פון דעם עבר אונדזערן פאַרמאָגט נישט צפת גופא. די שול פון דעם אר״י, וואוהין דער שמש פירט באַווייזן, וועקט נישט דעם געמיט. און די סימנים פון קרייצציגלער זענען דאָ נישט אַזוי באַדייטנד.

אין דער נידער, אין די ענגע געסלעך צונויפגעדריקט, ליגט דאָס יידישע לעבן. די לעצטע וועלט־מלחמה האָט שטאַרק צעטרייסלט דעם ישוב. אַ דריטל איז געבליבן פון דער יידישער באַפעלקערונג. פופצעסט־וועגן זענען זיך אָן די בערך דריי טויזנט יידישע נפשות זייער שטאַרק. די גאַנצע באַפעלקערונג פאַרמאָגט קרוב פון צען טויזנט נפשות. דאָ, ווי אין ירושלים, איז דער רוב מנין פון חלוקה־יידן, וואָס האַלטן אונטער דעם אַלטן גייסט פון ארץ־ישראל. זיי שפּרייזן דאָ מיט זייערע פּאָוואָליעדיקע טריט דורך צפתער שמאָלע געסלעך און פּלאַנצן דאָ אַיין זאַרגלאָזיקייט. די לומדי־תורה, אין די געקאָלירטע זשופּעצעס רייסן די גרויקייט אין די גאַסן, וואו בייטאָג שוויבלט עס מיט מאַרק און וואָכעדיקייט. נאָר די צייט טוט זיך אירס. דער נייער ישוב האָט קיין צפת פאַרטראָגן דעם גייסט פון אומרו צו דער יוגנט. און אויך קיין צפת, די שטאָט פון געדיכטן מיסטיציזם, האָט זיך פאַרטראָגן די ניכטערקייט.

אין גאַס האָט מיך אָפּגעשטעלט אַ בחור, האַלב פרום און האַלב היינטוועלטיק. אַ ביסל פאַרשעמט פאַר זיינע אייגענע רייד, האָט ער מיך געפרעגט:

— פאַרוואָס קוקן נישט אַריין אין אונדזערע הערצער אַלע אייערע שרייבער, וואָס קומען אַהער? איך זענען נעענטער די אַלטע קברים,

איר קומט אַהער זוכן די שפּורן פון די אַמאָליקע בעלי־קבלה — איר באַמערקט גאָרנישט די טראַגעדיע פון היינטיקן בחור, אָדער מיידל, דאָ אין צפת.

איך מוז מיר מודה זיין, אַז דאָס איז מיר געקומען אַזוי אומ־געריכט, אַז איך האָב נישט געוואוסט, וואָס אים צו ענטפערן. זיין באַוואוסטזיניקייט צו דעם, וואָס קומט איצטער פאָר אין לעבן פון ארץ־ישׂראל, איז געווען אַ גאַנץ פאַרנעפּלטע. גיכער פון אַלץ האָט ער פון צפתער הויכקייטן אַריבערגעקוקט ווייט, אַריבער די גרענעצן פון ארץ־ישׂראל אַפילו. שווער געווען צו באַשטימען, וואוהין עס טראָגט זיך דער מהות פון אַזאַ יונגנמאַן. און געוויס איז ער נישט איינער אין ארץ־ישׂראל, וואָס גיט אַוועק זיינע טעג און יאָרן דעם אַלטן בית־מדרש און שרעקט זיך פאַרן רוף פון לעבן, וואָס רייסט זיך אַריין אין קול־התורה. איך האָט אים געפרעגט:

— זיצט איר נאָך איבער דער גמרא?

ער האָט זיך אַ ביסל פאַרשעמט פאַר מיין שאלה און באַלד צוגעגעבן:

— איצטער בלאָזט שוין אַ גאָר אַנדערער ווינט אין צפת, כאָטש אַזוינע ווי איך ווערן דאָ איצט גערודפט.

עס האָט זיך געטראַכט נישט ווילנדיק פון די אַלע מינים ווינטן, וואָס בלאָזן איצט אין ארץ־ישׂראל. פאַראַנען ווינטן, וואָס בלאָזן נאָך גאָר לינד און ווי זיי קומען, אַזוי גייען זיי אַוועק. ארץ־ישׂראל האָט דעם כּוח צו קאָנסערווירן אַפילו גייסט אויך. עס ווערט שוין אַליין פון זיך אויפגעשטעלט אין גדר נאָכן אַנדערן, אַז חלילה זאָל נישט געמינערט ווערן דאָ און דאָרטן פון דעם, וואָס די חכמים האָבן אַמאָל, גאָר אַמאָל געזאָגט.

דאָ, אין צפת, איז דער פאַרבאָרגענער ווינקל אין ארץ־ישׂראל, וואו אַלטע קברים ריידן נאָך צו אַ סך אַפילו פון דער ארץ־ישׂראל־דיקער יוגנט. טראַכטנדיק שפּעטער פון יונגנמאַן, וואָס האָט מיר דערציילט פון די נייע ווינטן, וואָס בלאָזן אין צפת, האָב איך מיר דערמאָנט, אַז דאָ האָט מען זיך יאָ אַמאָל געשטעלט אויף דער זייט פון די נייע ווינטן. און דאָס איז געווען אין סוף פון דרייצנטן יאָר־הונדערט, בשעת אַ גרופּע מקובלים, וואָס האָט זיך באַפעסטיקט אין עכו, בראש מיט דעם פראַנצויזישן רב ר׳ שלמה פּעטיט, זיי האָבן אין חרם אַריינגעוואָרפן דעם רמב״מס פילאָסאָפישע ווערק. זיי האָבן פאַר־

משפּט זײַנע ספרים צום פֿאַרברענען. יעמאָלט דווקא האָבן די רבנים פֿון צפֿת זיך געשטעלט אויף דער זײַט פֿון רמב״ם. זײ האָבן פֿון זייער זײַט געוואָרפֿן אין חרם יעדן איינעם, וואָס האָט געשענדט דעם רמב״מס נאָמען.

***

פֿונדעסטוועגן, אַז מען גייט אום דורך די שמאָלע געסלעך אין דער נידער, וואו דאָס ביסל ײדישע אָרעמקייט וויקלט זיך אין אַלטע טראַדיציעס, יעמאָלט, ווען עס קומען דיר אָן אַ שורה קעמל־טרײַבער פֿון ערגעץ, די קעמלען געלאָדן מיט אַלערליי סחורות, און ווען די קעמלען הויערן דאָ און דאָרטן משא פֿון זיך אַראָפּצולאָדן — פֿאַרגעסט מען, אַז צפֿת האָט אַרײַנגעלעבט אין הײַנטיקן יאָרהונדערט; פֿאַרגעסט מען, אַז דאָ אונטן, אין טאָל, רײַסן שטיקער פֿון מאַמע ערד די וואָס האָבן יאָ געבראַכט אַנדערע ווינטן, שאַרפֿע ווינטן אין זייערע פֿאַלעס.
די מיסטישע כּוחות, וואָס האָבן זיך דאָ איינס פֿון אַנדערן אַרויס־געוויקלט אין די פֿאַרגאַנגענע דורות — זייער צײַט איז איצטער אַ פֿאַרגאַנגענע. ווינציקער פֿון אַלץ נייטיקט זיך איצטער דאָס ײדישע לעבן אין איבערגעטריבענע חלומות. און נאָך ווינציקער איז דאָס איצטער ײדיש נויטווענדיק. איצטער איז אַ דור פֿון וואָך זײַן, כאָטש פּעסימיסטן ווען אויפֿווײַזן, אַז די דורות פֿון אויסטערלישע חלומות זענען געווען נוציקער פֿאַרן ײדישן קיום, ווי די איצטיקע דערוואַ־כונג. און דעריבער, דווקא אין ארץ־ישׂראל, אין ירושלים, צי אין צפֿת לעבט די גרויסע געגנערשאַפֿט צום ראַדיקאַלן אויפֿבוי פֿון ארץ־ישׂראל. דער פֿרומער קלאַס, וואָס וויל נישט איבעררײַסן דעם צווײ־טויזנט־יאָריקן חלום פֿון דער אמתער גאולה, וואָס וועט ברענגען דעם מלך־המשיח, אָט דער, וואָס וועט קומען ווי אַן אָרעמאַן צו רײַטן אויף אַ ווײַסן אייזל — די פֿרומע לײַט פֿון ירושלים און פֿון צפֿת פֿאַרנעמען די דאָזיקע טריט נאָך איצטער אין חלום. זײ, די בעלי־חלומות, גרילצט אין די אויערן די העברעאישע שפּראַך און רעכענען עס פֿאַר אַ גרויסער פֿאַרשוועכונג אַרומצושלעפּן די „הייליקע שפּראַך" איבער די גאַסן פֿון דער ײדישער וואָכעדיקייט. דווקא זײ עקשנען זיך און ריידן ײדיש, די וואָכעדיקע שפּראַך, די אַזוי נישט־באַליבטע אין ארץ־ישׂראלס אויפֿגעוואַקטן לעבן.

צפת איז אַ סימבאָל פאַר יידישער עקשנות און יידישן גייסט, וואָס האָט זיך כסדר געקליידט אין פאַרבן פון בין־השמשות. דאָ, אין ארץ־ישׂראל, האָט עס מיר באַנג געטאָן, פאַרוואָס דער בין־השמשות איז אַ קורצער. דער טאָג אַוועק — די נאַכט קומט אָן. און ווען די נאַכט לאָזט זיך אַראָפּ איבער צפת און דער שווער אויסגעשטערנטער הימל שפּרייט זיך אויס איבער דער גאַנצער געגנט, יעמאָלט וויקלט זיך אַרויס אַ בין־השמשות פון דער נאַכט אַרויס. דאַכט זיך, די בערג אַרום הייבן זיך אָן צו באַוועגן און זיי וואַנדערן איבער פון איין אָרט צום אַנדערן. דער כנרת בייט אויך זיין אָרט. און די אונטערערדישע כוחות, וואָס האָבן זיך אַזוי פיל מאָל פאַרמאָסטן אַראָפּצוטרייסלען צפת פון איר פונדאַמענט אַראָפּ, זיי האַלטן אין דעם אָטעם, זיי פאַרשווערן זיך, נישט צו ברענגען מער קיין צעשטערונג.

ביינאַכט האָט עס געצויגן פון דער טיף צו מיין אָפענעם פענצ־טער אויפן דריטן שטאָק אַ מעלאַנכאָליש געזאַנג. אַ מתמיד האָט זיך פאַרגאַנגען אויף זיין קול און אַזוי דורכדרינגענדיק דורך דער נאַכט האָט זיך אַרויסגעקייקלט זיין געזאַנג. איך האָב נישט געוואוסט, וואָס פאַר אַ שעה אין דער נאַכט דאָס איז געווען. איך האָב נישט געקענט אויסגעפינען די גרענעצן צווישן צייט און צייט, צווישן דור און דור. אַז איך האָב אַרויסגעקוקט דורכן פענצטער אין דער נאַכט אַריין, האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז לאַנג, לאַנג דויערט די דאָזיקע אויסגעשטערנטע נאַכט. וואָרעם ווען טאָג זאָל באמת קומען, ווי מען מיינט, וואָלט די וועלט און דער מענטש אויף דער וועלט אויסגעלייזט געוואָרן פון דעם פאַרפלאָנטערטן גורל. עס האָט זיך געטראַכט, אַז נישט אומזיסט רעכענען די אינדוסן די לעצטע פינף טויזנט יאָר פאַר איין לאַנגן פינסטערן דור... דער גמרא־ניגון איז געקומען פון דער נידער, פון דער טיף, וואו די יידישע הייזער טוליען זיך צום שפּוע פון באַרג. די שטימע איז געווען אַ יונגע, אַזאַ, וואָס האָט נאָך גאָרנישט לאַנג אָנגעהויבן צו זינגען אין דער נאַכט אַריין. דאָס איז אויך ארץ־ישׂראלסווירקלעכקייט. ווייל נאָך גענוג זענען פאַראַן פאַרבענקטע אין ארץ־ישׂראל, וואָס ווילן נישט גלייבן אין יידישער ווירקלעכקייט אין ארץ־ישׂראל...

דאָ פרעגט נישט נאָר איינער: „שומר, מה מלילה?...״ — וואָס זאָגט עפּעס דער שומר פון דער נאַכט אַרויס?

פונדעסטוועגן איז די נאַכט אַריבער און אינאיינעם מיטן זונ־

אויפגאַנג האָט זיך אָפּגעדעקט דער מזרח־דרום, וואו דער ים־כנרת האָט געלויכטן ווי זיין שטייגער אויף זיין באַשטימטן אָרט. געלויכטן אין זיין בלויער פאַרחלומטקייט. ווייל מיט ארץ־ישׂראלס אַ לויטערן טאָג פירט אויך אָן דער האַר פון די חלומות.

יאָ, אַרום צפת קען מען נאָך אויך היינט חלומען אויף דער וואָר.

פאָלק ישראל טאַנצט

טאַנץ איז געקומען צום מענטשן אינאיינעם מיט געזאַנג. און ביידע — פריער פון וואָרט, ווי די פרייד, דער לעבנסקוואַל, איז געקומען פריער פאַר טרויער.

טאַנץ איז דער אויסדרוק פון פריידביים פרימיטיוון מענטשן און ווען טרויער איז געקומען און געפונען זיין אָרט אין לעבן, האָט ער אַ פאַרגליווערטן שטילשווייגן געבראַכט צום לעבן. טרויער־געזאַנגען זענען אויפגעקומען אויפן קבר פון פרייד. די אמתע פרייד האָט זיך כמעט אויסגעלעבט ביים מאָדערנעם מענטשן און איר אָרט האָט פאַרנומען טרויער. טרויער־טענץ און טרויער־געזאַנגען זענען אַ שפּעטערדיקע דערגרייכונג. חשק צו פאַרטאַנצן אַ צער, אַ טיפן יאוש, איז שוין באַלד געוואָרן אַ קולט ביים מאָדערנעם מענטשן.

דעם יידנס טענץ זענען אויך געווען אַמאָל קינדער פון דער פרייד. זיי ווערן דערמאָנט אין צוזאַמענהאַנג מיט פרייהייט און נצחון. מיר האָבן אויך רעליגיעזע טענץ געהאַט. און בשעת מען האָט געטריבן יידן פון שפּאַניע, ווען דער וויי איז געווען נישט אַריבערצוטראָגן און געוויין האָט זיך געריסן פון האַלדז און אויגן, יעמאָלט, שוין ביים טויער פון לאַנד, האָבן אַנדערע גובר געווען דעם טרויער און אַרויס אין אַ טאַנץ מיט די פעקלעך אויפן פּלייצע, מיט מצבות אָנגעלאָדענע אויפן אַקסל און מיט קראַנקע קינדערלעך אויף די הענט.

נישט פרייל'עכע זענען געווען אונדזערע טענץ. און אַז מיר האָבן זיך אַריינגעלעבט אין אונדזער צייט אַריין, און אַז מיר האָבן זיך אויסגעמענטשלט מיט מענטשן צוגלייך, האָבן מיר אויך אָנגעהויבן צו טאַנצן מיט דער וועלט אינאיינעם. איז עס אָוועק, אַזש פון פאָקס־טראָט ביז טשאַרלסטאָן. נאָר עס טאַנצן נאָך אַ ביסל יידן דעם יידישן טאַנץ אין שמחת־תורה און אויך חסידים אַרום רבינס טיש טאַנצן.

און מען טאַנצט ביי יידן אויף אַ חתונה, פאַר דער חופה מיטן טרויער־דיקן, וויינענדיקן ניגון; נאָך דער חופה, ווען שוין מיט אַ ביסעלע משקה אין קאָפּ — קומט אַ פריילעכס... נאָר עס קאַפּען אויך טרערן ביי עמעצן. איי, ווי עמעצן ווילט זיך עס וויינען אינמיטן טאַנץ... איי, ווי עמעצן ווילט זיך עס אַרויסנעמען אַ טיכל און פאַרדעקן דאָס פּנים! מיר ווייסן עס. מיר קענען עס. דאָס איז אונדזערס. און טאַקע נאָך די טענץ איז געקומען באַזעצנס מיט דעם באַרימטן: „וויין, כּלהלע, וויין..."

זענען מיר דאָך אַ פאָלק, וואָס איז געקומען צום וואָרט אַזוי פרי. מיט אַזאַ ערנסט האָט דורך אונדזערע גאָטס שטימע אַליין גערעדט: געהייסן אָוועקוואַרפן קינדערשטיק. צו קיין אָפּגעטער נישט דינען. צו די צייכנס פון דער נאַטור זיך נישט צוהערן. צו דער אמתער פרייד פון לעבן זיך נישט נייגן. נישט פאַראַנען ביי יידן דער „אָדלער־טאַנץ", דער „זונען־טאַנץ", ווי ביי די רויטע אינדיאַנער אין אַמעריקע. נישט פאַראַנען ביי אונדז און אויך נישט ביי די קריסטן דער „זאַנגען־טאַנץ", דער טאַנץ פון די כוואַליעס, אָדער דער „שטורעם־טאַנץ", ווי ביי די פּאָלינעזער שבטים אויף די דרום־אונדזלען. דביקות אַ ביסל האָבן מיר אייגענע. השתּפכות־הנפש בשעתן טאַנץ האָבן מיר אייגנס אַ ביסל. אַ זוך מיטן האַנט אין לערן חלל, אַ פּרואוו מיט דעם טראָט די ערד — צי די ערד איז זיכער אונטער די פיס — דאָס אַלץ.

יאָ, ביי אונדז אין שטעטל איז געווען אַ בעל־שמחה, וואָס שמחת־תּורה איז גאָר קיין סוף נישט געווען צו זיינע פריידיקע אויסברוכן. אַ גאַנצן טאָג אַזוי. קינדער האָבן אים אַרומגערינגלט און מיט אים מיטגעטאַנצט. נאָר שטענדיק האָט זיך עס געענדיקט פאַרנאַכט־צו, ווען ער איז געלעגן אַ מידער אינמיטן מאַרק און געקלאָגט אויפן הויכן קול... קינדער האָבן נישט פאַרשטאַנען דעם באַשייד פון זיין געוויין און האָבן אויך געווישט די טרערן פון די אויגן...

**
*

אינאיינעם מיט דער בוי־אַרבעט אין ארץ־ישׂראל האָט זיך ביי די חלוצים דערוועקט אין די ביינער דער חשק צו טאַנצן. און נישט קיין יחידות־טאַנץ! אין ארץ־ישׂראל האָט זיך אַרויסגעוויזן דער קשר צווישן

שטרעבן און דערגרייכונג. ביי די חלוצים איז אויפגעקומען דער צייכן פון דער נייער צייט, דער צייכן פון אַ קאָלעקטיוון ווילן. און אַזוי איז אויך אויפגעקומען דער טאַנץ, אַ געבונדענער, אַ קאָלעקטיווער. נישט קיין ברוגז־טאַנץ פון יחיד אין זיין קרייז, נאָר דער „הורה־טאַנץ" פון דער מאַסע. אַז איך האָב צום ערשטן מאָל געזען אין די ירושלימער צריפים פון די חלוצים די פּאָר הונדערט הענט אויף אַקסל שווער און זיכער פאַרלייגטע, בחור און מיידל אין טאַנץ, וואָס האָט די ערד געמאַכט זיך וויגן אונטער די פיס און אַז דאָס האָט געדויערט אַזוי לאַנג, אַזוי לאַנג — אַזש דאָס גאַנצע לעבן האָט זיך פאַרגאַנגען מיט אַ פאַרשלאָגענעם אָטעם אין טאַנץ — — — יעמאָלט האָב איך געפילט, אַז מען האָט פאַרטאַנצט קדחת. יעמאָלט האָט מען הונגער פאַרטאַנצט. יעמאָלט האָט מען יאוש פאַרטאַנצט; יעמאָלט האָט ביי מיר זיך עפּעס אָפּגעריסן אין מיין מהות און איך האָב זיך אַליין געפרעגט:

„טאַנצט טאַקע פאָלק ישראל אַזוי? האָט די פרייד צו אונדז זיך אומגעקערט? איז דאָס וואָרט אויף אַ ווילדע שטום געוואָרן? איז געזאַנג איצט הערשער איבערן לעבן? איז טאַנץ אויך ביי אונדז פון איצטער אָן דער מושל איבער טרויער? און איז טאַקע ארץ־ישראל־אַטמאָספערע אַרום און אַרום מסוגל דערפאַר? עס קומט דאָך ווידער־געבורט, אַ מין תחיה ביי אונדז, ווי ביי לייטן... און ווי גוט איז עס צו שטיין ביי אַזאַ מין תחיה, וואָס איר אָנזאָג איז געזאַנג און טאַנץ!"

טאַנצט אָבער פאָלק ישראל זיין טרויער אויס אין ארץ־ישראל. און אַלע אינאיינעם, אַלט און יונג, שליסט זיך אין טאַנץ. אַלע, פרום און פריי געשטימט, אַלע, אַלע אין דעם טאַנץ. דאָס געשעט ל"ג בעומר, אַרום דעם קבר פון רבי שמעון בן יוחאי, דער תנא, וואָס האָט געזוכט יחידות, זיך אָפּגעשיידט פון דער וועלט, געזעסן אין אַ הייל. און ווען אַרויס אויף דער פרייהייט, האָט זיין בליק פייערדיק געברענט. אויף וואָס זיין בליק איז געפאַלן — איז אַוועק מיט פלאַמען.

***

איך האָב מיך אויך ערב ל"ג בעומר געלאָזן קיין מירון, וואָס ליגט נידעריקער אין טאָל ביי צפת. אַהין האָט געצויגן יונג און אַלט.

די וועגן זענען געווען פול מיט לעבן. בחורים און מיידלעך, באַזונדער און שורותווייז, פוסגייער. דאָ און דאָרטן רוט מען ביים וועג אונטער אַ בוים און מען גייט ווייטער. פון עמק־יזרעאל איז נעענטער. פון עמק־הירדן — נאָך נעענטער. נאָר ווייט איז צפת און מירון פון יהודה און אומגעגנט. אויפן וועג באַגעגנט מען זיך. מען פרעגט זיך אויס פון וואַנען און וואָס? און מען טיילט זיך מיטן קריזיס. נישט צו דערקענען, אַז דאָס גייט דער עולם צום גרויסן טאַנץ, וואָס וועט אַזש ביז צום פאַרגעסן אַלע קריזיסן טרייבן די בלוטן אין די אָדערן.

אין צפת האָט דער עולם זיך געקליבן אַ גאַנצן טאָג. די שטאָט צפת האָט געאָטעמט מיט אַ טיפן באַגערן זיך אָפּצורייסן פון איר בערגיקן פונדאַמענט און אַוועקלאָזן זיך קיין מירון, וואָס אין טאָל. צפת אַליין איז איצטער געבונדן. אַ ריינעם צפתער טאַנץ קען מען איצטער מער נישט זען, ווען די יוגנט, ווען הענט, וואָס האָבן זיך אַליין מפקיר געווען פאַר שווערער אַרבעט, זענען אַהער אַרויס צו דערלייזן זיך אין טאַנץ.

— און פאַרוואָס איז געקומען דאָס חלוצים־פאָלק אַהער, קיין מירון, זוכן אַ וועג פאַר דער פרייד, וואָס האָט זיך געוואָלט צעוויינען אויפן הויכן קול? און פאַרוואָס דווקא ביים קבר פון רבי שמעון בן יוחאי?

דאָס געזאַנג, וואָס האָט זיך געריסן פון האַלדז ביים יונגן עולם, האָט נישט איבערצייגט אין קיין שום תחיה. ווייל שווער איז געפאַלן אויפן געמיט דער טרויער, וואָס האָט זיך אַראָפּגעלאָזן אויף דער געגנט אינאיינעם מיט דער אויסגעשטערנטער נאַכט דאָ, צופוסנס פון די בערג. — — — דאָ האָב איך געטרונקען די אמתע מאָס פריידיקן טרויער, אָדער טרויערדיקע פרייד. איך האָב זיך געטוליעט צו דער יוגנט, כדי זיך אָפּצופרישן, און וואָס מער עס האָט זיך געכוואַליעט דאָס געזאַנג מיט דעם: „רבי שמעון בר יוחאי חי״... — אַלץ ווייטער און ווייטער האָט עס מיך אַרויסגעטראָגן פון די פריידיקע גרענעצן.

אַהער, קיין מירון, וואָס ביי צפת, זענען אויך אָנגעקומען יידן פון סיריע און מצרים; בוכאַרער יידן און קאַווקאַזער, תימנער און ספרדים. פון ווייט געקומען מיט האַק־און־פּאַק. מיט קינדער און קינדס־קינדער, זיידעס, באָבעס און אייניקלעך און אַ סך שמאַטעס און פעקלעך. מידע גופים איינגעוויקלט אין פאַרביקע קליידער. אַזוי זענען זיי געקומען פון ווייטן וועג און אַזוי זענען זיי מידע אַוועקגעפאַלן אַרום קבר,

שוויגנדיקע מיט שוואַרצע גליענדיקע אויגן — נאָך מער ווי יידישע אויגן. אַנטקעגן זיי איז אָנגעקומען דער שטראָם פון חלוצים און חלוצות, אין גרינגע קליידער, מיט נאַקעטע פיס און פאַרשאַרצטע אָרעמס, מיט אַנטבלויזטע קעפּ און דורכגעזוניקטער הויט אויף האַנט און פּנים. דאָ האָבן זיך בליקן באַגעגנט, זיך אָנגעקוקט און געשוויגן. נישט פאַרשטאַנען זיך.

די פון ווייט געקומענע האָבן געבראַכט סודות מיט זיך, עפּעס פון משיח־ווייען און בענקענישן צו דערלייזונג. און די נאָענטע, היינטיקע, מיט אָנגעגריפענער דערלייזונג, מיט אַ האַלבן חלום אַ פאַרווירקלעכטן, מיט אַ האַלבער האָפענונג אַ צעשטערטער. דאָ איז אַ שטומער צוזאַמענ־טרעף. אַ ווייט־נאָענטע באַגעגעניש. אַהער איז געקומען דער פאַר־סלאַווישטער ייד און זיך אָנגעשלאָגן אָן דעם אמתן מזרח־יידן, וועמעס פסיכאָלאָגיע עס איז אונדז כּמעט אינגאַנצן אַ פרעמדע. און דאָ גאָר, ביי די קברים, איז די באַגעגעניש.

די קברים זענען אַלטע. אַ גרויסער אוהל, אַ שול אַ גאַנצע, איבער די קברים. אויבן — דער געוועלבטער דאַך, וואָס נעמט אויף זיך אַרויף גאַנצע מחנות מענטשן. אויבן, אויפן דאַך — צוויי מזבחות, זיילנמעסיקע, אויסגעהוילטע. אַהער ברענגט מען זיידענע קליידער און שטיקער שטאָף פון לייב אַראָפּגעריסענע. אַהער ברענגט מען בוימל פלאַש נאָך פלאַש. די קליידער שטאָפּט מען אין מזבח אַריין. דעם בוימל גיסט מען פון אויבן. מיט תּפילות אויף די ליפּן שטופּט מען דאָס אָפּגעניצטע זיידנס אין מזבח אַריין און מיט געצאַמטן עקסטאַז גיסט מען דעם אייל. טוען עס מענער, פרויען. טוען עס אַלט און יונג.

אונטן, אין אוהל, די קברים פון רבי שמעון בר יוחאי און זיינע זין; די קברים פון נאָך תּנאים. מייערלעך אַרום די קברים און צו די מייערלעך קלעפּט מען ליכט און זיי ברענען און שמעלצן זיך. צום מויער קלעפּן זיך באַטריבטע מאַמעס, האַלב פאַרווירטע אין זייער השתּפכות־הנפש. טריפט דער חלב פון די ליכט אויף זייערע בגדים — זיי זעען נישט. טריפט דער חלב און פאַרטריפט דעם קאָפּ, די האָר — מען שפּירט עס נישט. דאָ איז אַ פאַרלאָרנקייט. דאָ איז אַ מינוט פאַרן אומקום. דאָ איז אַ טריט פאַרן תּהום.

אָ, וואָס זענען עס פאַר אַ טרערן! אַזוי רייסן זיך נאָך אַריין מוטערס צום אָרון־קודש, ווען דער ציטעריקסטער פון שטוב האַלט ביים אויסגיין. — ווער גייט דאָ אויס? ווער איז דאָ דער ציטעריקער? ווער

טרינקט זיך דאָ? גייט עס אונטער ערגעץ דאָס גאַנצע פאָלק ישׂראל? נאָר אָהער האָבן זיך אַרויסגעריסן פון אונטערגאַנג אָט־אָ דער געמיט פון מענטשן, אָהער דערלאָפן איינרייסן קברים און צערייסן דערמיט דעם גזר־דין? איך האָב נאָך קיינמאָל אַזעלכע צוקנדיקע ליפּן נישט געזען און אַזעלכע פאַרצאָגטע געמיטער נישט געשפּירט אַרום זיך. איך האָב נאָך קיינמאָל נישט געשפּירט אַזאַ יאוש איבער מיין קאָפּ און אַזעלכע ביטערע טרערן ביים זייט פון אַ קבר.

ליכטלעך שמעלצט מען צו צו די ווענט פון די קברים און די ליכטלעך שמעלצן זיך. הונדערטער ליכטלעך. טויזנטער ליכטלעך. קליינינקע, דינינקע אַזוינע — מען זאָל קענען זען דעם אויסגאַנג זייערן. אויף וואָס איז דאָס אַ סימבאָל? אויף וואָס איז דאָס אַן אָנדייט? און אויך מענער שווער באַלאָדענע מיט טרויער און זאָרגן, אַזעלכע ערנסטע, שפּאַרן זיך אָן אין די קברים, אויך זייערע זיפצן פאַלן שווער איבער די קעפּ פון די וואָס ליגן אויף דער ערד אַרום די קברים. און נישט די שווערע זיפצן פון מענער און געוויינען פון פרויען, זיי רירן נישט דעם געוועלבטן, שווערן סופיט, אויף וועלכן דאָרט אויבן, דרויסן, האָט זיך צונויפגענומען אַ גאַנצער מענטשן־קנויל.

און פאַרן קבר, אין פאָדערשטן אוהל, טאַנצט דאָס פאָלק. צוויי קלעזמער, אַ קלאַרנעט און אַ פּויק. דער קלאַרנעט רייסט קברים און דער פּויק לייגט איין די וועלט. פאָלק ישׂראל טאַנצט. אַלט און יונג טאַנצט. פאָלק ישׂראל וויל זיך אָפּרייסן פון דער ערד איינגאַנצן און פאַלט צוריק צו דער ערד. פון ווייט געקומענע, נישט פון ארץ־ישׂראל־ערד, צוויי יונגעלייט האָבן זיך אַוועקלאָזן אין טאַנץ און ווילן פון דער אייגענער הויט אַרויסשפּרינגען. איין טענצער מיט פאַרגלייזטע אויגן און מיט אַ שטעקעלע אין האַנט. ער און דאָס שטעקעלע אַ פּאָר. שיידן זיך נישט. אַמאָל פליט דאָס שטעקעלע אין לופטן און אַמאָל ער. דער טענצער וואַרפט זיך מיט די הענט צו דער סטעליע. פאַלט דאָס שטעקעלע צו דער ערד — פאַלט ער צו צו דער ערד. אָן אַ סוף העוויות; אָן אַ סוף תּנועות. ער טאַנצט אַנטקעגן זיין חבר. טאַנצן אַריין איינער אין אַנדערן און טאַנצן ווידער אַרויס. דאָס איז אַ יחידות־טאַנץ, וואו צוויי ווילן אָן ווערטער, מיטן טאַנץ אַרויסשרייען פאַר דער וועלט זייער פאַרבענקטן ווי צו דערלייזונג און קענען זיך נישט דערלייזן.

קומט אַריין דער חלוצים־קאָלעקטיוו און פאַלט אַריין אין אַ אומ־

באַגרייפלעכער שיכּרות. האָנט אויף אַקסל — און האָפּיי, און האָפּיי...
עס בייגט זיך דער רינג אין אַ זייט און גלייכט זיך אויס... „רבי שמעון בר יוחאי חי!" אוי, ווי געשריגן... מען וויל אויפוועקן די, וואָס רוען דאָ זייער אייביקע רו. און פאַרוואָס האָט מען דווקא אויסגעקליבן צו שטערן די רו פון די דאָזיקע, וועמעס ביינער עס רוען דאָ אונטער דעם געוועלב? פאַרוואָס זייער רו צו שטערן האָט זיך די ארץ־ישׂראל־וועלט אַנגעלייגט? פאַרוואָס?

גיי וויס דעם וועג פון מענטשנס געפילן. גיי מעסט זיינע טריט און וואוהין ער קען דערגריין!

חסידישע רביים זענען געקומען פון ווייט און זיי איז מען מכבד אָנצוצינדן די צוויי אָנגעלאָדענע מזבחות; אָנצינדן די אין אייל־אָנגעזאַפּטע זיידנס און אַטלעס און אַנדערע געוועבן. עס איז צום ערשטן מאָל זינט איך האָב באַזוכט אינדיע, וואָס איך זע אַ מין עבודת־אלילים צווישן אונדזערע; אַ מין געצנדינסט. אַן עקסטאַז אַזאַ, אַ פאַרלאָרנקייט אַזאַ — אַלץ קען דאָ געשען אין אַזאַ נישט־ניכטערקייט.

פייער ברענט, ווער עס זאָל נישט צינדן. נישט נייטיק געווען קיין חסידישע רביים פאַר דער הדלקה. געוויס האָט אַ קינד געקענט אָנצינדן די אָנגעזאַפּטע שמאַטעס מיט אייל. עס וואָלט פונקט אַזוי געלויכטן; פונקט אַזוי וואָלט עס געפלאַקערט.

ביידע מזבחות פלאַקערן. די נאַכט ווערט שווערער אַרום און אַרום און די שטערן אין הימל פאַרלירן זייער לויטערקייט צוליב די פלאַקערן. שאָטנס וויגן זיך אַרום און אַרום. דאָס בילד איז מיסטעריעז, נישט פון אונדזער לעבן אַרויס האָט זיך עס אויסגעשטאַלטיקט. עס איז בשום אופן נישט קיין סימבאָל פאַר דער נייער צייט. נישט קיין סימבאָל פאַר מסירת־נפש. נישט קייןביישפּיל פון טענץ, וואָס זענען קינדער פון פרייד און אַרבעט.

איך האָב זיך אַליין געפרעגט: „ווי קומען אַהער די חלוצים פון אַלע עקן לאַנד? די שטיינהאַקער, די קאַנאַלגרעבער, די אַקערער, די זייער, די שניטערס און די קי־מעלקער? ווי קומען אַהער די צעמענטגיסער, די פעלדזנרייסער, גערטענירער און בלומענפלאַנצער?"

חברים זענען געקומען צו דער הדלקה. ביאַליק קאַרטשעט זיך — עס איז אים דערווידער. שלום אַש איז טרויעריק — עס גלוסט זיך אים וויינען. און איך בין געקומען פון אינדיע, וואו איך האָב געזען

אַזאַ מין עקסטאַז אַרום טעמפּלען צו דער געטין קאַלי און אַנדערע געטער און איך בין נשתומם אַזעלכס נאָך ביי אונדז צו געפינען...

ווי איז מיר ליבער געווען דער טאַנץ אין די צריפים נאָך אַ טאָג שווערער אַרבעט. און ווי וואָלט מיר ליב געווען אַזאַ טאַנץ צו זען אין צענטער פון עמק־יזרעאל, צי אין יהודה — נאָך שניט, צי נאָך דרעשן! בעסער צו טאַנצן אַרום אַ קוואַל, וואו דאָס וואַסער איז געזונט געוואָרן צו טרינקען. בעסער צו טאַנצן מיטן פּנים צום זונ־אויפגאַנג, אויב טאַנצן איז שוין באַשערט...

פאָלק ישראל טאַנצט — איז זיין טאַנץ אויך אַרום קברים. איז עס ביטער ווי פּאָלין, איז עס טרויעריק ביז צו דערוועקן אַלע טרערן־קוואַלן.

געזעצט און געדרוקט אין דער
„איבער" - דרוקעריי
225 ווערִיק-סטריט, ניו-יאָרק,
אונטער דער פּערזענלעכער
אויפזיכט פון א. שאָולזאָן